Gogol

MIRGOROD

N. V. GOGOL

MIRGOROD

N. V. GOGOL

MIRGOROD

BUCUREȘTI • 1966

EDITURA PENTRU
LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Coperta de *Micu Veniamin*

Н. В. Гоголь

„МИРГОРОД"

собрание сочинений

в шести томах

том 2

Государственное издательство

художественной литературы

Москва — 1952 г.

Prefață
la volumul „Mirgorod" de N. V. Gogol

„De mult n-a mai existat un scriitor care să fi fost atît de necesar poporului său, pe cît a fost de necesar Gogol Rusiei" — scria N. G. Cernîșevski în „Eseuri despre perioada gogoliană a literaturii ruse".

Epoca dezvoltării și înfloririi „școlii naturale", „perioada gogoliană a literaturii ruse", a realismului critic — într-un cuvînt noua orientare a literaturii ruse din deceniile al IV-lea și al V-lea din secolul al XIX-lea este indisolubil legată de figura proeminentă a marelui scriitor. Gogol „a imprimat noii generații un punct de vedere aspru și necruțător asupra realității, el a fost primul care a supus realitatea unei analize severe" (Dobroliubov), „el a fost cel dintîi, care și-a concentrat atenția asupra «imperfecțiunilor» vieții" (Cernîșevski).

În ansamblul său, literatura rusă din acel moment istoric reflecta fidel contradicțiile societății, înfățișînd tabloul unei diversități de curente și orientări ce veneau în ultimă instanță să sprijine sau să submineze orînduirea socială existentă.

O întreagă pleiadă de scriitori lipsiți de talent, dar avizi de glorie și carieră, ca Bulgarin, Greci, Senkovski, Kukolnik și alții s-au consacrat unei literaturi patriotarde, care elogia feudalismul și țarismul, străduindu-se a eterniza existența lor. Și aceștia nu au încetat nici un moment să atace literatura nouă, progresistă, de pe pozițiile „oficiale", de apărare și susținere a țarismului.

În focul polemicii și al luptei înverșunate cu exponenții reacțiunii în literatură, adevărații creatori de artă au dezvoltat și adîncit tradițiile cele mai valoroase ale literaturii ruse. Fonvizin, Radișcev, Griboedov, Rîleev, Pușkin, Lermontov sînt acei care au pregătit înflorirea realismului critic rus, consacrat prin opera lui Gogol.

Atît prin valoarea sa artistică, cît și prin orientarea ideologică, opera lui Gogol a jucat un rol covîrșitor în evoluția literaturii ruse pe drumul ei spre realism și identificarea cu interesele maselor populare. Cei mai buni scriitori ai timpului s-au alăturat „școlii naturale", continuînd și

dezvoltînd prin scrisul lor linia inaugurată de Gogol, cel pe care-l acceptaseră ca maestru şi deschizător de drumuri. „Noi toţi ne tragem din «Mantaua» lui Gogol" — recunoştea F. M. Dostoievski.

Născut la începutul secolului al XIX-lea (1809), Gogol se formează ca scriitor în deceniile al III-lea şi al IV-lea, iar opera de maturitate se încheagă în următoarele două decenii. Climatul social-politic din Rusia era determinat de desfăşurarea perioadei decembriste a mişcării de eliberare. În articolul său „Rolul stărilor sociale şi al claselor în mişcarea de eliberare", V. I. Lenin delimitează această perioadă, numind-o „de la decembrişti pînă la Herzen" : „Rusia iobăgistă este oprimată şi încremenită. Protestează doar o minoritate infimă de nobili, care, neavînd sprijinul poporului, sînt neputincioşi. Cei mai buni oameni din rîndurile nobililor au contribuit însă la trezirea poporului."[1] Printre cei care făceau parte din rîndul nobilimii protestatare se numără şi Gogol.

Născut şi crescut într-o familie de moşieri provinciali cu tradiţii culturale înaintate, scriitorul va percepe cu acuitate tot ceea ce este nou şi progresist în societatea timpului său. Epopeea eroică a anului 1812, avîntul mişcării de eliberare ce a urmat acestor evenimente, lectura operelor marilor săi înaintaşi, printre care locul de frunte îl ocupa Puşkin, contribuie la formarea concepţiilor sale, care-l vor situa dintru început printre scriitorii progresişti ai timpului.

Nicolae al II-lea, care-şi marchează începutul domniei prin înăbuşirea în sînge a răscoalei decembriştilor, speriat de amploarea mişcării de eliberare, instaurează în ţară un regim de neagră reacţiune, persecutînd şi condamnînd orice manifestare a spiritelor libere. Ucigaş al lui Puşkin şi Lermontov, temnicer al lui Belinski şi Herzen, noul ţar „urmăreşte" cu „atenţie" dezvoltarea artelor, pentru a stăvili valul de răzvrătire. Existenţa lui Gogol ca om şi scriitor va fi otrăvită tot prin graţia acestui monarh întunecat.

Deschizător de drumuri pentru pleiada marilor scriitori ruşi : I. Turgheniev, M. Saltîkov-Şcedrin, N. Nekrasov, A. Ostrovski, F. Dostoievski, L. Tolstoi, A. Cehov, el consolidează tradiţiile de compasiune faţă de omul mărunt, promovează pentru prima oară în literatura rusă cu atîta claritate şi vigoare un ideal estetic care sintetizează într-un

[1] V. I. Lenin, Opere complete, ed. a II-a, vol. 23, pag. 427, 1964.

tot unitar patria, poporul şi democraţia, împletind în opera sa lirismul cu satira, sfruntarea cu omenescul, folosind zîmbetul amar şi ironic. Forţa demascatoare a rîsului său amar şi usturător a fost generată întotdeauna de idealul său, ale cărui rădăcini erau înfipte în adîncurile vieţii spirituale a poporului.

Începuturile literare ale lui Gogol sînt marcate de „Serile în cătunul de lîngă Dikanka" (ciclu de povestiri apărut în 1831—1832) care-i aduc consacrarea şi-i prevestesc celebritatea. Cartea a trezit un larg ecou atît în cercurile literare, cît şi în rîndurile marelui public. Arta de a zugrăvi moravurile şi obiceiurile oamenilor simpli, neasemuitele descrieri ale peisajului ucrainean, naturaleţea, poezia şi umorul popular viguros au cucerit şi au fermecat. Dar „Serile în cătunul de lîngă Dikanka", cu veselia şi umorul lor copios, vor rămîne doar un preludiu la viitoarea operă a scriitorului, care va însemna un pas important în evoluţia sa.

Ciclul de povestiri, „Mirgorod" (apărut în 1835) deschide o nouă etapă în creaţia sa literară. De data aceasta, descoperim un Gogol care abordează deschis probleme majore ale vieţii, legate de însăşi existenţa socială, poezia exuberantă a primului ciclu lăsînd locul prozei cenuşii. Atenţia îi este atrasă de mediul stătut, copleşit de plictis şi banal al micilor moşieri provinciali, a căror existenţă este motivată numai de aceea că nu li s-a sfîrşit încă firul monoton al zilelor.

Următorul ciclu, „Povestiri din Petersburg" (1835—1836), inspirat din lumea multicoloră a Petersburgului, ne oferă tabloul înfricoşătoarelor contradicţii ale marelui oraş-capitală.

Comedia „Revizorul", piesă ce a stîrnit vîlvă la vremea ei, aduce la rampă „tot ce era rău în Rusia de atunci" (expresia îi aparţine scriitorului însuşi). Aparatul birocratic, creaţie a Rusiei ţariste, este prezentat aici în toată goliciunea, minciuna şi falsitatea lui. Dar opera de vîrf a marelui scriitor, copilul său cel mai chinuit este romanul „Suflete moarte" (1842). Roman cu o orchestraţie structurală de poem, el poate fi considerat, fără putinţă de tăgadă, o capodoperă a genului.

La apariţia sa, ciclul de povestiri „Mirgorod", care poartă subtitlul „Povestiri ce servesc drept urmare la «Serile în cătunul de lîngă Dikanka»", a provocat o anumită nedumerire. Publicul a constatat că nu este vorba despre o continuare a „Serilor", ci despre o lucrare

cu totul nouă. Alte surse de inspirație, oameni și fapte din altă lume, caractere mai ferm conturate, dăltuirea cu grijă și migală a detaliului, mijloace de expresie foarte nuanțate demonstrau o altă ipostază a talentului scriitorului. Din faptele de viață, Gogol selectează cu discernămîntul caracteristic pentru actuala orientare a talentului său numai pe acelea care nu ies din limitele cotidianului, ce scapă de obicei atenției tocmai datorită caracterului lor comun. Dar faptul banal, insezisabil la prima vedere, trecînd prin laboratorul artistului, primește dimensiuni noi, devine imagine artistică, revelatoare, cu profunde implicații sociale. Scriitorul părăsește lumea veselă a flăcăilor și fetelor din Ucraina, umorul sănătos și plin de vervă cu rezonanțe folclorice, pentru a pătrunde în lumea sumbră, monotonă și meschină a unor oameni care nu trăiesc, ci doar există, lipsiți de orice preocupare spirituală.

Abordarea accentuat critică a realității îl determină să renunțe la momentele intimist-lirice, la intriga amoroasă ; el își concentrează atenția asupra contradicțiilor vieții sociale, pe care o va dezvălui în diferitele ei aspecte. Nemulțumirea și amărăciunea provocate de nedreptatea și absurditatea lumii ce-l înconjura își găsesc expresia în atitudinea scriitorului-cetățean, care de aici înainte va rîde numai „printre lacrimi".

Ciclul „Mirgorod", alcătuit din patru povestiri care-și păstrează fiecare individualitatea artistică, se prezintă totuși ca o entitate sub raportul mesajului pe care-l promovează. Construit antitetic, ciclul cuprinde atît povestiri inspirate din mediul moșieresc contemporan, cît și unele care evocă fapte și caractere eroice. Intenția autorului este nedisimulată : caractere puternice din trecut, tablouri ale luptei eroice pentru libertate stau față în față cu caractere și fapte mărunte din prezent. Această confruntare dintre prezent și trecut prilejuiește reflecții amare și trezește la viață idealuri ce reclamă reducerea decalajului dureros dintre cele două momente din istoria societății ruse.

Povestirea „Moșieri de altădată" constituie un tablou viu și complet al micului conac aruncat în stepă, departe de orice urmă de civilizație, locuit de niște mărunți moșieri patriarhali, „de altădată".

Atît în critica vremii, cît și în cea actuală, atitudinea și intențiile scriitorului au primit interpretările cele mai diferite. Unii văd în ea o satiră la adresa existenței jalnice pe care o duc doi bătrîni nefolositori, exponenți ai nimicniciei păturii din care fac parte. Alții, dimpotrivă, relevă simpatia și compasiunea scriitorului pentru bătrînii „inofensivi". Oricît ar părea de paradoxal, cele două puncte de vedere opuse trebuie acceptate împreună, fiindcă se întrepătrund. Cei doi

eroi, Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna, trezesc un sentiment de amărăciune şi dispreţ, pe alocuri atenuat de o ironie uşoară, de tristeţe şi chiar compasiune pentru omul în sufletul căruia sălăşluiesc bogate zăcăminte morale, dar care nu ştie sau nu poate să le valorifice, şi decade în banal.

Povestirea ne introduce în cercul strîmt al existenţelor care gravitează în jurul unor preocupări domestice: asigurarea prînzurilor îmbelşugate, a căldurii asfixiante, a somnului pînă la pierderea cunoştinţei. Treptat tonalitatea povestirii se modifică însă. O dată cu descrierea chinului sufletesc pe care-l încearcă Afanasi Ivanovici, în urma pierderii soţiei iubite, motivul existenţei animalice scade şi dispare treptat. Dacă la început scriitorul relevă în prim plan nimicnicia, pustietatea şi lipsa de sens a traiului Tovstogubilor, mai tîrziu sub această crustă a mizeriei umane descoperim autentice vibraţii ale unor manifestări profund omeneşti care, cu scurgerea timpului, fuseseră înăbuşite. Oamenii aceştia o viaţă întreagă au mîncat şi au dormit, au trăit într-o inerţie vecină cu paralizia minţii şi a simţurilor, existenţa lor frizînd idiotismul, dar cu toate acestea nu şi-au pierdut în întregime trăsăturile general umane. Dragostea dintre ei, care şi-a păstrat puritatea de-a lungul anilor petrecuţi împreună, grija unuia pentru celălalt, disperarea pe care o încearcă unul după moartea celuilalt dezvăluie un potenţial uman pe care nici chiar această viaţă stătută nu l-a putut anula definitiv. Gogol îşi priveşte eroii sub unghiul realizării sau al nerealizării potenţialului lor uman. Bătrînii, produs specific al mediului, sînt în ultimă instanţă înghiţiţi de el — nişte victime transformate în caricaturi.

Această rezolvare relevă una dintre trăsăturile distincte ale raportului dintre scriitor şi mediul descris. Umanismul profund, exprimat prin durerea stîrnită de înjosirea omului şi prin dorinţa de a-l elibera din cercul strîmt şi sufocant al unei realităţi ce-i subminează personalitatea umană, va rămîne leitmotivul şi totodată mobilul în numele căruia scriitorul va continua să satirizeze tot ceea ce stă în calea realizării omenescului din om. Faptul banal, ridicat pe culmile generalizării artistice, devine pîrghia principală ce pune în mişcare întreaga construcţie artistică a povestirii. „Gogol poate să creeze totul din nimic, el ştie să-l captiveze pe cititor cu amănunte neînsemnate" spunea V. G. Belinski.[1] *Detaliul sugestiv, mînuit cu o mare măiestrie, creează atmosfera şi conturează caracterele. Casa, mobi-*

[1] V. G. Belinski, Pagini alese, vol. I, pag. 24, ESPLA, 1953.

lierul, tipicurile şi „preocupările" eroilor, discuţiile şi relaţiile dintre ei sînt descrise atît de minuţios, încît devin de-a dreptul obsedante, conferind nimicniciei, pustietăţii, zădărniciei şi absurdului dimensiuni de coşmar.

Menţinîndu-şi maniera de debut scriitorul încredinţează relatarea faptelor unui povestitor. Procedeul gogolian rămîne însă şi de această dată original — scriitorul obligă lumea hîdă să-şi privească propria sa imagine. Fiindcă povestitorul nu este decît un exponent al acestui mediu. Mărginit şi emfatic, grandilocvent şi sentimental, acesta se extaziază în faţa unor realităţi care nu pot fi salvate de ridicol, deoarece numai în imaginaţia sa ridicolul se converteşte în magnific. Contrastul dintre extazul povestitorului şi sensul obiectiv al celor relatate conferă povestirii savoarea sa inegalabilă.

Povestirea „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici" ne transpune în atmosfera unui tîrg provincial. Şi de această dată eroii sînt nişte moşieri mărunţi, dar în persoana lor nu mai reîntîlnim nimicnicia „blîndă" a „moşierilor de altădată". Povestea tragicomică a certei dintre cei doi „respectabili" cetăţeni ai Mirgorodului oferă un tablou de amplă generalizare, ce dezvăluie inerţia, lipsa de viaţă, caracterul morbid al acestui mediu. „Cearta" dintre Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici este în ultimă instanţă o satiră socială de mare acuitate, ce ridiculizează parazitismul şi degradarea morală generate de societatea feudală.

Concepîndu-şi povestirea ca o cronică a peripeţiilor care au însoţit cearta dintre Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici, scriitorul merge pe linia relatării molcome, fără a se grăbi să-şi trădeze de la bun început intenţiile satirice. El alege, ca şi în povestirea precedentă, aceleaşi „nimicuri", „banalităţi" şi „fleacuri" aparent nesemnificative, dar le rînduieşte în aşa fel, încît în totalitatea lor ele constituie un verdict fără drept de apel.

Recurgînd la acelaşi povestitor suficient şi sentimental, care-şi admiră eroii fără rezerve, scriitorul se situează pe o poziţie aparent neutră, ce-i permite să intervină ori de cîte ori va trebui să stabilească o intonaţie, să rectifice o apreciere, să anuleze o valoare, să dezvăluie tragismul unei situaţii aparent comice. Patosul şi efuziunea romantică ce caracterizează stilul povestitorului în prezentarea unor oameni sau situaţii, care nu îndreptăţesc prin nimic acest ton, realizează momente de un tragicomic de-a dreptul magistral. „Frumos oraş e Mirgorodul! Ce clădiri mai are! Şi de tot felul: cu acoperişuri de paie şi de stuf, ba chiar şi de şindrilă. O uliţă în dreapta, o uliţă în stînga, şi peste tot mîndreţe de garduri din nuiele împle-

tite ; pe ele se caţără hameiul şi atîrnă oale...". „...Ce bogăţie ! Gardurile sînt întotdeauna împodobite cu fel de fel de lucruri care le fac şi mai arătoase : vezi întinse cînd catrinţi, cînd o cămaşă, cînd o pereche de nădragi..." „De te apropii de piaţa cea mare, fără îndoială că ai să zăboveşti o clipă ca să-ţi saturi ochii cu priveliştea ce ţi se arată : aici se întinde o băltoacă, o frumuseţe de băltoacă ! Alta la fel nu ţi-a fost dat să vezi în lume ! Se întinde aproape pe-ntreaga piaţă. Minunată băltoacă !" Băltoaca aceasta, „minunată", „frumuseţea de băltoacă", plasată în piaţa din centrul oraşului trezeşte reflecţii amare ce capătă valoare de simbol al hidoşeniei unei lumi capabile să genereze Mirgorodul şi pe locuitorii lui. Pornit să ridiculizeze prin forţa lucrurilor şi împrejurărilor, Gogol găseşte şi modalităţile artistice care să servească acestui scop.

Deosebit de caracteristic în acest sens este procedeul confundării obiectelor cu persoana. Admiraţia nemărginită a povestitorului pentru eroi este generată de „minunatele" obiecte aparţinînd omului respectiv. „Straşnică becheşă are Ivan Ivanovici. Minunată !" „Minunat om, Ivan Ivanovici ! Şi ce casă are la Mirgorod !" „Minunat om, Ivan Ivanovici ! Grozav îi mai plac pepenii galbeni ! Se dă în vînt după ei !"

Acelaşi procedeu îl întîlnim şi în creionarea portretului fizic al personajului, pe care Gogol îl dăltuieşte recurgînd la detalii şi amănunte ce întregesc portretul moral. „Capul lui Ivan Ivanovici se aseamănă cu o ridiche cu codiţa în jos, capul lui Ivan Nikiforovici — cu o ridiche cu codiţa în sus"... „Ivan Ivanovici are nişte ochi mari, grăitori, de culoarea tutunului, iar gura îi seamănă cu litera V ; Ivan Nikiforovici are nişte ochişori gălbiori, care se ascund cu totul între sprîncenele stufoase şi obrajii puhavi, iar nasul îi seamănă cu o prună coaptă."

Cu aceeaşi măiestrie este redat şi limbajul personajelor. Ivan Nikiforovici nu este prea limbut, dar atunci cînd vorbeşte, ne uimeşte prin lexicul primitiv şi expresiile grosolane ce se integrează portretului moral. „Ce nevoie am eu de scroafa dumitale ? S-o dau poate de pomană, cînd o crăpa dracu ?" „Zău aşa, Ivan Ivanovici, cu dumneata nu poate sta omul de vorbă, decît după ce s-a îndopat cu fasole." „Pupă-te-n bot cu scroafa dumitale, iar dacă nu vrei, atunci cu dracu !" „Scuipa-te-aş în creştet, Ivan Ivanovici ! Ce te răţoieşti aşa la mine ?"

Limbajul preţios şi ridicol al lui Ivan Ivanovici, timorat de „vorbe neplăcute, urîte lui dumnezeu", relevă o dată în plus ridicolul personajului în care suficienţa şi absurdul se împletesc într-o înaltă

autoapreciere : „Cum de ți-ai îngăduit, domnul meu, nesocotind buna-cuviință și cinstea ce o datorezi rangului și numelui unui om, să-l înjosești cu o poreclă atît de rușinoasă..." „...dumneata, preacinstite domn, mi-ai batjocorit rangul și numele cu un cuvînt pe care buna-cuviință nu-mi îngăduie să-l rostesc aici."

Mirgorodul gogolian este cu desăvîrșire opac la sentimentele autentic umane.

În acest cadru cearta provocată de ireverențioasa atribuire lui Ivan Ivanovici de către Ivan Nikiforovici a epitetului „gînsac" apare ca rezultat și expresie firească a lipsei de sens și a absurdității acestui mod de viață. Comportarea oamenilor și întîmplările legate de „litigiu" oferă scriitorului posibilitatea de a face să evolueze sub ochii cititorului întregul „Mirgorod" — simbol a tot ce era mai înapoiat și mai reacționar în Rusia acelor vremuri.

Cearta împarte orașul în două tabere adverse, instrumentul principal al luptei fiind clevetirea și infamia, reluate și la procesul ce va trena potrivit cu caracterul rutinar, plin de vicii, al unui aparat reacționar și birocratic. Momentul culminant al conflictului, împăcarea foștilor dușmani „în cadru festiv", la sindrofia organizată de zapciu constituie o satiră inegalabilă. Episodul, ilariant prin suficiența participanților, redat în diferite tonalități, de la povestirea comică pînă la narațiunea gravă, chiar elegiacă, subliniază o dată în plus idiotismul incurabil al personajelor. Sfîrșitul sumbru, subliniat de expresia amară a scriitorului : „Mare plictiseală și pe lumea asta, domnilor !", sună ca o concluzie, exprimînd atît osîndirea realității, cît și protestul împotriva infirmității morale la care societatea îl condamna pe om.

Satira lui Gogol, de orientare vădit socială și cu un profund conținut umanist, generat de confruntarea dintre idealul său și realitatea crudă, este mobilizatoare. Scriitorul nu dezarmează în fața tabloului dezolant al realității și acest lucru se transmite cititorului. Negăsindu-și eroul pozitiv în societatea timpului său, el nu renunță să-l caute, adresîndu-se trecutului istoric.

Cealaltă povestire, „Taras Bulba", constituie din acest punct de vedere întruchiparea vie a idealului scriitorului. Cercetătorii plasează evenimentele relatate în secolele al XV-lea, al XVI-lea, iar unele nume și unele detalii, în secolul al XVIII-lea, în timp ce acțiunea propriu-zisă a povestirii se desfășoară totuși într-un singur secol și într-un singur moment istoric. Cunoscută fiind temeinica informație a lui Gogol în domeniul istoriei Ucrainei, nu ne putem explica acest anacronism prin ignoranța scriitorului. Liberul arbitru în selectarea evenimentelor istorice i-a fost dictat de intenția artistică pe care voia să

o realizeze. Autorul nu a urmărit a scrie o operă cu caracter istoric, lui îi era necesar un anumit material oferit de istorie, care prin conținutul său să-i permită a continua la alt diapazon polemica angajată cu contemporaneitatea, procedeu comun și altor scriitori, care au trăit în epoci similare (vezi Pușkin, Eminescu, Flaubert etc.). In acest sens plasarea exactă a evenimentelor în timp devine un factor neglijabil, esențial rămînînd faptul că evenimentele și oamenii descriși în povestire au existat cîndva; de aici autenticitatea și mesajul vibrant.

Veridicitatea istorică este înțeleasă de scriitor în spiritul celor mai bune tradiții ale literaturii ruse. Nu aspectul exterior, ci dramatismul epocii, particularitățile ei esențiale, care dezvăluie cel mai complet caracterul național și rolul poporului în desfășurarea evenimentelor istorice, se află în centrul atenției scriitorului. Călăuzit de o asemenea înțelegere a procesului istoric, Gogol zugrăvește mersul evenimentelor în funcție de forța care le pune în mișcare: poporul.

Plină de inedit și pitoresc, povestirea ne dezvăluie zbuciumata existență a căzăcimii din Zaporojie, modul ei de viață privat și social, din timp de pace și de război, administrația, obiceiurile, moravurile, atmosfera caracterizată printr-un amestec de democrație și arbitrariu, de disciplină și anarhie. Și toate acestea sînt redate cu suculența unui penel de mare artist, ce găsește întotdeauna pe paleta sa o infinitate de culori și game capabile să reînvie trecutul. Eroii, personalități puternice, desprinse parcă din legendă, dotați cu nenumărate însușiri remarcabile, mai ales în raport cu nevrednicii lor urmași, rămîn în același timp oameni la proporțiile pămîntenilor, cu virtuți și slăbiciuni: umani și cruzi, duioși și brutali, necruțători și generoși, bîntuiți de patimi și pioși, puternici în luptă și slabi în fața pasiunilor.

În „Taras Bulba", Gogol ne apare ca un povestitor înzestrat cu inepuizabile resurse. Căzăcimea în luptă, în ipostaza sa eroică, este prezentată cu o efuziune poetică emoționantă, adesea hiperbolică, avînd rezonanțe de epos folcloric, în timp ce firul epic se desfășoară într-o manieră sobră și reținută. Episoadele din viața cotidiană, străbătute de un viguros umor popular, alternează cu cele de un autentic dramatism.

Autorul își dezvăluie noi fațete ale talentului său. Povestirea, bogată în situații complexe și variate, reclamă schimbarea frecventă a timbrului și a intonațiilor, a modului în care se desfășoară nararea. Astfel scriitorul apare cînd în ipostaza de istoric și cronicar ce relatează pe îndelete evenimentele, cînd în aceea de povestitor popular

ce țese cu măiestrie legende și cîntece despre faptele vitejești ale eroilor săi, cînd în ipostaza de scriitor romantic care povestește pe un ton patetic despre dragostea nelegiuită a lui Andrii pentru frumoasa poloneză, sau în aceea de creator de tragedie care relatează întîmplările zguduitoare din viața lui Taras Bulba.

Caracterul eroic al acestei epopei a făcut din „Taras Bulba" una din cele mai însuflețitoare, pitorești și poetice lucrări ale genului, care a stîrnit entuziasmul printre cititori și în rîndurile criticii literare.

Comparată cu celelalte povestiri din volumul „Mirgorod", povestirea „Vii" întregește într-o formă originală alcătuirea acestei cărți. În povestire se întîlnesc, într-o contradicție dialectică, ambele motive ale volumului : strălucirea omului legendar încărcat de farmec și poezie care doarme într-un omuleț contemporan meschin, insignifiant.

Ziua, Homa duce o existență demnă de cei doi Ivani. Așa îl văd cei din jur, așa îl vede autorul, așa se vede el însuși. Noaptea însă, el se cufundă într-o lume neobișnuită, de basm, în care freamătă pasiuni puternice și se desfășoară un duel necruțător între bine și rău. În această lume Homa este puternic și curajos.

În povestirea „Vii" Gogol alternează planul real cu cel fantastic, prezentul cu lumea mitică imaginată de creația folclorică, încercînd parcă a realiza o sinteză a principiilor care l-au călăuzit în elaborarea „Serilor în cătunul de lîngă Dikanka" și a celor pe care le-a promovat în povestirile „Moșieri de altădată" și „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici".

Însă sinteza se întemeiază aici pe contrastul dintre cele două ipostaze (reală și fantastică) trăite de personaj, care se integrează în polemica ce-o poartă scriitorul cu prezentul meschin și prozaic.

Ciclul de povestiri „Mirgorod" consemnează o etapă nouă atît în evoluția operei gogoliene, cît și — prin ecoul și urmările pe care le-a avut — a întregii literaturi ruse. El consacră în literatură realismul demascator, atitudinea virulent critică la adresa societății vremii. V. G. Belinski, comentatorul cel mai competent al operei gogoliene, subliniază în repetate rînduri esența socială a rîsului lui Gogol, în care negarea se împletește cu afirmarea idealului, lucru pe care-l va recunoaște mai tîrziu însuși scriitorul, spunînd că în comedia sa „Revizorul"... „singurul personaj pozitiv este rîsul".

E l e n a T r a n d a f

MIRGOROD

POVESTIRI
ce servesc drept urmare la
„SERILE ÎN CĂTUNUL DE LÎNGĂ DIKANKA"

Mirgorod e un mic orăşel de pe malul rîului Horol. Are o fabrică de frînghii, una de cărămidă, 4 mori de apă şi 45 de vînt.

Din Geografia lui Zablovski

Deşi covrigii care se fac la Mirgorod sînt din făină neagră, au totuşi un gust destul de bun.

Din însemnările unui călător

Partea întîi

MOŞIERI DE ALTĂDATĂ

Îmi place nespus viaţa simplă a acelor singuratici stăpînitori de locuri uitate de dumnezeu, cărora la noi în Malorossia [1] li se spune de obicei moşieri de altădată şi care îţi amintesc pitoreştile căsuţe bătrîneşti ce-şi au farmecul lor datorită culorilor lor pestriţe, ca şi desăvîrşitei neasemănări cu clădirile noi sclivisite, cu pereţii încă nebătuţi de ploi şi de brume, cu streşinile încă neînflorite de verdele muşchiului, ale căror trepte de la intrare îşi mai păstrează încă toată tencuiala şi nu-şi dau în vileag cărămizile roşii, dezvelite. Îmi place uneori să cobor pentru o clipă în lumea aceasta atît de ferită de vîltorile vieţii, unde nici o dorinţă nu trece de zăplazul ce împrejmuieşte petecul de ogradă, de gardul de nuiele al livezii pline de meri şi pruni, de căscioarele ţărăneşti risipite de jur împrejurul livezii, căscioare mărunte, lăsate pe o rînă, la umbră de sălcii, de soc şi de peri. Viaţa modeştilor stăpîni ai locului e atît de potolită, atît de molcomă, încît pentru o clipă uiţi de toate din jurul tău şi ajungi să crezi că patimile, dorinţele, frămîntul fără astîmpăr, stîrnit de duhul cel rău care tulbură inimile şi minţile, nu-i decît plăsmuire năzărită doar într-un vis strălucitor, plin de scînteieri. Văd de-aici o căsuţă scundă, cu un cerdac sprijinit pe nişte stîlpişori de lemn, mici şi înnegriţi, care o cuprinde de jur împrejur, astfel ca pe vreme de furtună sau piatră să poţi închide obloanele de la ferestre fără să te ude ploaia. În spatele căsuţei, mălini ce revarsă miresme şi rînduri-rînduri de pomi roditori mărunţei, încărcaţi de purpuriul vişinelor şi potopiţi de roşul de balaş al prunelor aburite de brumă plumburie ; apoi un arţar rotat, la umbra căruia e aşternut un covor pentru odihnă ; în faţa casei — o ogradă

[1] Denumirea Ucrainei, folosită în izvoarele istorice.

încăpătoare cu iarbă măruntă şi proaspătă, cu o potecuţă bine bătătorită de la hambar la bucătărie şi de la bucătărie pînă la încăperile boiereşti ; o gîscă cu gîtul lung bea alături de boboceii ei mititei şi moi ca puful ; gardul împletit pe care atîrnă legături de pere şi mere la uscat, precum şi covoarele scoase la aeriseală ; un car cu zămoşi, oprit lîngă hambar ; boul dejugat, culcat alene lîngă car — toate astea au pentru mine un farmec cu neputinţă de lămurit, poate numai pentru că nu le mai văd, pentru că omului îi e nespus de drag orice lucru de care e despărţit. Oricum ar fi, cînd brişca mea oprea numai în pragul unei astfel de căsuţe, o pace negrăit de dulce şi plăcută se pogora în sufletul meu ; caii trăgeau voioşi lîngă pridvor, vizitiul se dădea frumuşel jos de pe capră şi îşi umplea lu-leaua, ca la el acasă, şi pînă şi lătratul tuturor griveilor, lăbuşilor şi azorilor, domoli din fire, era grozav de mîngîietor auzului meu. Dar mai mult decît toate astea îmi plăceau stăpînitorii acestor colţişoare liniştite, moşneguţii şi băbuţele care-mi ieşeau primitori întru întîmpinare. Chipurile lor îmi răsar uneori şi acum în faţa ochilor în larma şi vîltoarea lumii, printre fracurile la modă, şi trecutul îmi apare deodată în acea toropeală care mă cuprinde. Pe chipurile acestea stă totdeauna întipărită atîta bunătate, atîta bucurie de oaspeţi şi atîta blîndeţe sufletească, încît fără să vrei te lepezi măcar pentru scurtă vreme de năzuinţele nesăbuite ce te stăpînesc şi te afunzi cu toată fiinţa în acea viaţă simplă, bucolică.

Nu pot uita nici acum doi bătrînei din veacul trecut, care, vai ! nu mai sînt pe lumea asta ; dar sufletul mi-e plin şi azi de întristare şi inima mi se strînge ciudat la gîndul că o să mă duc iar într-o zi acolo unde a fost odinioară căsuţa lor, astăzi pustie, şi o să văd o grămăjoară de bordeie năruite, iazul năpădit de stufăriş şi o groapă plină de bălării pe locul unde era pe vremuri mititelul conac ; atît şi nimic mai mult. Ce jale ! Mă apucă dinainte urîtul !

Dar să ne întoarcem la povestea noastră !

Afanasi Ivanovici Tovstogub şi nevasta lui, Pulheria Ivanovna Tovstogubiha, după cum îi ziceau ţăranii din împrejurimi, făceau parte dintre acei bătrîni despre care m-am îndemnat să povestesc. Dacă aş fi fost zugrav şi aş fi vrut să înfăţişez pe pînză pe Philemon şi Baucis, nu mi-aş fi

ales nicicînd alt model în afară de ei. Afanasi Ivanovici avea şaizeci de ani ; Pulheria Ivanovna cincizeci şi cinci. Afanasi Ivanovici era înalt de stat, purta întotdeauna un cojocel de oaie, acoperit pe dinafară cu o stofă trainică, şedea adus din umeri şi zîmbea aproape toată vremea, fie că dînsul povestea, fie că asculta numai povestirile altora. Pulheria Ivanovna era întrucîtva mai stăpînită şi nu rîdea niciodată, dar pe faţa ei, în ochii ei se vădea atîta bunătate, atîta dorinţă de a te ospăta cu tot ce avea mai bun, încît un zîmbet ar fi părut prea dulceag pe chipul ei blajin. Uşoarele zbîrcituri ce le brăzdau feţele erau atît de drăguţe, încît un zugrav nu s-ar fi codit să le fure. Cu ajutorul lor puteai citi, ca într-o carte deschisă, toată viaţa senină şi liniştită pe care o duceau odinioară neamurile vechi de boieri, bogaţi, dar curaţi la suflet, şi atît de deosebiţi de acei malorossieni, ieşiţi din rîndul păcurarilor sau al altor precupeţi, care năboiesc ca lăcustele în cancelarii, despoaie de ultimul bănuţ chiar pe consătenii lor, năpădesc Petersburgul cu pîrîtori, pînă la urmă-şi umplu buzunarele şi se leapădă de neamul lor malorossian, adăugîndu-şi cu pompă un „v" la coada numelui lor. Nu, ei nu semănau întru nimic cu făpturile acelea ce stîrnesc dispreţ şi milă, cum nu seamănă cu ele nici unul dintre neamurile vechi, cu rădăcini adînci în pămîntul Malorossiei.

Nu era chip să priveşti cu nepăsare dragostea ce şi-o purtau unul altuia. De cîte ori îşi vorbeau, nu ziceau niciodată „tu", ci numai „mata" : mata, Afanasi Ivanovici ; mata, Pulheria Ivanovna... „Mata ai desfundat scaunul ăsta, Afanasi Ivanovici ?" — „Nu-i nimic, să nu-ţi faci mata inimă rea pentru atîta lucru, Pulheria Ivanovna ; eu l-am desfundat !" Copii n-au avut niciodată, şi de aceea, toată duioşia fiecăruia din ei s-a revărsat asupra celuilalt. Cîndva, în tinereţea lui, Afanasi Ivanovici a slujit într-unul din regimentele de cavalerie alcătuite din voluntari, a ajuns mai tîrziu chiar maior-secund ; dar toate astea s-au întîmplat foarte demult şi pînă şi Afanasi Ivanovici nu-şi mai amintea bine de ele. De însurat, s-a însurat la treizeci de ani, pe vremea cînd era un voinic în toată puterea cuvîntului şi purta dolman cu găitane ; tot pe atunci a furat-o cu multă dibăcie pe Pulheria Ivanovna, pe care neamurile nu vroiau s-o dea după dînsul ; dar nici de asta nu-şi mai

amintea decît ca prin vis, iar de pomenit nu mai pomenea niciodată.

Toate aceste întîmplări neobişnuite s-au petrecut tare demult şi încetul cu încetul le-a luat locul acea viaţă paşnică, departe de lume, şi acele visări toropite, molcome şi desfătătoare, care te cuprind uneori cînd stai în pridvorul unei căsuţe de la ţară, cu faţa spre livadă, în timp ce o ploaie îmbelşugată de vară foşneşte şi bate toba în frunzişul copacilor şi apoi lunecă spre pămînt în pîrîiaşe cîntătoare, aducînd cu murmurul ei o amorţeală dulce în mădularele tale, iar curcubeul se strecoară pe nesimţite de după copaci şi aruncă de sus, din arcul lui pe jumătate frînt, strălucirea lăptoasă a celor şapte culori ale sale ; sau cînd te leagănă în mers o caleaşcă ce se afundă printre tufişurile verzi ale drumului, iar prepeliţa strigă în cîmpie şi firicelele înmiresmate de ierburi, laolaltă cu spice de grîu şi flori de cîmp, se apleacă pe uşa caleştii, atingîndu-ţi atît de mîngîietor faţa şi mîinile.

Afanasi Ivanovici asculta întotdeauna cu un zîmbet plăcut pe buze spusele oaspeţilor care veneau să-l vadă ; uneori istorisea şi el cîte ceva, dar mai adesea întreba. Nu făcea parte din tagma acelor bătrîni care sfîrşesc totdeauna prin a te plictisi, slăvind fără încetare vremurile apuse sau osîndindu-le pe cele de acum. Dimpotrivă : cînd te întreba cîte ceva, arăta foarte multă căldură şi interes faţă de întîmplările vieţii tale, faţă de bucuriile şi necazurile de care se simt mişcaţi de obicei bătrînii buni la suflet, cu toate că asta aducea puţin cu dorinţa nesăţioasă de a şti a copiilor, care în timp ce-ţi vorbesc, cercetează cu de-amănuntul micul breloc prins de lănţişorul ceasului pe care-l porţi. În clipele acelea, se poate spune că faţa lui era numai bunătate.

Odăiţele căsuţei în care locuiau bătrîneii noştri erau mititele şi joase, ca ale mai tuturor moşierilor de altădată. În fiecare odăiţă era cîte o sobă mare ce cuprindea aproape o treime din încăpere. Odăiţele erau grozav de încălzite, pentru că atît lui Afanasi Ivanovici, cît şi Pulheriei Ivanovna le plăcea nespus de mult căldura. Gurile tuturor acestor sobe răspundeau în tinda umplută aproape totdeauna pînă în tavan cu paiele care în Malorossia ţin loc de lemne. Pîrîitul paielor mistuite de foc, precum şi văpaia

aruncată de ele dau tindei o înfățișare deosebit de prietenoasă în serile de iarnă, cînd tineri zburdalnici, după ce-au rebegit pe ger dînd tîrcoale vreunei fetișcane sprîncenate, dau buzna de-afară și prind a-și lovi una de alta palmele înghețate. Pereții odăiței erau împodobiți cu cîteva tablouri și poze în rame înguste, vechi. Îmi vine să cred că pînă și stăpînii uitaseră demult ce arată pozele acelea, și dacă cineva ar fi luat vreo cîteva din ele, nici nu s-ar fi sinchisit măcar. Două dintre tablouri erau portrete mari, în ulei. Unul înfățișa nu știu care arhiereu, în celălalt era zugrăvit Petru al III-lea. Dintr-o ramă îngustă, privea domnișoara de Lavallière, pătată toată de muște. În jurul ferestrelor și deasupra ușii erau aninate o mulțime de poze mai mititele pe care de obicei le iei drept niște pete pe pereți și de aceea nici nu le cercetezi. Pardoseala aproape în toate odăițele era de lut, dar lipită cu atîta grijă și păstrată atît de curat, cum nu cred să se păstreze vreun parchet în casele simandicoase, măturate în silă de cîte un domn somnoros în livrea.

Odaia Pulheriei Ivanovna era ticsită de scatulci, sipete, sipețele și cutiuțe. Pe perete, un maldăr întreg de bocceluțe și săculețe cu semințe de flori, de zarzavaturi și de harbuji. Rînduite prin unghere, în cutii și printre cutii, o puzderie de ghemotoace de lînă în toate culorile, de petice de la rochiile vechi, cusute cu cincizeci de ani în urmă. Pulheria Ivanovna era tare gospodină din fire și aduna tot ce-i cădea sub mînă, fără să știe uneori nici ea la ce și cînd o să-i folosească cele adunate.

Dar lucrul cel mai minunat din toată casa erau ușile cîntătoare. Din zorii zilei, cîntecul lor se auzea pretutindeni. N-aș putea spune de ce anume cîntau : să fi fost oare de vină balamalele ruginite, ori poate că meșterul care le-a făcut să fi ascuns cu bună știință în ele o taină, dar uimitor era că fiecare ușă cînta pe glasul ei osebit : ușa ce ducea în iatac îi zicea pe glăsciorul cel mai subțirel ; cea care ducea în odaia de mîncare hîrîia gros de tot, iar cea care ducea din tindă, afară, slobozea un fel de sunet tremurător și plin de văicăreli totodată, încît dacă-l ascultai mai bine, auzeai în cele din urmă foarte limpede : „auleu, măiculi-i-ță, ce fri-ig îi !" Știu că multora nu le place de fel scîrțîitul ăsta ; dar mie mi-e nespus de drag, și dacă

mi se întîmplă uneori să aud pe aici vreo uşă scîrţîind, mi se năzare pe dată că sînt iar la ţară, într-o odăiţă joasă şi c-o singură lumînare aprinsă într-un sfeşnic bătrînesc ; îmi miroase a cină gata adusă pe masă, a noapte întunecoasă de mai, privind din grădină prin fereastra larg deschisă, drept spre masa cu tacîmurile puse, îmi pare că aud privighetoarea ce umple casa, grădina şi rîul din depărtare cu cîntecele ei, îmi pare că aud freamătul crengilor aducător de spaimă şi... doamne, dumnezeule, ce lung alai de aduceri-aminte mă mai potopeşte atunci !

Scaunele din odaie erau de lemn masiv, aşa cum sînt de obicei scaunele din bătrîni, şi aveau speteze înalte, cioplite, dar lăsate în culoarea firească a lemnului, fără lacuri ori vopsele ; nu erau nici cel puţin îmbrăcate cu stofă şi aduceau oarecum cu jilţurile în care se aşază şi pînă în ziua de azi arhiereii. Prin unghere erau măsuţe în trei muchii, iar în faţa canapelei, în patru ; aşijderea şi în faţa oglinzii prinse într-o ramă subţire de aur, cu frunze cioplite, pe care muştele le-au presărat cu puncte negre şi dese ; jos în faţa canapelei se întindea un covor cu păsări care păreau flori, şi flori care păreau păsări — şi asta era cam toată podoaba căsuţei fără marafeturi, în care locuiau moşneguţii mei.

Odaia slujnicelor de la conac era ticsită cu fete, şi mai tinere, şi mai bătrîne, îmbrăcate cu fuste vărgate ; Pulheria Ivanovna le dădea uneori să-i coasă tot soiul de nimicuri şi le punea să-i cureţe vişine pentru dulceaţă, dar de cele mai multe ori ele nu făceau decît s-alerge la bucătărie şi să doarmă. Pulheria Ivanovna socotea drept o datorie a ei să le ţină pe lîngă casă şi veghea cu străşnicie asupra cinstei lor. Dar, spre nespusa ei mirare, nu treceau decît cîteva luni şi cîte una din fete se lăţea în mijloc şi se îngrăşa mai mult decît se cuvine ; lucrul părea cu atît mai uimitor cu cît în casă aproape că nu erau bărbaţi holtei, în afară de feciorașul din încăperile boiereşti, care umbla într-un soi de frac cenuşiu, în picioarele goale şi care, fără doar şi poate, cînd nu mînca, dormea. Pulheria Ivanovna dojenea de obicei făptaşa, ba o mai şi pedepsea cu asprime, ca să nu se mai întîmple una ca asta de aici înainte. Pe geamurile ferestrelor zumzăiau sumedenie de muşte şi zumzetul lor era acoperit de glasul gros al bonda-

rului, însoţit uneori de ţiuitul pătrunzător al viespilor ; decum se aduceau însă lumînările aprinse, tot roiul pleca la culcare, întunecînd tavanul ca un nor negru.

Afanasi Ivanovici se amesteca prea puţin în ale gospodăriei, cu toate că uneori se ducea la cosaşi şi secerători şi privea cu multă luare-aminte cum lucrează ; toată povara cîrmuirii apăsa pe umerii Pulheriei Ivanovna. Gospodăreala Pulheriei Ivanovna se mărginea la necontenita închidere şi deschidere a cămării şi la muratul, uscarea şi fierberea fructelor şi legumelor fără număr. Casa ei semăna în totul cu un laborator de chimie. Sub mărul din curte ardea veşnic un foc şi cazanul sau tingirea de aramă cu dulceaţă, magiun sau pastă, făcute cu miere, cu zahăr sau cu mai ştiu eu ce, nu era scos aproape niciodată de pe pirostrii. Sub un alt pom, vizitiul făcea ţuică, fără încetare, într-un cazan de aramă, unde punea ba foi de piersică, ba floare de mălin, ba garofiţă, ba sîmburi de vişine, şi către sfîrşitul acestei îndeletniciri nu mai era în stare să-şi întoarcă limba în gură şi îndruga la bazaconii atît de chisnovate, încît Pulheria Ivanovna nu pricepea boabă ; pe urmă se ducea la bucătărie şi se culca. Toate aceste nimicuri se fierbeau, se sărau şi se uscau într-o măsură atît de mare încît cred că pînă la urmă ar fi potopit pe de-a-ntregul pînă şi ograda — pentru că Pulheriei Ivanovna, în afară de cele socotite pentru cheltuiala zilnică, tare îi mai plăcea să facă şi altele, ca să fie — dacă o bună parte din toate astea n-ar fi fost mîncate de fetele de la conac, care se furişau în cămară şi se îndopau acolo cu atîta străşnicie, încît o zi întreagă după aceea se văitau de dureri de burtă.

În ale plugăriei şi în celelalte ramuri gospodăreşti ce treceau dincolo de ograda ei, Pulheria Ivanovna nu prea putea să se amestece. Vătavul, în înţelegere cu starostele, furau cu nemiluita. Îşi făcuseră obicei să intre în pădurile boiereşti de parcă ar fi fost ale lor, şi îşi meştereau acolo o grămadă de sănii, pe care le vindeau apoi în tîrgul cel mai apropiat ; afară de asta, mai vindeau cazacilor din vecinătate şi toţi stejarii groşi, ca să-şi clădească mori din ei. Numai o singură dată i-a venit chef Pulheriei Ivanovna să-şi cerceteze pădurile. Drept aceea, fură înhămaţi caii la o trăsură care avea în părţi nişte pestelci uriaşe de piele,

din pricina cărora de-abia apucase vizitiul a trage din hățuri și caii care slujiseră în garda civică s-au urnit din loc, că văzduhul s-a și umplut de sunetele cele mai ciudate : ba răsunau fluiere, ba tamburine, ba tobe ; fiecare cui și fiecare scoabă de fier zdrăngănea cu atîta înverșunare încît se auzea pînă hăt în deal, la moară, cum a ieșit cucoana din ogradă, cu toate că pînă la moară era cale pe puțin de două verste. Pulheria Ivanovna nu putea să nu vadă groaznica pustiire a pădurii și lipsa acelor stejari pe care încă de copil îi știuse bătrîni de o sută de ani.

— Cum se face, Nicipor, i-a spus ea vătavului care era de față, că ți s-au rărit atît de tare stejarii ? Bagă de seamă să nu ți se rărească și perii din cap !

— De ce s-au rărit ? îi întoarse vorba vătavul : Pentru că au pierit ! Zău așa, au pierit și gata : i-a săgetat trăsnetul, i-au tocit cariile și uite așa au pierit, cucoană, zău c-au pierit !

Pulheria Ivanovna rămase pe deplin mulțumită de un astfel de răspuns și, ajungînd acasă, porunci doar să se întărească strājile din livadă, de pe lîngă vișinii altoiți și prunele cele mari de toamnă.

Acești preadestoinici ocîrmuitori, vătavul și starostele, găseau că e cu desăvîrșire de prisos să care toată făina în hambarele boierești, zicîndu-și că boierii s-or mulțumi ei și cu jumătate ; dar și jumătatea pe care o aduceau era ori mucegăită, ori udă, într-un cuvînt tocmai aceea pe care nu voiau s-o cumpere precupeții în piață. Însă oricît de mult furau vătavul și starostele, oricît de înspăimîntător se îndopau toți ai curții, începînd cu chelărița și sfîrșind cu porcii, care nimiceau atîtea prune și mere că te apuca și spaima, ba uneori mai și zgîlțîiau pomii cu rîtul lor, pentru a scutura de pe ei un potop întreg de poame, oricît le ciuguleau vrăbiile și ciorile, oricît le duceau toate slugile plocon cumetrilor din satele vecine, ba șterpelind din cămări și pînzeturile sau caerele vechi, lucruri ce luau calea izvorului a toată suflarea omenească, adică a cîrciumei, oricît de mult furau oaspeții, vizitiii și feciorii cei somnoroși, blagoslovitul pămînt dădea roadă atît de îmbelșugată, iar Afanasi Ivanovici și Pulheria Ivanovna se mulțumeau cu atît de puțin, încît toate aceste jafuri de

spaimă treceau cu desăvîrşire nebăgate în seamă pentru gospodăria lor.

Amîndoi bătrînii, după vechea datină a tuturor moşierilor de altădată, aveau mîncarea în mare cinste. De cum se lumina de ziuă (se sculau întotdeauna cu noaptea în cap) şi de cum începeau uşile să cînte pe toate glasurile, ei se şi aşezau la masă şi îşi luau cafeluţa. După cafea, Afanasi Ivanovici ieşea în tindă şi, fluturîndu-şi batista în aer, zicea: „Huş, huş, gîştelor de pe prag!" În curte îl întîmpina de obicei vătavul. Afanasi Ivanovici intra totdeauna în vorbă cu dînsul, îl întreba amănunţit despre toate cele şi îşi spunea apoi şi el părerea, dînd nişte porunci care l-ar fi uluit pe te miri cine prin adînca cunoaştere a rînduielilor gospodăreşti; unui vătav mai nou nici nu i-ar fi trecut prin cap că e cu putinţă să furi de la un stăpîn care are un ochi atît de ager! Numai că vătavul lui era vulpoi bătrîn şi ştia el cum trebuie s-o întoarcă, dar mai cu osebire cum trebuie chivernisită gospodăria.

După asta, Afanasi Ivanovici intra în casă şi, apropiindu-se de Pulheria Ivanovna, o întreba:

— Ce zici mata, Pulheria Ivanovna, n-ar fi timpul să luăm o gustare?

— Cam ce-am putea să luăm, Afanasi Ivanovici? Uscăturele cu jumări, plăcinte cu mere, ori poate niscaiva rîşcove în saramură?

— Fie şi rîşcove, fie şi plăcinte, răspundea Afanasi Ivanovici, şi masa se aşternea ca prin farmec, iar pe masă se iveau nepristan plăcinte şi rîşcove.

Ca la un ceas înainte de prînz, Afanasi Ivanovici lua iar o gustărică, dădea de duşcă un păhăruţ de rachiu dintr-un străvechi calici de argint, după care urmau iar ciupercuţe, peştişori uscaţi de felurite feluri şi alte asemene. La douăsprezece prînzeau. Pe masă, în afară de farfurii cu mîncări şi vase cu sosuri, mai erau o sumedenie de oale mici de pămînt cu gura astupată cu capac şi lipită pe deasupra, ca să nu se irosească cine ştie ce mireasmă a vreunui fel gustos, scorneală a bucătăriei din bătrîni. În timpul mesei se vorbea de obicei despre lucruri în cea mai strînsă legătură cu mîncarea.

— Mie mi se pare, spunea de pildă Afanasi Ivanovici, că s-a cam afumat niţeluş caşa noastră ; matale nu ţi se pare, Pulheria Ivanovna ?

— Nu, Afanasi Ivanovici ; pune mata unt mai mult, şi atunci n-o să-ţi mai miroasă a fum ; ori poate ia mai bine din sosul ăsta cu ciupercuţe şi toarnă deasupra.

— Hai s-o facem şi pe asta, răspundea Afanasi Ivanovici, întinzîndu-i farfuria, să vedem cum o ieşi !

După prînz, Afanasi Ivanovici hodinea un ceas, după care Pulheria Ivanovna aducea pe masă un harbuz tăiat felii şi zicea :

— Gustă, Afanasi Ivanovici, din harbuzul ăsta, să vezi ce bunu-i !

— Mata, Pulheria Ivanovna, să nu-i dai crezare numai pentru că are miezul roşu, îi întorcea vorba Afanasi Ivanovici, luînd din mîinile ei o felie mai acătării, se-întîmplă de multe ori să fie roşu la faţă, da rău la gust !

Cu toate acestea, repede-repede din harbuz nu mai rămînea nici urmă, iar după el, Afanasi Ivanovici mai mînca şi cîteva pere, ducîndu-se apoi la plimbare prin grădină, împreună cu Pulheria Ivanovna. După ce se întorceau în casă, Pulheria Ivanovna îşi vedea de treburile ei, iar Afanasi Ivanovici se aşeza în cerdac, cu faţa spre ogradă şi privea cămara, care-şi ascundea fără încetare lăuntrul ei, iar fetele-slujnice, împingîndu-se şi îmbrîncindu-se, cărau ori scoteau de acolo o sumedenie de fleacuri în lăzi de lemn, site, covăţele şi cîte alte scornituri bune de păstrat poame în ele. Ceva mai tîrziu, Afanasi Ivanovici trimitea după Pulheria Ivanovna ori se ducea chiar el s-o caute şi-i zicea :

— Ce aş mai putea să îmbuc oare, Pulheria Ivanovna ?

— Ei, cam ce-ai vrea ? întreba Pulheria Ivanovna. Să mă duc să-i spun fetei să-ţi dea nişte colţunaşi cu vişine ; am poruncit într-adins să oprească din ei pentru mata.

— Nu zic ba, încuviinţa Afanasi Ivanovici.

— Ori poate ai avea poftă mai degrabă de chisăliţă ?

— Şi aşa-i bine, răspundea Afanasi Ivanovici. După care, toate cele pomenite se aduceau fără întîrziere şi se mîncau, cum se şi cuvine.

Înainte de cină iar mai îmbuca cîte ceva. La opt şi jumătate se aşezau la masă. Îndată după cină se duceau la

culcare şi o mare linişte se pogora peste colţişorul acesta atît de harnic şi atît de paşnic totodată. Odaia în care dormeau Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna era atît de încălzită, încît nu cred să fi fost mulţi în stare să sălăşluiască în ea cîteva ceasuri în şir. Dar Afanasi Ivanovici, ca să-i fie şi mai cald, dormea chiar pe prichiciul sobei, cu toate că dogoarea de aici îl trezea de cîteva ori pe noapte şi-l silea să se plimbe de colo-colo prin odaie. Uneori, plimbîndu-se aşa, Afanasi Ivanovici gemea.

Atunci Pulheria Ivanovna îl întreba :

— De ce gemi, Afanasi Ivanovici ?

— Dumnezeu ştie, Pulheria Ivanovna... Aşa, parcă m-ar încerca oleacă durerea de stomah, răspundea Afanasi Ivanovici.

— Nu ţi-ar face mai bine matale să mănînci niţeluş, Afanasi Ivanovici ?

— Nu ştiu, zău, dacă-i bine, Pulheria Ivanovna ! Da ce-aş putea să-mbuc ?

— Puţin lapte acru sau oleacă de compot de pere uscate, cu multă zeamă.

— Fie... Doar aşa, de-un chef, zicea Afanasi Ivanovici.

O slujnică buimăcită de somn se ducea să scotocească prin dulapuri şi Afanasi Ivanovici mînca o farfurioară de lapte acru sau compot, după care spunea de obicei :

— Acum parcă m-a mai lăsat oleacă.

Uneori, dacă afară era vreme frumoasă şi în casă de ajuns de cald, Afanasi Ivanovici se înveselea şi simţea plăcere să mai şăguiască puţin cu Pulheria Ivanovna şi să spună ceva cu totul din cale-afară :

— Ce ar fi, Pulheria Ivanovna, zicea el, dacă într-o bună zi casa noastră ar lua dintr-o dată foc ? Ce ne-am face atunci ?

— Ferească sfîntul ! răspundea Pulheria Ivanovna, făcîndu-şi cruce.

— Bine, bine, dar să zicem totuşi că s-ar preface în scrum. Atunci unde ne-am duce ?

— Doamne păzeşte ! Ce tot spui mata, Afanasi Ivanovici ?! Cum se poate să ne ardă casa ?! Bunul dumnezeu n-o să îngăduie una ca asta.

— Şi totuşi, dacă ar arde ?

— Am trece şi noi colea, în bucătărie. Mata te-ai statornici pentru o bucată de vreme în odăiţa unde şade acum chelăriţa noastră.

— Dar dacă ar arde şi bucătăria ?

— Alta acum ! O să ne păzească domnul de asemenea năpastă ! Auzi vorbă, să arză şi casa, şi bucătăria dintr-o dată !... Dar de s-ar întîmpla, iaca, ne-am muta şi noi în cămară, pînă ne-am dura o casă nouă !

— Dar dacă ar arde şi cămara ?

— Doamne păzeşte ! Ce tot spui mata, Afanasi Ivanovici ? Nici nu vreau să te mai ascult ! E păcat să grăieşti aşa şi bunul dumnezeu o să te pedepsească pentru asemenea vorbe.

Şi Afanasi Ivanovici, mulţumit că a şăguit pe socoteala Pulheriei Ivanovna, zîmbea acum, stînd pe scaunul lui.

Dar mai vrednici de luare-aminte decît oricînd mi se păreau cei doi bătrînei cînd aveau musafiri. La asemenea prilej, toate în casa lor căpătau o altă înfăţişare. Aceşti oameni cu sufletul ca pîinea caldă se poate spune că trăiau numai pentru oaspeţii lor. Tot ce aveau mai bun în casă ieşea atunci la iveală, iar dînşii căutau pe-ntrecute să-şi cinstească oaspele cu tot ce le dăruia gospodăria. Dar ceea ce îmi plăcea mai mult decît orice, în această bunăvoinţă a lor, era lipsa oricărei dulcegării. Dragostea de oaspeţi şi dorinţa de a-ţi face pe plac erau înscrise cu atîta blîndeţe pe feţele amîndurora şi-i prindeau atît de bine încît, fără să vrei, făceai tot ce te rugau ei. Ele nu erau decît urmarea firească a simplităţii curate şi limpezi din sufletele lor bune, fără pic de prefăcătorie. Dragostea asta de oaspeţi se deosebea în totul de aceea cu care te primeşte un slujbaş al visteriei statului, care a ajuns cineva cu ajutorul tău şi care-ţi spune binefăcătorul lui şi se tîrăşte la picioarele tale. Oaspetele nu era lăsat cu nici un chip să se întoarcă acasă în aceeaşi zi ; trebuia să mîie neapărat la conac, peste noapte.

— Cum se poate să pleci în puterea nopţii la un drum atît de lung ?! spunea întotdeauna Pulheria Ivanovna. (Oaspetele stătea cu casa, de cele mai multe ori, la trei-patru verste depărtare.)

— De bună seamă, întărea și Afanasi Ivanovici, mai știi? Ceasul rău! Se poate întîmpla orice: îți ies în cale niște tîlhari sau altă făptură haină...

— Să ne păzească cel de sus de tîlhari! spunea Pulheria Ivanovna. Și ce ți-a venit să pomenești de una ca asta acum, la căderea nopții?!... Tîlhari, netîlhari, da afară e întuneric beznă și nu se cade să pleci la drum. Ș-apoi și vizitiul domniei tale... las' că-l știu eu bine cît îi de firav și puțintel la trup! Cea din urmă iepșoară îl dă gata; și apoi, la ăst ceas s-o fi aburit și el cu vreun păhărel-două și s-o fi culcat pe undeva și doarme...

Și musafirul trebuia să rămînă negreșit la dînșii; de altfel, seara petrecută în odăița joasă și caldă, vorba prietenoasă, blîndă și adormitoare a gazdelor, aburul mîncărilor de pe masă, întotdeauna hrănitoare și gătite cu meșteșug, toate astea îl răsplăteau cu prisosință. Parcă îl văd pe Afanasi Ivanovici cum stă pe scaunul lui, adus din umeri, cu veșnicul lui zîmbet pe buze, și ascultă cu toată luarea-aminte și chiar cu încîntare spusele musafirului! Adeseori venea vorba și despre politică. Musafirul, care și dînsul ieșea numai arar din satul lui, se apuca să-și spună părerile cu un aer atotștiutor și cu înfățișare tainică, zicînd că franțuzul s-a înțeles pe ascuns cu englezul să-l sloboadă iar pe Bonaparte împotriva Rusiei, ori povestea numai că se pune la cale un nou război, și atunci Afanasi Ivanovici rostea de multe ori, prefăcîndu-se a nu se uita de loc la Pulheria Ivanovna:

— Mă bate și pe mine gîndul să mă duc la război; de ce nu m-aș duce și eu?

— Hop și dumnealui! îi lua vorba din gură Pulheria Ivanovna. N-o lua de-a bună, mai zicea dînsa, vorbindu-i musafirului. Ce să caute dumnealui la război, bătrîn cum e? Păi, pe unul ca el o să-l împuște cel dintîi soldat peacolo! Zău c-o să-l împuște! uite-așa, nici una, nici două, o să-l ia la ochi și-o să-l împuște!

— Ei și? spunea atunci Afanasi Ivanovici, o să-l împușc și eu!

— Nu, zău! Auzi-l și domnia ta ce spune! îi tăia vorba Pulheria Ivanovna: Are hal de mers la război! Pînă și pistoalele i-au ruginit de mult și zac undeva prin cămară. Să le vezi numai! Sînt dintr-acelea că pînă apuci să tragi

cu ele, sar în aer singure! O să-i nenorocească și mîinile și o să-l pocească și la chip, într-un cuvînt o să rămînă beteag pe toată viața!

— Nu face nimic, răspundea Afanasi Ivanovici, o să-mi cumpăr alte arme, noi-nouțe: o să-mi iau o spangă sau poate o suliță căzăcească.

— Toate astea sînt scorneli de-ale matale! Uite așa-i vine cîteodată și s-apucă netam-nesam să băsnească, făcea Pulheria Ivanovna înciudată. Știu bine că șăguiește, da tot mi-e nu știu cum, cînd îl aud. Așa face întotdeauna... uneori îl ascult, îl ascult așa, și odată mă ia cu frică!...

Iar Afanasi Ivanovici, foarte mulțumit că a speriat-o cît de cît pe Pulheria Ivanovna, chicotea încovrigîndu-se pe scaunul lui.

Cît despre Pulheria Ivanovna, îmi părea mai vrednică de luare-aminte ca oricînd în clipele cînd îmbia un musafir la gustare.

— Asta, zicea dînsa, scoțînd dopul cîte unei carafe, e un rachiu aromit cu coada șoricelului și jaleș. De simți cumva o durere-n spate sau în șale, ți-o ia cu mîna. Asta de-aici e cu cuișoare; de-ți țiuie urechile și-ți iese pecingine pe obraz, te tămăduiește numaidecît. Iar cestălalt e făcut cu sîmburi de piersică; poftește de gustă un păhăruț și-i vedea ce mireasmă are! Dacă te ridici din pat și te lovești, doamne ferește, de un colț de dulap sau de masă și-ți iese un cucui, un singur păhăruț ajunge și pe loc îți trece, de parcă nici n-a fost...

Urma apoi aceeași poveste și pentru celelalte carafe, care mai toate aveau puteri tămăduitoare. După ce-și încărca musafirul cu toată spițeria asta, Pulheria Ivanovna îl ducea în fața unei mulțimi de farfurii.

— Uite, astea-s ciupercuțe cu cimbrișor, iar astea de aici sînt cu cuișoare și nuci; așa m-a învățat să le pun la borcan o turcoaică, pe vremea cînd mai aveam aici turci prinși în război. Era o turcoaică tare blîndă și nu se vedea nicicum că ar fi de credința lor, turcească. Și de purtat, se purta aproape ca femeile de la noi; atîta numai că nu lua în gură carne de porc: spunea că-i oprește nu știu cum legea aceea a lor... Astea de-aici sînt ciupercuțe puse cu foi de coacăze și nucșoară! Iar cele de colo sînt ciuperci mari de cîmp; le-am fiert mai întîi și-ntîi în oțet și

nu ştiu cum or fi ieşit ; am aflat taina pregătirii lor de la părintele Ivan. Iei un butoiaş mai mititel şi-l aşterni mai întîi la fund cu frunză de stejar, apoi presari peste frunză piper şi silistră şi mai pui şi floarea aceea, ştii, de creşte pe vulturică ; iei floarea asta şi o aşezi în butoiaş, cu codiţa în sus. Iar dincolo sînt plăcinte : astea de-aici cu brînză, celelalte cu mac. Uite şi plăcinţelele care plac atît de mult lui Afanasi Ivanovici : cu varză şi cu crupe de hrişcă.

— Da, adăuga şi Afanasi Ivanovici, îmi plac chiar foarte mult ; sînt moi şi puţin acrişoare.

Se vedea după toate că Pulheria Ivanovna era tare mulţumită cînd le veneau musafiri. Buna mea bătrînică ! Se dăruia cu tot sufletul oaspeţilor săi. Îmi plăcea nespus să mă duc pe la ei, cu toate că mă-ndopam îngrozitor, ca de altfel toţi musafirii lor, ceea ce era foarte vătămător pentru sănătatea mea ; totuşi simţeam o mare mulţumire să mă duc să-i văd. Stau şi mă-ntreb dacă nu cumva aerul Malorossiei o fi avînd vreo însuşire deosebită care ajută la mistuire, căci dacă i-ar fi dat prin minte cuiva de pe-aici să se îndoape în halul ăsta, fără nici o îndoială că ar fi ajuns nu în patul lui, ci întins pe masă.

Bunii mei bătrîni ! Dar povestirea mea se apropie de o întîmplare cît se poate de tristă, care a schimbat pentru totdeauna viaţa acestui colţişor liniştit. Întîmplarea asta o să vă pară cu atît mai uimitoare, cu cît s-a iscat din pricina unui fapt cu totul neînsemnat. Dar, după felul ciudat în care sînt alcătuite lucrurile, marile întîmplări din lume se datoresc întotdeauna pricinilor celor mai mărunte şi dimpotrivă marile înfăptuiri începute de oameni au avut adeseori urmări cît se poate de neînsemnate. Un mare cuceritor, de pildă, adună toate puterile ţării sale, luptă ani în şir, căpeteniile lui de oaste se acopăr cu slavă, ca la urma urmei toate să se sfîrşească prin cîştigarea unui petic de pămînt pe care n-ai unde să pui nişte cartofi ; şi dimpotrivă, alteori doi cîrnăţari, să zicem, din oraşe deosebite se iau la bătaie pentru un fleac de nimic şi cearta lor cuprinde pînă la urmă amîndouă oraşele, apoi sate şi cătune şi la urmă state întregi ! Dar să lăsăm deoparte toate astea : ele n-au nici o legătură cu povestirea noastră.

Şi apoi nici nu-mi plac vorbele, cînd ele rămîn numai vorbe !

Pulheria Ivanovna avea o pisicuţă sură, care dormea mai totdeauna ghem la picioarele ei. Pulheria Ivanovna o mîngîia din cînd în cînd pe spate şi o gîdila cu degetul pe sub bărbie, iar pisicuţa răsfăţată îşi întindea gîtul cît era el de lung. Nu s-ar putea spune că Pulheria Ivanovna ţinea cine ştie ce mult la dînsa, dar se legase de ea, obişnuită cum era s-o vadă mereu înaintea ochilor. Afanasi Ivanovici însă o lua adeseori peste picior pentru această slăbiciune a ei.

— Nu ştiu zău, Pulheria Ivanovna, ce găseşti mata la o pisică ? La ce-i bună ? Să fi fost un cîine, atunci mai zic şi eu : un cîine îl iei la vînătoare, dar o pisică la ce-ţi foloseşte ?

— Mata ai face mai bine să taci, Afanasi Ivanovici ! spunea Pulheria Ivanovna, îţi place să vorbeşti numai aşa, degeaba, şi altceva nimic. Cîinele nu-i un animal curat, cîinele face murdărie în casă, sparge, strică, pe cînd pisica e o făptură blîndă şi nu face rău nimănui.

De altfel, lui Afanasi Ivanovici îi era totuna de-i cîine ori pisică ; o spunea numai şi numai ca s-o necăjească puţin pe Pulheria Ivanovna.

În spatele grădinilor se întindea o pădure mare, care scăpase cu desăvîrşire de mîinile vătavului iute la fapte — poate numai din pricină că bocănitul toporului ar fi ajuns pînă la urechile Pulheriei Ivanovna. Pădurea era deasă, sălbatică şi trunchiurile arborilor bătrîni erau ascunse ochilor de alunişul ce crescuse în voie şi aduceau acum cu nişte labe pintenate de hulubi. În sînul acestei păduri sălăşluiau motani sălbatici. Cotoii ăştia sălbatici din păduri nu trebuie asemuiţi cu voinicoşii care umblă pe acoperişurile caselor. Trăind în oraşe, aceştia din urmă, cu toată firea lor aprigă, sînt mult mai cioplţi decît numiţii locuitori ai codrului, care, dimpotrivă, sînt de cele mai multe ori mohorîţi şi sălbatici. Ei umblă întotdeauna prăpădiţi şi slăbănogi şi miaună cu nişte glasuri grosolane şi necioplite. De multe ori sapă în pămînt pînă dau în hambarele oamenilor şi fură de acolo slănină, ori se înfăţişează chiar prin bucătării, intrînd pe nepusă-masă pe fereastra deschisă deîndată ce văd că bucătarul s-a dus o clipă în

buruieni. Într-un cuvînt, motanii ăştia sînt străini de orice simţămînt înalt ; trăiesc numai din jafuri şi gîtuie mici puişori de vrabie chiar prin cuiburile lor. Aceşti motani s-au mirosit vreme îndelungată prin găurile de sub hambar cu pisicuţa blîndă a Pulheriei Ivanovna şi pînă la urmă au ademenit-o, cum ademeneşte un pîlc de soldaţi pe o ţărăncuţă prostuţă. Pulheria Ivanovna şi-a dat seama că pisicuţa s-a pierdut şi a trimis numaidecît oameni în căutarea ei, dar ia-o de unde nu-i ! Aşa au trecut trei zile ; Pulheria Ivanovna a jelit-o puţin, dar pînă la urmă a uitat-o de tot. Într-o zi însă, cînd s-a dus să-şi mai vadă grădina de legume şi se întorcea cu castraveciori proaspeţi, culeşi chiar de mîna ei pentru Afanasi Ivanovici, urechile îi fură izbite de cel mai jalnic mieunat din lume. Pulheria Ivanovna a făcut atunci, din obişnuinţă : „Pis-pis-pis" ! — şi deodată a răsărit din buruieni pisicuţa ei cenuşie, slabă foc, cu coastele ieşite ; se vedea cît colo că nu luase nimic în gură vreme de mai multe zile. Pulheria Ivanovna o chema într-una, dar pisicuţa stătea în faţa ei, mieuna jalnic şi nu îndrăznea să se apropie ; se sălbăticise rău de cînd plecase de acasă. Atunci Pulheria Ivanovna a pornit-o înainte pe cărare, chemînd-o într-una, iar pisicuţa s-a luat încetişor după ea, mergînd cu fereală pînă la ulucă. Dar cînd a văzut locurile bine cunoscute, a intrat şi în odaie. Pulheria Ivanovna a poruncit numaidecît slujnicei să-i dea lapte şi carne şi, şezînd în faţa ei, privea încîntată cu cîtă lăcomie înfuleca sărmana ei favorită bucăţile de carne, una după alta, şi bea laptele din farfurie. Aproape sub ochii ei fugara cenuşie s-a îngrăşat şi a prins a mînca mai puţin lacom. Pulheria Ivanovna a întins mîna ca s-o mîngîie, dar pisicuţa nerecunoscătoare — se vede că prea se înhăitase cu motanii sălbatici ori poate că se pătrunsese prea mult de romantismul care spune că iubirea în sărăcie face cît toate castelele din lume, şi motanii erau săraci lipiţi pămîntului — a zbughit-o pe fereastră şi nimeni dintre cei de la curte n-a putut să-i dea de urmă.

Bătrînica a căzut pe gînduri. „Să ştii c-a fost moartea mea care a venit după mine !" şi-a zis ea, şi nimic n-a putut s-o întoarcă de la gîndul ei. Toată ziua aceea a umblat abătută. Zadarnic a tot glumit Afanasi Ivanovici şi a căutat să afle de ce s-a întristat aşa deodată. Pulheria Iva-

novna ori nu răspundea nimic, ori spunea ceva care nu-l putea mulțumi de fel pe Afanasi Ivanovici. De a doua zi a început să slăbească văzînd cu ochii.

— Ce-i cu mata, Pulheria Ivanovna ? Nu-ĭ fi cumva bolnavă ?

— Nu, Afanasi Ivanovici. Nu sînt bolnavă ! Dar vreau să-ți aduc spre știință o împrejurare cu totul deosebită : știu că în vara asta trebuie să mor ; moartea mea a și venit după mine !

Buzele lui Afanasi Ivanovici s-au închircit dureros. Dar bătrînul a căutat să-și înăbușe simțămîntul de tristețe strecurat în suflet și a spus zîmbind :

— Doamne ferește ! Ce tot spui mata, Pulheria Ivanovna ? Pesemne că în locul decoctului pe care-l bei adeseori, ai luat un păhărel de rachiu de piersici.

— Nu, Afanasi Ivanovici, n-am băut rachiu de piersici, i-a răspuns Pulheria Ivanovna.

Și Afanasi Ivanovici a simțit o mare părere de rău că a glumit așa cu Pulheria Ivanovna ; se uită la dînsa și o lacrimă i se anină de geană.

— Te rog, Afanasi Ivanovici, să-mi îndeplinești voia, zise Pulheria Ivanovna. Cînd oi muri, să mă îngropi în ograda bisericii. Să poruncești să mă-mbrace cu o rochie mai de toate zilele, știi, ceea cu florile mărunte pe un cîmp castaniu. Rochia de atlas cu dungi vișinii să nu mi-o puneți ; o moartă n-are nevoie de rochie frumoasă. La ce bun ? Matale însă o să-ți prindă bine : să-ți faci din ea un halat mai acătării, să ai cu ce te găti ca lumea cînd o să-ți vină oaspeți, ca să-i primești cum se cuvine.

— Doamne ferește ! Ce tot spui acolo, Pulheria Ivanovna ?, zicea Afanasi Ivanovici. Cine știe cînd ți-e scris să mori, și mata umbli să mă sperii cu vorbe dintr-astea !

— Nu, Afanasi Ivanovici, eu știu bine cînd o să-mi bată ceasul. Dar mata să nu plîngi după mine : sînt bătrînă și am trăit de ajuns ; și-apoi și mata ești bătrîn asijderea și curînd o să ne întîlnim pe lumea cealaltă.

Dar Afanasi Ivanovici plîngea cu sughițuri, ca un copil.

— E păcat de dumnezeu să plîngi, Afanasi Ivanovici ! Nu mai păcătui și nu-l mînia pe cel de sus cu scîrba matale. Nu-mi pare rău că mor. De-un singur lucru mă doare inima (și un oftat dureros îi curmă șirul vorbelor) : îmi

pare rău că nu ştiu cui să te las pe mata. Cine o să-ţi poarte de grijă după ce-oi închide ochii ? Că doară eşti ca un copilaş neajutorat, şi acela care o să vadă de mata de aici înainte trebuie să te iubească.

Şi, izvorîtă din fundul inimii, o milă atît de adîncă şi de covîrşitoare se întipări pe faţa ei, încît nu-mi închipui că s-ar fi aflat un om care s-o fi putut privi cu nepăsare.

— Bagă de seamă, Iavdoha, spunea dînsa chelăriţei, pe care poruncise s-o cheme cu tot dinadinsul, cînd n-oi mai fi pe lumea asta, ai grijă de boier şi ocroteşte-l ca pe lumina ochilor tăi, ca pe copilul tău ! Vezi ca la bucătărie să se gătească numai ce-i place dumnealui. Îmbrăcămintea şi rufele de pe dînsul să fie totdeauna curate ; de s-o întîmpla să-i vină musafiri, vezi de-l găteşte cuviincios, că, mai ştii ? s-ar putea să le iasă înainte îmbrăcat cu un halat vechi, şi acum mai uită uneori cînd îi zi de sărbătoare şi cînd îi zi de lucru. Nu-l slăbi din ochi, Iavdoha, iar eu o să mă rog pentru tine dincolo, pe cea lume, şi domnul o să te răsplătească. Nu uita, Iavdoha : eşti bătrînă şi nu mai ai mult de trăit ! Nu-ţi încărca sufletul cu păcate ! Iar de nu mi l-oi îngriji cumsecade, să ştii că n-ăi avea parte de bucurie pe lumea asta. O să mă rog chiar eu de dumnezeu să nu-ţi dea un sfîrşit bun. N-o să te bucuri de noroc nici tu, nici copiii tăi şi nimeni din neamul vostru n-o avea întru nimic binecuvîntare de la cel de sus.

Biata bătrînică ! Zicînd toate astea, ea nu cugeta nici la clipa cea de pe urmă care o aştepta, nici la sufletul ei, nici la viaţa de-apoi ; tot gîndul ei era numai şi numai la sărmanul ei tovarăş cu care-şi petrecuse toată viaţa şi pe care-l lăsa acum fără sprijin şi neajutorat. Cu o neasemuită grijă gospodărească, a rînduit tot în aşa fel ca după moartea ei Afanasi Ivanovici să nu bage de seamă că nu mai este alături de el. Credinţa ei în sfîrşitul apropiat ce-o aştepta era atît de adîncă şi starea sufletului atît de potrivită cu asta, încît peste cîteva zile a căzut cu adevărat la pat şi n-a mai putut primi nici un fel de hrană. Afanasi Ivanovici era acum numai grijă şi nu se depărta nici o clipă de căpătîiul ei. „Poate tot ai mînca ceva, Pulheria Ivanovna ?" spunea dînsul, cătînd plin de nelinişte în ochii ei. Dar Pulheria Ivanovna nu rostea nici o vorbă. Într-un

tîrziu, după o tăcere îndelungată, a dat parcă să spună ceva, a mişcat din buze şi... sufletul ei şi-a luat zborul.

Afanasi Ivanovici a rămas ca lovit de trăsnet. Moartea ei i s-a părut atît de lipsită de înţeles, încît nici să plîngă n-a putut măcar. O privea cu ochi tulburi, de parcă nu-şi dădea seama ce va să zică un mort.

Răposata a fost aşezată pe masă, îmbrăcată cu rochia pe care chiar dînsa şi-a ales-o, cu mîinile încrucişate pe piept şi cu o lumînărică de ceară în strînsoarea lor, iar dînsul privea la toate astea fără să înţeleagă. Mulţime mare de norod de tot soiul a umplut ograda, mulţime mare de oaspeţi au venit cu trăsuri la îngropăciune, şi prin curte au fost rînduite mese lungi ; ele se frîngeau sub greutatea tăvilor cu colivă, a vişinatelor şi plăcintelor : oaspeţii vorbeau, plîngeau, cătau la moartă, îi pomeneau însuşirile, se uitau şi la Afanasi Ivanovici — dar el vedea totul ca prin vis. Trupul neînsufleţit a fost ridicat apoi pe braţe şi dus. Norodul s-a urnit puhoi în urma lui şi bătrînul a pornit şi el ; preoţii erau înveşmîntaţi cu toate odăjdiile lor, soarele strălucea pe cer, pruncii scînceau în braţele mamelor, ciocîrliile cîntau, copilaşii, numai în cămăşuici, alergau şi se zbenguiau în colbul drumului... În cele din urmă coşciugul a fost aşezat la marginea gropii şi preoţii i-au poruncit lui Afanasi Ivanovici să se apropie şi să-i dea răposatei cel din urmă sărut ; el s-a apropiat, a sărutat-o, în ochi i-au izvorît lacrimi, dar lacrimi reci, fără simţire. Apoi au coborît coşciugul în groapă, preotul a luat tîrnăcopul şi a aruncat cel dintîi o mînă de pămînt. Corul de voci groase şi tărăgănate, a diaconului şi a doi ţîrcovnici, a cîntat „veşnica pomenire" sub bolta strălucitoare a cerului, fără urmă de nori, groparii şi-au luat lopeţile şi ţărîna a umplut groapa, făcînd-o una cu pămîntul din jur, cînd deodată bătrînul şi-a făcut loc în faţă ; lumea toată i-a deschis calea şi l-au lăsat să treacă ; vroiau să ştie cu toţii ce gînd are. El şi-a înălţat ochii, s-a uitat în jur cu o căutătură tulbure şi a zis : „Mi-aţi şi îngropat-o ! Pentru ce ?..." şi s-a oprit din vorbă, fără să sfîrşească.

Dar cînd s-a întors acasă, cînd a văzut odaia goală, cînd a văzut că pînă şi jeţul în care stătea de obicei Pulheria Ivanovna a fost scos de acolo, a izbucnit în plîns şi a

plîns tare, a plîns cu deznădejde şi lacrimile au curs şiroaie din ochii lui stinşi.

Cinci ani au trecut de atunci. Ce dureri nu lecuieşte vremea ? Ce patimă rămîne neştirbită în nepotrivita luptă cu ea ? Am cunoscut odată un bărbat în toată înflorirea tinereţii lui, cu suflet mare şi plin de înalte simţiri, l-am cunoscut îndrăgostit cu duioşie, cu patimă, nebuneşte, îndrăzneţ şi smerit, şi aproape sub ochii mei fiinţa iubită de dînsul, femeie gingaşă, încîntătoare ca un înger, a fost secerată de nesăţioasa moarte. Niciodată pînă atunci n-am mai văzut izbucniri atît de năpraznice ale chinurilor sufleteşti, o jale nemărginită şi ucigătoare, o deznădejde atît de mistuitoare ca acelea care l-au răscolit pe nefericitul îndrăgostit. Niciodată n-am crezut că un om poate să-şi făurească un asemenea iad, în care să nu fie nici umbră, nici închipuire, într-un cuvînt nimic ce ar putea aduce măcar pe departe cu o nădejde cît de mică... Cei din juru-i nu-l slăbeau o clipă din ochi ; toate lucrurile cu care şi-ar fi putut pricinui moartea fură ascunse. Peste două săptămîni omul şi-a biruit deodată durerea : a prins să rîdă şi să glumească ; atunci i s-a dat libertate, dar cel dintîi lucru pentru care a folosit-o a fost cumpărarea unui pistol. Într-o zi, o împuşcătură neaşteptată i-a speriat cumplit pe ai lui. Cînd au dat buzna în odaie, l-au găsit întins la pămînt cu ţeasta sfărîmată. Un doctor, care se găsea prin apropiere şi a cărui faimă umpluse lumea întreagă, a întrezărit o pîlpîire de viaţă în el, a găsit că rana nu e chiar neapărat mortală şi, spre mirarea tuturor, l-a vindecat. Acum era supravegheat cu şi mai multă străşnicie. Pînă şi la masă nu i se dădea un cuţit în mînă şi i se lua tot ce i-ar fi putut sluji să-şi facă seama ; dar nu trecu mult şi el găsi un nou prilej : se aruncă sub roţile unei trăsuri ce trecea pe lîngă dînsul. Se alese cu o mînă şi un picior zdrobit, dar fu vindecat din nou. La un an după aceea, l-am văzut într-o casă plină de lume : şedea la masă şi spunea vesel : „petit-ouvert", acoperind o carte, iar în spatele lui, sprijinită de speteaza scaunului pe care stătea, se afla tînăra lui soţie, care se juca cu grămada de fise ce-i sta în faţă.

După ce s-au scurs cinci ani, aşa cum am mai spus, de la moartea Pulheriei Ivanovna, fiind pe meleagurile acelea,

m-am abătut prin sătucul lui Afanasi Ivanovici, ca să văd cum o mai duce bătrînul meu vecin, la care odinioară îmi petreceam atît de plăcut vremea și mă îndopam peste măsură cu cele mai minunate bucate ale primitoarei gazde. Cînd m-am apropiat de curte, casa mi-a părut de două ori mai bătrînă decît înainte, iar căscioarele țărănești lăsate cu totul într-o rînă, ca și stăpînii lor, de bună seamă. Uluca și gardul împletit dinăuntrul curții erau și ele nimicite de-a binelea și am văzut-o cu ochii mei pe bucătăreasă smulgînd dintr-însa bețe pentru foc, cu toate că nu avea de făcut mai mult de doi pași pînă în grămada de uscături, anume pregătite. M-am apropiat cu tristețe de pragul conacului ; aceiași grivei și lăbuși, acum orbi și betejiți la picioare, au prins să mă latre, ridicîndu-și bîrzoi cozile stufoase și pline de scaieți. Mi-a ieșit înainte un bătrîn încărcat de ani. Era el ! L-am cunoscut de la cea dintîi aruncătură de ochi ; era de două ori mai gîrbov decît fusese. M-a cunoscut și el și mi-a urat bun sosit cu același zîmbet de totdeauna. Am intrat după dînsul în casă ; părea că toate erau ca-n trecut ; pretutindeni însă domnea un fel de neorînduială cu care nu eram obișnuit ; se simțea dureros că lipsește ceva ; într-un cuvînt am fost încercat de acele simțăminte ciudate care pun stăpînire pe noi în clipa cînd intrăm pentru prima oară în casa unui văduv, pe care odinioară l-am cunoscut nedespărțit de tovarășa lui de o viață, simțăminte care seamănă bine cu acelea pe care le încercăm în clipa cînd vedem în fața noastră un olog pe care l-am știut întotdeauna întreg și sănătos. În toate se simțea lipsa Pulheriei Ivanovna, care fusese atît de grijulie ! La masă, slujnica a dat un cuțit fără mîner ; bucatele nu mai erau pregătite cu atîta meșteșug. De gospodărie nici n-am vrut să aduc vorba și mă temeam pînă și să mă uit la tot ce era în legătură cu ea.

Cînd ne-am așezat să prînzim, fata din casă i-a legat lui Afanasi Ivanovici un șervet la gît, și foarte bine a făcut, căci altfel și-ar fi pătat tot halatul cu sos. Îmi dădeam toată silința să-l abat de la gîndurile lui și povesteam felurite noutăți ; el mă asculta cu zîmbetu-i de totdeauna, dar erau clipe cînd privirea lui rămînea pierdută în gol și nici un gînd nu se mai citea în ea ; piereau toate. Ade-

seori ridica lingura cu terci şi, în loc s-o ducă la gură, o ducea la nas, iar furculiţa, în loc s-o înfigă în bucata de pui din farfurie, o înfigea zadarnic în garafa cu rachiu, şi atunci slujnica îi lua mîna şi i-o îndrepta spre friptură. Trebuia să aşteptăm uneori cîteva minute pînă ni se aducea felul următor. Pînă şi Afanasi Ivanovici îşi dădea seama de asta şi spunea : „De ce nu ne-o fi dînd atîta vreme bucatele ?" Dar eu vedeam lămurit prin uşa întredeschisă că feciorul care aducea la masă nici nu se gîndea s-o facă şi moţăia, cu capul căzut pe laviţă.

— Uite, ăsta-i felul, zise Afanasi Ivanovici cînd ni s-au adus papanaşi cu smîntînă, uite ăsta-i felul, urmă dînsul, şi am simţit că glasul începe să-i tremure şi o lacrimă stă să cadă din ochii lui cu priviri de plumb ; dar bătrînul şi-a încordat toată vrerea, căutînd s-o stăpînească. Ăsta-i felul pe care ră...ră...răpo...răposa... şi deodată lacrimile ţîşniră şiroi. Mîna i-a căzut în farfurie, farfuria s-a răsturnat, a căzut şi s-a făcut ţăndări, împroşcîndu-l cu sos din cap pînă-n picioare ; dar el şedea nepăsător, ţinea lingura fără să-şi dea seama şi lacrimile îi curgeau ca un şipot, ca o fîntînă nepotolită, curgeau năvalnic peste şervetul de pe pieptul lui.

„Doamne ! îmi ziceam eu, privindu-l, au trecut cinci ani, cu zilele lor atotnimicitoare, şi bătrînul acesta nepăsător, bătrînul a cărui viaţă părea că n-o mai tulbură nici un simţămînt puternic al inimii, al cărui trai părea că se mărgineşte numai la şederea într-un jeţ înalt, la mîncatul peştişorilor uscaţi şi al perelor, şi la povestiri pline de bunătate... — şi cînd colo, ce durere îndelungată şi mistuitoare ! Atunci care dintre simţăminte are o putere mai mare asupra noastră : patima ori obişnuinţa ? Ori poate toate pornirile noastre năpraznice, tot vîrtejul dorinţelor şi al patimilor noastre clocotitoare nu-s decît o urmare a vîrstei de înflorire, şi numai din această pricină par adînci şi covîrşitoare ?!" Oricum ar fi, dar pe atunci toate simţămintele noastre pătimaşe îmi păreau copilăreşti în faţa acestei obişnuinţe îndelungate, molcome şi aproape lipsite de simţire. Bătrînul a încercat de cîteva ori să rostească numele moartei, dar, la jumătatea cuvîntului faţa lui liniştită, de fiecare zi, se strîmba dureros şi plînsul lui de copil mă izbea drept în inimă. Nu, nu erau lacrimi pe

care de obicei le varsă cu atîta dărnicie bătrînii, înfățișîndu-vă starea jalnică sau nenorocirea în care au ajuns ; nu erau nici cele pe care le varsă la un păhărel de punci, nu ! Erau lacrimi ce izvorau fără vrere, fără oprelişte, adunate din durerea usturătoare a unei inimi îmbătrînite.

N-a mai trăit nici el mult după aceea. Acum, de curînd, am auzit că a murit. Un lucru mi se pare ciudat : că împrejurările morții lui au o oarecare asemănare cu acelea în care a murit Pulheria Ivanovna. Într-o zi, Afanasi Ivanovici s-a hotărît să se plimbe puțin în grădină. Pe cînd înainta fără grabă pe potecă, cu nepăsarea lui din totdeauna şi fără nici un gînd anume, i s-a întîmplat ceva neobişnuit. A auzit deodată în spatele lui un glas care a rostit destul de limpede : „Afanasi Ivanovici !" Bătrînul a întors capul, dar n-a văzut pe nimeni ; s-a uitat în toate părțile, pînă şi în tufiş — nimeni, nicăieri. Ziua era liniştită, soarele strălucea pe cer. Afanasi Ivanovici a rămas o clipă pe gînduri ; fața i s-a înviorat dintr-o dată şi în cele din urmă a rostit : „Să ştii că mă cheamă Pulheria Ivanovna !"

Vi s-a întîmplat fără îndoială şi dumneavoastră să auziți vreodată un glas chemîndu-vă pe nume ; cei din popor zic că e sufletul care nu mai poate de dorul omului şi-l cheamă la el, și că, după chemarea asta, urmează neapărat moartea. Mărturisesc că pe mine m-a îngrozit totdeauna această chemare tainică. Îmi aduc aminte că în copilărie am auzit-o adeseori : deodată, în spatele meu, un glas îmi rostea limpede numele. De obicei, ziua era cît se poate de senină şi însorită, nici o frunză nu se mişca în pomii din livadă şi liniştea era atît de adîncă, încît pînă și greierii își conteneau țîrîitul. În livadă nu era țipenie de om ! Drept să spun însă, că dacă cea mai frămîntată şi furtunoasă noapte, cu tot iadul stihiilor dezlănțuite, m-ar fi ajuns pe mine singur în inima unui codru de nepătruns, nu m-aş fi simțit atît de înspăimîntat ca de liniştea aceasta înfiorătoare în miezul unei zile fără un nor pe cer. Fugeam de obicei din grădină, cuprins de spaimă nebună, cu sufletul la gură, şi nu mă linişteam decît atunci cînd îmi ieşea în cale vreun om, a cărui ivire izgonea din sufletul meu acel gol nemărginit.

Afanasi Ivanovici s-a supus întru totul credinței izvorîte din adîncul sufletului său, cum că-l cheamă Pulheria Iva-

novna ; s-a supus ca un copil cuminte şi a început să se usuce pe picioare, să tuşească, să se topească aidoma unei lumînări, pînă cînd în cele din urmă s-a stins întocmai cum se stinge o lumînare, cînd nu i-a mai rămas nimic din ce i-ar putea hrăni biata ei flacără. „Să mă îngropaţi alături de Pulheria Ivanovna !" — asta a fost tot ce a spus el înainte de a-şi da sufletul.

Dorinţa i-a fost împlinită şi a fost îngropat lîngă zăplazul bisericii, alături de mormîntul Pulheriei Ivanovna. Musafiri la înmormîntare s-au strîns mai puţini, dar norodul şi cerşetorii au fost tot atît de mulţi. Căsuţa boierească a ajuns cu totul pustie. Vătavul cel iute la fapte, împreună cu starostele, au cărat acasă la dînşii toate lucrurile vechi şi tot calabalîcul pe care n-a putut să-l fure chelăriţa. Curînd după aceea s-a înfăţişat, nu se ştie de unde, un neam îndepărtat de-al boierilor, moştenitorul moşiei, foarte pornit pe „reforme", care slujise înainte vreme ca porucic în nu mai ştiu ce regiment. Şi-a dat seama numaidecît de starea jalnică şi paragina în care se află gospodăria şi şi-a pus în gînd să stîrpească răul din rădăcină, să îndrepte lucrurile şi să înscăuneze pretutindeni buna rînduială. Drept aceea, a cumpărat şase secere minunate, englezeşti, a agăţat de fiecare bordei cîte un număr şi pînă la urmă a orînduit toate atît de bine încît peste şase luni moşia lui a fost pusă sub tutelă. Această tutelă înţeleaptă (alcătuită dintr-un fost ajutor de judecător şi un căpitan în retragere, cu tunica ieşită de soare) a stîrpit în cea mai scurtă vreme toate găinile şi ouăle de pe moşie. Căscioarele ţărăneşti, care şi aşa erau culcate într-o rînă, s-au dărîmat cu totul ; mujicii s-au beţivit şi ei cu desăvîrşire şi cei mai mulţi au fugit care încotro. Iar stăpînul cel adevărat, care de altfel trăia în bună înţelegere cu tutorii săi şi bea cu ei punci, nu dădea decît foarte rar prin satul lui şi şedea foarte puţin acolo. El colindă şi pînă azi toate iarmaroacele Malorossiei, întreabă cu multă luare-aminte de preţul diferitelor mărfuri care se vînd numai cu ridicata, ca de pildă : făină, caiere de cînepă, miere şi alte multe, dar nu cumpără decît flecuşteţe, cum ar fi bucăţele de cremene, cuie pentru curăţatul pipei şi într-un cuvînt tot ce nu trece ca preţ de una rublă.

I

— Ia întoarce-te, fiule, să te văd ! Ptiu, drace, mare comedie ! Ce-i cu anteriele astea pe voi ? Şi zi, aşa se poartă toţi acolo, la Academie [1]? Cu aste vorbe îi întîmpină Bulba pe cei doi fii ai săi, care-şi făcuseră învăţătura la bursa [2] din Kiev şi se întorceau acum la casa părintească.

Flăcăii abia apucaseră să descalece. Erau doi voinici în toată puterea cuvîntului, care mai priveau încă pe sub sprîncene, ca orice seminarist slobozit de curînd din Academie. Obrajii lor pietroşi şi plini de sănătate erau umbriţi de cele dintîi tuleie neatinse încă de tăişul briciului. Păreau amîndoi foarte stingheriţi de primirea ce le-o făcea părintele lor şi stăteau de cremene, cu ochii în pămînt.

— Ia staţi oleacă, să vă văd bine, urmă Taras, răsucindu-i : Da lungi mai sînt svitcile [3] astea ale voastre ! Halal svitci ! N-am mai văzut de-astea de cînd e hăul şi bîrgăul ! Ia să fugă unul din voi ! Mi-e că odată se-ncurcă în poale şi vine de-a berbeleacu !

— Haide, nu-ţi mai rîde de noi, tată, ajungă-ţi, făcu în cele din urmă cel mai mare dintre fraţi.

— Ia te uită la el ce fudul se ţine ! Şi de ce n-aş rîde, mă rog ?

— Uite aşa ! Dacă-ţi baţi joc de noi, nu mai ţin seamă că-mi eşti părinte şi zău că-ţi trag o bătaie, să mă pomeneşti !

— Ptiu, făt nevrednic ce eşti ! Cum, lui taică-tu, mă ?... făcu Taras Bulba, dîndu-se cîţiva paşi îndărăt de uimit ce era.

[1] Academia teologică din Kiev.

[2] Seminar teologic cu internat. Bursă se mai chema şi numai internatul seminarului. Elevii interni erau bursieri şi li se spunea „bursaci" ; în popor Academia teologică din Kiev era de asemenea numită bursă.

[3] Haină de purtat pe deasupra la ruşii din sud. (N. aut.)

— Da, chiar şi lui taică-meu ! Batjocura n-o trec cu vederea şi n-o iert nimănui !

— Şi cum vrei să ne batem ? Cu pumnii ?

— Cu ce-o fi !

— Atunci hai, cu pumnii ! zise Taras Bulba, suflecîndu-şi mînecile. Oi vedea eu îndată cîte parale faci tu într-o bătaie cu pumnii !

Şi amîndoi, tatăl şi fiul, în locul vorbelor de bun găsit după o despărţire îndelungată, se apucară să-şi care unul altuia la pumni în coaste, în şale şi în piept, cînd depărtîndu-se, ca să se măsoare cu privirea, cînd încăierîndu-se iarăşi.

— Ia priviţi oameni buni : s-a smintit de tot bătrînul ! A căpiat de-a binelea ! zicea mama flăcăilor, o femeie gălbejită, slabă şi blîndă din fire, care stătea în prag şi care n-avusese vreme să-şi strîngă la piept fiii mult iubiţi. Copilaşii s-au înturnat acasă, noi nu i-am văzut mai bine de un an, iar dumnealui uite ce-i dă prin minte : să se măsoare în pumni cu dînşii.

— Da ştii că se bate bine ? făcu Taras Bulba, oprindu-se în sfîrşit. Zău că se bate bine ! urmă el, după ce-şi mai trase sufletul. Te buşeşte, că-ţi vine să te laşi păgubaş ! O să ajungă un cazac de nădejde ! Ei, bun venit, fiule ! Hai şi ne-om pupa ! — şi tatăl cu fiul se sărutară. Straşnic, flăcăule ! Iac-aşa să-i snopeşti pe toţi, cum m-ai snopit pe mine, să nu ierţi pe nimeni ! Da iar mă-ntorc şi zic că eşti gătit, să te strici de rîs, nu alta ! Ce-i cu frînghia asta care atîrnă pe tine ? Da tu, mă, netotule, ce stai aşa cu mîinile-n jos ? nu mai contenea Taras, vorbindu-i de astă dată mezinului. Nu te repezi şi tu cu pumnii la taică-tu, împeliţatule ?

— Iaca, na, ce-i trăsneşte prin cap ! îi tăie vorba mama, care-şi îmbrăţişa în vremea asta feciorul mezin. Unde s-a mai pomenit aşa ceva, ca un copil să-şi bată părintele ! Ş-apoi la asta ne stă capul acum ? Copilul e fraged încă, a făcut cale lungă, a obosit... (copilul de care era vorba avea mai bine de douăzeci de ani şi era înalt de-un stînjen). Acum numai bine i-ar sta să se hodinească şi să îmbuce şi el ceva, iar dumnealui îl sileşte să se bată !

— Ehei, după cîte văd eu, tu eşti feciorașul mamei, hai ? făcu Taras Bulba. Să nu-ţi pleci urechea la spusele

maică-ti : e muiere şi nu pricepe nimic. Giugiuleli vă trebuie vouă ? Giugiuleala voastră-i stepa şi un cal de soi ! Asta-i giugiuleala voastră ! Vedeţi sabia asta ? Ea e maica voastră ! Iar toate celelalte, cu care v-au umplut capetele pînă acum, pleavă sînt ! Academia şi toate cărticelele, ceasloavele şi filozofelile sînt fleacuri pe care nu dau doi bani ! Şi... — aici Bulba întări spusele cu o vorbuliţă care nici că se poate pune într-o carte — eu uite ce fac mai bine : vă trimit chiar de săptămîna care vine la Zaporojă. Acolo învăţătură, zic şi eu ! Acolo-i şcoala care vă trebuie şi numai acolo o să vă vină mintea la cap !

— Cum, numai o săptămînă să stea acasă ? se tîngui bătrîna şi uscăţiva mamă, cu ochii în lacrimi. Nici să petreacă-n voie n-or să aibă vreme, nici casa părintească n-or să şi-o cunoască bine şi nici eu n-o să-mi pot sătura privirile uitîndu-mă la ei !

— Ajungă-ţi cu bocitul, bătrîno ! Rostul unui cazac nu e să dădăcească muierile ! Dacă ar fi după tine, ţi i-ai ascunde pe amîndoi sub fuste şi ai sta peste ei cum stă cloşca pe ouă ! Hai, du-te mai bine şi pune pe masă tot ce ai ! Să nu care cumva să ne-aduci gogoşi, turtă dulce, prăjituri cu mac sau alte zaharicale, că de astea n-avem trebuinţă ; adu-ne un berbec întreg, o capră şi mied din acela de patruzeci de ani ! Şi răchie cît mai multe. Dar nu de-alea cu marafeturi, cu stafide ori cu alte drăcovenii, nu ! Rachiu curat şi spumos, să se umfle-n pahare şi să împroşte cu stropi ca turbat !

Bulba îşi duse apoi feciorii în odaia mare, de unde o zbughiră într-un suflet două slujnicuţe tinere şi frumoase, cu salbe de mărgele roşii la gît, care deretecaseră prin casă. Poate că se speriaseră cu adevărat de sosirea coconilor care nu treceau cu vederea pe nimeni dintre cei ce le ieşeau în cale, sau poate vroiau numai să rămînă credincioase obiceiului lor muieresc, adică să scoată un ţipăt şi s-o ia la goană cînd dau cu ochii de un bărbat, iar apoi să-şi acopere îndelung obrazul cu mîneca, de prea multă ruşine. Odaia era rînduită după gustul acelor vremi, a căror amintire vie o păstrează în crîmpeie doar cîntecele şi baladele din popor, pe care azi nu le mai cîntă în Ucraina nici măcar bătrînii orbi cu barbă lată, ce le ziceau odinioară pentru norodul strîns ciotcă în jurul lor,

însoţindu-le de zdrîngănitul molcom al bandurei[1], după gustul acelor vremi de lupte şi restrişte, cînd au început în Ucraina încăierări şi bătălii din pricina unirii bisericilor[2]. Pretutindeni domnea curăţenie mare şi pereţii erau spoiţi în culori. Pe pereţi atîrnau săbii, biciuşti, laţuri de prins păsări, năvoade şi flinte, un corn lucrat cu meşteşug, în care se păstra praful de puşcă, zăbale de aur şi piedici pentru cai, bătute în argint. Ferestruicile erau mici, rotunde, cu geamuri prin care lumina zilei se prefira anevoie, din celea ce se mai văd astăzi doar la vechile biserici ; nu puteai privi afară prin ele decît numai dacă ridicai gemuleţul. În jurul ferestrelor şi uşilor erau chenare roşii. În colţuri, pe poliţe, stăteau înşiruite căni, şipuri şi ploşti din sticlă verde şi albastră, nastrape lucrate în argint şi pocale aurite, de diferite obîrşii : veneţiene, turceşti, cercheze, ajunse în casa lui Bulba pe căi ocolite, prin mîini multe, lucru foarte obişnuit în vremile acelea de isprăvi vitejeşti. De jur împrejurul odăii erau aşezate laviţe de lemn de ulm ; în colţul de cinste, pe sub icoane, era o masă mare ; mai era acolo un cuptor lat cu prichici, firide şi ieşituri, împodobite cu olane smălţuite în culori felurite — toate astea erau bine cunoscute voinicilor noştri care veneau acasă în fiecare an pe timpul vacanţelor, făcînd drumul pe jos, pentru că nu aveau pe atunci cai şi pentru că nu le era îngăduit îndeobşte ucenicilor să umble călări. Tot ce aveau în vremea aceea era doar moţul lung, numai bun la tîrnosit, iar întru fapta asta avea slobozenie orice cazac purtător de armă. Acum, unde-şi isprăviseră şcoala, Bulba le trimisese cîte un armăsar tînăr din herghelia lui.

Cu prilejul întoarcerii fiilor săi, Bulba porunci să fie poftiţi la dînsul toţi sotnicii[3] şi mai-marii polcului[4] său

[1] Vechi instrument muzical ucrainean cu coarde.

[2] Pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în regiunile apusene ale Ucrainei şi Bielorusiei, stăpînite de Polonia, încercările de a uni biserica ortodoxă cu cea catolică au stîrnit împotriviri crîncene din partea populaţiei ucrainene şi bieloruse.

[3] Sotnic — comandant de sotnie — respectiv, companie în oastea căzăcească zaporojană.

[4] Polc — regiment.

care se nimeriseră a fi pe-acasă, iar cînd veniră doi dintre ei şi esaulul[1] Dmitro Tovkaci, care-i era prieten vechi, Bulba le înfăţişă pe cei doi fii ai săi, zicîndu-le: „Ia priviţi-i pe voinicii ăştia! O să-i trimit fără zăbavă la Seci." Oaspeţii rostiră urări şi vorbe de laudă, atît lui Bulba cît şi celor doi flăcăi, că şi-au pus în gînd un lucru bun, adăugînd la acestea că nu este pe lume şcoală mai vrednică pentru un tînăr.

— Şi acum, boieri dumneavoastră, să se aşadă fiecare la masă unde i-o plăcea mai mult. Ei, feţii mei, mai întîi şi-ntîi să bem niscai rachiu! mai zise Bulba. Doamne ajută! Să fiţi sănătoşi, şi tu Ostap, şi tu Andrii! Să dea dumnezeu să aveţi întotdeauna noroc în luptă! Să-i bateţi pe păgîni, pe turci şi pe tătari aşijderea, iar de-or cuteza leşii să se ridice într-un chip sau altul împotriva credinţei noastre, să-i bateţi şi pe leşi! Hai, tinde paharul! Ce zici, bun îi rachiul, aşa-i? Da cum spui „rachiu" în latineşte? Ei, vezi? Proşti au mai fost, flăcăule, latinii ceia ai tăi! Nici bănuiau că mai e şi rachiu pe lumea asta. Şi cum naiba îi spunea ăluia de scria stihuri pe latineşte? Nu prea sînt eu tare în de-ale cărţii şi de asta nu ştiu! Horaţiu, sau cum?

„Mă, ce dat dracului e taică-meu! îşi zise Ostap, feciorul cel mare. Toate le ştie, cîinele ăsta bătrîn, da se face niznai."

— Eu aşa gîndesc, că arhimandritul nu vă lăsa nici batîr să mirosiţi rachiu, urmă Taras. Ia spuneţi drept, feţii mei, dacă v-au tăbăcit bine acolo, la bursă, cu nuielele tinere de mesteacăn şi de vişin, spinarea şi cîte altele mai are cazacul? Sau poate, ca să vă facă tobă de înţelepciune, aţi mîncat bătaie şi cu biciuşti? Pasămite nu vă înfruptaţi numai sîmbăta din bucatele astea, ci şi miercuri, ba şi joi, hai?

— Ce să ne mai amintim de ce-a fost, taică?! îi luă vorba Ostap. Ce-a fost, a trecut!

— Să-ncerce careva acum! făcu Andrii. Să-ncerce numai să se lege de noi! Ia să-mi iasă în cale vreun tătar, ceva, că-l învăţ eu numaidecît ce-i aia sabie de cazac.

[1] Esaul — comandant de detaşament în oastea căzăcească.

— Bine ai grăit, fiule ! Straşnic, zău ! Şi dacă-i aşa, să ştiţi că mă duc şi eu cu voi la Seci. Zău că mă duc ! La ce dracu şed eu aici ? Ca să semăn hrişcă, s-ajung gospodar aşezat, să-mi văd de oi şi de porci, ori să mă giugiulesc cu nevasta ? da ducă-se pe pustii locuri ! Eu îs cazac şi nu-mi trebuiesc toate astea ! Ei şi ce-i dacă nu-i război ? Mă duc şi eu la Zaporojă cu voi, ca să-mi mai treacă de urît. Zău că mă duc ! Şi bătrînul Bulba se înfierbîntă tot mai mult, pînă cînd, la urmă, se dezlănţui de-a binelea, se ridică de la masă, se înfoie şi zise, bătînd din picior : Plecăm chiar mîine ! La ce să mai amînăm ? Ce vrăjmaşi o să vedem noi, dacă stăm să clocim aici ? Parcă mare nevoie avem de cocioaba asta şi de toate celea, oalele, carafele... şi zicînd aşa, prinse a sparge şi a arunca carafele de pe poliţă.

Sărmana bătrînică, deprinsă mai demult cu asemenea isprăvi ale bărbatului său, privea cu jale la toate de pe laviţă. Nu îndrăznea să scoată o vorbă, dar auzind hotărîrea atît de înspăimîntătoare pentru ea, nu-şi mai putu stăpîni lacrimile. Doar o privire le aruncă copiilor, de care era ameninţată să se despartă atît de curînd... dar nimeni n-ar fi fost în stare să zugrăvească toată puterea acelei dureri mute, care-i pîlpîia în ochi şi îi tremura pe buzele încleştate.

Om îndărătnic, Bulba. Una din acele firi cum se puteau ivi pe lume numai în cumplitul veac al cincisprezecelea, în acest ungher, pe jumătate nomad al Europei, pe vremea cînd toată străvechea Rusie de miazăzi, părăsită de cnejii ei, fusese pustiită şi pîrjolită pînă în temelii de năvala nestăvilită a cotropitorilor mongoli ; cînd văduvit de casă şi căminul lui, omul de-aici ajunsese cutezător ; cînd îşi dura sălaş pe locul de curînd mistuit de pojar, sub ochii vecinilor neîndurători şi ai primejdiei fără capăt, obişnuindu-se să le privească drept în faţă, neştiutor de e sau nu vreun lucru de temut pe lumea asta ; cînd duhul slav, de veacuri paşnic, se încinsese în vîltoarea luptelor, cînd se ivise căzăcimea — această izbucnire năpraznică şi nestăvilită a firii ruseşti — şi cînd toate văile şi vadurile rîurilor, povîrnişurile şi alte locuri bune de locuit erau presărate cu sălaşe de cazaci, mulţi ca frunza şi ca iarba, despre care cutezătorii lor tovarăşi răspundeau cu drept

cuvînt sultanului dornic de a le cunoaşte numărul: „Cine-i ştie? Toată stepa noastră e împînzită cu ei: cîte ierburi pe cîmp, atîtea moţuri în vînt!" Ei erau într-adevăr o izbucnire minunată a puterii ruseşti: o scăpărase sînul poporului, izbit de amnarul suferinţei. În locul tîrgurilor răzleţe şi a voivodeştilor conace de altădată, cu crescătorii lor de haite şi de şoimi boiereşti, în locul cnejilor mărunţei, veşnic învrăjbiţi între ei şi gata să-şi neguţeze oraşele, se iviră acum aşezări de temut — curene şi ocoliţe[1] legate între ele prin aceeaşi primejdie care le pîndea şi prin ura pe care o nutreau împotriva cotropitorilor păgîni. Este îndeobşte cunoscut de toţi din istorie cum luptele neîncetate pe care le-au dus, precum şi viaţa lor plină de zbucium au mîntuit Europa de năvălirile năpraznice care ameninţau s-o nimicească. Rigii polonezi, care s-au văzut stăpînitori ai acestor meleaguri întinse, în locul mărunţilor cneji, deşi erau slabi şi domneau de departe, şi-au dat seama pe deplin de însemnătatea cazacilor şi de foloasele pe care le puteau trage de pe urma vieţii de luptă pe care o duceau aceşti străjuitori. Ei au îmboldit şi au sprijinit în fel şi chip această pornire a lor. Sub domnia acestor stăpînitori depărtaţi, hatmanii, aleşi din chiar sînul căzăcimii, prefăcură ocoliţele şi curenele în polcuri şi districte bine orînduite. Asta nu era o armată regulată, nu, şi nimeni n-ar fi putut s-o vadă. Dar de se-ntîmpla vreun război sau o mişcare a întregii căzăcimi, în cel mult opt zile, fiecare cazac se înfăţişa la locul cuvenit, călare şi cu tot tacîmul de arme, primind drept plată de la rigă un singur galbene, şi în două săptămîni se strîngea o armată, că n-ar fi fost în stare s-o adune nici un fel de recrutare. De-cum se isprăvea războiul, ostaşul pleca iar pe lunci sau pe ogoare, se întorcea la barca lui de pe Nipru, îşi vedea de pescuit şi de negoţ, făcea bere, într-un cuvînt era un cazac liber. Străinii din acele vremi se minunau pe drept cuvînt de uimitoarele lui însuşiri. Nu era meserie pe care să n-o cunoască un cazac sau să n-o socoată pe măsura

[1] Curene şi ocoliţe — aşezări căzăceşti întărite, de apărare împotriva năvălirilor tătarilor. Tot astfel se numea ceata căzăcească a respectivei aşezări.

lui : se pricepea să facă vin, să meşterească un car, să pregătească iarba de puşcă şi să ducă la bun sfîrşit orice muncă de fierar sau lăcătuş, iar pe deasupra să petreacă nebuneşte, să bea şi să benchetuiască aşa cum numai un rus înţelege s-o facă. În afară de cazacii înregistraţi [1], care aveau datoria să se înfăţişeze cînd se întîmpla vreun război, puteai în orice vreme, în ceas de grea cumpănă, să strîngi mulţime mare de volintiri călări : ajungea numai ca esaulii să colinde tîrgurile şi băteliştile tuturor satelor mari şi mici şi să strige cît îi ţinea gura, ridicaţi în picioare în carăle lor : „Hei, voi, povarnagii şi berari ! Ajungă-vă să fierbeţi berea, să vă tolăniţi pe cuptor şi să îngrăşaţi muştele cu osînza voastră ! Mergeţi de vă umpleţi de slavă vitejească şi de cinste ! Hei, voi, plugari, semănători de hrişcă, oieri şi cei ce vă ţineţi de fustele muierilor ! Ajungă-vă să ţineţi coarnele plugului, să vă murdăriţi ciubotele galbene de glie, să vă daţi pe lîngă muieri, prăpădindu-vă de pomană puterea voastră voinicească ! A venit vremea să vă dobîndiţi slava de cazac !" Vorbele acestea cădeau ca scînteile pe lemn uscat. Plugarul îşi fărîma plugul, povarnagiii şi berarii azvîrleau cît colo teascurile şi spărgeau boloboacele, meşteşugarii şi neguţătorii dădeau dracului meseria şi dugheana lor, şi spărgeau oalele din casă. Şi toată suflarea căzăcească încăleca pe cai. Într-un cuvînt firea rusului îşi lua un avînt nestăvilit în toată fala ei voinicească.

Taras era unul dintre polcovnicii vechi, neaoşi : părea anume făcut pentru o viaţă zbuciumată de lupte şi era drept din fire, uneori pînă la necruţare. Pe-atunci, înrîurirea poloneză începea să se facă simţită în stepena boierimii ruse. Mulţi începeau să trăiască după obiceiul leşesc, în bogăţie, înconjuraţi de slugi în veşminte strălucitoare, cu şoimi, gonaşi, sindrofii şi curte. Taras, însă, n-avea la inimă toate astea. Lui îi era dragă viaţa simplă a cazacilor şi de aceea se sfădi cu toţi tovarăşii săi care se dădeau cu Varşovia, numindu-i slugi ale panilor polonezi. Mereu neostoit, Taras se socotea un apărător îndreptăţit al credinţei pravoslavnice. Drept aceea, intra samavolnic în

[1] Cazaci trecuţi în registrele armatei de către guvernămîntul polonez.

toate satele care se jeluiau de asuprirea arendaşilor ori de vreo nouă dajdie pe gospodărie, împărţea singur dreptate în fruntea cazacilor lui şi îşi statornicise o pravilă care spunea că sînt trei pricini pe lume cînd trebuie să pui neapărat mîna pe sabie, şi anume : cînd vameşii supără cu ceva căpeteniile şi nu se descoperă în faţa lor, cînd se batjocoreşte credinţa pravoslavnică şi nu se cinsteşte cum se cuvine datina strămoşească şi, în cele din urmă, cînd vrăjmaşii sînt păgîni şi îndeosebi turci, împotriva cărora socotea că e îngăduit să ridici arma în orice împrejurare, întru slava creştinătăţii.

Acum, se bucura dinainte la gîndul că o să se ducă la Seci cu cei doi feciori ai săi şi o să zică : „Ia priviţi ce mai voinici v-am adus !" Îşi închipuia cum o să-i înfăţişeze bătrînilor săi tovarăşi căliţi în lupte, şi cum o să-şi desfete privirile cu cele dintîi isprăvi vitejeşti de-ale lor în mînuirea armelor şi în meşteşugul chefuitului, pe care iarăşi îl socotea ca pe o însuşire de frunte a oricărui cavaler. Avusese de gînd mai întîi să-i trimeată singuri. Dar cînd văzu cît sînt de tineri, înalţi, bine legaţi şi frumoşi la înfăţişare, se aprinse în inima lui duhul de oştean şi se hotărî să plece chiar de a doua zi împreună cu ei, deşi nimic nu-l silea la asta, în afară de voinţa lui plină de îndărătnicie. Se şi apucă de îndată să trebăluiască, să repeadă porunci, să aleagă caii, cu tot dichisul lor pentru tinerii săi fii, ba dădu şi prin grajduri şi hambare şi hotărî pînă şi slugile care trebuiau să-i însoţească a doua zi. Frînele puterii sale le trecu esaulului Tovkaci, poruncindu-i totodată cu străşnicie să se înfăţişeze la Seci neîntîrziat, cu tot polcul, decum o să primească cea dintîi veste de la dînsul. Şi cu toate că era cherchelit şi aburii băuturii îi mai întunecau încă mintea, nu uită nimic. Porunci chiar să fie adăpaţi caii şi să li se pună în iesle grîu din cel ales, cu bobul maşcat, după care se întoarse în casă, ostenit de atîtea griji.

— Acum, feţii mei, e vremea să ne ducem la culcare, iar mîine om face şi noi ce-o da dumnezeu. Da să nu ne aşterni paturile. N-avem noi trebuinţă de aşternuturi ! O să dormim afară !

Noaptea de-abia întunecase cerul, dar Bulba avea obiceiul să se culce de cu ziuă. Se tolăni pe covor şi se în-

veli cu un cojoc de oaie, pentru că aerul nopţii era răcoros şi pentru că lui Bulba îi plăcea să se învălească mai călduros cînd era acasă. Curînd după aceea bătrînul prinse a sforăi şi toată curtea îi urmă pilda ; întreaga suflare omenească, culcată prin diferitele unghere ale ogrăzii începu să sforăie pe toate glasurile. Dar mai înainte de toţi adormi paznicul, pentru că se cinstise mai avan decît ceilalţi cu prilejul întoarcerii celor doi coconi.

Numai biata mamă nu închise ochii. Ghemuită la căpătîiul copiilor ei iubiţi, care dormeau unul lîngă altul, le pieptăna pletele tinere, neastîmpărate şi ciufulite, umezindu-le cu lacrimile ei ; îşi privea fiii cu toată fiinţa, cu toate simţămintele ei ; întreaga ei făptură era numai ochi, şi ochii aceştia nu se puteau sătura uitîndu-se la dînşii. Îi hrănise la sînul ei, îi crescuse, îi alintase şi acum îi era dat să-i vadă doar o singură clipă. „Copiii mei, copiii mei iubiţi ! Ce o să se întîmple cu voi ? Ce soartă vă aşteaptă ?" şoptea ea, şi lacrimile se opreau în zbîrciturile ce-i brăzdau chipul, odinioară nespus de frumos.

Drept e că femeia era vrednică de milă, ca orice femeie a veacului aceluia bogat în isprăvi vitejeşti. Odinioară, n-apuca bine să guste o clipă de iubire în focul celor dintîi porniri, în anii pătimaşi ai tinereţii, că asprul ei stăpîn o şi părăsea pentru sabie, pentru tovarăşii săi, pentru chefuri. Îşi vedea bărbatul două-trei zile pe an şi atît. Urmau apoi alţi ani în şir cînd nu primea nici măcar o veste de la el. Dar şi atunci cînd îl vedea, cînd îşi duceau traiul împreună, ce fel de trai mai era acela ? Răbda ocări, uneori şi bătăi ; mîngîierile erau rare şi păreau pornite mai mult din milă, într-un cuvînt, părea o fiinţă cu totul fără rost în mijlocul cetei de voinici holtei, asupra cărora viaţa de chefuri fără frîu de la Zaporojă lăsase urme adînci. Tinereţea ei lipsită de bucurii se scursese ca un vis ; obrajii ei gingaşi şi proaspeţi, buzele ei nesărutate se trecuseră curînd, cum se trec florile, şi se acoperiseră de zbîrcituri timpurii. Iar dragostea ei, toate simţămintele şi toată duioşia şi patima sufletului ei de femeie se prefăcuseră în iubire de mamă. Îşi ocrotea copiii cu foc, cu patimă, cu lacrimi, aidoma unui pescăruş de stepă care se roteşte deasupra puilor săi. Fiii ei, copiii ei mult iubiţi trebuiau să fie smulşi de lîngă ea şi poate n-o să-i mai vadă nicio-

dată ! Şi cine ştie ? Poate în cea dintîi încăierare un tătar o să le puie capetele sub paloş şi ea n-o să afle niciodată unde zac leşurile lor sfîrtecate de păsările răpitoare din stepă, tocmai ea, care n-ar pregeta să-şi dea şi viaţa pentru fiecare strop din sîngele lor. Plîngînd cu hohote, femeia se uită la ochii lor, care se închideau, copleşiţi de somnul biruitor, şi îşi zicea : „Poate că Bulba, după ce s-o trezi, o să mai amîne plecarea cu vreo două zile ? Poate că i s-a năzărit să plece atît de curînd, numai pentru că băuse peste măsură ?"

Din înaltul cerului, luna vărsa de mult razele ei în ograda plină de oameni adormiţi şi peste pîlcul des de sălcii, peste buruienile nalte ce potopiseră uluca din jurul curţii, pe cînd biata mamă tot la căpătîiul fiilor ei dragi şedea, fără să se gîndească la somn şi fără să-şi iee o clipă ochii de la chipurile lor. Simţind apropierea zorilor, caii se culcaseră în iarbă ; frunzele din creştetul sălciilor prinseră a foşni domol şi, încetul cu încetul, foşnetul lor coborî aidoma unui pîrîiaş, pînă jos. Dar femeia rămase neclintită pe locul ei pînă la răsăritul soarelui, fără să simtă oboseala, dorind din tot sufletul ca noaptea să ţină cît mai mult. Apoi se auzi din stepă nechezatul răsunător al unui mînz şi cea dintîi undă a rumenelii se aprinse pe cer.

Deodată Bulba se trezi şi sări ca ars. Îşi aducea foarte bine aminte de toate poruncile pe care le dăduse în ajun.

— Haideţi, flăcăi, destul aţi dormit ! E vremea să vă sculaţi acum ! Adăpaţi caii ! Da bătrîna unde-i ? (Aşa obişnuia Bulba să-i zică nevesti-si.) Mişcă, bătrîno, dă-ne de mîncare, că avem cale lungă de făcut !

Şi biata bătrînică, văzîndu-şi zădărnicită şi cea din urmă nădejde, porni împleticindu-se spre casă. Şi în timp ce mama pregătea cu lacrimi în ochi prînzişorul, Bulba împărţea porunci, trebăluia prin grajd şi alegea cu mîna lui cele mai frumoase straie pentru fiii săi. Cei doi seminarişti îşi schimbară ca prin farmec înfăţişarea : în locul ciubotelor prăfuite cu care veniseră, aveau acum altele, de safian roşu, cu potcoave de argint ; şalvarii largi cît Marea Neagră, cu mii de falduri şi cute pe ei, erau strînşi la brîu cu bete de aur ; de bete erau prinse curele lungi pentru lulea, împodobite cu canafuri şi alte zorzoane. Pe dea-

supra purtau cîte o cazacă de postav, roşă ca focul, strînsă peste mijloc cu o cingătoare în izvoade, la brîu aveau pistoale turceşti cu înflorituri şi cîte o sabie ce li se lovea de picioare. Chipurile lor, prea puţin arse de soare, păreau acum şi mai frumoase şi mai albe, iar mustăcioara neagră, abia mijită, scotea şi mai mult în vileag frăgezimea feţelor şi tinereţea lor plină de sănătate şi putere. Arătau tare bine cu cuşmele lor negre de oaie cu fundul aurit. Sărmana mamă ! Cînd dădu cu ochii de ei, nu putu să rostească nici o vorbă şi lacrimile îi umeziră ochii.

— Ei, feţii mei, toate sînt gata ! N-avem ce zăbovi ! zise Bulba. Acum, după obiceiul nostru pravoslavnic, trebuie să ne aşezăm oleacă, înainte de a porni la drum.

Se aşezară cu toţii, pînă şi slugile care stăteau cuviincioase, lîngă uşă.

— Acum, mamă, blagosloveşte-ţi copiii ! mai zise Bulba. Roagă-te de cel atotputernic să-i ajute să lupte vitejeşte, să apere totdeauna cinstea lor de cavaleri şi să fie pavăza credinţei pravoslavnice. Iar de n-or face întocmai, să piară mai bine de pe faţa pămîntului şi să li se şteargă pînă şi urma. Apropiaţi-vă de muma voastră, copii ! Rugăciunea de mamă o să vă apere şi pe apă şi pe uscat.

Şi mama, slabă ca orice mamă, îi strînse la pieptul ei, apoi scoase două iconiţe şi plîngînd cu hohote, le atîrnă de gîtul fiilor ei.

— Maica domnului... să vă aibă în pază... să nu uitaţi ...copilaşii mei, de măicuţa voastră... Măcar o veste să-mi trimiteţi.

Nu putu rosti nici o vorbă mai mult.

— Haideţi, copii ! făcu Bulba.

Lîngă prag aşteptau caii, gata înşeuaţi. Dintr-o săritură Bulba se aruncă pe spinarea Dracului său, care se smuci năprasnic, sub povara celor douăzeci de puduri ale stăpînului, căci Bulba era într-adevăr peste măsură de greu şi de gras.

Cînd văzu mama că şi fiii ei au sărit în şa, se repezi la mezin, pe faţa căruia se citea mai multă duioşie, se încleştă de scara şelei şi îşi lipi obrazul de oblînc : ochii ei căutau plini de deznădejde, iar mîinile nu vroiau să slobozească strînsoarea. Doi cazaci voinici o luară binişor

pe sus şi o duseră în casă. Dar de-abia apucară călăreţii să iasă din ogradă, că femeia ţîşni pe poartă cu uşurinţa unei căpriţe, în ciuda anilor ei, şi cu o putere de neînchipuit opri calul unuia din cei doi fii, pe care-l îmbrăţişă cu o pornire nebună ; cei doi cazaci o duseră din nou în casă.

Flăcăii călăreau cu sufletul greu, abia stăpînindu-şi lacrimile, de teama părintelui lor, care la rîndul său se simţea şi el destul de tulburat, cu toate că încerca din răsputeri să-şi ascundă tulburarea. Ziua era mohorîtă ; verdeaţa strălucea viu, dar cîntecul păsărilor era răzleţ, împrăştiat. După ce făcură o bucată de cale, drumeţii priviră îndărăt : cătunul parcă li-l înghiţise pămîntul ; rămăseseră afară doar cele două hogeacuri ale bietei lor căsuţe şi creştetele copacilor pe ramurile cărora băieţii se căţărau odinioară ca veveriţele. Numai pajiştea îndepărtată îşi mai aşternea covorul în faţa privirii lor, pajiştea ce le amintea toată povestea vieţii lor, din anii cînd se dădeau de-a dura pe iarba ei plină de rouă şi pînă în anii cînd tot acolo aşteptau cîte o fată tinerică de cazac cu sprîncenele negre ce ţîşnea sfioasă peste întinsul ei, purtată de picioare sprintene, care abia de atingeau pămîntul. În cele din urmă nu se mai văzu decît cumpăna fîntînii, stingheră pe cerul îndepărtat, cu roata mare de car prinsă în vîrf ; întinsul străbătut părea acum o spinare de deal ce ascundea ochilor toată priveliştea. Rămas bun copilărie, jocuri şi tot, tot, tot.

II

Cîteşitrei călăreţii înaintau tăcuţi. Bătrînul Taras depăna în minte vremuri demult apuse : pe dinaintea lui trecea tinereţea, anii lui, anii duşi pe care-i plînge orice cazac, pentru că orice cazac ar vrea ca tinereţea să ţină cît viaţa. Se întreba pe cine dintre vechii lui tovarăşi de arme o să întîlnească la Seci ? Îşi făcea socoteala care dintre

ei or fi murit şi care mai trăiesc. O lacrimă tainică îi învălui lumina ochilor şi capul lui cărunt se lăsă trist pe piept.

Feciorii lui erau frămîntaţi de alte gînduri. Dar trebuie să spunem ceva mai mult despre feciorii lui. Amîndoi fuseseră trimişi la Academia din Kiev cînd aveau cîte doisprezece ani, pentru că toţi oamenii de vază din acele vremuri socoteau că trebuie să-şi dea neapărat odraslele la învăţătură, măcar că această învăţătură era pe urmă cu desăvîrşire uitată. Odraslele lor, ca de altfel toţi ucenicii proaspăt intraţi la Academie, erau sălbatici, crescuţi fiind în mare libertate, şi abia acolo se şlefuiau de obicei întrucîtva şi, supuşi aceloraşi rînduieli, sfîrşeau prin a se asemui între ei. Cel mai vîrstnic dintre fiii lui Bulba, Ostap, îşi începuse noul fel de viaţă fugind de la şcoală chiar în cel dintîi an de învăţătură. Se înţelege că fusese întors înapoi, bătut crunt şi pus cu de-a sila la carte. De patru ori şi-a îngropat abecedarul în pămînt, şi de patru ori a mîncat cîte o bătaie soră cu moartea, după care i s-a cumpărat alt abecedar. Totuşi, nu încape nici o îndoială că ar fi săvîrşit şi a cincea oară aceeaşi faptă, dacă taică-său nu i-ar fi făgăduit cu străşnicie că o să-l ţină posluşnic la mînăstire douăzeci de ani bătuţi pe muche şi nu s-ar fi juruit în faţa lui că n-o să-l lase în vecii vecilor să vadă Zaporoja, de nu şi-o băga în cap toată învăţătura de la Academie. Vrednic de luat aminte e că toate acestea le spunea chiar Taras Bulba, care ocăra toată învăţătura din lume şi îşi sfătuia acum fiii — după cîte am văzut — să nu-şi mai bată capul cu ea. Oricum ar fi, dar din ziua aceea Ostap se apucase de ticăit la ceasloave cu o străduinţă cu totul neobişnuită şi curînd fusese socotit printre cei dintîi la carte. Pe atunci învăţătura se deosebea straşnic de viaţa de toate zilele : chiţibuşurile scolastice, gramaticale, retorice şi logice n-aveau nici în clin nici în mînecă cu vremurile, nu foloseau la nimic şi nici nu-şi mai găseau întrebuinţarea în viaţă. Cei ce-şi însuşeau învăţătura acelor timpuri, fie ea şi mai puţin scolastică, nu se puteau ajuta întru nimic cu ştiinţa lor. Iar învăţaţii de atunci erau dintre toţi cei mai neştiutori, pentru că se ţineau departe de şcoala vieţii. În afară de

aceasta, orînduirea republicană a bursei[1] şi faptul că era strînsă laolaltă o mare mulţime de vlăjgani zdraveni, voinici şi în floarea vîrstei — toate acestea era firesc să le bage în cap lucruri cu totul străine de carte. Uneori greutăţile pe care le îndurau, alteori desele pedepse cu nemîncarea şi cîte şi mai cîte cerinţe care se nasc într-un corp tînăr, voinic şi plin de putere, puneau temelia unui neastîmpăr dornic de fapte, care îşi lua avîntul la Zaporojă. Bursa înfometată cotrobăia prin uliţele Kievului, silindu-i pe cei de acolo să fie mereu cu ochii în patru. Precupeţele din piaţă îşi acopereau plăcintele, covrigii şi sămînţa de dovleac, cum îşi acoperea vulturiţa puii, îndată ce vedea vreun bursac că trece prin apropiere. Consulul, care primea sarcina să vegheze asupra purtării tovarăşilor de sub ascultarea lui, avea nişte buzunare atît de înspăimîntătoare la şalvari, că putea îndesa în ele toată taraba unei negustorese mai gură-cască. Bursacii alcătuiau de fapt o lume cu totul deosebită ; ei nu erau primiţi în cercurile înalte ale boierimii kievlene şi leşeşti. Însuşi voievodul Adam Kisel[2] în ciuda sprijinului pe care-l dădea Academiei, nu-i îngăduia pe bursaci în rîndul boierilor şi poruncea să fie ţinuţi din scurt la şcoală. Altminteri, putea să se lipsească de acest îndemn, întrucît rectorul şi monahii-profesori nu cruţau de fel vergile şi bicele şi foarte adesea lictorii trăgeau din porunca lor o asemenea mamă de bătaie consulilor, încît aceştia se scărpinau săptămîni întregi la şalvari. Mulţi dintre bursaci nici nu se sinchiseau de aceste bătăi, pe care le socoteau doar olecuţă mai usturătoare decît un pahar de rachiu tare dres cu piper ; alţii însă se săturau pînă în cele din urmă de veşnicele chelfăneli şi o ştergeau la Zaporojă, dacă ajungeau să găsească drumul pînă acolo şi dacă nu erau prinşi şi întorşi din cale. Ostap Bulba, cu toate că se apucase cu multă sîrguinţă de logică şi chiar de teologie, nu

[1] Denumirile „funcţiilor" pe care le aveau elevii în bursă erau luate după modelul funcţiilor din vechea republică romană : senatori, consuli, lictori, cenzori (ei aveau în grija lor supravegherea ordinei şi disciplinei).

[2] Voievod (guvernator) al Kievului pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul stăpînirii polone în Ucraina.

scăpă nici el de vergile necruţătoare. Se înţelege că toate astea trebuiau să-l înăsprească într-un fel sau altul şi să-i dea acea dîrzenie care deosebea firea cazacului. Ostap era socotit întotdeauna un tovarăş de nădejde. Ce e drept, nu prea se aşeza el în fruntea altora cînd era vorba de isprăvi cutezătoare ; ca de pildă să fure dintr-o livadă sau grădină străină, dar în schimb era unul dintre cei dintîi care se punea sub ascultarea cîte unui tovarăş mai năstruşnic şi nicicînd, în nici o împrejurare nu-şi dădea de gol prietenii. Nici un fel de bice ori nuiele nu-l puteau sili s-o facă. Ostap nu dădea frîu liber altor porniri ale lui, în afară de cele care-l mînau spre fapte de armă şi chefuri nestăvilite ; cel puţin aproape niciodată nu se ducea cu gîndul la altele. Era cinstit şi fără ascunzişuri cu cei de-o seamă cu el. Era chiar bun la suflet, în măsura în care putea fi bun un om cu firea lui, pe acele vremi. Lacrimile bietei lui mame îl mişcaseră pînă în fundul sufletului ; durerea ei era singurul nor care-i întuneca mulţumirea şi îl făcea să-şi plece fruntea sub povara gîndurilor.

Fratele său mai mic, Andrii, avea simţămintele întrucîtva mai vii şi mai ascuţite. Învăţa cu mai multă tragere de inimă şi fără acea opintire cu care învaţă de obicei firile mai dîrze şi mai neînduplecate. Avea mintea mult mai aplicată spre născociri decît fratele său ; se punea mult mai des în fruntea tovarăşilor porniţi spre fapte primejdioase şi uneori, datorită isteţimii sale, ştia să scape de pedeapsă, în vreme ce Ostap, îndepărtînd orice sprijin şi orice gînd de a cere iertare, îşi scotea haina şi se aşternea pe podea. Andrii ardea şi el de dorul isprăvilor vitejeşti, dar, o dată cu ele, sufletul lui era deschis şi altor simţăminte. Decum trecu de optsprezece ani, dorul de iubire îl cuprinse ca o vîlvătaie. În visările lui înflăcărate, femeia i se arăta din ce în ce mai des. Asculta, ce e drept, disputele filozofice, dar femeia o vedea într-una înaintea lui, tînără, gingaşă, cu ochii negri... Vedea neîncetat, ca într-o sclipire de fulger, sînii ei tari şi strălucitori, braţul ei gol, fraged, nespus de frumos ; pînă şi veşmîntul care se lipea strîns de trupul ei feciorelnic, dar în acelaşi timp plin de putere, avea pentru el o negrăită încîntare. Andrii ascundea cu grijă faţă de colegi aceste porniri tinereşti

care-i frămîntau sufletul, pentru că în vremea aceea se socotea drept o ruşine şi o necinste pentru un cazac să se gîndească la femeie şi la dragoste înainte de a se fi călit în focul luptei. Oricum ar fi fost, în anii din urmă el primea tot mai rar să fie capul vreunei cete şi adeseori colinda singur cîte un colţişor mai îndepărtat al Kievului, potopit de verdeaţa livezilor de vişini, cu căsuţe mici, care priveau atît de îmbietor spre uliţă. Uneori se încumeta pînă la strada boierească, prin partea oraşului numită azi „vechiul Kiev", unde locuiau numai boieri ucraineni şi leşi, în case mari, ce se înălţau cu oarecare semeţie. Într-o zi, cînd hoinărea aşa cu gîndurile aiurea, fu cît p-aci să dea peste el trăsura unui pan de-al leşilor, iar surugiul de pe capră, stăpînul unor mustăţi de spaimă, îl atinse destul de usturător cu biciuşca. Tînărului bursac pe loc îi sări ţandăra : cu o îndrăzneală nebună apucă roata din spate cu mîna-i vînjoasă şi opri în loc trăsura. Surugiul, însă, de frica răfuielii, dădu bici cailor, ei se opintiră, şi Andrii, care din fericire îşi luase la vreme mîna de pe roată, se întinse la pămînt, cît mi ţi-i de lung, cu nasul în glod. În clipa aceea auzi lîngă el cel mai cristalin şi mai încîntător rîs din cîte îi fusese dat să audă. Înălţînd ochii, cazacul văzu la fereastra unei case o fată ruptă din soare. Avea ochii negri şi obrajii albi ca neaua rumenită de raza dimineţii. Frumoasa rîdea din toată inima şi rîsul dădea o strălucire orbitoare dalbei sale frumuseţi. Tînărul încremeni. O privi cu totul pierdut, căutînd să-şi şteargă de pe faţă noroiul, pe care-l întindea şi mai mult. Cine era frumoasa aceea ? Vru s-o afle de la slugile în straie bogate care făceau roată în jurul unui tînăr cîntăreţ din bandură care stătea în faţa porţii boiereşti. Dar slugile se porniră pe rîs, văzîndu-i mutra mînjită cu glod, şi nu catadicsiră să-i răspundă. În cele din urmă află totuşi că e fiica voievodului de la Kovno, sosit vremelnic la Kiev. Chiar în noaptea următoare, cu o îndrăzneală de care numai bursacii erau în stare, trecu uluca ce îngrădea livada boierească, se căţără pe copacul ce-şi lăţea crengile pînă peste acoperişul casei, apoi sări din copac pe acoperiş şi coborî prin coşul căminului, drept în iatacul fetei, care tocmai şedea

la oglindă, luminată de flacăra unei lumănări, şi îşi scotea din urechi cerceii ei scumpi. Frumoasa leahă se sperie atît de tare cînd se trezi cu necunoscutul care-i sărise în faţă, încît îşi pierdu darul vorbirii. Dar de îndată ce se dumiri că flăcăul nu îndrăzneşte să-şi înalţe ochii spre dînsa şi nici să facă vreo mişcare din pricina sfielii ce-l cuprinsese, şi cînd mai cunoscu în el şi pe tînărul care în ajun se lungise în noroi drept în faţa ei, simţi c-o umflă iar rîsul, mai ales că trăsăturile lui Andrii nu aveau în ele nimic înspăimîntător; dimpotrivă, avea o înfăţişare cît se poate de plăcută. Fata rîse din toată inima şi se desfătă îndelung pe socoteala lui. Era cam fluşturatică din fire, ca orice leahă, dar ochii ei, încîntători şi negrăit de limpezi, aruncau priviri lungi cît veşnicia. Bursacul nu se simţea în stare să mişte o mînă măcar, de parc-ar fi fost legat ori vîrît în sac, cînd fata voievodului se apropie îndrăzneaţă de el, îi puse pe cap diadema-i strălucitoare, îi anină de buze cerceii şi îi aruncă pe umeri pelerina ei străvezie, cusută cu fir. Îl gătea şi se juca cu dînsul în fel şi chip, cu îndrăzneala unui copil ce nu ştie de oprelişte, îndrăzneală pe care o au toate fetele de şleahtici fluşturatice şi care-l puse pe bietul flăcău într-o sfială şi mai cumplită. Înfăţişarea lui era vrednică de rîs, cum stătea aşa, cu gura căscată şi privirile aţintite în ochii ei strălucitori. În clipa aceea, o forfotă lîngă uşă o sperie pe fată. Îi porunci în grabă lui Andrii să se ascundă sub pat, şi îndată ce zarva se potoli, îşi chemă slujnica în iatac, o tătăroaică robită în război, şi îi spuse să scoată cu multă băgare de seamă pe Andrii în grădină şi apoi peste ulucă. De data asta însă, bursacul nu mai avu norocul de adineauri: tocmai cînd sărea pîrleazul, paznicul, trezit din somn, îl croi zdravăn peste picioare, iar slugile adunate în grabă îl ajunseră din urmă pe uliţă şi îl ciomăgiră mult şi bine, pînă cînd, punîndu-şi nădejdea în opinteneala picioarelor, izbuti să scape cu chiu cu vai. După boroboaţa asta, era cam cu primejdie să treacă pe dinaintea casei şleahticului, care avea slugi cu nemiluita. O mai zări o dată pe frumoasa leahă la capela catolică. Fata îl văzu şi ea şi un zîmbet prietenos îi înflori pe buze, de parc-ar fi întîlnit o cunoştinţă veche. Apoi o mai fură din ochi încă o dată, trecînd pe-acolo; dar scurt timp

după aceea, voievodul plecă îndărăt la Kovno, iar în locul încîntătorilor ochi negri, privea acum pe geam o faţă străină şi slută. La acestea îi fugeau lui Andrii gîndurile în timp ce călărea cu fruntea plecată şi ochii aţintiţi pe coama calului.

În vremea asta, stepa îi primise pe toţi la sînul ei verde ; iarba înaltă îi împresurase, ascunzîndu-i privirilor, şi numai cuşmele negre, căzăceşti, se iţeau cînd şi cînd în mijlocul spicelor.

— Eeei ! De ce aţi tăcut aşa, feţii mei ? făcu într-un tîrziu Bulba, scuturîndu-se de toropeala gîndurilor. Parcă aţi merge la călugărie, zău aşa ! Daţi-le naibii de gînduri ! Luaţi-vă mai bine lulele-n dinţi, să bem cu nesaţ din ele, şi dînd pinteni cailor, să zburăm, nici păsărea să nu ne ajungă din urmă !

...Şi plecaţi pe oblîncul şeilor, cazacii se afundară cu totul în iarba înaltă. Nu li se mai zăreau nici cuşmele negre ; doar cărăruia cea legănătoare de ierbi călcate în copite arăta urma goanei lor năpraznice.

Soarele, care se ridicase de-o suliţă pe cerul curat scălda stepa întreagă în lumina lui caldă, dătătoare de viaţă. Toropeala gîndurilor tulburi se limpezi numaidecît şi inimile căzăceşti prinseră a bate ca pasărea din aripi.

Şi cu cît se afundau mai adînc în stepă, cu atît era mai frumoasă întinderea ei. Pe atunci, toată partea de miazăzi, tot pămîntul care alcătuieşte Novorossia[1] de azi, pînă la Marea Neagră, era o pustietate verde, necălcată de picior omenesc. Nici un plug nu trăsese vreodată brazdă în necuprinsul potopit de buruieni. Numai caii, afundaţi în desişul lor, ca într-o pădure, le culcau la pămînt sub copite. Niciodată firea nu plăsmuise ceva mai frumos : toată faţa pămîntului părea un ocean verde-auriu, presărat cu flori fără număr. Printre firele înalte şi subţiri de iarbă, se întrezăreau albăstrele de culoarea cerului, sinilii sau liliachii ; tufişurile de droc cu florile lor galbene îşi repezeau în sus vîrfurile înalte ; florile albe şi înmănuncheate ale codiţei-şoricelului împestriţau faţa

[1] Novorossia — ţinutul populat de cazaci prin sec. XV—XVI-lea, care cuprinde ţărmurile Mării Negre şi ale Mării de Azov.

stepei, şi cîte un spic de grîu, adus dumnezeu ştie de unde, pe aripile vîntului, lega şi el rod în desişul verde. Jos, la rădăcina subţire a ierburilor, mişunau potîrnichi cu gîturile întinse. Văzduhul răsuna de glasul miilor de păsări care ciripeau în fel şi chip. În tăriile înalte ale cerului, atîrnau nemişcaţi, ca un nor, ulii hrăpăreţi, cu aripile întinse, cu privirile aţintite în iarbă. Strigătul unui cîrd de gîşte sălbatice, care plutea în depărtare, asemenea unui nor întunecat, răspundea tocmai hăt departe, pe apele lacului pierdut în zări. Din iarbă se înălţa cînd şi cînd cîte un pescăruş de stepă, purtat de fîlfîirea unduioasă a aripilor largi, şi se scălda falnic în apele albastre ale văzduhului. Uite-l pierdut în slăvi luminoase ; nu se mai zăreşte decît un punct negru. Apoi o bătaie din aripi şi albeaţa lui scînteiază în lumina soarelui... Dracu să te ia, stepa mea, că mult eşti frumoasă !

Călătorii noştri nu se opreau din drum decît pentru masa de prînz ; atunci cei zece cazaci din pîlcul ce-i însoţea descălecau îndată, dezlegau de pe şeile lor ploştile de lemn pline cu rachiu şi tărtăcuţele ce ţineau loc de pahare. Cazacii nu mîncau decît pîine cu slănină ori scovergi prăjite în untură şi nu beau decît o înghiţitură de rachiu şi asta numai pentru ca să prindă inimă, căci Taras Bulba nu îngăduia nimănui să se îmbete la drum. Apoi încălecau iar şi călăreau pînă la căderea nopţii. Seara, stepa îşi schimba cu desăvîrşire faţa. Toată întinderea ei pestriţă se lumina dintr-o dată în văpaia soarelui ce sta să asfinţească, potopită apoi treptat de cernerea serii ; umbre lungi se aşterneau cînd ici, cînd colo, şi din pricina lor, verdele stepei se întuneca ; suflul ei părea mai greu de miresme ; fiece floare, fiece firicel de iarbă îşi trimitea prinosul şi stepa întreagă nu era decît o cădelniţă uriaşă. Cerul, de un albastru întunecat, era brăzdat de izvoarele mari în aur trandifiriu, aruncate parcă la întîmplare de o pensulă uriaşă ; ici-colo albeau pe faţa lui clăbuci străvezii de nouraşi uşori şi o adiere răcoroasă şi ademenitoare ca valurile mării abia de unduia capetele ierburilor, mîngîind obrazul stepei. Muzica zilei se stingea pe nesimţite şi în locul ei se năştea alta. Popîndăii tărcaţi ieşeau din găurile lor, se aşezau pe lăbuţele dinapoi şi umpleau cîmpul de şuierături. Ţîrîitul greieri-

lor se auzea tot mai tare. Uneori venea de departe, de pe apele vreunui lac pierdut în stepă, cîte un strigăt de lebădă şi tremura în văzduh, risipindu-se în clinchete argintii... Călătorii se opreau atunci în mijlocul cîmpiei, îşi alegeau un loc bun de masă, aprindeau focul şi aşezau deasupra lui ceaunul în care-şi fierbeau culişul[1]. Aburul mîncării se înălţa în văzduh, amestecîndu-se cu celelalte mirosuri. După ce îmbucau cîte ceva, cazacii se întindeau să doarmă, lăsîndu-şi caii împiedicaţi la picioare să pască în voie. Drept aşternut, îşi puneau svitcile. De sus, îi priveau în faţă stelele cerului, iar în urechi le pătrundea vuietul uşor al vieţii gîzelor fără număr, care mişunau în iarbă : foşnetul, şuierul şi ţîrîitul se auzeau atît de limpede în liniştea nopţii şi păreau atît de curate în răcoarea ei, că pînă la urmă oamenii, legănaţi de cîntecul acesta, se lăsau cuprinşi de somn. Iar dacă vreunul din ei se trezea o clipă în toiul nopţii, vedea în faţa lui stepa întreagă presărată de nenumăratele luminiţe ale licuricilor. Uneori, cerul întunecat al nopţii se rumenea din mai multe părţi de pălălăile focurilor ce mistuiau prin lunci şi rîuri trestiile uscate, şi atunci lebedele negre, ce-şi urmau zborul în şir lung spre miazănoapte, scăldate într-o văpaie argintie-trandafirie, păreau nişte năframe roşii plutind pe cerul întunecat.

Călătorii înaintau fără să vadă ceva mai deosebit. Nicăieri în calea lor nu dădeau de vreun copac : în jur era doar stepa fără sfîrşit şi fără margini, stepa minunată şi necuprinsă. Cînd şi cînd se zăreau în depărtare, pe un mal şi pe altul al Niprului, vîrfuri de păduri învăluite într-o pîclă albăstrie. Şi doar o singură dată le arătă Taras fiilor săi un punct negru, pierdut hăt departe în iarbă şi le spuse : „Ia priviţi, feţii mei : e un tătar ce zboară în goana calului." Capul mic, cu mustăţi, îşi aţinti drept spre ei privirea ochilor înguşti, adulmecă văzduhul ca un copoi şi văzînd că are în faţa lui treisprezece cazaci, se făcu nevăzut cu repeziciunea unei ciute. „Ia încercaţi să-l ajungeţi din urmă pe tătar !... Staţi, staţi ! Nici să nu vă treacă prin minte una ca asta ! Calul lui e mai iute chiar

[1] Fiertură subţire din mei, cu slănină.

decît Dracul meu !" Totuşi Bulba luă numaidecît măsuri, temîndu-se de vreo capcană ascunsă ce le-ar putea-o întinde tătarii. Decum ajunseră în goana cailor la rîuleţul Tatarka, ce se vărsa în Nipru, se aruncară în apele lui cu cai cu tot şi se lăsară multă vreme duşi de şuvoi, ca să-şi ascundă urma ; şi numai după aceea ieşiră din nou la mal şi îşi văzură mai departe de drum.

După trei zile de la această întîmplare, cazacii se aflau în preajma locului care era ţinta călătoriei lor. În aer se lăsă deodată o mare răcoare ; cazacii simţiră apropierea Niprului. Apele lui scînteietoare se desenau ca o panglică întunecată în zare. Nahlapii rîului îşi trimiteau suflul răcoros, aşternîndu-se aproape, tot mai aproape... În cele din urmă învăluiră jumătate din tot pămîntul... Acolo era locul unde Niprul, zăvorit pînă atunci de praguri, îşi cerea dreptul la libertate şi vuia ca o mare, întinzîndu-se în voie ; era locul unde ostroavele, azvîrlite în mijlocul apelor, le împingeau dincolo de maluri, iar valurile i se aşterneau nestăvilite peste pămînturi, fără să întîmpine în drumul lor nici stînci, nici muchii de dealuri... Cazacii descălecară, se urcară pe un pod plutitor şi după trei ceasuri se apropiară de malurile ostrovului Hortiţa, unde se afla pe vremea aceea Seci, care-şi schimba atît de des locul.

Mulţime mare de norod se ciorovăia pe mal cu brudarii. Cazacii se îngrijiră îndată de înfăţişarea cailor. Taras se îndreptă semeţ, îşi strînse bine de tot mijlocul cu brîul şi îşi netezi mîndru mustăţile. Coconii lui tineri îşi cercetară şi ei cu multă luare-aminte straiele, din cap pînă în picioare, stăpîniţi de un fel de neînţeleasă teamă, amestecată cu o plăcere nelămurită şi apoi intrară cu toţii în mahalaua aşezată ca la o jumătate de verstă depărtare de Seci. Cum ajunseră, fură asurziţi de cincizeci de ciocane ce bubuiau fără încetare în cele douăzeci şi cinci de fierării săpate în pămînt şi acoperite pe deasupra cu iarbă verde. În uliţă, în pragul căsuţelor cu cerdac, şedeau pretutindeni tăbăcari voinici şi frămîntau cu mîinile lor puternice piei de bou. Sumedenie de neguţători vindeau pe tarabe cu streşini grămezi întregi de cremene, amnare şi praf de puşcă. Un armean îşi atîrnase la vedere năframele-i scumpe. Un tătar răsucea pe loc frigărui cu bucăţi

de carne de berbec în aluat, înşiruite pe ele. Un jidov cu gîtul întins scotea rachiu dintr-un poloboc. Dar cel dintîi om de care dădură în calea lor fu un cazac zaporojan, care dormea drept în mijlocul drumului, cu mîinile şi picioarele desfăcute larg în lături. Taras Bulba nu putu trece nepăsător înainte, fără să se oprească şi să-şi desfete ochii cu o asemenea privelişte.

— Straşnic s-a mai întins ! Şi ce falnic mai arată, zise el, oprindu-şi calul.

Ce e drept, tabloul era cît se poate de îndrăzneţ : cazacul zăcea întins ca un leu în mijlocul drumului. Moţul lui semeţ, dat pe spate, cuprindea cam o jumătate de arşin de pămînt. Şalvarii de postav vişiniu din cel scump erau mînjiţi pe-alocuri cu catran, semn de adînc dispreţ al cazacului faţă de ei. După ce-şi sătură îndelung privirile cu cazacul zaporojan, Bulba îşi făcu anevoie loc mai departe, pe uliţa strîmtă în care mişunau tot soiul de meşteşugari ce-şi făceau chiar acolo, pe loc, meseria, precum şi oameni de toate neamurile, de care era plină această mahala de lîngă Seci a zaporojenilor deprinsă doar să chefuiască şi să tragă focuri de armă.

În sfîrşit, călăreţii ieşiră din mahala şi văzură în faţa lor cîteva „curene" acoperite cu stuf ori cu pîslă, după obiceiul tătăresc. Unele aveau pe lîngă ele tunuri. Nicăieri nu se vedea vreun gard sau vreo căsuţă dintre cele joase, cu cerdacuri sprijinite de stîlpi mărunţei de lemn, care se găseau în mahala. Un val nu prea înalt de pămînt, cu un fel de întăritură de trunchiuri de copaci în faţa lui, neapărată de nimeni, vădea cumplita nepăsare a cazacilor. Cîţiva zaporojeni zdraveni, trîntiţi în mijlocul drumului cu lulelele în dinţi, îi priviră fără să se sinchisească de ei şi nu se clintiră din loc. Taras trecu printre dînşii cu multă băgare de seamă, urmat de feciorii lui, zicînd : „Să trăiţi, boieri dumneavoastră." — „Să trăiţi şi dumneavoastră" — răspunseră zaporojenii. Tot cîmpul era pestriţ de cete de cazaci. Chipurile lor arse de soare arătau că sînt căliţi în luptă şi că au gustat din plin greutăţile de tot soiul ale traiului. Aşadar asta era Seci. Aici era cuibul de unde-şi luau zborul voinicii mîndri şi tari ca nişte lei ! De aici se revărsa peste toată Ucraina căzăcimea şi libertatea.

Călăreţii intrară apoi într-o piaţă mare şi încăpătoare, unde se aduna de obicei rada[1]. În piaţă, pe un butoiaş răsturnat cu fundul în sus, şedea un cazac despuiat pînă la brîu ; cămaşa o ţinea în mînă şi încetişor, pe-ndelete, îi cîrpea găurile. Apoi le tăie drumul o ceată întreagă de lăutari, în mijlocul cărora juca de-i sfîrîiau călcîiele un zaporojan tînăr, cu cuşma dată voiniceşte pe ceafă şi braţele ridicate în sus. Tot tropăind aşa, striga uneori : „Ziceţi-i mai cu foc, scîrţacilor ! Nu te scumpi la rachiu, Foma, pentru creştinii ăştia pravoslavnici !" Şi Foma cel chior de-un ochi turna la căni fără număr, cinstindu-l pe fiecare cum îi cerea. Pe lîngă tînărul zaporojan, alţi patru, mai bătrîni, frămîntau zdravăn pămîntul cu paşi mărunţei, uneori ţîşneau în sus, ori se avîntau în lături ca un vîrtej, cît pe-aci să cadă în capul lăutarilor, apoi deodată se lăsau la pămînt şi jucau năpraznic pe vine, lovind scurt şi aprig ţărîna bine bătătorită cu potcoavele lor de argint. Pămîntul vuia surd pînă hăt departe, iar văzduhul răsuna de ţăcănitul potcoavelor de la cizmele căzăceşti, care jucau de mama focului gopakul şi trepakul. Dar dintre toţi dănţuitorii, unul striga mai amarnic şi se avînta mai straşnic, ceva mai în urma celorlalţi. Moţul îi zbura în vînt, iar pieptul vînjos era gol ; dar cazacul purta pe el un cojoc călduros de iarnă, îmbrăcat pe mîneci şi sudoarea şiroia de pe dînsul, de parcă l-ar fi scos cineva din apă. „Leapădă-ţi măcar cojocul cela ! rosti în sfîrşit Bulba. Au nu vezi cum te-ai încins ?" — „Asta nu-i cu putinţă !" îi strigă numaidecît cazacul. „Şi de ce, mă rog ?" — „Nu se poate şi pace ! Am eu un nărav al meu : cum lepăd ceva de pe mine, îl şi beau !" Ce-i drept, voinicul nu mai avea de mult cuşma pe cap, nici brîu la caftan, nici basma brodată : toate luaseră aceeaşi cale. Mulţimea sporea din ce în ce ; mereu alţi dănţuitori li se alipeau acelora care jucau în cerc şi nu era chip să priveşti fără o tresărire lăuntrică toată această omenire plămădind jocul cel mai dezlănţuit, cel mai neînfrînat pe care l-a pomenit vreodată lumea, numit în cinstea năpraznicilor săi creatori : „kazaciok".

— Ehei, de nu eram călare, strigă Taras, m-aş fi avîntat şi eu ! Pe cinstea mea că m-aş fi avîntat la joc !

[1] Sfatul militar al Secii zaporojene.

În vremea asta, începură să se zorească prin norod şi moţurile albite de ani ale bătrînilor cinstiţi pretutindeni în Seci pentru faptele lor vitejeşti şi care nu o dată fuseseră căpetenii. Taras întîlni curînd o mulţime de vechi prieteni. Ostap şi Andrii auzeau într-una cum îşi dădeau bineţe : „A-a, tu eşti, Peceriţa ? Să trăieşti, Kozolup !" — „Da pe tine de unde mi te-aduce dumnezeu, Taras ?" — „Şi tu cum de-ai ajuns aici, Doloto ?" — „Să trăieşti, Kirdeaga ! Noroc, Gusti ! Nu credeam să te mai întîlnesc vreodată, Remen !" Şi voinicii strînşi acolo de prin toate colţurile Rusiei răsăritene se pupau cu foc, apoi începură întrebările : Da Kasian ? Da Borodavka ? Da Koloper ? Da Pidsîşok ? Răspunsurile pe care le primea Taras Bulba sunau toate cam aşa : Borodavka a fost spînzurat la Tolopan, Koloper jupuit de viu lîngă Kizikirmen, iar capul lui Pidsîşok pus în sare într-un butoiaş a fost trimis tocmai la Ţarigrad. Bătrînul Bulba numai îşi pleca fruntea şi spunea dus pe gînduri : „Au fost nişte cazaci vrednici !"

III

Se-mplinise aproape săptămîna de cînd Taras Bulba se statornicise cu feciorii lui la Seci. Ostap şi Andrii nu prea învăţau însă meşteşugul armelor. Celor de la Seci nu le plăcea să se obosească cu îndeletniciri ostăşeşti şi să-şi piardă cu ele vremea. Tineretul deprindea mînuirea armelor şi se călea numai în toiul harţurilor, care din această pricină nu conteneau aproape de loc. Iar scurtele răgazuri dintre încăierări, cazacii socoteau că ar fi prea plicticos să le folosească pentru a învăţa ceva de trebuinţă, afară poate de tragerea la ţintă, şi uneori de alergări călare sau de urmărirea vreunei fiare în stepă sau în luncă ; prisosul de vreme şi-l cheltuiau în chiolhane, socotite drept semn al pornirii neînfrînate spre libertate pe care o nutreau în suflete. Seci înfăţişa o privelişte cu totul deosebită. Părea un fel de petrecere necontenită, un bairam care începuse cu tărăboi mare, dar care nu-şi mai găsea sfîrşitul. Unii

dintre cazaci aveau cîte o meserie, alții cîte o dugheană și-și vedeau de negoț, dar cea mai mare parte dintre ei chefuia din zori și pînă-n noapte, cîtă vreme mai zornăia în buzunarele lor putința de a chefui, și cîtă vreme bunurile dobîndite în luptă nu treceau în mîna neguțătorilor și a cîrciumarilor. Petrecerea aceasta atotcuprinzătoare avea în ea ca un fel de vrajă. Aici nu era numai o adunătură de cheflii ce se îmbată de inimă albastră, nu ! Aici era o deslănțuire nebună de veselie și nimic mai mult. Oricine venea la Seci, uita de toate și se lepăda de tot ce alcătuia viața lui de pînă atunci. Își dădea dracului trecutul — ca să zicem așa — și odată scăpat de griji, se lăsa cu totul în voia libertății și a tovarășilor, la fel de cheflii ca și el, care n-aveau neamuri, case ori familii, într-un cuvînt nimic în afară de cerul necuprins și veșnicile desfătări ale sufletului. Din asta lua ființă acea veselie nebunească ce n-ar fi putut izbucni din nici un alt izvor. Povestirile și flecăreala mulțimii de cazaci adunați în ceasuri de hodină și trîntiți leneși într-o rînă, pe pămînt, erau adeseori atît de hazoase și înfățișau cu atîta putere viața adevărată, încît trebuia să fii zaporojan, cu înfățișarea cea mai nepăsătoare din lume, ca să-ți păstrezi chipul atît de neclintit încît să nu clipești nici măcar din... mustață ! Această trăsătură îi deosebește și pînă acum pe zaporojeni de ceilalți frați ai lor din Rusia de miazăzi. Veselia lor era beată și gălăgioasă, dar cu toate acestea n-avea nimic de cîrciumă apăsătoare, unde omul își caută uitarea într-o veselie mohorîtă, care-i întinează sufletul. Aici era un cerc strîns de tovarăși de școală, cu singura deosebire că în loc să șadă în bănci și să asculte trăncăneala prostească a dascălului, ei călcau pe nepusămasă dușmanul, în cete de cîte cinci mii de călăreți o dată. În loc de pajiștea unde școlarii bat mingea, ei aveau întinderi nestrăjuite din pricina nepăsării lor, la granițele cărora răsărea uneori cîte un cap iute de tătar sau își ațintea privirile nemișcate și mohorîte cîte un turc cu turbanul său verde pe frunte. Și mai era o deosebire : că în loc de a fi strînși laolaltă într-o școală, de o putere ce le-ar fi siluit voința, ei își lăsaseră de bună voie tatăl și mama și fugiseră din casa părintească ; unii dintre ei avuseseră o dată ștreangul în jurul gîtului, dar, în locul chipului palid al morții lipsite de slavă, izbutiseră să vadă viața, și încă

una clocotitoare de tot ; erau aici şi dintre aceia care, credincioşi fiind unui preacinstit obicei, nu erau în stare să păstreze nici o leţcaie în buzunarele lor ; şi alţii care socotiseră aldată drept mare bogăţie un galben, pentru că din grija arendaşilor jidovi cărora le încredinţaseră pămîntul, puteai să le întorci şi buzunarele pe dos, că tot nu găseai o para chioară în ele. Mai erau aici şi toţi bursacii care nu putuseră îndura vergile de la Academie şi care nu se aleseseră nici măcar cu o buche învăţată de pe băncile şcolii ; dar alături de ei se găseau la Seci şi dintre aceia care ştiau cine-i Horaţiu, cine-i Cicero şi ce-i aceea Republica Romană. Mai erau aici şi mulţi comandanţi care mai tîrziu s-au acoperit de slavă în armata împăratului ; de asemenea şi o sumedenie de luptători de breaslă căliţi în războaie, care nutreau în sufletul lor credinţa, vrednică de cinste, cum că un om trebuie să lupte oricum şi oriunde, numai să lupte, pentru că nu-i şade bine unui voinic cu suflet mare să stea cu mîinile în sîn. Dar erau şi dintre aceia care veniseră la Seci numai ca să se poată lăuda mai tîrziu că au fost acolo, zicînd că sînt viteji mult încercaţi în lupte. Dar cine nu era aici ? Această republică ciudată era într-adevăr născută din nevoia pe care o simţea veacul. Toţi cei dornici de viaţă de ostaşi, de potire de aur, de zarpale sau de galbeni venetici şi spanioli, îşi puteau găsi oricînd de lucru aici. Numai iubitorii de femei n-ar fi putut găsi la Seci nimic pe gustul lor, pentru că aici nici măcar în mahalaua ce cuprindea împrejurimile, obraz femeiesc nu se încumeta să se arate.

Ostap şi Andrii se minunau nespus cînd vedeau ce puzderie de lume vine la Seci chiar sub ochii lor şi nimeni nu se găseşte să-i întrebe pe aceşti oameni de unde vin, cine sînt şi care le e numele. Toţi intrau aici de parcă s-ar fi întors la casa lor, pe care au părăsit-o acum un ceas. Fiecare nou-venit se înfăţişa doar hatmanului oştirii, care-l primea de obicei cu aceste vorbe :

— Bun venit ! Ia zi : crezi în domnul nostru Isus Hristos ?

— Cred ! răspundea noul-sosit.

— Da în sfînta treime crezi ?

— Cred !

— Da la biserică te duci ?

— Mă duc !

— Ia fă semnul crucii !

Şi noul-venit îşi făcea cruce.

— Bine, zicea atunci hatmanul. Du-te la curenul care-ţi place !

Şi cu asta lua sfîrşit ceremonia înfăţişării. Toţi cei de la Seci erau uniţi prin credinţa întru aceeaşi biserică, pe care erau gata s-o apere pînă la cea din urmă picătură de sînge, deşi nici măcar s-audă nu voiau de post şi felurite oprelişti. Numai jidovii, armenii şi tătarii, îmboldiţi de o sete prea mare de cîştig, cutezau să trăiască şi să-şi vîndă mărfurile în mahala, şi asta pentru că zaporojenilor nu le plăcea să se tocmească : afundau mîna în buzunar şi cîte parale scoteau în pumn, atîtea plăteau. De altfel, soarta acestor neguţători iubitori de arginţi era adesea cît se poate de jalnică. Duceau o viaţă foarte asemănătoare acelora care-şi făceau casele la picioarele Vezuviului ; pentru că de îndată ce cazacii isprăveau banii, le spărgeau dughenele şi luau marfa fără să le plătească nici o leţcaie. Seci se alcătuia din peste şaizeci de curene ce aduceau cu tot atîtea republici neatîrnate sau şi mai bine cu o şcoală şi o bursă, unde copiii au tot ce le trebuie. Nimeni dintre cazaci nu cumpăra şi nu ţinea vreun bun al lui. Toate cele de trebuinţă erau pe mîna hatmanului, mai mare peste curen, care din pricina asta era numit „tătucu". El avea în grijă banii, veşmintele, merindea, salamata [1], terciul, şi pînă şi toate cele pentru foc ; tot lui îi dădeau cazacii banii spre păstrare. Adeseori izbucneau certuri între curene, şi atunci se ajungea neapărat la bătaie. Curenele învrăjbite ieşeau în piaţă şi îşi cărau pumni în coaste, pînă cînd unele rămîneau, în sfîrşit, învingătoare şi atunci toată lumea se aşternea pe chef. Aşa arăta Seci, care-i ademenea atît de mult pe cei tineri.

Ostap şi Andrii se aruncară cu tot focul tinereţii lor în această mare vijelioasă, uitînd într-o clipă de casa părintească, de bursă, de tot ce le frămîntase înainte vreme sufletele, dăruindu-se cu desăvîrşire vieţii celei noi. Orice din jurul lor îi atrăgea : datina libertăţii fără frîu, răfuielile

[1] Fiertură subţire de făină, cu unt sau untură.

nemeşteşugite şi legiuirile ce li se păreau uneori peste măsură de aspre într-o republică atît de samavolnică. Un cazac care fura sau şterpelea un fleac de nimic era socotit ca o pacoste ce se răsfrîngea asupra căzăcimii întregi ; făptaşul era legat ca cel din urmă tîlhar la stîlpul înfierării, alături de care era pusă o măciucă şi toţi cei care treceau pe lîngă el aveau datoria să-l lovească, pînă cînd în sfîrşit cădea mort. Un datornic rău de plată era ferecat în lanţuri şi cetluit de tun ; astfel rămînea pînă cînd unul din tovarăşii lui se milostivea de el şi îl răscumpăra, plătindu-i datoriile. Dar mai mult ca orice îl tulbura pe Andrii spăimîntătoarea pedeapsă orînduită pentru cei ce se făcuseră vinovaţi de omucidere. Chiar acolo, sub ochii lui, cazacii au săpat o groapă în care au coborît de viu ucigaşul, apoi au pus peste el coşciugul cu trupul celui ucis de mîna lui, după care i-au acoperit pe amîndoi cu pămînt. Multă vreme l-a urmărit pe Andrii amintirea cumplitei osînde şi în faţa ochilor îi juca într-una ca viu îngropatul, laolaltă cu groaznicul sicriu.

Nu trecu mult şi cei doi tineri căpătară loc de cinste printre ceilalţi cazaci. Adeseori porneau împreună cu tovarăşii lor de curene şi cîteodată cu tot curenul şi cu altele vecine să vîneze în stepă tot soiul de păsări, cerbi şi căprioare ce foiau acolo ca frunza şi ca iarba ; alteori ieşeau la malurile rîurilor sau ale lacurilor care prin tragere la sorţi căzuseră în stăpînirea curenului lor ; aici aruncau năvoade şi plase şi scoteau pradă bogată, întru îndestularea întregului curen şi cu toate că îndeletnicirile pomenite nu cereau de la ei adevărata iscusinţă prin care se încearcă un cazac, cei doi flăcăi începură totuşi să iasă în vileag printre ceilalţi tineri, datorită voiniciei şi îndemînării pe care o dovedeau la fiece pas. Ştiau să tragă la ţintă repede şi fără greş şi treceau Niprul înot împotriva şuvoiului, isprăvi pentru care un nou-venit era primit cu alai în sînul căzăcimii.

Dar bătrînul Taras plănuia pentru ei o altă îndeletnicire. El nu prea avea la inimă viaţa aceasta de huzur şi năzuia spre fapte cu adevărat viteze. Zile întregi se tot gîndea şi se răsgîndea cum să facă să-i îndemne pe cazaci spre o faptă vitejească în care orice voinic să-şi poată des-

fâşura în voie dibăcia lui de ostaş. În cele din urmă i se înfăţişă într-o zi hatmanului oştirii şi îi spuse deschis :

— Ce zici, hatmane, n-ar fi timpul să mai petreacă niţeluş zaporojenii ?

— N-au unde ! răspunse hatmanul, scoţîndu-şi din colţul gurii luleaua-i scurtă şi scuipînd în lături.

— Cum aşa, n-au unde ? Am putea să-i călcăm pe turci ori pe tătari !

— Nu se poate ! Nici pe turci, nici pe tătari ! făcu hatmanul netulburat, luîndu-şi iar pipa între dinţi.

— Ce vorbă-i asta, nu se poate ?

— Aşa, nu se poate ! I-am făgăduit sultanului pace.

— Şi dacă ? Păi el îi păgîn, iar nouă şi dumnezeu şi sfînta scriptură ne porunceşte să-i batem pe păgîni.

— Nu se cade ! Încaltea dacă nu ne-am fi legat faţă de ei pe credinţa noastră, atunci treacă-meargă. Dar aşa, nu se poate şi pace !

— Cum nu se poate, măi omule ? Cum zici că nu se cade ? Judecă şi tu : uite, eu am doi flăcăi, amîndoi în floarea vîrstei. Dar nici unul nici celălalt n-au fost pînă acum în luptă, iar tu una ştii : „Nu se cade" şi zici că zaporojenii nu trebuie să-i calce pe păgîni.

— Da, nu se cade !

— Atunci, după tine, se cade să se irosească de-a surda puterea căzăcească, da ? Se cade să putrezească omul ca un cîine, fără a săvîrşi o faptă vitejească, fără să aducă vreun folos ţării sale ori creştinătăţii, da ? Atunci la ce mai trăim, la ce naiba ne mai tîrşim zilele, hai ? Lămureşte-mă, dacă poţi ! Eşti om isteţ la minte, că de aceea te-or fi ales cazacii în capul lor ! Atunci poftim de mă lămureşte, la ce mai trăim pe lume ?

Dar hatmanul nu-i dădu răspuns la această întrebare. Era un cazac îndărătnic. După ce tăcu o clipă, zise :

— Şi de la război să-ţi iei gîndul ! N-o să fie !

— Zi aşa, n-o să fie ? mai întrebă o dată Taras Bulba.

— Nu !

— Şi zi, să-mi iau gîndul de la el ?

— Să-ţi iei gîndul !

— Aşteaptă tu, poama dracului, că o să te-nvăţ eu minte ! îşi zise Taras Bulba şi se hotărî pe loc să se răzbune împotriva hatmanului.

Se înţelese apoi cu unul, cu altul şi cinsti cu băutură toată lumea, după care cîţiva cazaci ameţiţi de rachiu se duseră drept în piaţă, unde se aflau legate de stîlpi nişte tobe în care băteau toboşarii cînd chemau căzăcimea la sfat. Dar cum nu găsiră beţele pe care le păstra întotdeauna toboşarul, apucară fiecare cîte un lemn în mînă şi începură să izbească din răsputeri pielea întinsă. Cel dintîi care sosi în goană mare fu toboşarul cel înalt şi chior, al cărui singur ochi era grozav de umflat de somn.

— Care a îndrăznit să bată în tobe ? se răsti dînsul.

— Gura ! Ia-ţi mai bine beţele şi zi-i înainte cu ele, că aşa-i porunca noastră ! îi răspunseră pe loc fruntaşii aburiţi de băutură.

Atunci toboşarul scoase din buzunar beţişoarele pe care le luase cu dînsul, pentru că ştia foarte bine cum sfîrşesc de obicei întîmplările de acest soi. Tobele prinseră a răpăi şi cît ai clipi din ochi pîlcuri de cazaci, ca roiuri negre de bărzăuni, umplură piaţa.

Oamenii se strînseră roată, iar după cea de-a treia chemare a tobelor, se arătară în sfîrşit şi căpeteniile ; hatmanul oştirii, ţinînd în mînă buzduganul, semn al puterii sale, judecătorul, cu pecetea oştirii, pisarul cu călimara şi esaulul cu toiagul. Atît hatmanul oştirii cît şi celelalte căpetenii îşi scoaseră căciulile şi făcură cîte o plecăciune în cele patru părţi cazacilor care stăteau ţanţoşi, cu mîinile proptite în şold.

— Ce vrea să zică soborul de aici şi ce poftiţi, cazaci dumneavoastră ? rosti hatmanul.

Dar sudalmele şi strigătele mulţimii nu-l lăsară să sfîrşească.

— Leapădă buzduganul ! Pune-l jos, satană, chiar acum! Nu te mai vrem ! strigau voci din mulţime.

Unele curene mai treze păreau a fi potrivnice acestei hotărîri ; dar nu trecu mult şi toţi cazacii, atît cei beţi cît şi cei treji, se încăierară la bătaie cu pumnul. Se stîrni o hărmălaie nemaipomenită.

Hatmanul dădu mai întîi să zică ceva, dar cum ştia că mulţimea dezlănţuită şi samavolnică ar fi fost în stare să-l omoare pe loc pentru asta — după cum se întîmpla aproape întotdeauna în asemenea împrejurări — se lăsă păgubaş şi se ploconi doar adînc de tot în faţa mulţimii,

după care puse jos buzduganul şi se făcu nevăzut printre cazaci.

— Porunciţi, cazaci dumneavoastră, să înturnăm şi noi semnele puterii noastre ? întrebară judecătorul, pisarul şi esaulul, pregătindu-se a lăsa pe loc călimara, pecetea oştirii şi toiagul.

— Ba nu, voi puteţi rămîne ! se ridicară glasuri din mulţime.

— Am vrut doar să-l alungăm pe hatman, pentru că-i muiere, nu cazac, iar noi dorim în fruntea noastră un bărbat în toată puterea cuvîntului.

— Şi pe cine vreţi să puneţi acum hatman ? întrebară cei trei dregători.

— Pe Kukubenko ! prinse a răcni o parte din cazaci.

— Ba nu-l vrem pe Kukubenko ! răcnea partea cealaltă. Să mai crească oleacă ! Are caş la gură !

— Şilo să ne fie hatman ! strigau alţii. Să-l punem pe Şilo în fruntea noastră.

— Să fie la voi acolo ! strigau cei mai mulţi suduind. Ce fel de cazac mai e, cînd ştim cu toţii că-i mînă lungă feciorul ăsta de căţea, mai rău ca tătarii : la mai daţi-l la dracu-n praznic pe beţivanul cela de Şilo !

— Atunci pe Borodatîi ! Să-l punem hatman pe Borodatîi.

— Ce Borodatîi ? La mama dracului cu Borodatîi al vostru !

— Cereţi-l pe Kirdeaga ! şopti Taras la urechea unora dintre cazaci.

— Kirdeaga, Kirdeaga ! strigă mulţimea. Borodatîi ! Borodatîi ! Kirdeaga ! Kirdeaga ! Şilo ! La naiba Şilo ! Kirdeaga !

Toţi cei strigaţi de mulţime, decum îşi auziră numele, ieşiră fără zăbavă din gloată, ca nu cumva oamenii să-şi închipuie că au ajutat şi ei într-un fel sau altul la alegerea lor.

— Kirdeaga ! Kirdeaga ! se auzea tot mai tare. Borodatîi !

Întru sprijinirea vorbelor veniră acum pumnii şi Kirdeaga ieşi învingător.

— Duceţi-vă de-l aduceţi pe Kirdeaga ! strigară cazacii.

Din mulţime se desprinseseră pe dată vreo zece cazaci, dintre care unii abia se ţineau pe picioare, aşa de zdravăn trăseseră la măsea, şi se duseră drept la Kirdeaga, pentru a-l vesti că a fost ales.

Kirdeaga, deşi cam trecut de ani, dar foarte isteţ la minte, era de mult acasă la el, de parcă habar n-ar fi avut de cele ce se puneau la cale.

— Ce doriţi, cazaci dumneavoastră ? întrebă el.

— Vino, c-ai fost ales hatman !...

— Ce tot spuneţi, cazaci dumneavoastră ? rosti Kirdeaga. Eu să mă învrednicesc de o astfel de cinste ? Eu să fiu hatman ? Păi, pe mine nici capul nu mă ajută la împlinirea unei asemenea dregătorii ! E oare cu putinţă să nu fi găsit unul mai bun în toată oştirea noastră ?

— Hai odată, dacă-ţi spunem ! strigară zaporojenii. Doi dintre ei îl apucară de subsuori şi cu toate că omul se împotrivea, proptindu-se zdravăn în picioare, îl duseră mai mult pe sus în piaţă, mai cu ocări, mai cu ghionturi din spate, mai cu scatoalce, mai cu vorbă bună. Nu mai da îndărăt ca racul, afurisitule ! Primeşte, cîine, cînd ţi s-a făcut o asemenea cinste !

În felul acesta Kirdeaga fu adus pînă la urmă în mijlocul cazacilor.

— Ce ziceţi, cazaci dumneavoastră ? rostiră cu voce tare, pentru a fi auziţi de toată mulţimea, cei care-l aduseseră. Primiţi ca acest cazac să vă fie hatman ?

— Primim ! Primim toţi ! vui mulţimea, şi stepa întreagă se cutremură de vuietul ei.

Una din căpetenii luă atunci buzduganul şi îl întinse hatmanului proaspăt ales. Dar Kirdeaga nu-l primi, după cum era obiceiul. Căpetenia i-l întinse încă o dată, dar Kirdeaga nu-l primi nici acum, ci numai a treia oară. În clipa aceea, un chiot de mulţumire izbucni din toate piepturile şi iarăşi stepa întreagă fu cutremurată pînă departe de acest chiot. Apoi ieşiră din mulţime patru cazaci dintre cei mai vrîstnici, cu mustăţile şi moţurile cărunte (bătrîni prea împovăraţi de ani nu se găseau la Seci, pentru că nimeni dintre zaporojeni nu murea de moarte bună), şi luînd fiecare cîte o mînă de pămînt, muiat proaspăt de ploaie şi prefăcut în glod, îl puseră drept pe capul lui Kirdeaga. Ţărîna asta muiată prinse a-i curge pe mustăţi,

pe obraji şi îi mînji cu noroi toată faţa. Dar Kirdeaga stătea neclintit locului şi aducea mulţumiri cazacilor pentru cinstea pe care i-o făcuseră.

Astfel luă sfîrşit alegerea zgomotoasă, de care nu ştiu dacă se bucurau şi alţii aşa cum se bucura Bulba : pe de o parte se răzbunase împotriva fostului hatman, iar pe de alta, Kirdeaga era un vechi tovarăş de-al său cu care fusese în multe harţuri pe uscat şi pe apă şi cu care împărţise frăţeşte greutăţile şi restriştele vieţii de ostaş. Mulţimea se împrăştie numaidecît şi purcese la sărbătorirea noului-ales. Se porni un chiolhan cum Ostap şi cu Andrii nici nu mai văzuseră pînă atunci. Cazacii sparseră cîrciumile, luînd cu japca tot miedul, rachiul şi berea pe care le găsiră. Cîrciumarii erau mulţumiţi că măcar ei scăpaseră teferi. Toată noaptea au răsunat strigări şi cîntece care slăveau faptele vitejeşti şi multă vreme a mai privit luna de pe cer pîlcuri de lăutari ce colindau uliţele cu bandurile, lăutele şi balalaicele lor rotunde, precum şi pe cîntăreţii bisericeşti, pe care cazacii de la Seci îi ţineau pentru slujbe sfinte şi pentru preamărirea isprăvilor săvîrşite de ei. În cele din urmă, băutura şi oboseala puseră cîte puţin stăpînire pe capetele tari ale zaporojenilor. Ici-colo se vedea cîte un cazac prăbuşit la pămînt sau doi prieteni vechi înduioşaţi pînă la lacrimi de amintiri, care zăceau îmbrăţişaţi în mijlocul drumului. Mai departe, se vedea o ceată întreagă care se pregătea să doarmă, sau cîte un cazac stingher ce-şi căuta cu tot dinadinsul un culcuş mai moale, lăsîndu-se drept peste un butuc de lemn. Cîte unul mai tare de înger îndruga încă vorbe fără şir, dar pînă la urmă se lăsa şi el doborît de vadrele de băutură... Într-un tîrziu toată suflarea căzăcească fu cuprinsă de somn.

IV

A doua zi, Taras Bulba ţinu sfat cu noul hatman al oştirii, cum să-i facă să-i ridice pe zaporojeni la o faptă de arme. Hatmanul era un cazac bătrîn şi deştept, cunoştea cu de-amănuntul firea zaporojenilor şi dintr-un început

așa grăi : „Nu se cade să călcăm legămîntul ; nu se cade și pace !“ Dar după ce tăcu o vreme, adăugă : „Las' că facem noi într-alt chip : legămîntul n-o să-l călcăm, da născocim și noi ce putem ! Numai să se adune mulțimea ! Dar nu din porunca mea, ci numai din bunăvoia lor. Cred că te pricepi ce trebuie să faci... Ei, și-atunci dregătorii și cu mine o să venim într-un suflet în piață, de parcă n-am ști nimic.“

Nu trecu bine un ceas după ăst sfat și în piață prinseră a bate tobele. Ba se iviră ca la poruncă și cazaci amețiți de băutură și nesocotiți la vorbă. Cușme căzăcești fără număr împînziră dintr-o dată piața. Porniră întrebările : „Cine ?... Pentru ce ?... La ce bun sună adunarea ?“ Dar nimeni nu răspunse. În sfîrșit, ici-colo, de prin colțuri se ridicară glasuri : „Se prăpădește de-a surda puterea căzăcească : n-avem război... Căpeteniile noastre s-au dedulcit la viață de huzur și de atîta osînză, li s-au luat vederile !... Pasămite, nu mai e dreptate pe lumea asta.“ Ceilalți cazaci ascultară dintru început tăcuți, dar mai apoi prinseră și ei a cuvînta : „Ce e drept, nu-i păcat : nu-i dreptate pe lumea asta !“ Dregătorii însă păreau a fi cu totul uimiți de vorbele astea. În sfîrșit, hatmanul ieși în față și zise :

— Îngăduiți, cazaci dumneavoastră, să spun și eu o vorbă.

— Zi-i !

— Despre aceea vreau mai întîi și-ntîi a vă spune, boieri dumneavoastră preacinstiți, că mulți zaporojeni — precum bine știți și fără mine — s-au făcut datornici jidovilor cîrciumari și chiar și fraților lor, întru atîta că nici dracu n-ar ști să-i descurce. Pe urmă iarăși despre aceia vin a vă vorbi că mulți dintre flăcăii noștri n-au văzut nici măcar o dată cu ochii lor ce-i aceea război, și precum bine știți și domniile voastre, cîte parale face un flăcău, dacă n-a fost în război. Ce fel de cazac mai e și acela care nu s-a bătut în viața lui cu păgînul ?

„Taci, că-i zice bine“, gîndi Bulba.

— Să nu care cumva să vă treacă prin minte, cazaci dumneavoastră, că vorbesc așa ca să calc pacea ! Ferească dumnezeu ! Am spus-o și eu fiindcă veni vorba. Și-apoi lăcașul domnului de la noi de-aici e mai mare rușinea cum arată ! Sînt atîția ani de cînd prin mila lui Hristos dăinuie

Seci pe lumea asta, dar biserica nu numai că pe dinafară nu aduce de loc a biserică, dar nici icoanele dintr-însa n-au podoaba ce li se cuvine. Măcar de i-ar fi dat cuiva prin cap să le facă odăjdii de argint. Dar ele s-au ales numai cu ce le-au lăsat cu limbă de moarte niscaiva cazaci. Unde mai pui că şi dania lor n-a fost mai de doamne-ajută, pentru că avutul întreg şi l-au băut în timpul vieţii. Dar eu vă spun toate acestea nu pentru a porni cu război împotriva păgînilor, pentru că noi i-am făgăduit doară sultanului pace şi mare ne-ar fi păcatul dacă ne-am călca legămîntul.

— Ce tot le încurcă atîta ? se întreba Bulba.

— Care va' zică, vedeţi şi domniile voastre că nu se cuvine să pornim război, nu ne-o îngăduie cinstea noastră de oşteni. Dar eu uite ce zic, după mintea mea asta puţină : să-i lăsăm pe ăi tineri să plece singuri cu bărcile şi să scarmene puţintel malurile Natoliei [1]. Ce ziceţi de asta, cazaci dumneavoastră ?

— Du-ne pe toţi, pe toţi ! strigară voci de pretutindeni. Sîntem gata să ne dăm şi viaţa pentru credinţă !

Hatmanul o cam băgă pe mînecă ; nu intra în socotelile lui să ridice întreaga Zaporojă, pentru că socotea că ar rupe cu totul pe nedrept pacea odată încheiată.

— Mai îngăduiţi-mi o vorbă, cazaci dumneavoastră !

— Ajunge ! strigară cazacii. Tot n-ai să spui nimic mai bun decît ce-ai spus !

— Dacă-i aşa, aşa să fie ! Sînt sluga dorinţei voastre. Că doar ii lucru cunoscut chiar şi din scrieri că glasul norodului e glasul domnului, şi chiar că nu poţi scorni un lucru mai înţelept decît cel scornit de mulţime. Atîta voi a vă spune : că sultanul n-ar lăsa fără pedeapsă joaca şi desfătul voinicilor noştri, iar noi am avea vreme să ne pregătim ; să ne adunăm puteri proaspete şi nu ne-ar fi frică de nimic. Dar aşa, dacă plecăm cu toţii, ar putea să ne calce şi tătarii. Ăştia-s cîini de-ai turcilor : nu se-aruncă din faţă şi nu intră în casă cînd ştiu că acolo-i stăpînul. Dar au obicei să muşte pe la spate, şi muşcă tare ! Şi dacă tot am adus vorba despre asta, să ştiţi că nici bărci n-avem

[1] Anatolia.

cîte ne trebuie şi nici praf de puşcă atîta cît să putem porni cu toţii. Dar eu sînt bucuros să fac ce vreţi : sînt robul voinţei voastre !

Şi vicleanul hatman tăcu. Dar cetele de oameni prinseră a schimba păreri, iar hatmanii de curene ţinură sfat ; din fericire, nu prea erau mulţi cazaci beţi în ziua aceea şi oamenii se hotărîră să asculte de sfatul cuminte al căpeteniei lor.

Pe loc fură trimişi cîţiva cazaci pe malul celălalt al Niprului, unde, în ascunzişurile de nepătruns de sub apă şi din stufăriş, era tăinuită visteria oştirii şi o parte din armele luate de la duşmani. Alţii se repeziră la bărci, pentru a le cerceta şi a le pregăti de drum. Malul rîului se făcu negru de lume, într-o singură clipă. Cîţiva dulgeri îşi aduseră topoarele. Zaporojenii vrîstnici, arşi de soare, laţi în umeri şi bine proptiţi pe picioarele lor, unii cu mustaţa căruntă, alţii cu mustaţa neagră, stăteau în apă pînă la genunchi, cu şalvarii sumeşi, şi trăgeau de pe mal bărcile legate cu funii tari. Alţii cărau trunchiuri uscate de arbori, pregătite de cu vreme, şi felurite buturugi. Ici se băteau scînduri la o barcă, dincoace, cazacii răsturnaseră alta cu fundul în sus şi o călăfătuiau ; dincolo oamenii legau de o parte şi de alta a bărcilor, după obiceiul căzăcesc, cîte un mănunchi de stuf lung, pentru a feri barca de valurile mării care ar putea s-o răstoarne ; ceva mai departe, pe tot lungul ţărmului, ardeau focuri, deasupra cărora, în cazane de aramă, clocotea smoala trebuincioasă călăfătuirii vaselor. Cei vrîstnici şi umblaţi prin lume îi învăţau pe cei tineri. Împrejurimile răsunau de bocănitul ciocanelor şi strigătele celor ce munceau ; malul întreg al Niprului părea că freamătă şi unduiază, ca viu.

În vremea aceasta se apropie de uscat un mare pod plutitor. Mulţimea de pe el făcea semne cu mîna, încă de departe. Erau cazaci îmbrăcaţi cu svitci zdrenţuite. Cu straiele lor în neorînduială — mulţi n-aveau altceva decît o cămaşă pe ei şi cîte o lulea scurtă între dinţi — arătau ca unii care scăpaseră chiar atunci de o năpastă, ori că ar fi petrecut cu atîta foc, încît şi-au băut şi veşmintele de pe ei. Din rîndul lor se desprinse, în sfîrşit, un cazac mic de statură, dar bine legat, ca de vreo cincizeci de ani, şi ieşi în faţă. Omul striga şi dădea din mîini mai dihai decît toţi

ceilalţi, dar vorbele lui se pierdeau din pricina bocăniturilor şi a strigătelor celor ce lucrau pe ţărm.

— Ce veşti ne aduceţi ? îi întrebă hatmanul oştirii, cînd podul se opri la ţărm.

Cazacii care lucrau pe mal conteniră munca şi aşteptară răspunsul noilor-veniţi, ţinînd în sus topoarele şi dălţile.

— Veşti proaste ! le strigă de pe pod cazacul cel vînjos.

— Ce fel ?

— Îngăduiţi, cazaci dumneavoastră, să vă spun o vorbă?

— Zi-i !

— Ori poate vreţi mai bine să adunaţi sfatul ?

— Zi, că sîntem cu toţii aici !

Şi oamenii se grămădiră pe dată la un loc.

— Au n-aţi auzit din cele ce se petrec în răsăritul Ucrainei ?

— Da ce-i acolo ? întrebă unul din hatmanii de curene.

— Ehei ! Se vede treaba că v-a înfundat tătarul urechile cu niscaiva cîlţi, de nu mai auziţi nimic cu ele !

— Hai, spune odată, ce-i acolo ?

— Ce-i acolo ? E ceva ce n-aţi văzut de cînd mama v-a făcut şi v-a botezat !

— N-ai de gînd să spui odată, fecior de căţea ? strigă un cazac din mulţime, pierzîndu-şi răbdarea.

— Nici măcar sfintele biserici nu mai sînt ale noastre, iaca ce vremi am ajuns !

— Cum adică nu-s ale noastre ?

— Au fost date în arendă jidovilor. Dacă nu plăteşti jidovilor dinainte, n-ai dreptul să mai slujeşti sfînta liturghie.

— Ce tot îndrugi acolo ?

— Şi dacă jidovul afurisit nu-şi pune semnul cu mîna lui spurcată pe pasca noastră, nu-i chip să o sfinţeşti de paşte, şi gata !

— Să ştiţi că minte, cazaci dumneavoastră ! Nu e cu putinţă ca jidovul spurcat să-şi pună semnul pe pasca noastră sfîntă !

— Ascultaţi aici !... O să vă spun acum ceva şi mai şi : popii catolici se plimbă-n lung şi-n lat cu daradaice prin Ucraina noastră. Şi n-ar fi mare nenorocire că umblă cu daradaica ! Nenorocirea e alta : că înhamă la ele, în loc de cai, creştini de-ai noştri, pravoslavnici ! Şi mai ascultaţi,

ç-o să vă spun ceva și mai și : jidoavcele s-au și apucat, cică, să-și facă fuste din odăjdiile preoțești. Iaca ce se petrece în Ucraina, cazaci dumneavoastră ! Iar domniile voastre stați frumușel aici la Zaporojă și vă țineți de chiolhane ! Se vede treaba că tătarul a băgat în voi o spaimă atît de cumplită, că nu mai aveți nici ochi de văzut, nici urechi de auzit, nimic, și de aceea nu mai știți ce se petrece pe lumea asta !

— Stai, oprește ! îi luă vorba din gură hatmanul oștirii, care stătuse pînă atunci cu ochii în pămînt, ca și ceilalți zaporojeni, care nu se lăsau niciodată furați de cea dintîi pornire, cînd era vorba de treburi mai însemnate, ci rămîneau tăcuți, umplîndu-și în tăcere sufletele de mînia cea mai clocotitoare. Stai ! Să spun și eu o vorbă ! Dar voi ? — dare-ar dracu-n tatăl vostru, dar voi ce-ați păzit ? Au n-ați avut săbii ? Atunci cum de-ați răbdat o astfel de ticăloșie ?

— Cum de-am răbdat o asemenea fărădelege, hai ? să fi încercat voi, cînd numai leși erau cincizeci de mii ! Ș-apoi, de ce să ne ascundem după deget, au fost destui cîini și printre ai noștri care au îmbrățișat credința lor !

— Da hatmanul vostru ? Da polcovnicii ce-au făcut ?

— Polcovnicii noștri au făcut o treabă... să-l ferească dumnezeu pe oricine !...

— Cum așa ?

— Uite așa : hatmanul nostru a fost fript de viu într-un taur de aramă, la Varșovia. Cît despre polcovnici, leșii umblă din iarmaroc în iarmaroc cu mîinile și capetele lor și le arată pretutindeni norodului. Iaca ce ispravă au făcut polcovnicii noștri :

...Mulțimea prinse a fremăta. Mai întîi se așternu pe tot malul Niprului o tăcere de moarte, ca în preajma unei furtuni năprasnice. Apoi deodată se auziră de pretutindeni voci și tot țărmul prinse a glăsui.

— Cum vine asta ? Să țină jidovii în arendă bisericile pravoslavnice ? Popii catolici să pună la ham creștinii dreptcredincioși ? Și noi să îngăduim ca pămîntul rusesc să îndure asemenea chinuri din partea păgînilor afurisiți ? Să-i lăsăm să se răfuiască astfel cu hatmanul și cu polcovnicii noștri ? Nu, nu e cu putință ! Nu e cu putință !

Vorbele astea zburau dintr-un capăt în altul. Zaporojenii se frămîntau, simţind întreaga lor putere. Aici nu mai era vorba de neliniştea unei mulţimi uşuratice : se frămîntau acum firile tari şi dîrze, care nu se aprind cu una cu două, dar, odată aprinse, greu să le potoleşti.

— Să-i spînzurăm pe toţi jidovii ! se auzi din mulţime. Să nu mai facă fuste din odăjdiile preoţeşti jidoavcele lor ! Să nu mai pună semne pe pasca noastră sfîntă ! Să-i înecăm pe toţi afurisiţii aceia în apele Niprului !

Vorbele astea, rostite de un glas, trecură ca fulgerul prin toate capetele norodului, care se urni deodată ca un singur om spre mahala, în dorinţa de a măcelări.

Nefericiţii fii ai lui Israel, care şi fără asta erau slabi de înger, îşi pierdură cu desăvîrşire cumpătul şi se ascunseră care cum putu : în butoaiele goale de rachiu, în sobe şi chiar sub fustele balabustelor, dar zadarnic : cazacii îi găseau pretutindeni.

— Prealuminaţi pani ! strigă unul din ei, înalt şi lung ca o prăjină, scoţîndu-şi din grămada semenilor mutra nenorocită şi schimonosită de groază. Prealuminaţi pani ! Lăsaţi-ne să spunem o vorbă, numai una ! O să auziţi ceva ce n-aţi auzit în viaţa dumneavoastră, ceva aşa de grozav, că nici nu pot să spun cît îi de grozav !

— Hai s-auzim ! zise Bulba, căruia îi plăcea întotdeauna să asculte vorba osînditului.

— Prealuminaţi pani ! rosti jidovul. Pani ca dumneavoastră n-au mai fost niciodată pe lume ! Aşa să trăiesc eu, că n-au mai fost ! Atît de buni, de mari la suflet şi de viteji, n-am văzut niciodată !... Glasul lui se pierdea şi tremura de spaimă. Cum se poate să gîndim ceva rău despre zaporojeni ! Ăia care-s arendaşi în Ucraina, nu-s de-ai noştri ! Zău că nu-s ! Ei nu-s nici măcar jidovi, ci dracu ştie ce ! Să-i stucheşti şi să-i lepezi şi gata ! Să spună şi dînşii ! N-am zis bine, Şloima ? Sau tu, Şmil ?

— Aşa să trăiesc eu că-i adevărat ! răspunseră din mulţime şi Şloima şi Şmil, amîndoi cu tichiile rupte şi albi la faţă cum e varul.

— Noi însă nicicînd nu ne-am înhăitat cu vrăjmaşul, urmă jidovul cel lungan. Cît despre papiştaşi, nici măcar nu vrem să ştim de ei ! Vedea-l-ar pe dracu şi în vis ! Noi sîntem fraţi buni cu zaporojenii...

— Cum ? Adică zaporojenii să vă fie fraţi ? rosti cineva din mulţime. O dată cu capul, jidovi afurisiţi ! La Nipru cu ei, cazaci dumneavoastră ! Să-i înecăm pe toţi spurcaţii ăştia !

Vorbele lui fură ca un semnal. Cazacii îi înşfăcară pe jidovi şi-i aruncară în valuri. De pretutindeni se auziră strigăte jalnice, dar neînduplecaţi, zaporojenii rîdeau uitîndu-se la picioarele încălţate cu ciorapi şi cu papuci, care se bălăbăneau prin aer. Sărmanul vorbitor, care-şi adusese singur năpasta pe cap, se smuci din caftanul de care-l apucase un cazac şi aşa cum era, numai într-o cămaşă îngustă şi bălţată, se aruncă la picioarele lui Bulba şi prinse a se ruga de dînsul cu o voce jalnică :

— Stăpîne milostiv, pan prealuminat ! L-am cunoscut pe răposatul Doroş, fratele domniei tale ! A fost fala şi mîndria tuturor voinicilor de la noi ! I-am dat şi opt sute de ţechini cînd a trebuit să se răscumpere din robia turcilor !

— L-ai cunoscut pe frăţine-meu ? întrebă Bulba.

— Să mor dacă nu l-am cunoscut ! A fost un pan cu suflet mare !

— Şi cum zici că te cheamă ?

— Iankel.

— Bine, făcu Taras. Apoi se gîndi o clipă şi întorcîndu-se către cazaci, zise : Ca să spînzurăm un jidov, o să găsim oricînd vreme, de-o trebui. Pentru astăzi însă, daţi-l pe mîna mea. Şi zicînd aşa, îl duse pe Iankel spre căruţele lui, străjuite de cazaci. Hai, vîră-te sub un car şi stai acolo binişor, fără să te clinteşti. Iar voi, fraţilor, să nu care cumva să-l scăpaţi din mînă !

După ce rosti vorbele astea, Taras Bulba se duse în piaţă, unde începuseră mai demult să se strîngă cazacii. Toţi cei care lucraseră adineauri cu pregătitul luntrilor părăsiră într-o clipă ţărmul : nu pe apă, ci pe uscat urmau să facă ei acum drumul şi nu de corăbii şi luntri uşoare căzăceşti aveau ei acum trebuinţă, ci de căruţe şi de cai. Nu era om tînăr sau bătrîn care să nu vrea să meargă la război ; toată lumea, în urma sfatului căpeteniilor : hatmani de curene şi hatmanul oştirii, întărit de voia a toată oastea zaporojană, luă hotărîrea să meargă asupra Lehiei, să răzbune răul făcut de ea, pîngărirea credinţei şi a slavei că-

zăceşti, să strîngă pradă bogată din oraşe, să pună foc satelor şi holdelor, iar vestea isprăvilor căzăceşti să se răspîndească pînă hăt departe prin stepă. Toată suflarea zaporojană se-ncinse pe loc şi îşi luă armele. Hatmanul oştirii crescu în ochii mulţimii cu un arşin întreg. Nu mai era sfiosul slujitor de odinioară al dorinţelor uşuratice izbucnite din sînul unui norod fără frîu. Acum era un samodîrjet neîngrădit. Era un despot deprins numai să poruncească. Toată ceata de voinici samavolnici şi cheflii stătea acum smirnă în rînduri drepte, cu capetele supus plecate, neîndrăznind să ridice ochii cînd hatmanul împărţea porunci. Iar el le împărţea domol, fără să strige, fără să se grăbească, rostindu-le răspicat, ca un cazac bătrîn şi adînc cunoscător al meşteşugului, care a mai dus la bună împlinire şi altă dată isprăvi puse la cale cu chibzuinţă.

— Faceţi cu luare-aminte toate pregătirile ! zicea el. Dregeţi-vă bine carăle şi găleţile cu catran, încercaţi-vă armele. Nu vă luaţi veşminte de prisos : cîte o cămaşă şi două rînduri de şalvari de căciulă, vă ajunge. Aşijderea şi cu mîncarea : cîte un ceaun de salamata, nişte păsat de mei, şi atîta tot : să nu văd că-şi ia cineva mai mult ! Toate cîte vă trebuie, or să vină în urmă, cu carăle. Fiecare cazac să-şi ia cîte doi cai. Ş-apoi o să mai luăm cu noi vreo două sute perechi de boi, pentru că la locurile de vad şi prin părţile mlăştinoase o să avem trebuinţă de ei. Şi vă poftesc, cazaci dumneavoastră, să păstraţi cu sfinţenie buna rînduială. Ştiu bine că se află printre domniile voastre unii, care, cum dă dumnezeu un mijloc mai nimerit, se reped să spintece mătăsuri şi catifele scumpe, ca să-şi facă nădragi din ele. Mai daţi-l naibii de nărav. Lăsaţi încolo cele fuste şi luaţi-vă numai arme, dacă daţi de unele mai de soi, şi galbeni ori arginţi, că ăştia au putere mare şi prind bine oricînd. Şi încă ţin să vă spun dinainte, cazaci dumneavoastră : de s-o îmbăta careva din voi pe drum, nici n-o să stau să cercetez cum s-a întîmplat, ci o să dau pe loc poruncă să fie legat de gît la o căruţă de-a noastră, ca un cîine, poate el să fie cine-o fi ! Chiar şi cel mai destoinic cazac al oştirii ! Şi tot ca un cîine o să fie împuşcat pe loc, iar leşul lui, fără nici o îngropăciune, lăsat pradă păsărilor hulpave, pentru că unul care bea într-o asemenea

împrejurare, nu-i vrednic de pogrebanie pravoslavnică. Tinerii să-i asculte întru totul pe cei bătrîni. De-o muşca glontele din voi ori v-o zgîria vreo sabie duşmană la cap sau în altă parte, nu vă pierdeţi prea multă vreme cu un fleac ca ăsta ! Luaţi oleacă de praf de puşcă, amestecaţi-l într-un păhărel de rachiu şi daţi-l de duşcă pe nerăsuflate. O să vedeţi că ia totul cu mîna şi nici frigurile n-o să vă scuture ! Iar pe rană, dacă nu-i prea mare, puneţi pămînt frămîntat cu scuipat în palmă, şi vi se usucă rana cît ai clipi din ochi. Şi acum la treabă, flăcăi ! Da fără grabă, pe-ndelete !

Aşa vorbi hatmanul oştirii, şi cînd îşi sfîrşi cuvîntul, cazacii se apucară fără zăbavă de treabă. Seci se trezise din beţie şi nu mai puteai găsi un cazac cherchelit, să dai cu tunul, de parcă n-ar fi băut printre ei nimeni şi niciodată !... Unii dregeau cercurile roţilor şi înlocuiau osiile căruţelor, alţii încărcau saci cu de-ale gurii, alţii grămădeau arme, alţii aduceau din stepă cai şi boi. De pretutindeni se auzea tropot de cai, se trăgeau focuri de armă pentru încercarea puştilor, zăngăneau săbiile, mugeau boii, scîrţîiau carăle întoarse în loc, se auzea vorbă, strigăte, îndemnuri... Curînd după aceea, tabăra căzăcească se aşternu pînă hăt departe, pe toată întinderea. Multă vreme ar fi trebuit să alerge cineva, dacă i-ar fi venit în minte să treacă în fugă de la un cap la altul. Preotul înălţă rugi în bisericuţa mică de lemn şi îi stropi pe cazaci cu aghiazmă, iar oamenii sărutară unul după altul crucea. Cînd tabăra întreagă se puse în mişcare şi ieşi din Seci, zaporojenii întoarseră toţi ca unul capetele îndărăt.

— Rămîi cu bine, maica noastră ! rostiră ei aproape într-un cuvînt. Să te păzească dumnezeu de năpastă !

Cînd trecură prin mahala, Taras Bulba îl văzu deodată pe Iankel ; îşi închebase în grabă o mică tarabă sub un cort şi vindea acolo cremene, obiele, praf de puşcă şi tot soiul de mărunţişuri trebuincioase unei armate care purcede la drum ; avea pînă şi colaci şi pîine. „Ia te uită ce dat naibii e jidovul", îşi zise Taras şi apropiindu-se călare de Iankel, spuse :

— Ce cauţi aici, prostule ? Au vrei să te împuşte careva ca pe o vrabie ?

Drept răspuns, Iankel se apropie de dînsul şi după ce-i făcu semn cu amîndouă mîinile, dîndu-i a înţelege că vrea să-i încredinţele o taină, şopti :

— Numai de-ar binevoi pan Taras să nu spună la nimeni nimic ; printre carele căzăceşti este şi un car de-al meu. Am luat în el toate cîte-i trebuiesc unui cazac la drum ; ş-apoi toată vremea cît o ţine călătoria, mă prind să aduc de-ale mîncării aşa de ieftin cum n-a mai adus nici un ovrei în viaţa lui ! Aşa să trăiesc eu, că nu mint !

Taras Bulba ridică din umeri şi se-ntoarse îndărăt la oştenii lui, minunîndu-se în suflet de isteţimea şi vioiciunea firii ovreiului.

V

Curînd toată partea de miazăzi-apus, locuită de leşi, ajunse pradă spaimei. Pretutindeni se răspîndi aceeaşi veste: „Zaporojenii !... S-au ivit zaporojenii !..." Şi toţi cei ce erau în stare să-şi pună la adăpost viaţa, şi-o puneau. Toată suflarea omenească se ridică de-ndată şi se împrăştie unde văzu cu ochii, după obiceiul acelui veac lipsit de orînduire temeinică şi de grija zilei de mîine, cînd omul nu-şi dura nici cetăţi, nici castele, ci se mulţumea doar cu un lăcaş vremelnic de paie, zicîndu-şi : „Ce să mai irosesc muncă şi bani pe căsuţă, dacă tătarii tot au să mi-o facă una cu pămîntul, cînd or năvăli peste noi !" Toţi erau în mare fierbere : unii îşi schimbau plugul şi boii pe un cal şi o puşcă şi se duceau pe la polcuri, alţii se ascundeau, punîndu-şi la adăpost vitele şi luînd cu ei în pribegie tot ce se putea lua. Ici-colo se întîlneau pe drum dintre aceia care întîmpinau oaspeţii cu arma în mînă, dar cei mai mulţi fugeau din vreme la apropierea lor. Toţi ştiau că e greu să ai de-a face cu acea mulţime neînfrînată şi gata de luptă, cunoscută sub numele de oaste zaporojană, care, sub înfăţişarea neorînduielii ei samavolnice, avea o alcătuire atît de bine chibzuită, cînd era vorba de fapte de arme. Călăreţii înaintau fără să-şi istovească sau să-şi înfierbinte

caii ; pedestraşii mergeau treji în urma carălor, şi toată tabăra umbla numai noaptea, odihnindu-se în timpul zilei pe întinderi nelocuite, departe de sate, sau prin păduri, încă destul de numeroase pe-atunci. În faţa armatei mergeau iscoade şi olăcari, trimişi anume înainte pentru a afla şi a iscodi cum stau lucrurile. Foarte adeseori cazacii răsăreau ca din pămînt tocmai acolo unde erau mai puţin aşteptaţi şi atunci totul îşi lua rămas bun de la viaţă. Satele erau mistuite de foc ; caii şi vitele, care nu puteau fi luate de oştire, erau ucise pe loc. Părea că oastea zaporojană petrece mult mai vîrtos decît îşi vede de înaintarea ei războinică. Şi azi ni se ridică părul măciucă la auzul neînchipuitelor cruzimi pe care le săvîrşeau zaporojenii în veacul acela pe jumătate sălbatic : prunci căsăpiţi, femei cu sînii tăiaţi, prizonieri lăsaţi în libertate cu picioarele jupuite de piele pînă la genunchi — într-un cuvînt, cazacii plăteau cu vîrf şi îndesat datoriile trecutului. Stareţul unei mănăstiri, auzind de apropierea lor, le trimise înainte doi monahi, cu poruncă să le spună că ei nu se poartă cum se cuvine, că între cazaci şi ocîrmuire domneşte o înţelegere şi că zaporojenii calcă îndatoririle pe care le au faţă de rigă şi odată cu aceasta şi drepturile poporului.

— Spune-i episcopului tău, din partea mea şi a tuturor zaporojenilor, îi răspunse hatmanul oştirii, să fie fără grijă! Cazacii nu fac deocamdată altceva decît să aprindă şi să-şi aţîţe lulelele !

Nu trecu mult după aceea şi falnica mînăstire fu cuprinsă de o mare de flăcări mistuitoare şi printre valurile ei dezlănţuite, priveau pline de dojană uriaşele ei ferestre gotice. Cete numeroase de călugări, jidovi şi femei pornite în pribegie sporeau numărul locuitorilor din acele oraşe unde se întrezărea chiar numai o licărire de nădejde în ajutorul unei garnizoane sau a miliţiei orăşeneşti. Sprijinul întîrziat trimis uneori de ocîrmuire şi alcătuit din pîlcuri mici de armată fie că nu putea să-i găsească pe cazaci, fie că se lăsa cuprins de spaimă la vederea lor şi le întorcea spatele la cea dintîi întîlnire, iar ostaşii fugeau mîncînd pămîntul, pe caii lor iuţi. Se întîmpla uneori ca mulţi comandanţi de armată din slujba craiului, care se acoperiseră de faimă în alte războaie, să-şi unească puterile şi să se ridice laolaltă întru stăvilirea zaporojenilor. În astfel de împrejurări îşi

cercau norocul cazacii tineri, care se ţineau departe de tîlhării, nu umblau după jaf şi nu se măsurau cu duşmanii neputincioşi, dar ardeau de nerăbdare să-şi arate dibăcia în faţa celor vrîstnici, încăierîndu-se fiecare cu cîte unul din leşii semeţi ce călăreau ţanţoşi pe armăsarii lor de foc, fluturîndu-şi în vînt mînecile largi ale dolmanelor. Ce ucenicie plină de desfătare ! Mulţi dintre ei se şi aleseră cu dichisuri de cai, puşti şi săbii scumpe. Nu trecu bine o lună şi puii de altădată, cărora abia le dădeau tuleiele, se schimbară cu totul şi se prefăcură în bărbaţi. Feţele lor, în trăsăturile cărora se întrezărea pînă acum un fel de blîndeţe tinerească, căpătară o pecete de asprime şi putere. Cît despre bătrînul Taras, inima îi creştea de bucurie cînd vedea că amîndoi fiii lui ajunseseră în rîndul celor mai destoinici. Lui Ostap părea că ursita însăşi îi hărăzise o viaţă plină de vitejii şi izbînzi, pe calea anevoioasă a faptelor de arme. Nu-şi pierdea niciodată sîngele rece, niciodată nu se simţea descumpănit, ci dimpotrivă, cu o stăpînire de sine aproape nefirească pentru un tînăr de douăzeci şi doi de ani, ştia să cîntărească într-o singură clipă primejdia în care se afla, precum şi, îndeobşte, starea lucrurilor, găsind mijlocul de a se feri de acea primejdie, dar a se feri numai şi numai cu gîndul de a o birui îndată după aceea, cît mai temeinic. Mişcările lui aveau acum o hotărîre pe care numai încercarea le-o poate da şi purtau în ele semnul neîndoielnic al unei viitoare căpetenii de cazaci. Statura lui falnică şi însuşirile lui ostăşeşti dobîndiseră ceva din puterea şi înfăţişarea unui leu.

— O, da ! Ostap o să ajungă într-o zi o căpetenie destoinică de polcuri, zicea bătrînul Taras. Pe legea mea că o să fie un straşnic paladin, mai ceva decît taică-său !

Andrii se cufundase şi el cu totul în muzica încîntătoare a gloanţelor şi a săbiilor. El nu ştia ce înseamnă să cîntăreşti, să chibzuieşti sau să socoţi dinainte puterile tale sau ale vrăjmaşului. El vedea în luptă o încîntare şi o desfătare nebună, ceva ca un fel de beţie, în clipa cînd minţile se înfierbîntă, privirile se împăienjenesc şi se tulbură, capetele se rostogolesc de pe umeri, caii se prăbuşesc cu zgomot la pămînt, iar el zboară ca ameţit de băutură, de şuierul gloanţelor şi strălucirea paloşelor, împarte lovituri în dreapta şi în stînga şi nu le simte pe cele primite. De

multe ori rămînea Taras uluit văzînd cum Andrii, mînat doar de înflăcărarea lui nestăvilită, se încumeta la isprăvi, pe care nu le-ar fi făcut niciodată un oştean socotit şi cu sînge rece, şi cum, purtat de avîntul lui, săvîrşea adevărate minuni, care lăsau cu gura căscată şi pe bătrînii cazaci căliţi în lupte. Taras se minuna şi zicea :

— Şi ăsta-i un oştean destoinic ! Feri-l-ar dumnezeu de sabia duşmană ! Nu-i ca Ostap, dar de vrednic, e vrednic !

...Şi iată că oştirea căzăcească se hotărî să meargă drept asupra oraşului Dubno, unde se zicea că visteria e plină şi că-s mulţi tîrgoveţi avuţi. Într-o zi şi jumătate străbătură calea pînă acolo şi se iviră în faţa oraşului. Locuitorii din Dubno luară hotărîrea să se apere pînă la cea din urmă picătură de sînge şi îşi vădiră dorinţa să moară mai degrabă în pieţe şi pe uliţi, la intrarea caselor, decît să-i lase pe vrăjmaşi să le calce pragurile. Oraşul era împrejmuit de un val înalt de pămînt ; acolo unde valul era ceva mai jos, se întrezărea cîte un zid de piatră al vreunei case ce slujea drept întăritură sau cîte o ulucă de stejar. Garnizoana era puternică şi simţea pe deplin toată însemnătatea menirii ei. La început, zaporojenii se avîntară pe negîndite în spre val, dar fură întîmpinaţi de o ploaie de mitralii. Tîrgoveţii şi orăşenii nu vroiau nici ei, pesemne, să stea cu mîinile în sîn şi se grămădiseră cu toţii pe meterez. În ochii lor se vedea o hotărîre deznădăjduită de a se împotrivi ; femeile luau şi ele parte la apărare ; zaporojenii se treziră împroşcaţi cu pietre, poloboace, oale, apă clocotită şi saci cu nisip, care le luau vederea. Cazacilor nu le plăcea de fel să lupte împotriva cetăţilor întărite ; nu prea erau meşteri la împresurări. Hatmanul oştirii dădu poruncă de retragere şi zise :

— Nu-i nimic, fraţi cazaci ! Acum dăm înapoi, dar ce-i cu asta ? Să nu fiu eu bun creştin, ci tătar spurcat, dacă măcar vreunul din cei din oraş o să ne scape teafăr ! N-au decît să crape cu toţii de foame, cîinii afurisiţi !

Oştirea se retrase de pe val, împresură strîns tot oraşul, şi ca să-şi mai treacă de urît pînă una-alta, începu să pustiiască împrejurimile, să pună foc satelor, căpiţelor de grîu rămase în cîmp şi să-şi slobozească hergheliile pe holdele neatinse încă de seceră, unde se legănau ca într-adins spicele grele, rodul neobişnuit de bogat care

răsplătise în acel an truda plugarilor. Orăşenii priveau cu spaimă cum se duce hrana lor de toate zilele. Iar cazacii, după ce împrejmuiră oraşul de două ori cu cîte un brîu de căruţe, se rostuiră la fel ca în Seci, pe polcuri, şi acum îşi fumau luleaua, schimbau între ei armele dobîndite în luptă, săreau capra, jucau de-a cine pierde, cine cîştigă, şi aruncau căutături ucigător de nepăsătoare spre oraşul împresurat. Noaptea se aprindeau focuri şi bucătarii tuturor curenelor fierbeau terci în ceaune uriaşe de aramă. Pînă la revărsatul zorilor, străji neadormite rămîneau de veghe lîngă acele focuri. Dar nu trecu mult şi zaporojenilor începu să li se urască de atîta tihnă şi trezie, neîntrerupte de vreo faptă de arme. Hatmanul oştirii dădu chiar poruncă să se împartă cazacilor de două ori mai mult vinaţ decît pînă atunci, lucru îngăduit de datina oştirii, pe timpul cînd nu se întîmpla să fie încăierări grele ori drumuri istovitoare. Tinerilor, şi mai cu osebire celor doi feciori ai lui Taras Bulba nu le era pe plac o asemenea viaţă. Andrii era cuprins de urît, şi nu ascundea asta.

— Minte necugetată ce eşti, îi spunea Taras. Rabdă, cazace, c-ai să ajungi hatman ! Nu-i numai acela ostaş destoinic care nu-şi pierde cumpătul într-o luptă grea, ci mai cu seamă acela care nu se lasă pradă urîtului chiar cînd stă degeaba, care ştie să îndure orice, fără să crîcnească şi care pînă la urmă face tot numai ce ştie el !

Dar poate oare un tînăr înflăcărat să împărtăşească părerile unui bătrîn ? Alta e firea fiecăruia dintre ei şi cu alţi ochi privesc ei acelaşi lucru.

În vremea asta sosi şi polcul lui Taras, adus de Tovkaci, însoţit de alţi doi esauli, de pisar şi de alte cinuri ale polcului ; se adunaseră cu totul peste patru mii de cazaci. În rîndurile lor erau mulţi volintiri, care se ridicaseră mînaţi numai de voia lor, fără să fie chemaţi de cineva, de îndată ce auziseră despre ce e vorba. Esaulii aduseseră cu ei binecuvîntarea trimisă feciorilor lui Taras de bătrîna lor mamă şi cîte o iconiţă din lemn de chiparos, luate de dînsa de la mînăstirea Mejogorski din Kiev. Amîndoi fraţii îşi puseră la gît iconiţele sfinte şi fără să vrea căzură pe gînduri, amintindu-şi de măicuţa lor. Ce le hărăzea oare binecuvîntarea ei ? Biruinţă asupra vrăjmaşului şi apoi o întoarcere veselă în patrie, încărcaţi de prăzi bogate şi

slavă, spre veşnica preamărire a banduriştilor, ori... ? Dar necunoscute sînt căile viitorului, care se ridică în faţa omului aidoma negurii de toamnă ce se înalţă din mlaştini. Nebuneşte zboară prin această negură, în sus şi-n jos, păsări purtate de bătăile repezi ale aripilor, fără să se vadă între ele : porumbiţa nu vede uliul, iar uliul nu vede porumbiţa şi nici una dintre ele nu ştie cît de departe zboară de pieirea ei...

Într-un tîrziu, Ostap se apucă iar de treabă, îndreptîndu-se înspre locul de aşezare al polcurilor. Dar Andrii simţea, fără să ştie nici el de ce, un fel de apăsare pe inimă. Cazacii sfîrşiseră cina ; seara se stinsese de mult ; o noapte de iulie nemărginit de frumoasă stăpînea stihiile. Dar Andrii nu se încumeta să se întoarcă la polcul său, nici să se culce ; căta într-una, fără să vrea, la măreaţa privelişte din faţa lui. Tăriile înalte ale cerului sclipeau de licărul fără număr al stelelor cu lumina lor şovăielnică şi tăioasă. Pînă hăt departe în cîmp se întindeau cară risipite în neorînduială ; de ele atîrnau căldări murdare de dohot, iar înăuntrul carălor erau grămădite bunuri şi merinde luate de la vrăjmaşi. Pe lîngă cară, sub ele sau ceva mai depărtişor, erau întinşi pe iarbă zaporojenii. Dormeau cu toţii, trîntiţi parcă anume pentru a fi zugrăviţi pe pînză : unul cu o legăturică sau o cuşmă sub cap, altul folosind în loc de pernă şoldul aproapelui său... Dar sabia, puşca, luleaua scurtă cu zorzoane de aramă, cu cui de fier pentru curăţat şi cu amnar erau fără greş asupra fiecăruia dintr-înşii. Boii mari şi grei se culcaseră aşijderea cu picioarele strînse sub ei, ca nişte grămezi albicioase şi aduceau de departe cu pietroaie sure aruncate la întîmplare pe cîte un loc mai povîrnit. De pretutindeni din iarbă se ridica sforăitul gros al oştenilor adormiţi, la care răspundea din stepă nechezatul răsunător al armăsarilor, scoşi din fire din pricina piedicilor de la picioare. Apoi, pe nesimţite o altă privelişte, măreaţă şi totodată înspăimîntătoare îşi adăuga culorile la frumuseţea de negrăit a nopţii de iulie : erau vîlvătăile roşietice ale împrejurimilor oraşului, mistuite de foc. Ici — flăcările se înălţau măreţe şi liniştite, aşternîndu-se frumos pe cer ; colo — dînd în calea lor de vreo piedică uşor de mistuit, se învolburau dintr-o dată ca un vîrtej, şuierînd şi repezindu-se în sus

pînă la stele, unde şuviţele lor desprinse din trupul pojarului se stingeau hăt departe, în cer... Dincoace se zărea cîte o mînăstire neagră, pîrjolită mai demult, ce se înălţa aspră şi ameninţătoare ca un călugăr cartusian[1], vădindu-şi la fiecare străfulgerare de lumină măreţia mohorîtă. Dincolo ardea cîte o livadă a monahilor. Părea că se aude pînă în depărtare cum sfîrîie pomii încolăciţi de fumul negru, şi cînd în sfîrşit flacăra răzbea biruitoare, strălucirea ei de fosfor sîngerie-liliachie scălda într-o clipă ciorchinele grele de prune, sau prefăcea în aur roşu perele abia date în pîrg ; o dată cu ele însă lumina şi cîte un leş negru aninat de zidul mănăstirii sau de ramura vreunui copac. Erau monahii sau bieţii ovrei ce piereau o dată cu clădirea, mistuiţi de aceeaşi pară. Deasupra vîlvătăilor se roteau în depărtare păsări ce semănau cu îngrămădiri de cruci negre şi mărunte, presărate pe o cîmpie de foc. Oraşul împresurat părea că doarme. Turlele bisericilor, acoperişurile, gardurile şi zidurile lui se luminau uneori liniştit de văpăile flăcărilor îndepărtate. Andrii făcu ocolul cazacilor. Focurile în jurul cărora şedeau străjile erau gata-gata să se stingă, pe cînd străjile moţăiau, sătule de terciul şi de găluştele cu care se îndopaseră din belşug, după pofta inimii. Andrii se minună în treacăt de o asemenea nepăsare, zicîndu-şi : „Bine că nu se află în preajmă vreun duşman puternic şi că n-avem de cine ne teme". În cele din urmă se apropie şi el de unul din cară, se urcă într-însul şi se lungi cu faţa în sus şi cu mîinile împreunate sub ceafă, dar nu putu multă vreme să adoarmă şi rămase cu ochii la cerul larg desfăşurat înaintea lui. Văzduhul era curat şi limpede. Mulţimea stelelor ce alcătuiau Calea Laptelui şi încingeau bolta ca un brîu licărea visul ei de lumină. Uneori, Andrii se pierdea pentru o vreme şi pîcla uşoară a somnului trecător îi întuneca strălucirea cerului ; dar apoi cerul se limpezea din nou şi Andrii îl vedea iar ca înainte.

Cum sta aşa, îi păru deodată că zăreşte o fărîmă de clipă un chip ciudat, un chip de om. Crezînd că-i doar o plăsmuire a visului care o să se risipească îndată, deschise

[1] Călugăr catolic, membru al ordinului cartusian.

larg ochii, dar văzu cu adevărat un obraz supt şi nespus de chinuit, ce stătea aplecat asupră-i şi-l privea drept în faţă. De sub năframa întunecată, aruncată în grabă peste cap, ieşeau smocuri lungi de păr negru ca tăciunele, încîlcit şi neîngrijit. Lucirea neobişnuită a ochilor şi obrazul galben ca de mort, cu trăsăturile prea ascuţite, l-ar fi făcut pe oricine să creadă că are în faţa lui o nălucă. Andrii îşi încleştă fără să vrea mîna pe armă şi rosti repede, cu o voce aproape sugrumată :

— Cine eşti ? De eşti duh necurat, piei din ochii mei ! De eşti om în carne şi oase, nu ţi-ai ales bine timpul de şagă. Te ucid dintr-un singur foc !

Ca răspuns la vorbele lui, năluca îşi duse degetul la buze ; părea că-l roagă din toată puterea sufletului să tacă. Andrii coborî mîna şi începu să cerceteze arătarea, cu toată luarea-aminte. Părul lung, gîtul şi pieptul negricios, pe jumătate dezgolit, îi dădură a înţelege că are în faţa lui o femeie. Dar se vedea cît colo că nu era de prin partea locului. Chipul ei supt de boală era smead ; pometţii ieşeau mult în afară din obrajii scofîlciţi. Ochii înguşti se lungeau în sus spre coadă. Cu cît Andrii privea mai mult chipul ei, cu atît i se părea că întrezăreşte în trăsăturile lui ceva cunoscut. În cele din urmă nu mai putu răbda şi întrebă :

— Cine eşti ? Spune ! Îmi vine a crede că te-am cunoscut odată, ori poate te-am zărit numai în treacăt ?

— Acum doi ani, la Kiev.

— Acum doi ani... la Kiev... îngînă Andrii vorbele ei, căutînd în acelaşi timp să depene în minte tot ce-i mai rămăsese în cap din viaţa lui de bursac. Apoi o mai privi o dată ţintă şi cu totul pe neaşteptate strigă în gura mare : Eşti tătăroaica... sluga duducăi, fata voievodului !...

— Ssst ! făcu tătăroaica, împreunîndu-şi mîinile a rugă. Tremura din tot trupul şi căta cu spaimă în jur, să vadă de nu s-o fi deşteptat vreun cazac, trezit de strigătul nestăvilit al lui Andrii.

— Spune odată, cum de eşti aici şi pentru ce ? zise Andrii în şoaptă, cu o voce sugrumată ce se frîngea în orice clipă de marea tulburare lăuntrică. Unde-i duduca ? Mai trăieşte ?

— E aici, în oraş !

— În oraş ? rosti Andrii, stăpînindu-se cu greu să nu strige iarăşi şi simţi că tot sîngele îi năvăleşte în inimă. Pentru ce e în oraşul ăsta ?

— Pentru că şi domnia sa, boierul bătrîn, tot în oraş e. De un an şi jumătate îi voievod la Dubno.

— Şi duduca-i măritată ? Haide, vorbeşte odată ! Că tare mai eşti nu ştiu cum ! Ce face ?...

— De două zile n-a luat nimic în gură.

— Cum aşa ?

— Nimeni din oraş nu mai are de multă vreme nici o fărîmă de pîine. Toţi mănîncă de nu ştiu cîte zile numai ţărînă.

Andrii rămase încremenit.

— Duduca te-a văzut de pe meterez, împreună cu zaporojenii tăi. Ea mi-a zis : „Du-te de-i spune paladinului că de-şi aminteşte de mine, să vină ! Iar de nu-şi aminteşte, să-ţi dea o bucată de pîine pentru mama mea bătrînă, pentru că nu vreau să văd cum îşi dă sufletul în ochii mei. Mai bine mor eu cea dintîi, iar dînsa după mine. Să te rogi de el, să-i cazi în genunchi, să-i cuprinzi picioarele. Are şi el o mamă bătrînă ! Să-ţi dea pîinea în sănătatea ei !"

Un noian de simţăminte se deşteptară şi se aprinseră în pieptul tînăr al cazacului.

— Dar cum de ai ajuns aici ? Pe unde ai venit ?

— Pe sub pămînt.

— E vreo trecere ?

— Este.

— Unde ?

— N-ai să mă dai de gol, voinicule ?

— Făgăduiesc pe sfînta cruce.

— Dacă te cobori în rîpă şi treci pîrîiaşul, dai de intrarea ei ascunsă în păpuriş.

— Şi răspunde drept în oraş ?

— Drept în mînăstirea de-acolo.

— Să mergem fără zăbavă, să mergem !

— Dar... în numele lui Hristos şi a sfintei Marii, ia o bucată de pîine !

— Las' că iau ! Rămîi aici, lîngă car. Sau, mai bine, culcă-te în el. N-o să te vadă nimeni, dorm toţi ! Mă întorc îndată.

Şi Andrii se îndreptă spre carăle cu merindea polcului. Inima îi bătea cu putere. Tot trecutul, tot ce fusese pînă acum înăbuşit de viaţa din tabără, de traiul aspru de ostaş, se ridicase dintr-o dată din adîncurile sufletului său, înecînd întîmplările de azi. Şi iar se ivi din străfunduri, în faţa ochilor lui, ca din adîncul fără margini al unei mări, femeia mîndră de odinioară. Ca într-o lucire de fulger văzu voinicul în amintirea lui braţele ei fermecătoare, ochii minunaţi, buzele surîzînde, părul castaniu şi des, răspîndit în cîrlionţi peste piept, şi tot trupul ei feciorelnic, mlădiu, puternic şi armonios. Nu, toate acestea nu erau stinse, nu muriseră în pieptul lui : se trăseseră doar vremelnic la o parte, lăsînd libertate altor porniri clocotitoare ale sufletului ; dar adesea, foarte adesea chiar, tulburau somnul adînc al tînărului cazac. În astfel de nopţi se trezea şi rămînea îndelung cu ochii deschişi, neştiind să-şi tălmăcească pricinile acestei stări.

Acum mergea înainte, dar bătăile inimii lui se înteţeau tot mai mult, şi numai la gîndul că are s-o vadă iar, îi tremurau genunchii tineri. Ajuns la căruţe, îşi dădu seama că uitase pentru ce venise acolo. Duse mîna la frunte şi se frecă îndelung, pentru a-şi aminti ce anume avea de făcut. La urmă, tresări deodată cu putere, cuprins de spaimă la gîndul că fata poate moare de foame. Atunci se repezi la căruţă, înşfăcă mai multe pîini negre, mari, le luă sub braţ, dar numaidecît îi dădu prin minte că hrana aceasta i s-ar potrivi mai degrabă unui cazac voinic, care se mulţumeşte cu te miri ce, dar că-i prea grea şi chiar jignitoare pentru gingăşia unei fete. Tot gîndind aşa, îşi aminti că în ajun hatmanul oştirii dojenise pe bucătari pentru că irosiseră toată făina de hrişcă la un singur terci, în vreme ce ar fi putut pregăti dintr-însa pe puţin trei terciuri. Încredinţat pe deplin că o să găsească terci îndeajuns prin cazanele bucătarului, Andrii luă cu el ceaunelul de drum al lui taică-su şi se duse la bucătarul polcului lor, care dormea în preajma a două cazane de cîte zece vedre fiecare ; cenuşa de sub ele n-apucase încă să se răcească. Dar cînd privi înăuntrul lor, flăcăul rămase uimit : cazanele erau goale. Ca să mănînci tot terciul din el, ar fi trebuit să dai o luptă aproape dincolo de puterile omeneşti, mai cu

seamă că în polcul lor erau mai puţini oameni decît în toate celelalte. Mai aruncă o privire şi prin cazanele polcurilor vecine : nicăieri nimic ! Şi fără să vrea îi veni în minte zicala : „Zaporojenii sînt aidoma copiilor : puţin le dai, puţin mănîncă ; le dai mult, nimic nu lasă". Dar ce era de făcut ? Îşi aminti că în căruţa lui Taras trebuia să fie un sac cu pîine albă, găsită de cazaci la brutăria mănăstirii pe care o jefuiseră. Se duse drept la carul părintelui său, dar sacul nu mai era acolo : şi-l luase Ostap drept căpătîi şi acum dormea tolănit pe iarbă, în apropierea carului, umplînd cîmpul cu sforăitul său puternic. Andrii apucă sacul cu o mînă şi îl trase dintr-o dată cu atîta putere, încît capul lui Ostap se izbi de pămînt ; buimac de somn, Ostap se aşeză în capul oaselor, cu ochii închişi, şi strigă în gura mare : „Puneţi mîna pe afurisitul cela de leah şi prindeţi calul, calul, zic !" — „Ţine-ţi gura că te omor !" îi strigă la rîndul lui Andrii, speriat, ridicînd mîna cu sacul. Dar Ostap şi fără asta încetase să mai ţipe, se domolise de tot şi scoase un sforăit atît de înfiorător, încît pînă şi iarba se clătina de suflarea lui. Andrii privi cu sfială în jur, ca să se încredinţeze că vorbele fără şir, rostite de Ostap în aiureala somnului, nu treziseră pe vreunul din cazaci. Ce e drept, din polcul de alături se înălţă deodată un cap moţat, cercetă din ochi împrejurimile şi se lăsă numaidecît iar la pămînt. Flăcăul mai aşteptă o clipă-două, apoi porni spre căruţa lui, cu sac cu tot. Tătăroaica zăcea culcată în car, mai mult moartă decît vie de spaimă.

— Scoală-te şi hai la drum ! Toată lumea doarme, nu-ţi fie teamă ! Eşti în stare să duci măcar una din pîini, dacă nu mi-o fi la îndemînă să le port pe toate ?

Şi după ce spuse astea, Andrii îşi încărcă sacii pe umeri, mai şterpeli de pe un car pe lîngă care trecea un alt sac cu mei, luă în mînă pînă şi pîinile pe care voise să le dea tătăroaicei şi, încovoiat puţin sub greutatea poverii, porni neînfricat printre rîndurile de zaporojeni adormiţi.

— Andrii, rosti deodată bătrînul Bulba, în vreme ce flăcăul trecea în dreptul lui.

Inima voinicului se opri din bătaie. Încremeni locului, tremurînd din tot trupul şi întrebă :

— Ce vrei ?

— Văd o muiere alături de tine. Pe cinstea mea c-o să-ţi trag, cînd m-oi scula, o bătaie, să mă pomeneşti. Muierile o să-ţi mănînce capul, flăcăule !

Zicînd aşa, Bulba se propti în cot şi începu să cerceteze cu luare-aminte tătăroaica înfăşurată în vălul ei.

Andrii stătea cu sufletul la gură şi nu îndrăznea să-şi privească tatăl în ochi. Dar după o vreme, cînd îşi înălţă privirile, văzu că bătrînul Bulba doarme cu capul proptit în palmă.

Flăcăul îşi făcu cruce. Spaima îl părăsi mai degrabă chiar decît îi încleştase inima. Dar cînd se întoarse pentru a privi tătăroaica, o văzu stînd în faţa lui ca o stană de piatră, înfăşurată toată în văl, iar licărirea îndepărtată a unui foc, ce se înteţise o clipă, îi lumina doar ochii tulburi, ca de mort. Andrii o trase de mînecă şi îşi văzură amîndoi de drum, întorcînd adeseori privirile înapoi, pînă coborîră pe un povîrniş într-o vale joasă, aproape de vîlcea — numită în unele părţi rîpă — pe fundul căreia se tîra leneş un pîrîiaş, printre tufe de rogoz şi bulgări de noroi uscat. Odată ajunşi în vîlcea, fură ascunşi cu totul cîmpiei pe care se întindea tabăra zaporojenilor. Cel puţin cînd Andrii îşi întoarse capul şi se uită îndărăt, văzu că în spatele lui se ridică asemenea unui zid drept, mai înalt decît un stat de om, povîrnişul vîlcelei. Sus, pe marginea lui, se legănau cîteva fire de iarbă, iar peste ele se ridica crai nou, ca o seceră din aur roşu şi sclipitor. O adiere uşoară de vînt ce se stîrnise în stepă vestea ivirea apropiată a zorilor. De nicăieri însă nu se auzea cîntatul îndepărtat al cocoşului : nici în oraş, nici în împrejurimile lui pustiite nu mai rămăsese de multă vreme nici un cocoş. Cei doi drumeţi trecură apa rîuleţului, pe un podeţ închipuit dintr-un trunchi de copac prăvălit peste el ; de partea cealaltă, malul părea şi mai înalt decît cel lăsat de ei în spate şi se ridica aidoma unei coaste de prăpastie, alcătuind o pavăză trainică şi nezdruncinată cetăţii oraşului. Meterezul de pămînt era mai jos în locul acesta şi garnizoana de după el nu se zărea. În schimb, ceva mai departe se ridica zidul gros al mînăstirii. Malul repede al povîrnişului era năpădit pe de-a-ntregul de buruieni, iar pe fîşia îngustă de lîngă pîrîu creştea trestia, înaltă cît un stat de om. Deasupra malului se mai zăreau rămăşiţele unui gard de nuiele

ce arătau că nu demult pe locul acela fusese o grădină de legume. În faţa gardului creşteau frunze mari de brusture ; de după ele se întrezăreau fire de lobodă, scaieţi ţepoşi şi floarea soarelui ce-şi înălţa deasupra celorlalte ierburi tipsiile rotate. Decum ajunseră aici, tătăroaica se descălţă şi porni mai departe în picioarele goale, ţinîndu-şi grijulie cu mîna poala rochiei, pentru că pămîntul era mocirlos şi plin de apă. Amîndoi drumeţii străbătură anevoie păpurişul şi se opriră în faţa unei grămezi de vreascuri şi mănunchiuri de crengi uscate, de soiul acelora pe care oamenii le foloseau la întărirea pămîntului rîpos. Aici dădură la o parte uscăturile şi găsiră un fel de intrare boltită, o hrubă doar cu puţin mai mare decît gura unui cuptor. Tătăroaica îşi plecă capul şi intră cea dintîi ; Andrii o urmă, îndoit tare din şale, astfel încît să poată trece cu sacii lui, şi în curînd amîndoi se treziră într-o întunecime de beznă.

VI

Andrii înainta anevoie prin coridorul îngust de sub pămînt, prin care mergea în urma tătăroaicei, cărînd pe umeri sacii cu pîine.

— Nu mai avem mult şi dăm de puţină lumină, rosti în sfîrşit călăuza. Ne apropiem de locul unde mi-am lăsat opaiţul.

Şi într-adevăr, pe întunecaţii pereţi de pămînt se ivi o slabă licărire de lumină. Andrii şi tătăroaica ajunseră într-un loc mai larg şi mai neted, unde fusese, pesemne, altădată o capelă ; aşa vădea cel puţin o măsuţă îngustă, lipită de perete, ce slujise, se vede, drept masă de altar ; deasupra ei se mai zărea încă icoana Madonei, cu chipul aproape şters şi ieşit de vreme. O candelă mică de argint, aninată în faţa ei lumina slab icoana. Tătăroaica se plecă la pămînt şi ridică opaiţul de aramă lăsat acolo de dînsa ; opaiţul era prins pe un picior înalt şi subţire şi avea în jur, atîrnate de lănţişoare, un cleştişor, un ac pentru îndrep-

tarea feştilei şi un stingător. Femeia aprinse opaiţul de la candelă. Lumina se înteţi şi cei doi drumeţi care înaintau prin coridor erau uneori luminaţi de o izbucnire mai puternică a flăcării, iar alteori îşi trimiteau pe pereţi umbra neagră ca tăciunele, ceea ce îi făcea să semene cu tablourile lui Gerardo delle Notti[1]. Faţa proaspătă, înfloritoare de sănătate şi tinereţe a voinicului se deosebea izbitor de faţa istovită şi gălbejită a însoţitoarei lui. Coridorul prinse a se lărgi încetul cu încetul, astfel încît Andrii se simţi mai la largul lui şi cercetă acum cu nesaţ pereţii de pămînt care-i aminteau de peşterile din Kiev. La fel ca şi în ele, se vedeau aici firide săpate în pereţi, iar în ele, pe-alocuri coşciuge. Cînd şi cînd dădeau chiar de grămezi de oseminte, fără raclă, muiate de umezeală sau prefăcute în scrum. Odinioară trăiseră pesemne şi aici sihaştri, adăpostiţi în locul acesta tainic de furtunile vieţii, de amărăciuni şi ispite. Pe alocuri, umezeala era atît de mare, încît călcau de-a dreptul în apă. Andrii era nevoit să se oprească de multe ori pentru a o lăsa pe însoţitoarea lui să-şi tragă sufletul ; femeia se simţea tot mai des copleşită de oboseală. Bucăţica de pîine pe care o mîncase îi stîrnise dureri atît de mari în stomacul dezvăţat de hrană, încît rămînea nemişcată clipe lungi, pînă îşi venea în fire.

În cele din urmă văzură în faţa lor o uşiţă de fier. „Slavă domnului, am ajuns !" spuse tătăroaica cu glasul stins şi ridică mîna, vrînd să bată în uşă, dar nu putu. Andrii izbi cu putere fierul în locul ei ; îndată se auzi un vuiet prelung ce arăta că în spatele uşii se întinde un loc gol. Apoi vuietul se preschimbă în hăulit gros : dăduse, pesemne, de o boltă înaltă. Peste cîtăva vreme se auzi zornăit de chei. Părea că cineva coboară o scară. În cele din urmă, uşa se deschise şi drumeţii fură întîmpinaţi de un monah ce stătea pe o scăriţă îngustă, ţinînd în mînă o legătură de chei şi o lumînare. Andrii se opri fără să vrea locului, la vederea călugărului catolic, care stîrnea în cazaci un dispreţ plin de ură; zaporojenii se purtau cu ei mai neomenos decît cu jidovii. Monahul se dădu şi el cu un pas înapoi, zărindu-l pe

[1] Gerardo delle Notti (Gerhard van Honthorst) — pictor olandez din secolul al XVII-lea, supranumit astfel de italieni, deoarece picta de preferinţă scene nocturne, luminate de făclii.

cazac, dar tătăroaica îi șopti o vorbă pe care Andrii n-o auzi, și monahul se liniști. Le lumină calea cu lumînarea lui, închise ușa după dînșii, îi duse pe scară în sus și curînd drumeții se văzură sub bolțile înalte și întunecate ale bisericii mînăstirii. În fața unuia dintre altare, cu sfeșnice înalte și lumînări, sta în genunchi un preot și se ruga încetișor. De-a dreapta și de-a stînga lui stăteau îngenuncheați doi slujitori tineri în odăjdii liliachii, cu pieptare albe de horbotă prinse pe deasupra ; amîndoi țineau cîte o cădelniță în mînă. Preotul cerea de la cel de sus o minune : mîntuirea orașului, tărie sufletească pentru cei ce-au început s-o piardă, răbdare pentru cei din cetate, înlăturarea ispititorului care-i povățuia pe cei oropsiți să cîrtească și să se plîngă aidoma unor nevrednici, împotriva nenorocirilor pămîntești. Cîteva femei ce semănau mai mult a năluci stăteau și ele în genunchi, sprijinindu-se de spetezele scaunelor din față și de băncile de lemn, înnegrite de vreme, pe care-și țineau plecate capetele istovite ; cîțiva bărbați, proptiți de coloanele și pilaștrii ce țineau bolțile lăturalnice ale bisericii, se rugau și ei, triști, în genunchi. Fereastra cu geamuri în multe culori, de deasupra altarului, se încinse dintr-o dată de rumeneala zorilor dimineții și rotogoale albastre, galbene și de alte multe culori căzură pe podea, luminînd ca prin farmec biserica întunecată. Altarul, ascuns într-o firidă adîncă, se arătă atunci vederilor în toată strălucirea lui ; fumul cădelnițelor se opri în aer, ca un nor scăldat de raze vesele de curcubeu. Andrii privea cu uimire, din colțul său întunecat, minunea săvîrșită de lumină. În clipa următoare, vuietul majestuos al orgei umplu toată încăperea. Vuietul se înteți din ce în ce și crescu, prefăcîndu-se în bubuituri grele ca de tunet, apoi se preschimbă într-o muzică cerească și sunetele ei se avîntară sus de tot, pînă sub boltă, ca un cîntec de glasuri feciorelnice, pentru ca apoi să se prefacă iar într-un vuiet gros și să se curme. Multă vreme încă mai răsunară bolțile cutremurate de bubuituri ca de tunet, ce păreau să stăruie pe sub ele, și multă vreme se mai minună Andrii, cu gura întredeschisă, de măreția muzicii auzite.

Apoi simți cum îl trage cineva de poala hainei. „E vremea să plecăm !" îi zise tătăroaica. Străbătură biserica ne-

văzuţi de nimeni şi ieşiră în piaţa dinaintea ei. Zorile rumeneau de mult cerul, prevestind răsăritul soarelui. Piaţa, în patru colţuri, era cu desăvîrşire deşartă ; în mijlocul ei mai rămăseseră tarabe de lemn, care vădeau că încă acum o săptămînă, poate, se vindeau aici de-ale gurii. Uliţa, nepietruită ca toate uliţele din acea vreme, nu era altceva decît o mare de glod uscat. În jurul pieţei se ridicau case mărunţele de piatră şi de pămînt, cu un singur cat. Pereţii lor lăsau să se vadă grinzi şi stîlpi înalţi cît casa, legaţi între ei prin alte grinzi de lemn bătute cruciş, după obiceiul de atunci ; de altfel, se pot vedea asemenea clădiri încă şi astăzi prin unele părţi ale Lituaniei şi Lehiei. Toate aceste case aveau acoperişuri din cale-afară de ţuguiate, cu o sumedenie de ferestruici şi răsuflători. De o parte a pieţii, foarte aproape de biserică, se ridica o clădire mult mai înaltă şi cu totul deosebită de celelalte, primăria oraşului, pesemne, sau vreo altă ocîrmuire ; era cu două caturi şi avea sus un turnuleţ cu două arcade, unde stătea un oştean de veghe ; în acoperiş era zidit un cadran mare de orologiu. Piaţa întreagă părea moartă ; totuşi lui Andrii i se păru că aude un geamăt slab. Cercetînd cu luareaminte, văzu de cealaltă parte vreo doi-trei oameni, întinşi la pămînt fără mişcare. Cazacul îşi pironi ochii asupra lor, căutînd cu tot dinadinsul să vadă dacă sînt numai toropiţi de somn ori morţi de-abinelea, dar în clipa aceea se împiedică de ceva. Era leşul unei femei, care părea a fi evreică. Femeia fusese pesemne încă tînără, cu toate că trăsăturile ei, schimonosite de durere şi istovite, nu vădeau acest lucru. Pe cap avea o broboadă roşie de mătase; peste urechi îi atîrnau podoabe de mărgăritare ori mărgele, în două rînduri, iar de sub ele ieşeau şuviţe lungi de păr cîrlionţat, ce se aşterneau peste gîtul ei uscat, cu vinele umflate. Alături de ea zăcea un prunc ; mînuţa lui se încleştase încrîncenat de sînul vlăguit al mamei şi îl răsucise cu degetele lui mici, într-o pornire de mînie neputincioasă : căutase lapte şi nu-l găsise. Copilaşul nu mai plîngea şi nu mai ţipa şi doar mişcările abia zărite ale pîntecului său, care se ridica şi se cobora încetişor, te făceau să crezi că n-a murit încă şi că e pe cale doar să-şi dea cea din urmă suflare. Andrii şi însoţitoarea lui o cotiră într-o uliţă lăturalnică şi aici fură întîmpinaţi de un om ieşit din

minţi, care văzînd încărcătura preţioasă pe care o purta Andrii, se repezi asupra lui ca un tigru, strigînd : „Pîine !" Dar n-avea puteri pe măsura pornirii lui nebuneşti. Andrii îi dădu un brînci şi omul se prăbuşi la pămînt. Împins de milă, cazacul îi azvîrli o pîine şi nenorocitul se aruncă asupra ei ca un cîine turbat, rozînd şi muşcînd dintr-însa, iar apoi îşi dădu sufletul tot acolo, în drum, închircit de dureri supraomeneşti pricinuite de stomacul său care se dezobişnuise să primească hrana. Aproape la fiecare pas rămîneau îngroziţi de victimele înspăimîntătoare ale foametei. Părea că mulţi nenorociţi nu mai puteau îndura chinurile în casele lor şi năvăleau în uliţe, mînaţi de nădejdea nebună că cerul o să le trimită ceva pentru a le întări puterile. La poarta unei case şedea o bătrînă despre care nu puteai spune dacă doarme, a murit ori a căzut cu totul în nesimţire ; femeia nu auzea şi nu vedea nimic. Cu capul adînc plecat în piept, şedea neclintită pe locul ei. De pe acoperişul unei alte case spînzura de-o funie un trup istovit şi ţeapăn : nenorocitul nu găsise în el puteri să îndure pînă la sfîrşit suferinţele foametei şi se hotărîse să le curme cu mîna lui.

La vederea tuturor acestor mărturii groaznice ale foametei, Andrii nu se mai putu stăpîni şi o întrebă pe tătăroaică :

— Se poate oare să nu fi găsit chiar nimic cu ce să-şi ţină zilele ? Omul ajuns la mare strîmtoare n-are încotro : trebuie să mănînce chiar şi lucruri de care pînă atunci i-a fost scîrbă, ca de pildă vietăţile oprite de lege şi cîte altele.

— Oamenii au mîncat tot ce-a fost cu putinţă, i-a răspuns tătăroaica. Au mîncat toate vietăţile. Poţi să răscoleşti mult şi bine oraşul că nu găseşti nici un cal, nici un cîine, şi chiar nici un şoarece. De altfel, noi n-am avut niciodată aici hambare cu de-ale gurii : toate se aduceau din satele vecine.

— Dar cum se face că voi, care pieriţi de o moarte atît de cumplită, mai vreţi să vă apăraţi oraşul ?

— Poate că voievodul nostru l-ar fi închinat pînă acum cazacilor, dar ieri dimineaţă polcovnicul din Budjaka i-a trimis un răvaş, adus de un şoim, îndemnîndu-l să nu dea oraşul pe mîna duşmanului ; mai zicea acolo că vine în

ajutorul nostru cu polcul său, dar că aşteaptă un alt polcovnic şi o să pornească la drum împreună cu el. Îi aşteptăm să pice din clipă în clipă... Dar uite şi casa. Am ajuns.

Andrii zărise încă de departe casa care se deosebea de celelalte şi părea clădită de un arhitect italian. Era ridicată din cărămidă frumoasă şi subţire şi avea două caturi. Ferestrele catului de jos erau înconjurate de un cadru de granit ce ieşea mult în afară. Catul de sus era alcătuit din arcade nu prea mari, care făceau o galerie. Printre arcade se zăreau gratii cu steme. La colţurile casei erau aşijderea steme. O scară largă, din cărămidă vopsită, ieşea pînă în piaţă. La picioarele ei, de-a dreapta şi de-a stînga, vegheau străji, care se ţineau atît de asemănător una cu alta, că păreau zugrăvite. Cu o mînă îşi apucase fiecare alebarda, iar în cealaltă îşi sprijineau frunţile plecate, astfel că aduceau mai degrabă a statui decît a fiinţe vii. Străjile nu dormeau şi nici nu moţăiau măcar, dar erau nesimţitoare faţă de orice : nici nu băgară de seamă pe cei ce urcau acum treptele. În capul scării drumeţii dădură de un oştean în veşminte bogate, înarmat pînă în dinţi, cu o carte de rugăciuni în mînă. El ridică o clipă ochii istoviţi asupra lor, dar tătăroaica îi spuse doar o vorbă şi oşteanul îşi coborî privirile iar asupra ceaslovului. Andrii şi însoţitoarea lui intrară în cea dintîi încăpere, destul de mare, care slujea drept odaie de primire sau numai drept tindă. Odaia era ticsită de oameni aşezaţi în fel şi chip pe lîngă pereţi ; se găseau aici soldaţi, slugi, îngrijitori de cîini, pivniceri şi argaţi de tot soiul, neapărat trebuincioşi pentru a vădi însemnătatea unui dregător leah, fie oştean, fie stăpîn de moşii. În aer se simţea fum de lumînare stinsă. Alte două lumînări mai ardeau încă în sfeşnice mari, aproape cît un stat de om, aşezate în mijlocul încăperii, cu toate că prin geamurile ferestrei mari şi zăbrelite privea de mult dimineaţa. Andrii se pregătea tocmai să intre drept pe uşa largă de stejar, împodobită cu stemă şi o sumedenie de alte înflorituri tăiate în lemn, cînd tătăroaica îl trase de mînecă şi-i arătă o uşiţă lăturalnică, în perete. Prin uşiţa asta cei doi ieşiră într-un coridor şi de acolo dădură într-o odaie pe care cazacul o cercetă cu luare-aminte. O rază de lumină, strecurată printr-o crăpătură a oblonului, cădea doar pe o perdea grea de catifea vişinie, pe pervazul dau-

rit şi pe un tablou din perete. Tătăroaica îi făcu semn lui Andrii să rămînă acolo şi deschise uşa spre camera de-alături, de unde ţîşni un mănunchi de raze. Cazacul auzi şoapte şi o voce stinsă ce-i răscoli toată fiinţa. Prin uşa întredeschisă văzu o clipă statura gingaşă a unei femei cu părul strîns într-o coadă lungă şi grea, ce-i cădea peste braţul ridicat. Apoi tătăroaica se întoarse şi-i spuse că poate să intre. Andrii nu-şi dădu seama cum a intrat şi cum a închis uşa în urma lui. În odaie ardeau două lumînări ; în faţa icoanei pîlpîia sfios o candelă ; sub icoană se afla o măsuţă înaltă, dintre acelea pe care le au de obicei catolicii, cu trepte pe care poţi îngenunchea cînd îţi spui rugăciunea. Dar ochii voinicului căutau altceva. El întoarse capul în altă parte şi văzu o femeie ce părea înmărmurită într-o mişcare repezită, întocmai ca şi cum toată făptura ei se avîntase spre dînsul, şi deodată se oprise locului. Cazacul rămase şi el uluit în faţa ei. Şi-o închipuise cu totul altfel : nu era ea, nu era fata pe care o cunoscuse înainte vreme ; n-avea nimic asemănător cu cea de altădată, dar acum era de două ori mai frumoasă şi mai încîntătoare. Pe atunci avea în ea ceva neterminat, nedesăvîrşit ; acum însă era o înfăptuire căreia pictorul îi dăduse pînă şi cea din urmă atingere de penel. Cea de odinioară era o fată minunată şi fluşturatică. Cea de azi era o femeie minunată, în toată strălucirea frumuseţii împlinite. Ochii ei, înălţaţi spre dînsul, vădeau un simţămînt mare şi întreg, nu o fărîmă, nu o făgăduială, ci un simţămînt plin. Lacrimile, ce nu se uscaseră încă, îi învăluiau privirile într-o strălucire umedă, care-i pătrunsese pînă în adîncul sufletului. Pieptul, gîtul şi umerii ei atinseseră acum hotarul hărăzit frumuseţii care a ajuns în culmea înfloririi ; părul, ce i se risipea înainte vreme în bucle uşoare peste faţă, era strîns acum într-o coadă bogată, pe jumătate împletită, pe jumătate risipită peste braţul rotund şi peste piept, în şuviţe lungi şi unduioase. Trăsăturile ei păreau cu totul schimbate. Zadarnic cerca Andrii să găsească măcar una dintre acelea pe care le păstra în amintirea lui. Nu, nu mai rămăsese nici una. Paloarea atît de mare a feţei nu-i ştirbea întru nimic frumuseţea minunată ; dimpotrivă, îi dădea ceva şi mai pătrunzător, o vrajă cu neputinţă de învins. Andrii îşi simţi sufletul copleşit de

o teamă cucernică şi rămase nemişcat în faţa ei. Fata părea şi ea, la rîndu-i, uluită de înfăţişarea cazacului care răsărise înaintea ei în toată frumuseţea şi puterea lui tinerească ; pînă şi încremenirea lui din acea clipă nu-i putea ascunde libertatea nestingherită a mişcărilor ; ochii îi străluceau de o hotărîre nezdruncinată, sprîncenele-i catifelate se arcuiau semeţ, obrajii arşi de soare erau rumeniţi de focul patimei lui neprihănite, iar mustăcioara-i neagră lucea ca firul de mătase.

— Nu, nu stă în puterile mele să te răsplătesc, viteaz cu suflet mare, rosti fata cu glas argintiu şi unduios. Numai dumnezeu e în măsură să te răsplătească, şi nu eu, o femeie nevolnică...

Şi îşi lăsă ochii în pămînt ; aidoma unor petale negrăit de frumoase şi albe ca zăpada, căzură pleoapele peste luminile lor, umbrindu-le cu genele lungi ca nişte săgeţi. Tot chipul ei minunat se plecă uşor, rumenit de jos de o gingaşă roşeaţă. Andrii nu ştiu să-i răspundă nimic. Ar fi vrut să-i spună tot ce avea pe inimă, să i-o spună cu acelaşi foc care-i dogorea sufletul, dar nu putea. Îşi simţea buzele încleştate şi n-avea glas ; simţea că un umil ca el, crescut la seminar şi într-o viaţă rătăcitoare de oştean, nu poate să răspundă la astfel de vorbe şi îl cuprinse ura faţă de firea lui de cazac.

În clipa aceea intră în odaie tătăroaica. Ea tăiase cîteva felii din pîinea adusă de voinic şi le aducea acum pe o tipsie de aur pe care o aşeză în faţa stăpînei sale. Frumoasa îi aruncă o privire, se uită apoi la pîine, îşi înălţă ochii spre Andrii şi... multe mai citi Andrii în aceşti ochi. Căutătura ei duioasă, care vădea o mare slăbiciune, şi neputinţa de a rosti prin viu grai simţămintele ce o năpădiseră, era mult mai pe înţelesul lui Andrii decît toate vorbele. Îşi simţi dintr-o dată sufletul uşor, descătuşat. Pornirile şi dorinţele inimii lui, stăvilite pînă atunci ca de un frîu apăsător, se scuturară acum de povara acestui frîu şi, libere cum erau, se pregăteau tocmai să izbucnească în şuvoaie nestăvilite de vorbe, cînd frumoasa îşi întoarse ochii spre slujnică şi o întrebă plină de grijă :

— Dar mama ? Ei i-ai dus pîine ?

— Doarme.

— Dar tata ?

— I-am dus. A zis că o să vină chiar el să-i mulţumească voinicului.

Atunci fata luă pîinea şi o ridică spre gură. Andrii privea cu o încîntare nemaisimţită cum rupea miezul cu degetele ei de o albeaţă strălucitoare şi cum îl mînca ; dar deodată îşi aminti de omul înnebunit de foame care-şi dăduse sfîrşitul în faţa ochilor lui, după ce înghiţise o bucată de pîine. Cazacul îngălbeni şi o apucă de mînă, strigînd :

— Ajunge ! Nu mai mînca ! N-ai mai pus de atîta vreme nimic în gură şi acum pîinea poate să-ţi fie otravă !

Şi fata coborî de-ndată mîna, puse bucăţica pe tavă şi-şi aţinti privirile în ochii lui, ca un copil ascultător. Să încerce numai o vorbă omenească a zugrăvi... Dar nu ! Nici dalta, nici penelul, nici vorba atotcuprinzătoare nu sînt în stare uneori să înfăţişeze tot ce spune o privire de fată şi duioşia de care se simte cuprins acela care se învredniceşte de o astfel de privire.

— Regină ! strigă Andrii, cu inima şi sufletul pline pînă în margini de simţire. Ai trebuinţă de ceva ? Ai vreo dorinţă ? Spune, porunceşte ! Porunceşte-mi să fac pentru tine cel mai greu lucru din lume şi o să alerg într-un suflet ca să-l săvîrşesc. Spune-mi să înfăptuiesc ceva pe care nici un om nu-i în stare să facă şi o să îndeplinesc porunca ta, chiar de-ar trebui să-mi dau şi viaţa. Să mor, da, să mor, pentru că şi moartea de dragul tău mi-e atît de dulce că... ţi-o jur pe sfînta cruce... Nu, nu sînt în măsură să-ţi spun cît îmi e de dulce ! Am trei cătune ! Jumătate din herghelíile părintelui meu sînt ale mele ! Tot ce i-a adus de zestre mama, chiar şi bunurile pe care le tăinuieşte tatălui meu — sînt ale mele ! Nimeni dintre cazaci n-are arme ca ale mele ! Numai pentru plăseaua sabiei ce-o port, cazacii noştri îmi dau cea mai bună herghelie şi trei mii de oi pe deasupra. Dar de toate o să mă lepăd, toate o să le las, o să le zvîrl, o să le ard, o să le înec la o singură vorbă de-a ta sau numai la o mişcare cît de mică a sprîncenelor tale negre ! Ştiu că îndrug vorbe prosteşti şi poate nelalocul lor, ştiu că nu-i vremea potrivită pentru toate astea şi mai ştiu că nu unul ca mine, crescut la seminar şi la Zaporojă, o să ştie să mînuiască vorbele, aşa cum ştiu să le mînuiască aceia ce se întîlnesc cu rigi, cneji şi

cu toată floarea cavalerilor străluciţi. Văd că tu eşti o făptură a lui dumnezeu deosebită de noi toţi ceilalţi muritori şi că stai neasemuit mai presus decît orice femeie ori fiică de boier. Noi, ceştilalţi, nu sîntem vrednici să-ţi fim nici robi şi numai îngerii cerului ar fi în măsură să te slujească.

Cu o uimire din ce în ce mai mare, toată numai urechi, fără să scoată nici o vorbă, asculta fata cuvintele deschise, izvorîte din inimă, în care se zărea, ca într-o oglindă, sufletul tînăr şi plin de puteri al voinicului. Orice vorbă nemeşteşugită, rostită de glasul ce pornea din fundul inimii lui, era aşijderea plină de putere. Fata îşi înălţă obrazul ei minunat, îşi îndepărtă cu o mişcare a mîinii şuviţele supărătoare ale părului, îşi întredeschise buzele şi rămase aşa multă vreme, cu ochii aţintiţi spre voinic. Apoi vru să spună ceva, dar se opri deodată, amintindu-şi că alta era menirea oşteanului din faţa ei, că în spatele lui se ridică în chip de aprigi răzbunători tatăl, fraţii şi patria întreagă a voinicului, că înspăimîntători sînt zaporojenii care au împresurat oraşul şi că atît ea, cît şi cei din oraş sînt sortiţi unei morţi crîncene... Şi ochii i se umplură de lacrimi ; atunci, cu o mişcare repede a mîinii, fata luă o batistă înflorată cu mătase, îşi ascunse faţa în ea, şi într-o clipă batista se umezi toată... Şi multă vreme rămase ea nemişcată, cu capul dat pe spate, strivindu-şi între dinţii albi ca zăpada buza ei gingaşă de jos, de parcă ar fi simţit pe neaşteptate muşcătura înveninată a unui şarpe, şi cu faţa acoperită cu batista, ca să-i ascundă voinicului durerea copleşitoare de care era stăpînită.

— Spune-mi măcar o vorbă ! se rugă Andrii, luîndu-i mîna catifelată.

La acea atingere, un foc dogoritor i se răspîndi prin vine şi cazacul strînse cu şi mai multă putere mîna ce zăcea fără viaţă între ale lui.

Dar ea tăcea, nu-şi lua batista de pe faţă şi rămînea mereu nemişcată.

— De ce eşti atît de tristă ? Spune-mi de ce eşti atît de tristă ?

Atunci fata aruncă batista, dădu pe spate părul lung ce-i cădea peste ochi şi îşi revărsă durerea în vorbe tînguitoare, rostindu-le atît de încetişor, încît vocea ei părea o

adiere de vînt, născută într-o seară minunat de liniştită, ce abia de atinge stuful des crescut pe margine de apă ; stuful prinde a foşni, a doini şi trimite deodată în aer sunete subţirele, pline de o nemărginită tristeţe ; iar călătorul ce se nimereşte prin apropiere le prinde din zbor, pătruns de un dor nelămurit, uitînd şi de seara ce se stinge încetul cu încetul, şi de cîntecele vesele ale plugarilor şi cosaşilor ce se întorc de la cîmp, şi de dondănitul îndepărtat al vreunei căruţe ce trece pe-acolo.

— Nu sînt eu oare vrednică de nesfîrşită milă ? Nu e oare nenorocită mama care m-a adus pe lume ? N-am eu parte de soarta cea mai amară din cîte s-au văzut ? Şi nu eşti tu oare, soartă nemiloasă, cel mai aprig călău al meu ? Pe cîţi nu i-ai adus la picioarele mele ? Pe cei mai mîndri dintre şleahtici, pe cei mai avuţi dintre pani, dintre grofii şi baronii străini, precum şi toată floarea cavalerilor noştri. Toţi mă puteau iubi fără vreo oprelişte şi ar fi socotit drept o mare fericire dragostea mea. Un semn cu mîna să fi făcut şi oricare dintre ei, cel mai frumos la chip şi cel mai de neam, m-ar fi luat de soţie. Dar tu, soartă nemiloasă, nu mi-ai legat inima de nici unul dintre ei, ci mi-ai legat-o, în ciuda atîtor voinici ai ţării mele, de un străin, de un duşman. Pentru ce, o, maică preacurată a lui Hrist, pentru ce păcate grele, pentru ce nelegiuiri mă prigoneşti atît de cumplit ? Zilele vieţii mele de pînă azi s-au scurs în bogăţie şi belşug. Bucatele cele mai scumpe şi vinurile cele mai dulci mi-au fost hrană şi băutură. Pentru ce ? La ce bun ? Oare numai pentru a mă lăsa să mor de o moarte aprigă, la care nu e osîndit nici cel din urmă cerşetor al ţării mele ? Şi nu e de ajuns că mă aşteaptă o astfel de ursită înspăimîntătoare ; nu e de ajuns că înainte de a-mi da sufletul, scris mi-a fost să văd cum o să moară în chinuri neomeneşti tatăl şi mama mea, pentru mîntuirea cărora mi-aş da cu drag de douăzeci de ori viaţa. Nu, toate astea nu sînt de ajuns : am fost sortită ca înainte de moarte să aud vorbe şi să văd o dragoste cum nu se mai află alta pe lume. A trebuit ca prin spusele lui voinicul acesta să-mi sfîşie în bucăţi inima, ca ursita mea să mi se pară şi mai de plîns, ca să jelesc şi mai amarnic tînăra-mi viaţă, ca moartea să mi se arate şi mai înspăimîntătoare, şi ca, murind, să te blestem şi mai mult, soarta mea cum-

plită, şi pe tine, fie-mi iertate păcatele grele, sfîntă maică precistă !

Şi după ce tăcu, o deznădejde fără margini se oglindi în ochii ei, pe faţă i se aşternu o tristeţe chinuitoare şi totul, de la fruntea şi ochii dureros plecaţi şi pînă la lacrimile mistuite şi uscate de văpaia obrajilor ei blînzi, totul părea a spune : „Nu e fericire pe acest chip".

— Dar unde s-a mai auzit pe lume una ca asta ? Nu se poate, nu se cade, zise Andrii, ca cea mai frumoasă şi mai bună dintre femei să aibă parte de o soartă atît de amară, cînd a fost născută să i se închine, ca în faţa unei icoane, tot ce e mai ales în lume. Nu, n-ai să mori ! Nu eşti sortită morţii ! Mă leg pe neamul meu de cazac şi pe tot ce am mai scump în lume că n-ai să mori ! Iar de s-o întîmpla totuşi una ca asta, de n-o fi cu putinţă să îndepărtez prin putere, prin rugă ori prin vitejie acea soartă nemiloasă, atunci o să murim împreună, dar mai întîi eu ! O să mor în faţa ta, la picioarele tale minunate şi numai moartea o să mă poată despărţi de tine.

— Nu căuta, voinice, să te înşeli nici pe tine, nici pe mine, îi răspunse fata, clătinînd uşor capul ei frumos. Eu ştiu, şi spre marea mea nenorocire ştiu prea bine, că tu n-ai dreptul să mă iubeşti ! Şi mai ştiu aşijderea care e datoria şi menirea ta : te cheamă la ei, tatăl, tovarăşii şi patria, pe cînd noi toţi îţi sîntem duşmani !

— Ce sînt pentru mine tatăl, tovarăşii şi patria ? răspunse Andrii, scuturînd din cap, şi îşi îndreptă făptura mlădie şi puternică, asemenea plopului din marginea de rîu. Şi dacă tot am ajuns aici, uite ce vreau să-ţi spun : nu am pe nimeni în lume ! Pe nimeni, pe nimeni ! repetă el cu acelaşi glas, însoţindu-şi vorbele cu acea mişcare a mîinii cu care un cazac voinic şi dîrz îşi arată hotărîrea nezdruncinată pentru o faptă nemaiauzită şi cu neputinţă de săvîrşit pentru un altul. Cine a zis că patria mea e Ucraina ? Cine mi-a dat-o de patrie ? Patria e acel lucru spre care năzuieşte sufletul nostru, acel lucru care îi e mai drag decît orice pe lume. Patria mea eşti tu ! Iată patria mea ! Şi o port în inimă această patrie, am s-o port cîte zile oi mai trăi şi aş vrea să văd cum ar putea s-o smulgă de acolo vreunul din cazaci ?! Şi tot ce am pe lume o să vînd, o să dau, o să calc în picioare, pentru această patrie !

Frumoasa încremeni o clipă ca o statuie negrăit de fermecătoare, privindu-l drept în ochi, iar apoi izbucni într-un plîns cu sughiţuri, şi cu o pornire minunată, de care e în stare numai un suflet mare de femeie, plăsmuit anume pentru asemenea porniri, i se aruncă la piept şi, cuprinzîndu-i gîtul cu braţele albe ca zăpada, dădu frîu liber lacrimilor. În clipa aceea se auziră pe stradă strigăte nelămurite, însoţite de sunete de goarnă şi de bătaia tobelor. Dar Andrii nu le auzi. Nu simţea altceva decît răsuflarea caldă şi înmiresmată a buzelor ei, şiroaiele de lacrimi ce i se revărsau pe faţă şi părul greu, cu miros ameţitor, ce-i căzuse fetei din creştetul capului şi-l învăluia acum în mătasea lui întunecată şi strălucitoare.

Deodată năvăli în odaie tătăroaica, strigînd fericită şi ameţită de bucurie.

— Sîntem izbăviţi, sîntem izbăviţi ! Au intrat ai noştri în oraş, ne-au adus pîine, mei, făină şi zaporojeni legaţi fedeleş.

Dar nici unul din cei doi nu auzi ce fel de „ai noştri" au intrat în oraş, ce au adus cu dînşii şi care sînt prinşii lor. Cu sufletul plin de simţăminte necunoscute celor de pe pămînt, Andrii săruta buzele înmiresmate ce-i atingeau obrazul, şi acele buze nu rămaseră pecetluite : îi răspunseră în acelaşi chip. Şi în sărutul care-i lega pe amîndoi, tinerii simţiră ceea ce îi e dat omului să simtă numai o dată în viaţă.

Şi pierdut a fost cazacul ! Pierdut pentru toată falnica seminţie căzăcească ! N-o să mai vadă el de aci înainte nici a lui Zaporojă, nici cătunele părinteşti, nici biserica domnului, cum nici Ucraina n-o să-şi mai vadă în veci pe cel mai vrednic dintre fii, porniţi întru apărarea ei. Iar bătrînul Taras o să smulgă un smoc de păr din moţul lui încărunţit şi o să blesteme ziua şi ceasul în care a zămislit un astfel de fiu, spre ocara şi ruşinea lui !

VII

În tabăra cazacilor era mare frămîntare şi zarvă. La început nimeni nu putea răspunde lămurit cum de au pătruns în oraş oştile de sprijin. Dar mai pe urmă ieşi la

iveală că tot cureniul Pereiaslavski, ce-şi avea locul de aşezare în faţa porţii lăturalnice a oraşului, a fost beat turtă, şi iată că astfel nu mai e de mirare că jumătate din oamenii lui au fost măcelăriţi, iar cealaltă jumătate legaţi burduf, mai înainte chiar să se fi dumirit cum stau lucrurile, şi pînă să pună mîna pe armă ceilalţi cazaci din curenele vecine, treziţi de zgomotul încăierării, oastea duşmanului izbutise să treacă aproape toată pe poarta cetăţii, iar cele din urmă rînduri se apăraseră cu focuri de flinte împotriva cazacilor somnoroşi şi pe jumătate ameţiţi de băutură, ce se năpustiseră în neorînduială asupra lor. Hatmanul oştirii dădu poruncă să se strîngă toată căzăcimea, şi cînd oamenii făcură roată în jurul lui şi se liniştiră, stînd cu capetele descoperite, cuvîntă :

— Aţi văzut acum, cazaci dumneavoastră, ce s-a petrecut în noaptea asta. Aţi văzut unde duce beţia ! Aţi văzut ce ocară ne-a făcut duşmanul ! Se vede treaba că domniile voastre aşa aţi înţeles lucrurile : dacă v-am îngăduit să îndoiţi măsura băuturii, sînteţi în stare să vă afumaţi pînă într-atîta, încît duşmanul oştirii domnului nu numai că vă scoate şalvarii, dar vă şi scuipă în obraz şi voi nici că simţiţi !

Cazacii ţineau cu toţii capetele plecate, ştiindu-se vinovaţi. Numai Kukubenko, hatmanul cureniului Nezamaikovski, îl înfruntă, zicînd :

— Ia stai oleacă, tătucule ! Măcar că nu se cade să ridici glasul cînd vorbeşte hatmanul a toată oastea în faţa soborului de cazaci, dar faptele nu s-au petrecut chiar întocmai şi de aceea voi a o spune. N-ai dojenit chiar pe drept toată oştirea pravoslavnică. Cazacii s-ar fi făcut pe de-a-ntregul vinovaţi şi vrednici de moarte, dacă s-ar fi ameţit cu băutură la drum, în luptă sau la vreo muncă anevoioasă şi grea. Dar noi, noi am stat aici cu mîinile în sîn şi ne-am fîţîit fără nici o treabă în faţa cetăţii. Şi-apoi nu era nici post, nici o altă oprelişte creştinească de la băutură pe vremea asta, şi atunci cum e putinţă să nu se ameţească omul de atîta huzur ? Nu-i nici un păcat ! Să le arătăm mai bine acum ce vra să zică să taberi aşa, pe nepusă masă, asupra unor oameni nevinovaţi ! I-am bătut noi şi înainte vreme de ţi-era mai mare dra-

gul, d-apoi acum o să-i batem de n-or să ştie cum să-şi ia picioarele la spinare !

Cuvîntarea lui Kukubenko le merse cazacilor drept la inimă. Îşi înălţară frunţile adînc plecate, iar mulţi dintre ei încuviinţară din cap zicînd : „Bine a spus Kukubenko !" Taras, care stătea mai aproape de hatmanul oştirii, îl întrebă :

— Ce spui, hatmane ? Oare n-a grăit drept Kukubenko ? Ce ai de zis la asta ?

— Ce am de zis ? Uite ce : ferice de părintele care a zămislit un astfel de fecior ! Că nu-i mare înţelepciune să rosteşti vorbe de dojană ! Mai mare e cînd ştii să zici un cuvînt care să nu batjocorească omul în nenorocire, ci, dimpotrivă, să-l mîngîie, să-i aţîţe îndrăzneala, cum aţîţă pintenii calul, răcorit de apa proaspătă. Îmi stătea şi mie pe limbă să vă spun o vorbă de mîngîiere, dar Kukubenko mi-a luat-o înainte.

„Bine a grăit şi hatmanul !" se auzi din rîndurile zaporojenilor. „Vorbă înţeleaptă !" spuseră şi alţii. Pînă şi cei mai cărunţi, care se ţineau ca un pîlc de hulubi porumbaci, încuviinţară şi ei din cap şi rostiră încet, mişcîndu-şi mustaţa sură : „Da, a spus vorbe înţelepte !"

— Ascultaţi dar, cazaci dumneavoastră ! urmă hatmanul oştirii. Ca să cucerim cetatea, căţărîndu-ne ori săpînd pe sub ziduri, cum fac veneticii, adică meşterii nemţi — găsi-i-ar relele — nici nu se cade, nici nu-i treabă vrednică de un cazac. Dacă stai să judeci toate cum sînt, duşmanul n-a adus în oraş cine ştie cîte merinde, pentru că a avut cu el cară puţine. Iar norodul din oraş e hămesit de foame ! Se cheamă că o să mănînce totul cît ai bate din palme ! Ş-apoi iarăşi cu fînul pentru cai ! Nu ştiu zău, poate doar să le arunce din cer un braţ-două vreun sfînt de-al lor... Numai că despre asta singur dumnezeu ştie de-o fi sau n-o fi aşa. Cît despre paterii lor, apoi numai gura-i de ei. Mă rog, pentru una sau pentru alta, leşii o să fie nevoiţi să iasă din oraş. Voi să vă împărţiţi în trei cete şi să vă aşezaţi pe trei drumuri, în faţa celor trei porţi de cetate. Înaintea porţii celei mari să se aşeze cinci curene, iar în faţa celorlalte două, cîte trei. Curenele Deadkivski şi Korsunski să se aşeze la pîndă. Aşij-

derea şi polcovnicul Taras cu polcul lui. Curenele Titarevski şi Timoşevski să rămînă la dreapta căruţelor, pînă cînd o să fie trebuinţă de ele, iar curenele Şcerbinovski şi Steblikivski să rămînă şi ele de partea stîngă. Din rîndurile oştirii să iasă în faţă toţi cei mai clonţoşi, ca să zădărască duşmanul. Că leahul, care-i fudul din fire, n-o să rabde să fie luat în batjocură şi poate chiar azi o să-i vedem ieşind pe toţi din oraş. Hatmanii de curene să stea să-şi numere fiecare oştenii : dacă are ceva cazaci lipsă, să-şi întregească polcul din rămăşiţele cureniului Pereiaslavski. Toate să fie încă o dată cercetate ! Fiecare cazac să primească un păhărel de rachiu şi o pîine, ca să se dreagă după beţia de ieri. Dar eu unul aşa zic, că trebuie să fiţi sătui cu ce aţi mîncat ieri, pentru că — de ce să nu spunem drept — v-aţi umplut burţile de mă prinde mirarea cum de n-a crăpat vreunul din voi în timpul nopţii. Şi încă ceva : de s-o încumeta vreun cîrciumar jidov să-i vîndă cazacului fie şi numai o cană de rachiu, o să-i bat în frunte, cîinelui celuia, o ureche de porc şi o să-l spînzur de picioare, cu capul în jos ! Şi acum, hai la treabă, fraţilor ! La treabă !

Aşa rîndui hatmanul oştirii, şi cazacii, cîţi erau acolo, îi făcură o plecăciune adîncă, după care se îndreptară spre căruţele şi taberele lor, ţinîndu-şi într-una cuşmele în mînă, şi numai cînd fură departe de tot, se acoperiră din nou. Apoi fiecare dintre ei prinse a se găti de luptă : îşi încercă sabia şi paloşul, îşi umplu cornul cu praful de puşcă pe care-l lua dintr-un săculeţ, îşi aşeză cum e mai bine carul şi-şi alese calul.

Taras porni şi el la polcul său, tot gîndindu-se cam unde ar putea fi Andrii şi negăsind răspuns. Să fi căzut oare rob împreună cu alţi cazaci care au fost legaţi buştean, adormiţi cum erau ? Dar nu, Andrii nu era dintre aceia care se lasă robit de vin ! Nici printre cazacii morţi nu se zărea leşul lui. Taras mergea în fruntea polcului său atît de cufundat în gînduri, că nu auzi cum îl strigă de multă vreme cineva pe nume.

— Care eşti acela de mă strigi ? rosti el într-un tîrziu, scuturîndu-se din toropeală.

În faţa lui stătea Iankel, jidovul.

— Pan polcovnice, pan polcovnice ! spunea Iankel grăbit, cu glas întretăiat, după care se vedea că are de povestit ceva nu tocmai lipsit de temei. Am fost în oraş, pan polcovnice !

Taras îl privi, minunîndu-se cum de-a avut vreme să pătrundă în cetate.

— Şi ce naiba ai căutat acolo ?

— Iaca, spun tot, făcu Iankel. De îndată ce am auzit zarvă mare în zori de zi şi cazacii au început să puşte colo şi colo, am înşfăcat caftanul şi, fără să-l îmbrac, m-am repezit într-un suflet acolo ; numai pe drum mi-am tras caftanul pe mîneci, atît eram de dornic să aflu pentru ce e tărăboiul ăsta mare şi pentru ce trag cazacii cu noaptea-n cap. Am ajuns la poarta cetăţii chiar în clipa cînd cei din urmă oşteni intrau în oraş. Cînd, ce să văd ? În fruntea lor era pan Galiandovici, stegarul. Pe ăsta îl cunosc bine, îmi datorează de trei ani o sută de galbeni. M-am luat după dînsul, chipurile, ca să-i cer datoria, şi am intrat împreună cu el în oraş.

— Cum adică ? După ce că ai intrat în oraş, mai vroiai să-ţi scoţi şi banii ? întrebă Bulba. Şi n-a dat el poruncă să fii spînzurat pe loc, ca un cîine ?

— Aşa să trăiesc eu c-a vrut să mă spînzure ! răspunse jidovul. Slugile lui au şi pus mîna pe mine şi erau cît p-aci să-mi anine ştreangul de gît, dar eu m-am rugat fierbinte de pan stegar, zicîndu-i că o să-l aştept cu datoria cît vrea dînsul, ba i-am făgăduit să-i mai dau şi alţi bani împrumut, decum m-o lăsa să strîng tot ce-am de luat de la alţi oşteni ; iar pan stegar — pentru că a fost vorba să-ţi spun totul dumniei tale — n-are nici un galben în buzunar. Măcar că-i stăpîn peste nu ştiu cîte sate şi moşii, şi patru castele, şi pămînt de stepă pînă la Sklov, dar la pungă parcă-i cazac sadea : n-are o para chioară. Chiar şi acum, de nu l-ar fi înzestrat cu arme jidovii din Braţlav, n-ar fi avut cu ce merge la război. Tot din pricina asta n-a fost nici la adunarea trimişilor boierimii leşeşti...

— Şi-n oraş ce ai făcut ? Ai văzut barem pe cineva dintre ai noştri ?

— Cum să nu ? Sînt mulţi de-ai noştri acolo ! Alde Iţic, Rahum, Samuilo, Haivaloh, unul care-i arendaş...

— Lua-i-ar naiba de cîini ! strigă Taras, scos din fire. Ce-mi tot bagi pe gît neamul tău jidovesc, hai ? Eu te întrebam de zaporojenii noştri.

— Pe zaporojenii noştri nu i-am văzut, afară de unul : pe pan Andrii !

— Pe Andrii l-ai văzut ? întrebă repede Bulba. De ce taci ? Unde l-ai văzut ? În vreun beci ? În vreo groapă ? Necinstit ? Legat ?

— Cine ar îndrăzni să-l lege pe pan Andrii ? Ehei, ce cavaler mîndru e acum !! Aşa să trăiesc eu că nici nu l-am cunoscut întîi ! Epoleţi de aur, mînecare de aur, platoşă de aur, şapcă de aur, brîu de aur, pretutindeni aur, într-un cuvînt e cu totul şi cu totul de aur. Cum îi soarele care s-arată primăvara, cînd piuie şi ciripeşte în grădină orice păsăruică şi cînd miroase orice firicel de iarbă, aşa străluceşte şi pan Andrii în aurul lui. Ba i-a dat voievodul şi un cal de călărit, mîndru de n-are pereche ! Numai calul cela face vreo două sute de galbeni !

Bulba rămase încremenit.

— De ce s-a îmbrăcat cu straie de-ale lor ?

— Pentru că-s mai frumoase decît ale lui, iaca de ce !... Să-l vezi cum se plimbă călare şi el, şi alţii ; el îi învaţă pe ei, ei pe dînsul. Mă rog, zici că-i cel mai bogat pan de-al leşilor şi pace bună !

— Şi cine l-a silit să le facă pe toate astea ?

— Am zis eu că l-a silit careva ? Ori poate pan Taras nu ştie că dînsul a trecut de bunăvoie la ei ?

— Cine să treacă ?

— Păi... pan Andrii !

— Unde să treacă ?

— A trecut, zic, de partea leşilor. Acum e cu totul şi cu totul al lor !

— Minţi, ureche de porc ce eşti !

— Se poate să mint ? Ce, sînt prost ? Să mint ca să dau de vreun bucluc ? Ce, tocmai eu să nu ştiu că un jidov care îndrăzneşte să mintă un pan e spînzurat pe loc ca un cîine ?

— Atunci, după tine el şi-a vîndut ţara şi credinţa strămoşească ?

— Am zis eu c-a vîndut ceva ? Eu am zis atît : că a trecut de partea lor.

— Minţi, jidov afurisit ! Una ca asta nu s-a mai întîmplat pe pămîntul nostru pravoslavnic. Le cam încurci, cîine !

— Să crească iarbă pe pragul casei mele, dacă le-ncurc ! Să scuipe cine-o vrea peste mormîntul lui taică-meu, al mamei mele, al socrului, al tatălui tatălui meu şi al tatălui mamei mele, dacă le-ncurc ! Dacă pan Taras vrea, o să-i spun chiar pentru ce a trecut de partea lor.

— Pentru ce ?

— Are voievodul o fată frumoasă ! Da frumoasă, de zici doamne !

Aici jidovul se strădui în fel şi chip să arate cît e de frumoasă fata, desfăcîndu-şi mîinile în lături, închizînd pe jumătate ochii şi strîmbîndu-şi gura, de parcă ar fi gustat din ceva.

— Ei şi ce-i cu asta ?

— Păi, pentru ea le-a făcut pe toate şi pentru ea a trecut de partea lor. Omul, cînd îl păleşte dragostea, e ca o bucată de talpă muiată în apă : n-ai decît s-o îndoi cum îţi place.

Bulba căzu pe gînduri. Îşi aminti cît e de mare puterea femeii plăpînde, care pe mulţi i-a dus la pierzare, îşi mai aminti că despre partea asta Andrii era cam slab de înger şi rămase multă vreme aşa, pironit locului.

— Numai să asculte pan Taras, că eu o să-i spun tot, zise din nou jidovul. Cînd am auzit zarvă şi am văzut că oştenii intră pe poarta cetăţii, am apucat în grabă, aşa ca să fie, un şirag de mărgăritare, pentru că în oraş sînt duduci frumoase şi boieroaice, mi-am zis eu, şi dacă-i aşa, poate să nu fie pic de mîncare, da mărgăritarele mele tot o să mi le cumpere vreuna din ele. Iar după ce slugile stegarului mi-au dat drumul, am alergat într-un suflet la curtea voievodului, ca să-mi vînd mărgăritarele şi acolo am descusut-o bine de tot pe slujnica-tătăroaică. „Nunta o prăznuim numaidecît după ce-i gonim pe zaporojeni. Pan Andrii a făgăduit să-i gonească el, cu mîna lui."

— Şi tu nu l-ai ucis pe loc, pe cîinele cela ? strigă Taras Bulba.

— Pentru ce să-l ucid ? N-a trecut el de bunăvoie ? Atunci cu ce-i vinovat ? Se vede că se simte mai bine acolo, de aceea a trecut !

— Şi tu l-ai zărit cu ochii tăi ?

— Să mor dacă nu l-am văzut cu ochii mei ! Ce voinic ! Mîndru cum nu mai e nici unul ! Şi decum m-a văzut, numaidecît şi-a adus aminte de mine, să-i dea dumnezeu sănătate ! Iar cînd m-am apropiat de el, a zis...

— Ei, ce-a zis ?

— A zis... dar mai întîi şi-ntîi mi-a făcut aşa cu degetul, adică să viu lîngă el, şi numai atunci a zis : „Iankel !" Iar eu i-am şi răspuns pe dată : „Pan Andrii !" — „Iankel, să-i spui tatălui meu şi fratelui şi cazacilor zaporojeni, să le spui tuturor că părintele meu nu-mi mai e părinte, că fratele meu nu-mi mai e frate şi tovarăşii de arme nu-mi mai sînt tovarăşi, şi că o să mă bat cu ei cu toţi ! Cu toţi o să mă războiesc, uite-aşa !"

— Minţi, iudă afurisită ! ţipă Taras Bulba, scos din fire. Minţi, cîine ! Tot tu l-ai răstignit şi pe Hristos, blestematule ! O să te ucid, satană ! Şterge-o, că de nu, n-ai să scapi teafăr din mîna mea. Şi spunînd asta, Taras îşi smulse sabia de la brîu.

Jidovul, speriat, o luă la fugă de-i sfîrîiau călcîiele, alergînd atît de repede cît îl puteau duce picioarele lui subţiri şi uscăţive. Aşa fugi el mult şi bine printre căruţele cazacilor şi apoi dincolo de ele, în cîmp deschis, fără să privească îndărăt, deşi Taras nu se ţinea după el : chibzuise bătrînul că nu face să-şi răzbune mînia pe cel dintîi om care i-a căzut la îndemînă.

Iar Taras abia acum îşi aduse aminte că l-a văzut pe Andrii trecînd cu o seară înainte prin tabără alături de o femeie şi îşi lăsă adînc în piept capul nins de ani, dar tot nu-i venea să creadă că a fost cu putinţă să i se întîmple o ocară ca asta ! Fiul lui să-şi vîndă credinţa şi sufletul !

În cele din urmă, îşi duse polcul la locul de pîndă, dincolo de singura pădure ce scăpase nepîrjolită de cazaci, în vreme ce zaporojenii ceilalţi, călare şi pe jos, înaintau pe cele trei drumuri, spre cele trei porţi de cetate. Unul după altul veneau toate curenele : Umanski, Popovicevski, Kanevski, Steblikivski, Nezamaikovski, Gurguziv, Tîtarevski, Tîmoşevski. Numai cureniul Pereiaslavski lipsea din rîndul lor. Straşnic au băut cazacii acelui curen. Atît de straşnic, că şi-au băut şi libertatea. Unii dintre ei s-au tre-

zit legaţi, în mîinile vrăjmaşilor, iar alţii nu s-au mai trezit de loc, ci aşa, adormiţi cum erau, au trecut în somnul veşnic, în pămîntul umed. Hatmanul Hlib s-a pomenit şi el în tabăra vrăjmaşă, fără şalvari şi fără haine de deasupra.

Cei din oraş au simţit numaidecît mişcarea cazacilor şi au ieşit cu toţii sus, pe meterez. În faţa zaporojenilor se desfăşura acum un tablou cît se poate de viu : muchia valului era presărată cu cavaleri leşi, unul mai mîndru decît altul. Coifurile lor de aramă, împodobite cu cîte un surguci din pene albe ca nişte lebede, străluceau ca soarele. Alţii aveau pe cap tichiuţe subţiri, trandafirii şi albastre, îndoite şi date spre ceafă, şi hainele lor, cu mîneci largi erau brodate cu fir sau împodobite cu găitane de aur ; unii aveau săbiile şi puştile lucrate cu podoabe scumpe şi plătite cu bani grei, precum şi multe alte zorzoane ce-ţi luau ochii. În faţa tuturor celorlalţi stătea ţanţoş polcovnicul din Budjaka, cu o căciulă roşie cusută cu fir. Polcovnicul era un om greoi, mai înalt şi mai gras decît toţi, iar haina mai largă şi scumpă abia de-l putea cuprinde. De partea cealaltă a meterezului, mai spre partea lăturalnică, era un alt polcovnic, mărunţel de stat şi uscăţiv. Dar ochii lui mici şi ageri priveau cu vioiciune de sub sprîncenele stufoase, iar polcovnicul se răsucea ca o sfîrlează în toate părţile, arătînd ceva cu o mişcare sprintenă a mîinii lui slabe şi descărnate şi împărţind porunci. Se vedea bine că, în ciuda staturii sale mărunţele, se pricepea în meşteşugul armelor. În apropierea lui se aţinea un stegar lung ca o prăjină, cu mustăţi stufoase şi cu obrajii roşii ca para focului, care arătau că acest pan se da în vînt după mieduri tari şi mîncări gustoase. Iar dincolo de ei se vedea sumedenie de alţi şleahtici înarmaţi pînă în dinţi, unii pe galbenii lor, alţii pe socoteala statului, iar alţii pe banii jidovilor, cărora le zălogiseră tot ce aveau în castelele moştenite din strămoşi. Mai erau acolo şi mulţi trîntori aciuaţi pe lîngă senatori, pe care aceştia îi luau cu dînşii la mese simandicoase, ca să pară mai străluciţi, dar care furau de pe masă ori din dulapuri cupe de argint şi a doua zi, după vreo sindrofie pompoasă, se urcau pe capra trăsurii unui pan oarecare. Într-un cuvînt, era acolo multă lume fel de fel. Unii dintre

ei n-aveau adeseori cu ce să-şi plătească un păhărel de băutură, dar acum, că era război, se înţoliseră cu toţii ca de sărbătoare.

Cazacii, aşezaţi şiruri-şiruri, stăteau tăcuţi în faţa zidurilor cetăţii. Nimeni n-avea aur pe el, ici-colo lucea răzleţ cîte o înfloritură pe o plăsea de sabie sau pe un pat de puşcă. Nu le plăcea zaporojenilor să se gătească în straie scumpe cînd ieşeau la luptă. Purtau zale din cele mai obişnuite şi svitci. Doar căciulile lor negre de oaie, cu fundul roşu, se zăreau pînă departe, ca nişte pete vişinii.

Din rîndurile căzăceşti se desprinseră curînd doi călăreţi : unul tinerel de tot, altul ceva mai copt, dar amîndoi ţanţoşi, ascuţiţi la limbă şi totodată vrednici şi la faptă : Ohrim Naş şi Mikîta Golokopîtenko. Îndată după ei ieşi din rînd şi Demid Popovici, un cazac voinic aciuat de multă vreme la Seci, care se războise sub zidurile Adrianopolului şi trecuse prin nenumărate încercări la viaţa lui ; ba odată scăpase şi din foc şi ajunsese la Seci cu capul negru, de pîrlit ce era, şi cu mustăţile pîrjolite. Dar acum Popovici era iar gras şi frumos, cu un moţ pe care-l răsucea după ureche, iar mustăţile-i crescuseră la loc, negre ca tăciunele. Şi ce meşter mai era la vorbă usturătoare, Popovici ăsta !

— Tare mîndre veşminte are toată oştirea voastră ! Mult am da să ştim dacă şi puterea oştirii tot aşa de mîndră e !

— O să vă arăt eu vouă ! strigă numaidecît de sus polcovnicul cel gras. O să vă leg buştean pe toţi ! Închinaţi-ne de bunăvoie, slugi nenorocite, armele şi caii voştri ! Aţi văzut cum v-am legat fraţii ? Aduceţi încoace pe zaporojenii ceia, ca să-i vadă !

Şi leşii aduseră pe meterez zaporojenii prinşi în strînsoarea funiilor. Înaintea tuturor venea hatmanul de curen Hlib, fără şalvari şi fără haine de deasupra, aşa cum fusese înşfăcat, în ameţeala băuturii. Hatmanul ţinea ochii în pămînt : îi era ruşine faţă de cazacii lui că-l vedeau despuiat şi că-l ştiau ajuns în robie, ca un cîine, luat în somn. Într-o singură noapte capul lui semeţ cărunţise de tot.

— Nu te mai amărî, Hlib ! Te scăpăm noi ! îi strigară de jos cazacii.

— Nu fii trist, fîrtate, spuse şi hatmanul de curen Borodatîi, că te-au luat despuiat — asta nu-i vina ta. Fiecăruia poate să i se întîmple ! Mai mare ruşinea pentru cei ce te-au adus aici spre necinstire, fără să-ţi fi acoperit cuviincios trupul despuiat !

— Se vede treaba că sînteţi viteji nevoie mare, cînd e vorba de oameni toropiţi de somn ! zise Golokopîtenko, privind în sus, spre meterez.

— Un bob zăbavă, că vă tăiem şi vouă moţurile, îi răspunseră cei de pe val.

— Straşnic aş vrea s-o mai văd şi pe asta, strigă Popovici, răsucindu-se cu cal cu tot. Apoi le aruncă o căutătură cazacilor şi adăugă : Sau ce zic eu ? Or fi avînd dreptate şi leşii ! Dacă o să-i ducă la atac burtosul cela, o să aibă o pavăză de toată nădejdea !

— Şi de ce gîndeşti c-ar avea o pavăză de nădejde ? îl întrebară cazacii, ştiind că Popovici pregăteşte pesemne una bună.

— Păi, pentru că îndărătul lui poate să se pitească toată oştirea, iar burta îi e atît de grozavă, că pe naiba mai poţi ajunge prin ea cu suliţa la vreunul din leşi !

Cazacii izbucniră cu toţii în hohote de rîs şi multă vreme unii din ei mai clătinară încă din cap, zicînd : „Halal, Popovici ! De-o apuca să-i atingă pe careva cu o vorbuliţă de-a lui, apoi..." Dar nu sfîrşiră să spună ce se întîmplă „apoi".

— Fugiţi, fugiţi mai repede de lîngă ziduri ! strigă deodată hatmanul oştirii, pentru că leşii, pe cît se pare, nu putuseră îndura vorba usturătoare a lui Popovici şi căpetenia lor făcuse un semn cu mîna.

De-abia se traseră cazacii de la meterez, că leşii îi şi împroşcară cu mitralii. Pe val începu o mişcare vie : se ivi chiar voievodul, călare, cu părul alb. Porţile se deschiseră şi oastea ieşi din cetate. În faţă veneau, frumos orînduiţi în şiruri drepte, husarii cu hainele cusute cu fir. După ei veneau oştenii îmbrăcaţi cu zale, apoi alţii cu platoşe şi lance, apoi cei cu coifuri de aramă ; în urmă înaintau călare, unul cîte unul, cei mai arătoşi dintre şleahtici, îmbrăcaţi fiecare în alt fel. Nu voiseră, seme-

ţii de ei, să se amestece în rîndurile celorlalţi ; chiar şi cei care n-aveau oşteni, veneau singuri, numai cu slugile lor. Apoi veneau iar şiruri de luptători, iar în spatele lor ieşi, tot călare, stegarul. Apoi alte şiruri, şi după ele polcovnicul cel gras şi în sfîrşit, cel din urmă ; după oştirea toată, ieşi polcovnicul cel mărunţel.

— Nu-i lăsaţi, nu-i lăsaţi să se rînduiască şi să se aşeze în şiruri ! strigă hatmanul oştirii căzăceşti. Pe ei, toate curenele o dată ! Lăsaţi celelalte porţi ! Curenul Tîtarevski să atace dintr-o parte ! Deadkivski — din alta ! Kukubenko şi Palîvoda să le sară-n spate ! Învălmăşiţi-i, amestecaţi-i şi despărţiţi-i unii de alţii !

...Şi cazacii îi izbiră din toate părţile, îi învălmăşiră, îi amestecară şi se amestecară şi ei. Nu-i lăsară nici măcar să tragă cu flinte : dintr-o dată ajunseră la paloşe şi lănci. Se făcu un vălmăşag cumplit şi toţi avură prilejul să-şi arate dibăcia. Demid Popovici străpunse trei luptători de rînd şi trînti de pe cai doi dintre şleahticii cei mai semeţi, zicînd : „Ce mai cai ! De mult vroiam să pun mîna pe asemenea cai !" După care mînă caii departe în stepă, strigîndu-le cazacilor ce se ţineau deoparte să-i prindă. Apoi îşi făcu iar loc pînă în grămadă, se repezi la şleahticii doborîţi de el la pămînt, pe unul îl omorî, iar altuia îi aruncă arcanul de gît, îl legă de şaua lui şi îl tîrî peste tot cîmpul[1], după ce mai întîi îi scosese de la brîu sabia cu mînerul scump şi chimirul doldora de galbeni. Kobita, un alt cazac vrednic, tînăr de ani, se încăieră şi el cu un viteaz cunoscut din oastea leşească şi se luptă cu dînsul vreme îndelungată, pînă ajunseră să se bată piept la piept. Cazacul fusese cît pe-aci să iasă învingător : îşi trîntise duşmanul la pămînt, îl lovise în piept cu un pumnal turcesc bine ascuţit, dar nu ştiuse să se ferească la vreme : un glonte fierbinte îl plesnise în aceeaşi clipă drept în tîmplă. Îl doborîse cel mai de seamă dintre pani, cavalerul cel mai strălucit, din neamul cel mai de vază ! Ca un plop subţirel şi mlădios, zbura tînărul peste tot cîmpul, pe calu-i şarg. Multă vrednicie de cavaler şi vitejie vădise el pînă în clipa aceea ; despicase în două pe doi zaporojeni — pe Feodor Korj, un cazac inimos, îl trîntise la pămînt cu cal cu tot. Apoi împuşcase calul, iar pe călăreţ îl străpunsese cu lancea ; tăiase multe mîini şi

multe capete şi-l lăsase mort pe loc pe Kobita, trimițîndu-i un glonț drept în tîmplă.

— Iată cu cine aş vrea să mă măsor! strigă hatmanul cureniului Nezamaikovski — Kukubenko. Apoi dădu pinteni calului, zbură cît ai clipi din ochi drept în spatele cavalerului şi slobozi un strigăt atît de sălbatic, încît toţi cei din jur tresăriră de spaimă. Leahul vroi să-şi întoarne calul, ca să stea faţă-n faţă cu cazacul, dar calul nu-l ascultă: înspăimîntat de strigătul năprasnic al cazacului, se smuci în lături şi-l ajunse din urmă glonţul lui Kukubenko; i se înfipse fierbinte între umeri şi-l doborî la pămînt. Dar nici acum nu se lăsă bătut leahul şi cercă din răsputeri să-şi izbească duşmanul. Numai că mîna, căzută sub povara sabiei, slăbea din ce în ce. Iar Kukubenko îşi luă cu amîndouă mîinile paloşul greu şi i-l împlîntă drept între buzele ce începuseră să se învineţească. Paloşul îi rupse doi dinţi albi ca zahărul, îi despică în două limba din gură, sfărîmă osul cefii şi se înfipse adînc în pămînt, ţintuind pentru vecie ţeasta duşmanului de ţărîna rece. Un val de sînge ţîşni în sus, roşu ca bobul de călin crescut pe-un mal de apă, sînge boieresc de viţă veche, scăldînd veşmîntul galben, cusut cu fir. Iar Kukubenko îl părăsi numaidecît şi îşi făcu loc, împreună cu cazacii lui, spre o altă grămadă de luptători.

— Ehei, ce mai podoabe a lăsat Kukubenko ăsta! zise Borodatîi, hatmanul curenului Umanski, depărtîndu-se de cazacii săi spre locul unde zăcea ucis cavalerul doborît de Kukubenko. Am omorît şi eu şapte şleahtici cu mîna mea, dar podoabe ca astea n-a avut nici unul dintre ei.

Şi s-a lăsat ademenit de lăcomie hatmanul Borodatîi: s-a aplecat spre leah, ca să-i scoată găteala scumpă de oştean; a izbutit să-i smulgă pumnalul turcesc bătut cu nestemate, i-a desprins de la brîu chimirul doldora de galbeni, i-a luat din piept tolba cu rufe de pînză subţire, cu argintărie bogată şi cu o buclă din părul unei fete, păstrată cu grijă spre bună amintire... Şi n-a simţit Borodatîi cum îl ajunge din urmă, ca o furtună, stegarul cel cu nasul roşu, pe care-l doborîse mai adineauri de pe cal, lăsîndu-i şi un semn de paloş de toată frumuseţea, spre aducere-aminte. Şi şi-a luat avînt stegarul şi mi l-a izbit pe hatman cu toată setea, drept peste grumazul aplecat.

Cazacului nu i-a fost spre bine lăcomia : a sărit departe de trup capul voinicesc și s-a prăvălit trupul văduvit de cap, muind pînă hăt departe țărîna cu sîngele lui. S-a înălțat în sus, spre tăriile cerului sufletul dîrz de cazac, mohorît și supărat de cele petrecute, dar totodată minunat că părăsește atît de timpuriu un trup atît de puternic. Dar n-a apucat bine stegarul leah să-și înfigă degetele în moțul hatmanului, pentru ca să și-l lege de șa, că răzbunătorul nemilos s-a și ivit.

Întocmai ca hultanul din ceruri care, după ce s-a rotit de cîteva ori pe aripile-i puternice, se oprește deodată ca răstignit și apoi se repede în zbor de săgeată peste pitpalacul ce strigă la margine de drum, tot așa Ostap, fiul lui Taras, s-a năpustit fără veste asupra stegarului leah și i-a aruncat cît ai clipi din ochi lațul de gît. Stacojie s-a făcut fața stegarului, din roșie cum era, cînd s-a strîns în jurul gîtului lațul nemilos, mîna lui s-a încleștat pe mînerul pistolului, dar degetele închircite de durere n-au putut să îndrepte țeava și glonțul s-a pierdut de-a surda. Ostap i-a desprins pe loc de pe șa șnurul de mătase pe care stegarul îl purta la dînsul pentru înlănțuirea vrăjmașilor robiți, și cu el l-a legat pe stegar de mîini și de picioare ; celălalt capăt al șnurului și l-a prins de șa și a pornit peste cîmp, tîrîndu-l pe leah după el, în vreme ce-i chema cu glas tare pe toți cazacii din polcul Umanski să vină și să dea hatmanului lor cea din urmă cinstire.

Iar cazacii aceia, decum auziră că Borodatîi, hatmanul lor, nu mai e în viață, părăsiră cîmpul de bătaie și se adunară într-un suflet ca să-i ridice trupul ; tot acolo, pe loc, ținură sfat pe cine să aleagă hatman. În cele din urmă ziseră cu toții :

— La ce bun atîta vorbă ? Unul mai vrednic ca Ostap al lui Bulba nici că se poate. E mai tînăr, ce e drept, decît noi toți, dar are judecată cît unul bătrîn.

Ostap își scoase căciula și le mulțumi tuturor fraților săi cazaci pentru cinstea pe care i-au arătat-o, dar nu putu să se mai împotrivească, zicînd că-i tînăr ori necopt la minte, pentru că vedea bine că războiul e în toi și că nimănui nu-i arde de astfel de fleacuri, ci își luă cazacii și-i duse tocmai unde era vălmășagul mai mare, arătînd astfel tuturor că nu l-au ales degeaba hatman. Leșii, sim-

ţind că se îngroaşă gluma, se dădură mai înapoi şi trecură în fugă de cealaltă parte a cîmpiei, pentru a se aduna cu toţii la un loc. Iar polcovnicul lor cel mărunţel făcu semn cu mîna spre cei patru sute de luptători proaspeţi, neosteniţi, ce stăteau chiar în poarta cetăţii, şi o ploaie de gloanţe se abătu asupra cazacilor. Dar nu atinse pe mulţi : izbiră mai cu seamă boii care se uitau înnebuniţi la luptă. Boii mugiră sălbatic, se întoarseră spre tabăra cazacilor şi în fuga lor rupseră o mulţime de cară şi striviră în picioare oameni. În aceeaşi clipă însă, Taras, care stătuse pînă atunci la pîndă cu polcul, se năpusti înaintea lor cu oamenii lui, care strigau de mama focului, şi le tăie calea. Turma înnebunită se întoarse în loc, înspăimîntată de strigătele cazacilor, şi se repezi spre oastea leşilor, dînd peste cap călăreţii, strivind şi împrăştiind tot ce întîlnea în cale.

— Mulţumescu-vă, boilor, strigară zaporojenii, ne-aţi slujit cu cinste pe drum, iar acum ne-aţi adus folos şi în luptă, şi se repeziră iar asupra vrăjmaşului.

Mulţi duşmani au mai căzut atunci şi mulţi dintre cazaci au arătat de ce sînt în stare : Metelîţia, Şilo, fraţii Pîsarenko, Vovtuzenko şi cîţi alţii ! Dacă au văzut şi au văzut leşii că le merge prost, au înălţat steagul şi au început să strige să le deschidă porţile. Şi s-au deschis scîrţîind porţile ferecate şi au primit in cetate pe călăreţii istoviţi şi prăfuiţi, cum primeşte ţarcul o turmă de oi înghesuite în faţa lui. Mulţi dintre zaporojeni se luară dintru început după ei, dar Ostap şi-i opri pe ai lui, zicîndu-le : „Mai departe de ziduri, fraţi cazaci ! Nu-i bine să vă apropiaţi prea mult de ele !" Şi bine le-a zis, pentru că de pe ziduri leşii prăvăliră şi aruncară tot ce le cădea la îndemînă şi mulţi cazaci o păţiră. Tocmai atunci se apropia călare şi hatmanul oştirii, care-l lăudă pe Ostap, spunînd : „Iaca un hatman nou-ales, care îşi călăuzeşte oamenii întocmai ca unul vechi !" Bătrînul Bulba întoarse şi el capul, ca să vadă hatmanul cel nou, şi-l zări pe Ostap călare în fruntea polcului Umanski, cu căciula dată voiniceşte pe spate şi cu buzduganul de hatman în mînă. „Ia te uită !" zise Bulba, privindu-şi fiul, şi cu inima plină de bucurie le mulţumi tuturor cazacilor pentru cinstirea ce i-o arătaseră feciorului său.

Zaporojenii se traseră apoi iar îndărăt, pregătindu-se să se întoarcă la taberele lor, iar sus pe val se arătară din nou leşii, numai că de astă dată aveau îmbrăcămintea zdrenţuită. Multe veşminte scumpe erau pline de sînge închegat, iar coifurile frumoase de aramă erau acoperite de praf.

— Ei, ce ziceţi ? Ne-aţi legat burduf, hai ? le strigau de jos zaporojenii.

— Las' că vă arăt eu vouă ! se răţoi la fel ca înainte polcovnicul cel gras, arătîndu-le funia.

Şi multă vreme încă oştenii prăfuiţi şi rupţi de oboseală îşi trimiseră ameninţări unii altora, iar aceia dintre ei care erau mai ascuţiţi la limbă, schimbară vorbe care mai de care mai usturătoare.

Într-un tîrziu se împrăştiară cu toţii. Unii se întinseră pentru odihnă, istoviţi de luptă cum erau. Alţii îşi presărară rănile cu pămînt şi acum rupeau batistele şi veşmintele scumpe luate de la vrăjmaşii ucişi, prefăcîndu-le în feşe. În sfîrşit, alţii, mai puţin obosiţi, se apucară să strîngă morţii şi să le dea cea din urmă cinstire : săpară morminte cu ajutorul paloşelor şi lăncilor, scoţînd pămîntul cu cuşma sau în poala hainelor, apoi rînduiră frumos în gropi trupurile neînsufleţite şi le acoperiră cu pămînt proaspăt, ca să nu le scoată ochii corbii sau vulturii hrăpăreţi. Iar morţii leşilor îi legară laolaltă, cum se nimerea, cîte zece împreună, de cozile cailor înnebuniţi, pe care îi lăsară slobozi în cîmpie, ba îi mai şi fugăriră vreme îndelungată după aceea, biciuindu-le coastele. Iar caii porniră în goană turbată peste brazde şi hîrtoape, peste rîpi şi peste ape, izbind de pămînt leşurile însîngerate, acoperite cu praf.

Apoi toate curenele se aşezară să cineze, alcătuind cercuri, cercuri şi vorbiră îndelung despre faptele şi vitejiile ce le-a fost dat să săvîrşească în acea zi, menite să fie povestite apoi veacuri în şir urmaşilor lor, precum şi străinilor ce vor veni pe acele locuri. Tîrziu în noapte au rămas de veghe cazacii, şi mai tîrziu decît toţi a rămas treaz bătrînul Taras, cătînd să înţeleagă pentru ce nu s-a aflat şi Andrii în rîndul oştirilor vrăjmaşe. S-o fi ruşinat oare Iuda să iasă împotriva alor săi, ori o fi minţit jidovul şi Andrii căzuse rob la leşi ? Dar numaidecît îşi aminti Taras că sufletul

lui Andrii era peste măsură de pornit să asculte vorbe muiereşti ; atunci îşi simţi inima plină de amărăciune, se oţărî cumplit împotriva muierii care-i vrăjise feciorul şi se legă să se răzbune. Şi n-ar fi pregetat bătrînul să-şi îndeplinească legămîntul ! Nu s-ar fi uitat la frumuseţea ei strălucitoare ; ar fi apucat-o de părul bogat împletit în coadă groasă şi ar fi tîrît-o pînă peste tot cîmpul, printre toţi cazacii. S-ar fi zdrobit de pămînt, s-ar fi acoperit de sînge şi colb sînii şi umerii ei minunaţi, a căror strălucire nu se putea asemui decît cu zăpezile veşnice de pe cele mai înalte piscuri ale munţilor. I-ar fi ciopîrţit în bucăţi trupul ei nespus de frumos ! Dar nu ştia Bulba ce-i hărăzeşte dumnezeu omului pentru a doua zi. Somnul puse încetul cu încetul stăpînire pe el şi bătrînul adormi...

Iar cazacii vorbiră între ei multă vreme şi noaptea întreagă rămaseră lîngă focuri străjile treze şi neadormite, cercetînd cu luare-aminte împrejurimile.

VIII

N-apucase soarele să urce în creştetul cerului, că toţi zaporojenii se şi adunară roată. Sosise veste de la Seci că tătarii, folosindu-se de plecarea cazacilor, jefuiseră tot ce lăsaseră ei acolo, dezgropaseră bunurile tăinuite de ei sub pămînt, omorîseră şi robiseră pe toţi cei rămaşi pe loc, luaseră turmele şi hergheliile zaporojenilor şi acum erau în drum spre Perekop. Un singur cazac, pe nume de Maxim Goloduha, izbutise să scape din mîna tătarilor, înjunghiase un mîrzac[1], îi luase săculeţul cu ţechini, se îmbrăcase cu straie tătăreşti, încălecase un cal tătăresc şi vreme de o zi şi jumătate şi două nopţi fugise de urmărirea duşmanilor ; tot gonind aşa, omorîse calul, se urcase pe-un altul, îl omorîse şi pe acesta şi numai pe-un al treilea ajunsese în tabăra zaporojenilor, despre care aflase pe drum că sînt lîngă Dubno. Cazacul nu apucă să

[1] Căpetenie tătărască.

spună decît numai că s-a întîmplat o nenorocire ; dar cum de s-a abătut o asemenea urgie asupra lor... dacă zaporojenii rămaşi la Seci s-au dedat la chefuri, după obiceiul căzăcesc, şi s-au lăsat robiţi, pentru că erau beţi, şi cum de-au aflat tătarii locul unde fuseseră îngropate bunurile oştirii — despre toate astea nu apucă să sufle o vorbă. Era rupt de oboseală cazacul ; se umflase tot şi avea faţa arsă de vînt, de asta căzu la pămînt şi fu cuprins pe loc de un somn adînc.

La un asemenea prilej, zaporojenii obişnuiau să urmărească îndată pe făptaşi, căutînd să-i ajungă din urmă în drum, pentru că altfel cazacii robiţi se trezeau vînduţi în pieţele Asiei Mici, la Smirna, în ostrovul Creta, sau cine ştie unde mai puteai zări capetele moţate ale zaporojenilor. Iaca de ce ţineau acum sobor cazacii. Stăteau cu toţii acoperiţi, cu căciulile în cap ; pasămite nu veniseră să asculte porunca hatmanului oştirii, mai mare peste ei, ci să se sfătuiască, fiind toţi deopotrivă.

— Să-şi spună mai întîi cuvîntul cei mai bătrîni dintre noi ! se auziră glasuri din mulţime.

— Ba să şi-l spună hatmanul oştirii ! strigau alţii.

Şi hatmanul oştirii se descoperi, nu ca mai-marele cazacilor, ci ca un tovarăş bun de-al lor, le mulţumi tuturor pentru cinstea ce i-o arătau şi grăi :

— Printre noi, aici, se află mulţi cazaci mai vrîstnici şi mai înţelepţi decît mine. Dar dacă mi-aţi făcut mie cinstea asta, o să vă spun care-i sfatul meu : să nu pierdem vremea, fraţilor, şi să pornim în urmărirea tătarului. Că ştiţi şi dumneavoastră ce fel de liftă-i asta : n-o să stea să aştepte cu bogăţiile jefuite de la noi, ca să-l ajungem din urmă, ci o să irosească într-o clipită totul, de n-o să le aflăm nici urma. Sfatul meu este : să mergem ! Ne-am făcut de ajuns cheful aici. Acum ştie orice leah ce poate cazacul. Am răzbunat cît a fost cu putinţă credinţa noastră pravoslavnică. Cît despre pradă, nu prea avem de luat mare lucru dintr-un oraş bîntuit de foamete. Încă o dată vă zic dară : sfatul meu e să mergem !

— Să mergem ! se auziră strigăte pornite din toate polcurile.

Dar vorbele acestea nu erau pe placul lui Taras Bulba; sprîncenele-i încruntate, atinse de cărunţeală, asemenea

tufelor crescute pe marginea munţilor întunecaţi, ale căror piscuri stau troienite pe de-a-ntregul de bruma tăioasă de la miazănoapte, îi pogorîră şi mai jos, peste ochi.

— Nu, nu e bun sfatul tău, hatmane! grăi dînsul. N-ai vorbit cum se cuvine! Ai uitat, pesemne, că o să rămînă robiţi fraţii noştri prinşi de leşi! Ai vrea, se vede, să călcăm cea dintîi şi cea mai sfîntă lege a frăţiei, adică să ne lăsăm cazaci de-ai noştri să fie jupuiţi de vii sau sfîrtecaţi de leşi, care o să le poarte apoi trupurile ciuntite prin oraşele şi satele lor, aşa cum au făcut cu hatmanul Ucrainei şi cu cei mai destoinici viteji ai ei. Oare nu-i de ajuns cît şi-au bătut joc de tot ce-avem noi mai sfînt? Dar ce sîntem noi, la urma urmelor, vă întreb eu? Ce fel de cazac e acela care-şi leapădă un frate de-al său în nevoie, îl leapădă ca pe-un cîine, lăsîndu-l să moară prin străine locuri? Şi dacă am ajuns aici, dacă nimeni dintre domniile voastre nu dă o para chioară pe cinstea noastră de cazaci şi îngăduie ca oricine să-l scuipe în mustăţile-i cărunte şi să-l dojenească, aruncîndu-i vorbe de ocară, apoi eu unul n-o să mă las dojenit! Rămîn singur aici!

Prin rîndurile zaporojenilor trecu un freamăt.

— Dar ai uitat tu, oare, polcovnice viteaz, zise atunci hatmanul oştirii, că în mîinile tătarilor sînt de asemenea fraţi de-ai noştri, că de nu i-om libera acum, viaţa lor o să fie vîndută păgînilor spre robie veşnică, care-i mai rea decît moartea cea mai crîncenă? Ai uitat tu oare că în mîinile lor e toată visteria noastră, plătită cu sînge creştinesc?

Cazacii căzură pe gînduri. Nu ştiau ce să mai spună! Nimeni nu vroia să se aleagă cu un nume de ocară. Atunci ieşi în faţă cel mai bătrîn cazac din toată oştirea zaporojană, pe nume Kasian Bovdiug. Era în mare cinste la toţi ceilalţi; de două ori fusese ales hatman al oştirii; pe cîmpul de luptă iarăşi se dovedise tare vrednic, dar acum era bătrîn şi de multă vreme nu mai plecase la drum, întru săvîrşirea faptelor vitejeşti; de obicei nu-i plăcea să dea sfaturi, ci îi plăcea bătrînului luptător să stea tolănit într-o rînă pe lîngă ceilalţi cazaci aşezaţi în cerc şi să asculte poveşti despre tot soiul de întîmplări petrecute cu adevărat şi despre fapte de arme de-ale cazacilor. Nicicînd nu se amesteca în vorbele lor, ci se mulţumea

doar să asculte, apăsînd într-una cu degetul cenuşa din luleaua-i scurtă, pe care n-o lăsa nici o clipă din gură ; apoi rămînea vreme îndelungată pe acelaşi loc, cu ochii pe jumătate închişi, şi cazacii nu se puteau dumiri dacă doarme sau tot mai ascultă ceva. De obicei, cînd plecau cazacii la drum, el rămînea acasă, dar de data asta nu-l răbdase inima. A dat din mînă, după obiceiul cazacilor, adică „fie ce-o fi !" şi-a zis :

— Hai să merg şi eu ! Poate tot oi fi bun la ceva pentru cazacii noştri.

Acum că ieşea să ţină o cuvîntare în faţa oştirii, zaporojenii stăteau tăcuţi, pentru că nu-l auziseră de mult vorbind. Fiecare era dornic să ştie ce o să spună Bovdiug.

— Iaca, mi-a venit şi mie rîndul să vă zic o vorbă, cazaci dumneavoastră, începu dînsul. Ascultaţi ce vă spune un bătrîn, feţii mei ! Hatmanul nostru a grăit bine ! Ca o căpetenie a toată oastea căzăcească, menită să apere acea oaste şi să se îngrijească de bunurile ei, nici nu putea să zică ceva mai înţelept. Iac-aşa ! Şi ăsta să-mi fie cuvîntul dintîi ! Iar acum ascultaţi-mi-l şi pe cel din urmă ! Mult adevăr stă iarăşi în spusa polcovnicului Taras, să-i dea domnul zile multe, iar nouă cît mai mulţi polcovnici de felul lui, aici în Ucraina ! Cea dintîi datorie şi cea mai de seamă cinste pentru cazac este să rămînă întotdeauna bun tovarăş pentru ai săi. Multe zile mi-a fost dat să trăiesc pe lume, cazaci dumneavoastră, dar niciodată n-am auzit ca un cazac să-şi lepede sau să-şi vîndă vreun tovarăş de-al său. Şi unii şi alţii sînt de-ai noştri şi dacă într-o parte sînt mai mulţi, iar în alta mai puţini, totuna e : toţi ne sînt deopotrivă de dragi. Şi acum, uite care mi-e cuvîntul : aceia dintre cazaci cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de tătari, să pornească în urmărirea tătarilor. Iar aceia cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de leşi şi care nu vor să lase baltă lupta dreaptă pe care o duc aicea, să rămînă aici. Hatmanul oştirii are datoria să meargă cu acea jumătate de cazaci care i-ar urmări pe tătari, iar cealaltă jumătate să-şi aleagă un nou hatman, care să-i ţină locul celuilalt. Iar hatmanul acela — dacă vreţi să-i daţi ascultare unui cap nins de ani — nu se cade să fie altul decît numai Taras Bulba. Că nu e printre noi nimeni care să fie la fel de viteaz cum îi el.

Aşa grăi Bovdiug şi după aceea tăcu. Iar cazacii se bucurară de vorba bătrînului care-i luminase la minte, aruncară în sus căciulile şi prinseră a striga :

— Îţi mulţumim, taică ! Multă vreme ai mai tăcut şi la urmă bine ai mai grăit ! Nu degeaba ziceai, cînd ne pregăteam să pornim la drum, că ai să fii de folos cazacilor ! Chiar aşa s-a şi întîmplat.

— Ei, fraţilor, primiţi ? întrebă hatmanul.

— Primim, primim cu toţii ! strigară cazacii.

— Atunci s-a sfîrşit şi sfatul nostru !

— S-a sfîrşit ! strigară cazacii.

— Ascultaţi acum porunca mea pe oştire, feţii mei, rosti hatmanul, ieşind în faţă şi punîndu-şi căciula. Atunci toţi zaporojenii cîţi erau acolo îşi scoaseră pe loc căciulile şi rămaseră cu capetele descoperite şi cu ochii în pămînt, cum era obiceiul la cazaci, de cîte ori vorbea mai-marele lor.

— Despărţiţi-vă în două, fraţi cazaci ! Care vrea să meargă împotriva tătarilor, să treacă de partea dreaptă ; care vrea să rămînă aici, să treacă de partea stîngă. Hatmanul fiecărui polc să treacă acolo unde o trece cea mai mare parte a polcului său ; acei care rămîn mai puţini, să se alăture altor polcuri.

Şi cazacii începură să treacă, unii la dreapta, alţii la stînga. Acolo unde trecea partea mai mare a polcului, trecea şi hatmanul lui ; acolo unde trecea partea mai mică, se alipea altor polcuri şi pînă la urmă se aleseră aproape tot atît de mulţi cazaci şi de o parte şi de alta. Cei care-şi arătară dorinţa să rămînă, erau : aproape tot polcul Nezamaikovski, cea mai mare parte din polcul Popovicevski, tot polcul Umanski, tot polcul Kanevski, cea mai mare parte din polcul Tîmoşevski. Toţi ceilalţi se arătară dornici să pornească în urmărirea tătarilor. Atît de o parte, cît şi de alta, erau mulţi cazaci voinici şi plini de vitejie. Printre aceia care se pregăteau să meargă pe urmele tătarilor era Cerevatîi, un cazac bătrîn, de nădejde, Pokotîpole, Lemiş, Prokopovici Homa. Demid Popovici trecuse şi el de partea lor, pentru că era grozav de aprins din fire şi nu-l răbda inima să rămînă vreme îndelungată pe un loc ; acum, că-i văzuse pe leşi cîte parale fac, vroia să-i vadă şi pe tătari. Dintre hatmanii de polcuri erau : Nostiugan, Pokrîşka, Ne-

vîlîciki şi cîţi alţi cazaci voinici şi viteji care vroiau să-şi cerce paloşul şi braţul într-o încăierare cu tătarii. Dar mulţi cazaci negrăit de viteji se aflau şi în rîndurile celora care rămîneau pe loc ; dintre hatmanii de polcuri erau Demîtrovici, Kukubenko, Vertîhvist, Balaban şi Ostap al lui Bulba. Aşijderea şi mulţi alţi cazaci viteji şi bine cunoscuţi : Vovtuzenko, Cerevîcenko, Stepan Guska, Ohrim Guska, Mîkola Gustîi, Zadorojnîi, Metelîţia, Ivan Zakrutîguba, Mosii Şilo, Degtearenko, Sîdorenko, Pîsarenko, apoi alt Pîsarenko şi încă un Pîsarenko şi o sumedenie de alţi cazaci vestiţi. Toţi colindaseră lumea cu piciorul sau de-a-n călare : bătuseră ţărmurile Anatoliei, pămînturile sărate şi stepele Crimeii, umblaseră pe rîurile mari şi mici care se varsă în Nipru, străbătuseră toate văile şi ostroavele lui, colindaseră pămînturile Moldovei, Valahiei şi Turciei, brăzdaseră în lung şi în lat toată Marea Neagră în luntrile lor căzăceşti cu două cîrme, năvăliseră cu cîte cincizeci de luntri rînduite în şir la corăbii nespus de bogate şi mari, scufundaseră nenumărate galere turceşti şi cheltuiseră atîta praf de puşcă în viaţa lor, cît nu se poate spune. Dar ce de mătăsuri scumpe şi catifele au rupt ei în fîşii ca să-şi facă obiele dintr-însele ! De cîte ori nu şi-au umplut chimirurile cu ţechini curaţi ! Iar bogăţiile fără număr pe care fiecare din ei le-a băut şi le-a irosit în petreceri le-ar fi ajuns altora pentru o viaţă întreagă ! Dar ei le-au vînturat căzăceşte, cinstind pe toţi cei din jur şi tocmind lăutari spre înveselirea a toată suflarea omenească. Chiar şi acum puteai să numeri pe degete cazacii care aveau îngropate diferite bunuri : căni, potire de argint şi brăţări, tăinuite pe sub stufărişul ostroavelor, ca să nu le găsească tătarii, dacă ar călca, doamne fereşte, pe nepusă masă, Seci ! Dar greu i-ar mai veni tătarului să le găsească, pentru că şi stăpînii lor începuseră să uite pe unde le-au tăinuit. Aşa erau cazacii care îşi arătau acum dorinţa de a rămîne pe loc şi de a se răzbuna împotriva leşilor pentru tovarăşii robiţi şi pentru credinţa pîngărită. Bătrînul Bovdiug îşi arătase şi el doinţa de a rămîne, zicînd : „La anii mei nu se cade să mai fugăresc tătari. Pe cînd aici e numai bine locul unde aş putea să închid ochii de-o moarte vrednică de cazac ! Demult i-am cerut lui dumnezeu, că de o trebui să mor, să mă ajute să-mi sfîrşesc viaţa în război, pentru sfînta

lege pravoslavnică. Şi uite că s-a întîmplat întocmai. Un sfîrşit mai vrednic nici că poate găsi în altă parte un cazac bătrîn ca mine."

Cînd toată căzăcimea se împărţi în două şi se aşeză de o parte şi de alta polcuri-polcuri, hatmanul oştirii trecu printre rînduri şi spuse :

— Ce ziceţi, cazaci dumneavoastră, sînteţi mulţumiţi de împărţeală ?

— Mulţumiţi, taică ! răspunseră într-un glas cazacii.

— Atunci, pupaţi-vă şi luaţi-vă rămas bun unii de la alţii, că numai dumnezeu ştie de ne-o mai fi dat să ne întîlnim vreodată aici, pe pămînt. Ascultaţi-vă hatmanul şi faceţi aşa cum ştiţi că vă porunceşte cinstea voastră de cazaci.

Şi toţi cazacii cîţi erau acolo s-au pupat unii cu alţii. Mai întîi au început hatmanii : şi-au trecut mîna peste mustăţile cărunte, s-au sărutat în cruciş pe amîndoi obrajii, apoi şi-au strîns cu putere mîinile şi au rămas aşa. Le stătea pe buze fiecăruia să-l întrebe pe celălalt : „Ce zici, frate cazac, ne-om mai întîlni noi oare vreodată au ba ?" dar n-au scos o vorbă şi capetele lor albite de ani s-au aplecat sub povara gîndurilor. Iar ceilalţi cazaci şi-au luat şi ei rămas bun, ştiind că multe isprăvi au de făcut şi unii şi alţii. Dar au hotărît să nu se despartă pe loc, ci să aştepte noaptea neagră, ca să nu vadă vrăjmaşul cum a scăzut oastea căzăcească. Apoi s-au dus să prînzească fiecare polc la locul lui.

După masă, toţi aceia care trebuiau să pornească la drum, s-au culcat să se odihnească şi au dormit mult şi bine, de parcă ar fi simţit că este, poate, cel din urmă somn pe care-l gustă într-o astfel de libertate... Nu s-au deşteptat decît pe la apusul soarelui, iar cînd s-a înserat cît de cît, s-au apucat să-şi ungă carăle. După ce şi-au sfîrşit pregătirile, au trimis carăle înainte, iar ei au schimbat din nou cîte o plecăciune cu tovarăşii lor şi au pornit încetişor în urma carălor. Iar călăreţii s-au avîntat şi dînşii, tropotind uşor, în mare rînduială, fără să chiuie sau să strige la cai, în urma pedestraşilor, şi curînd au fost înghiţiţi de întunericul nopţii. Nu se mai auzea decît tropot înăbuşit de copite şi scîrţîitul vreunei roţi mai noi sau care fusese unsă mai prost, din pricina întunecimii.

Iar tovarăşii lor au rămas vreme îndelungată pe loc, făcîndu-le semn cu mîna de departe, cu toate că nu se mai zărea nimic. Apoi cînd au prins în sfîrşit a se mişca şi s-au întors la polcurile lor, au văzut deodată la lumina stelelor limpezi şi strălucitoare că jumătate din căruţe nu mai sînt pe locul lor şi că mulţi, mulţi dintre tovarăşi s-au dus, şi o mare amărăciune le-a cuprins inima şi toţi au căzut pe gînduri fără să vrea, plecîndu-şi în pămînt capetele lor pururi înfierbîntate.

Taras vedea bine cît de mohorîte stau şirurile de cazaci şi cum tristeţea, ruşinoasă pentru cei viteji, pune încetişor stăpînire pe minţile lor, dar tăcea ; vroia bătrînul să le lase vreme să se mai deprindă cu tristeţea stîrnită de plecarea tovarăşilor, iar el plănuia, în întunecimea nopţii, să-i trezească dintr-o dată şi pe neaşteptate printr-un chiuit căzăcesc, ca să i se întoarcă fiecăruia din nou, cu şi mai multă putere, vitejia în suflet, lucru de care e în stare numai firea unui slav, fire năvalnică şi tare faţă de toate celelalte, cum e marea faţă de rîurile cu apă puţină. Pe vreme de furtună mugeşte şi bubuie, încreţindu-şi faţa şi ridicînd valuri pe care nici un rîu n-ar fi în stare să le ridice ; iar pe vreme de linişte, îşi aşterne mai senină decît toate rîurile faţa-i necuprinsă şi netedă ca oglinda, spre veşnica desfătare a ochilor.

Şi a dat poruncă Taras slugilor sale să desfacă încărcătura unuia din carăle ce stăteau mai la o parte. Era carul acela mai mare şi mai cu nădejde făcut decît toate celelalte ; roţile-i puternice erau prinse în două cercuri de fier în loc de unul, iar încărcătura lui era grea şi învelită cu grijă în cergi, în piei tari de bou şi legată strîns cu funii smolite. În carul acela erau toate balercile şi butoiaşele de vin vechi şi tare care se păstraseră vreme îndelungată în beciurile lui Taras. Bătrînul îl luase cu el pentru vreo sărbătorire mai osebită, sau, dacă s-o întîmpla să pornească la o faptă măreaţă, vrednică a fi lăsată spre pomenire urmaşilor, şi pentru ca fiecare cazac, pînă la cel din urmă, să se învrednicească să bea din vinul acela străvechi, ca într-o clipă măreaţă, măreţ să fie şi simţămîntul din sufletul omului. Decum auziră porunca polcovnicului, slugile lui se repeziră la carul cu pricina, tăiară cu paloşul funiile

tari, dădură la o parte pieile groase şi cergile şi descărcară balercile şi butoiaşele.

— Luaţi totul, zise Bulba. Tot ce e aici ! Aduceţi cine ce are : potir sau găleată de adăpat caii, mănuşă ori căciulă, iar de nu aveţi nimic la îndemînă, ţineţi palmele căuş.

Şi cazacii, toţi cîţi erau acolo, îşi luară cîte un potir, care o găleată de adăpat caii, care o mănuşă, care cuşma... iar unii îşi făcură palmele căuş. Slugile lui Taras treceau printre şiruri şi le turnau vin din balerci şi din butoiaşe. Dar n-aveau voie cazacii, de la Taras, să bea, pînă nu le-o da el semn, ca să bea toţi deodată. Avea să le spună ceva, vedeau bine voinicii. Pentru că ştia Bulba că oricît ar fi de tare vinul străvechi şi oricît de mare ar fi puterea lui întru întărirea sufletului omenesc, dacă-i mai adaugi şi o vorbă potrivită, sporeşte încă pe atîta şi tăria vinului, şi cea a sufletului.

— Vă cinstesc aici, cazaci dumneavoastră, începu el, nu pentru că m-aţi făcut hatmanul vostru, oricît de mare ar fi această preţuire, şi nici în semn de rămas bun cu prilejul plecării tovarăşilor noştri de lupte, nu ! Dacă ar fi fost alte timpuri, s-ar fi cuvenit să vă cinstesc şi pentru una şi pentru alta. Dar azi trăim altfel de clipe. Avem în faţa noastră isprăvi care cer de la noi multă caznă şi mare vitejie căzăcească ! Să bem dar, fraţilor, să bem înainte de toate pentru sfînta noastră credinţă pravoslavnică ; în sfîrşit, pentru ziua cînd sfînta noastră credinţă se va fi întins în lumea întreagă şi toţi păgînii cîţi mai sînt pe pămînt se vor fi creştinat şi ei ! Dar totdeodată să bem şi pentru Seci, ca să dăinuie vreme îndelungată spre pieirea a toată seminţia păgînă, şi să scoată-n lume, an de an, voinici, unul mai vrednic decît altul şi care de care mai chipeş ! Iar o dată cu asta, să mai bem şi pentru slava noastră, ca să spună într-o zi şi nepoţii noştri şi fiii lor că au fost odată nişte cazaci care nu şi-au dat de ruşine seminţia şi nu i-au trădat pe ai lor. Să bem, aşadar, pentru credinţa noastră, fraţi dumneavoastră !

— Pentru credinţă ! strigară ca unul, cu glasuri groase, cazacii din primele rînduri.

— Pentru credinţă ! strigară şi cei mai depărtaţi, prinzînd din zbor vorbele celor dintîi ; şi toţi cîţi erau, tineri şi bătrîni, băură pentru credinţă.

— Pentru Seci ! rosti Taras, ridicînd mîna sus, deasupra capului.

— Pentru Seci ! îi răspunse cu glasuri groase căzăcimea din față.

— Pentru Seci ! făcură încet bătrînii, și mustățile lor tremurară ușor ; iar cei tineri, tresăriră ca șoimii, îngînînd după ei :

— Pentru Seci !

Și auzi pînă departe stepa largă cum era pomenită Seci de către cazaci !

— Și acum, frați zaporojeni, cea din urmă înghițitură, pentru slava tuturor creștinilor din lume !

Și toți cazacii cîți se aflau pe cîmpie băură și cea din urmă înghițitură de potir pentru creștinii din lumea întreagă. Și multă vreme încă răsunară printre șiruri și curene vorbele :

— Pentru toți creștinii pravoslavnici din lume !

Potirele erau de mult goale, dar cazacii tot mai stăteau cu mîna ridicată. Și cu toate că ochii lor, ai tuturora, cătau veseli, limpeziți de vin, gînduri grele le frămîntau capetele. Dar nu la cîștig ori la pradă de război cugetau acum cazacii, nici la norocul care i-o ajuta să pună mîna pe cît mai mulți galbeni, arme scumpe, veșminte cusute cu fir ori armăsari caucazieni ; stăteau și ei să cugete, aidoma vulturilor ce s-au lăsat pe piscurile înalte și prăpăstioase ale munților, de unde se vede pînă departe marea întinsă, nețărmurită, presărată cu bărci, corăbii și vase felurite asemănătoare păsărilor mărunte, și împrejmuită de țărmuri abia zărite, ca niște fîșii subțirele, cu orășele mititele cît musculițele și păduri ca firele mici de iarbă. În felul acelor vulturi își roteau cazacii ochii peste tot cîmpul, căutînd să pătrundă cu privirea și soarta lor întunecată, ascunsă în depărtare. Fi-va cîmpul tot, neumblat ori brăzdat de drumuri, presărat de osemintele lor albe răspîndite pretutindeni, scăldat din belșug cu sîngele lor căzăcesc și împestrițat de cară fărîmate, de săbii și lănci frînte. Pînă departe s-or rostogoli capetele moțate, cu smocurile lor de păr încîlcit și încleiat de sînge închegat și cu mustățile pleoștite. Iară vulturii s-or năpusti din zbor asupra lor, ca să le smulgă și să le scoată ochii de cazac ! Dar cîtă slavă în această tabără a morții care se întinde atît de slobod,

în toată voia ei ! Nici o înfăptuire mare nu e sortită pieirii, cum nu-i e sortită slava căzăcească ce nu se va irosi ca un fir de praf de puşcă, picat de pe buza armei. Şi s-o găsi într-o zi un cobzar bătrîn, cu barba albă în piept, ori poate unul cu părul nins, dar încă în toată vîrtutea şi cu sufletul plin de har, care o să povestească despre ei cu slove răsunătoare şi pline de putere. Şi slava lor o să umple lumea şi toţi urmaşii le vor pomeni numele, că mult departe străbate cuvîntul puternic, asemenea fiind clopotului de aramă cu dangăt adînc, în care meşterul a turnat din belşug argint curat, pentru ca glasul lui plin să se răspîndească pretutindeni prin oraşe, bordeie, palate şi cătunuri, chemîndu-i pe toţi la sfînta rugăciune.

IX

Nimeni dintre cei din oraş nu prinsese de veste că o jumătate din zaporojeni plecase în urmărirea tătarilor. Doar straja din turnul primăriei băgase de seamă că o parte din căruţe se îndreptase în şir lung dincolo de pădure, dar îşi zise că zaporojenii şi-au făcut acolo un loc de pîndă. La fel îşi zise şi inginerul franţuz. Între timp, începură a se adeveri vorbele hatmanului oştirii : în oraş nu se ajungea merindea. După obiceiul veacurilor trecute, oştile nu se socotiseră bine cît le trebuia. Atunci leşii încercară să iasă din cetate, dar o bună parte din îndrăzneţii care se încumetaseră s-o facă fură măcelăriţi pe loc de cazaci, iar cealaltă parte fu alungată înapoi în oraş cu mîna goală. Ovreii însă se folosiră de acest prilej pentru a afla totul : unde şi pentru ce au plecat zaporojenii, ce polcovnici s-au dus cu ei, ce curene şi cîţi cazaci la număr, cîţi cazaci au rămas pe loc şi ce au de gînd să facă, într-un cuvînt, nu trecură bine cîteva minute şi cei din oraş aflară tot. Căpeteniile leşilor prinseră inimă şi se pregătiră de luptă. Taras îşi dădu seama numaidecît de asta, după forfota şi zgomotul din oraş şi purcese la pregătire cu toată priceperea lui : rîndui, împărţi porunci, făcu trei tabere din toată oştirea şi le împrejmui cu cară, prefăcîndu-le

într-un soi de cetăţi : era un fel de a lupta al zaporojenilor, în care nu-i întrecea nimeni. Apoi aşeză două polcuri la pîndă şi înfipse pe o bună bucată de cîmp pari ascuţiţi, bucăţi de săbii şi lănci fărîmate, ca să poată, cînd i-o veni bine, să mîne într-acolo călărimea vrăjmaşă. Iar după ce toate fură duse la bun sfîrşit, rosti o cuvîntare în faţa cazacilor, nu pentru a-i îmbărbăta ori a le împrospăta vitejia — ştia Taras că şi fără asta sînt ei destul de tari — ci numai aşa, pentru că simţea dorinţa să le spună tot ce avea pe suflet.

— Voi a vă spune, cazaci dumneavoastră, ce este frăţia noastră. Aţi auzit, de bună seamă, de la taţii şi bunii voştri de ce mare cinste s-a bucurat odinioară pămîntul nostru : şi grecii îi ştiau de frică, şi Ţarigradul îi trimitea galbeni, şi oraşele îi erau falnice şi bisericile mîndre, iar cnejii, cnejii erau de neam rusesc, cneji de-ai noştri şi nicidecum papistaşi necredincioşi. Dar pe toate ni le-au luat păgînii, toate s-au dus de rîpă. N-am rămas decît noi, bieţi orfani : întocmai ca vădana ce rămîne după moartea unui bărbat de toată nădejdea, a rămas şi pămîntul nostru orfan şi el ca noi ! Iaca aşa au fost vremile, cînd ne-am întins mîna şi ne-am legat fraţi. Iaca pe ce se întemeiază frăţia dintre noi şi nu-i pe lume legătură mai sfîntă decît această frăţie. Şi tatăl îşi iubeşte copilul, şi mama îşi iubeşte copilul, şi copilul, la rîndul lui, îşi iubeşte tatăl şi mama. Dar asta e cu totul altceva, fraţilor : că fiara îşi iubeşte şi ea puiul. Numai omul în toată lumea asta este în stare să se înrudească prin sufletul lui şi nu prin sîngele lui cu alt om. Fraţi s-au mai prins şi alţii, pe alte meleaguri, dar fraţi ca cei de pe pămîntul rusesc nu s-au mai văzut pe lume. Vi s-a întîmplat doar multora să vă duceţi prin străine locuri ; tot oameni sînt şi acolo, tot făpturi de-ale domnului. Uneori chiar intri cu cîte unul în vorbă, de parcă ar fi dintr-ai tăi. Dar cînd dai să-ţi deschizi inima în faţa lui, vezi că... nu ! O fi el deştept, dar nu-i de-al tău ; e om ca şi tine dar... altufel ! Nu, fraţilor ! Să iubeşti aşa cum iubeşte un suflet de rus, să iubeşti nu cu mintea sau altcum, ci cu tot ce ţi-a dat dumnezeu, cu tot ce ai în tine, cu... zise Taras şi făcu doar cu mîna a neputinţă, clătinîndu-şi capul cărunt, iar mustăţile prinseră a-i tremura. Apoi urmă : Nu, nimeni nu e în stare să iubească astfel. Ştiu că acum tică-

loşia şi-a făcut cuib şi pe pămîntul nostru : mulţi se gîndesc numai la clăi de grîu, stoguri de fîn, herghelii de cai şi la mieduri vechi, pecetluite, pe care vor să le păstreze neatinse în beciurile lor. Apoi se mai umplu şi de naiba ştie ce obiceiuri păgîneşti, se ruşinează de limba lor, se înstrăinează unul de altul şi se vînd unul pe altul, cum ai vinde la iarmaroc o vită fără suflet. Mai scumpă decît orice frăţie le e mila unui rigă străin, şi nici măcar a unui rigă, ci mila scîrboasă a boierului leah, care-i loveşte peste mutră cu cizma lui galbenă. Dar şi cel din urmă nemernic, oricare ar fi el, oricît de mult s-ar fi tăvălit în murdărie şi slugărnicie, are în sufletul său, fraţilor, o fărîmă de simţire rusească. Şi o să vină o zi cînd această simţire o să se trezească şi o să se lovească atunci nenorocitul cu capul de toţi pereţii, o să-şi smulgă părul şi o să-şi afurisească cu glas tare viaţa-i mişelească, gata fiind să răscumpere prin chinuri ticăloşia săvîrşită. Aşadar, să ştie ei toţi ce înseamnă pe pămîntul rusesc frăţia noastră. Şi dacă ne-o fi dat să murim, apoi nici unul dintre ei nu s-o învrednici, de bună seamă, de o moarte ca a noastră !... Nimeni, nimeni !... N-are să le-o îngăduie sufletul lor mic, de şoareci !

Aşa grăi hatmanul, iar după ce-şi sfîrşi cuvîntarea, mai clătină încă o vreme din capul încărunţit în isprăvi căzăceşti. Şi toţi cîţi s-au aflat acolo în faţă, s-au simţit pătrunşi pînă în fundul sufletului de vorba asta. Cei mai bătrîni din rînduri stăteau nemişcaţi cu capetele ninse plecate în pămînt. Din ochii lor îmbătrîniţi se rostogolea domol cîte o lacrimă, pe care ei o ştergeau pe furiş cu mîneca. Apoi toţi, parcă s-ar fi înţeles dinainte, au dat din mînă a pagubă şi şi-au clătinat capetele mult încercate. Se vede că bătrînul Taras le-a amintit multe din cele mai cunoscute şi mai bune lucruri pe care le păstrează în inima lui un om înţelepţit de amar, de trudă, de vitejie şi de restriştile vieţii, sau chiar şi un tînăr care nu le-a cunoscut, dar le simte cu sufletul lui proaspăt şi curat ca mărgăritarul, spre veşnica bucurie a părinţilor bătrîni care i-au dat viaţă.

În vremea asta, din oraş prinse a ieşi armata duşmană, în sunete de tobe şi trompete ; panii călăreau semeţi cu mîinile în şolduri, înconjuraţi de slugi fără număr. Polcovnicul cel gras împărţea porunci. Rîndurile strînse ale leşilor se repeziră asupra taberelor căzăceşti, cu arma la ochi, ame-

nințînd, aruncînd căutături pline de ură și scînteind din zalele lor de aramă. Iar cazacii îi așteptară să se apropie la un foc de armă și atunci traseră toți dintr-o dată din flintele lor cu țeava de șapte palme și nu mai conteniră cu împușcăturile. Bubuitul lor răsunător se răspîndi departe, peste cîmpurile și holdele dimprejur, ca un fel de vuiet neîntrerupt ; norii de fum învăluiră toată cîmpia, dar zaporojenii pușcau într-una fără să se oprească, fără să-și tragă măcar sufletul. Cei din spate încărcau o flintă după alta și o treceau celor din față, iar leșii se tot minunau și nu se mai dumireau de fel, cum de trag cazacii, fără să-și încarce armele. Perdeaua groasă de fum care se așternuse peste o armată și peste cealaltă, îi împiedica pe oșteni să vadă cum cade ba unul, ba altul din rîndurile lor ; cu toate acestea, leșii simțeau bine că ploaia de gloanțe se intețește mereu și că se îngroașă gluma, iar cînd dădură înapoi, ca să iasă din întunecimea fumului și să-și mai dea seama pe ce lume trăiesc, văzură că mulți ostași lipsesc dintre ei ; pe cînd la cazaci nu căzuseră decît doi-trei de fiecare sotnie, și ei trăgeau într-una, trăgeau înainte, fără să le dea leșilor răgaz nici măcar o clipă. Pînă și inginerul străin se minună nespus de un asemenea fel de a lupta, nemaivăzut încă de el, și zise, de față cu toată lumea : „Strașnici voinici, zaporojenii ăștia ! Uite cum ar trebui să se bată și alții, prin alte țări !“ După care îi sfătui pe leși să îndrepte tunurile asupra taberelor căzăcești. Gîtlejurile largi de tuci scoaseră un muget greu ; pămîntul se cutremură și gemu pînă departe, iar cîmpia se învălui într-un nor de fum de două ori mai gros. Pînă și locuitorii orașelor mai apropiate și chiar și mai îndepărtate simțiră pe ulițí și în piețe mirosul prafului de pușcă. Dar țintașii ochiseră prea sus și ghiulele încinse făcură, în zborul lor, un arc prea înalt, trecură cu un scrîșnet înspăimîntător peste capetele cazacilor și se îngropară adînc în pămînt, răscolindu-l și aruncînd sus în aer vîrtejuri negre de țărînă. Inginerul franțuz își puse mîinile în cap la vederea unei astfel de neștiințe și se apucă chiar el să îndrepte gurile tunurilor, cu toată ploaia de gloanțe ce cădea cu nemiluita dinspre cazaci.

Taras își dădu seama numaidecît că o să fie vai și amar de polcurile Nezamaikovski și Steblikivski și strigă odată

cît îl ţinea gura : „Ieşiţi repede de după cară şi săriţi în şa !" Dar cazacii n-ar fi izbutit să le facă pe amîndouă, dacă Ostap nu s-ar fi repezit drept în mijlocul leşilor şi n-ar fi smuls fitilurile din mîinile a şase tunari ; numai de la patru nu putu să le smulgă, pentru că leşii îl alungară înapoi.

În vremea aceasta, căpitanul străin luă cu mîna lui un fitil şi se pregăti să tragă dintr-un tun aşa de mare, cum nu mai văzuseră vreodată cazacii. Gura neagră a tunului privea înspăimîntător, de parcă ar fi fost chiar moartea cea cu o mie de ochi. Şi cînd bubui o dată, iar după el alte trei, zguduind pămîntul care le întoarse cele patru bubuituri înăbuşite, mult amar mai semănară ! Multe mame bătrîne aveau să-şi plîngă feciorii-cazaci, bătîndu-se în pieptul ofilit cu mîinile lor osoase ! Şi multe văduve aveau să rămînă din acea zi în Gluhov, Nemirov, Cernigov şi alte oraşe. Au să iasă, bietele de ele, zi de zi în piaţă, au să se agaţe de toţi trecătorii, privindu-i în faţă şi căutînd printre ei pe unul cel mai drag din lumea aceasta. Dar oricîtă oştire de tot felul o să treacă prin oraş, n-o să se afle în rîndurile ei acel unul, cel mai drag din lume.

Jumătate din cureniul Nezamaikovski parcă nici n-ar fi fost vreodată pe lume. Cum pustieşte grindina o holdă, culcînd la pămînt spicele grele ca galbenii, tot astfel au fost nimiciţi şi culcaţi la pămînt cazacii.

Şi cum s-au mai năpustit atunci fraţii lor ! Cum s-au mai avîntat în luptă ! Ce mînie năprasnică l-a cuprins pe hatmanul Kukubenko, cînd a văzut că cea mai mare parte dintre voinicii lui au pierit ! Şi-a adunat pe loc toţi cazacii polcului Nezamaikovski ce-i mai rămăseseră, şi s-a băgat drept acolo unde era încăierarea mai mare. Cuprins de mînie cum era, a sfîrtecat în bucăţi pe cel dintîi dintre leşi care i-a ieşit în cale, a doborît de pe cai o mulţime de călăreţi, străpungînd dintr-o dată cu suliţa şi calul şi omul, şi-a tăiat drum pînă la tunari, şi cînd a pus mîna pe un tun, l-a văzut şi pe Stepan Guska şi pe hatmanul polcului Umanski, care trebăluiau şi ei tot acolo, gata-gata să cucerească tunul cel mare. Atunci îi lăsă pe ei să se descurce cu tunurile şi se îndreptă cu oamenii săi spre o altă încăierare. Şi uite aşa se făcea că pe unde trecea polcul Nezamaikovski, rămînea o uliţă, iar pe unde se răsucea, gata

și ulıcioara ! Rîndurile vrăjmașilor se răreau văzînd cu ochii. Cădeau leșii ca spicele ! Lîngă cărúțe lupta Vovtuzenko ; mai în față Cerevicenko, iar mai în fund Degtiarenko, după care venea Vertîhvist, hatman de curen. Degtiarenko străpunsese cu sulița doi șleahtici și nimerise, în sfîrșit, un al treilea, care nu se lăsa doborît cu una cu două. Sprinten ca o zvîrlugă și puternic era leahul ; straie scumpe avea pe el și adusese în război cincizeci de slugi. Rău l-a mototolit el pe Degtiarenko, l-a aruncat la pămînt, a ridicat sabia deasupra lui și a strigat : „Nu se află printre voi, cîinilor, nici unul care să-mi poată ține piept !"

„Ba cum să nu !" răspunse Mosii Șilo, ieșind în față. Era un cazac zdravăn care fusese de nenumărate ori hatman pe mare și îndurase o sumedenie de nenorociri. Odată, el și cazacii lui fuseseră prinși de turci lîngă Trebizonda și puși să tragă la galere, cu mîinile și picioarele ferecate în lanțuri ; săptămîni întregi îi lăsau păgînii fără să le dea pic de mei fiert, iar de băut le aduceau apă sălcie de mare. Dar toate le-au îndurat fără să crîcnească sărmanii robi, numai ca să nu-și schimbe credința lor pravoslavnică. Doar hatmanul Mosii Șilo nu putu răbda : călcă în picioare credința-i sfîntă, își legă în jurul capului păcătos turbanul afurisit, cîștigă încrederea pașei și ajunse chelar pe vas și mai mare peste toți robii. Mult s-au mai întristat din astă pricină bieții osîndiți, pentru că știau ei bine că dacă unul de-ai lor își vinde credința și trece de partea asupritorilor, mai grea și mai amară soartă îi așteaptă din mîna lui decît din mîna oricărui alt păgîn. Și nu s-au înșelat. Mosii Șilo i-a așezat cîte trei în rînd, i-a ferecat cu lanțuri noi, iar frînghiile nemiloase, cu care erau legați, le-a strîns pînă le-a pătruns la oase ; apoi le-a tras fiecăruia cîte un pumn după ceafă și numai în ghionturi i-a ținut. Dar cînd turcii, bucuroși că și-au găsit o astfel de slugă, s-au așezat la chef și uitîndu-și de legea lor, s-au îmbătat criță, Șilo a adus toate cele șaizeci și patru de chei și le-a împărțit robilor, ca să-și desfacă lanțurile și fiarele, să le azvîrle în mare, iar în locul lor să ia în mînă cîte o sabie și să-i măcelărească pe păgîni. Multă pradă au luat atunci cazacii și s-au întors acasă plini de slavă, iar cobzarii au preamărit vreme îndelungată isprăvile lui Mosii Șilo. L-ar fi ales cazacii neapărat hatman în oștire, dar era un om tare sucit. Uneori săvîrșea cîte o

faptă care nu i-ar fi venit în minte nici celui mai mare înțelept ; dar alteori se prostea de-a binelea. Așa de pildă, și-a irosit în chefuri și petreceri tot ce-a avut, s-a împrumutat pe la toți cei din Seci, ba pe deasupra, a mai și furat ca un hoț de drumul mare : într-o noapte a șterpelit dintr-un polc vecin toate hamurile de acolo și le-a zălogit unui cîrciumar. Pentru isprava aceasta rușinoasă cazacii l-au legat de stîlpul din mijlocul pieței și au pus alături de el o măciucă, pentru ca fiecare să-l croiască pe Șilo, după puterea lui. Dar nu s-a găsit în rîndurile zaporojenilor nici unul care să ridice mîna asupra lui, pentru că toți își aminteau de vitejiile pe care le săvîrșise. Așa era cazacul Mosii Șilo.

„Ba mai sînt și dintre aceia care să vă bată pe voi, cîinilor !" strigă el, repezindu-se la leah. Și ce s-au mai bătut! Pînă și apărătoarele și platoșele amîndurora se îndoiră de atîtea lovituri. Leahul, vrăjmașul, îi spintecă zalele și tăișul sabiei lui străbătu la trupul cazacului, înroșindu-i cămașa. Dar Șilo nici nu băgă de seamă asta : își avîntă în sus brațul vînjos (și greu mai era brațul de voinic !) și-l izbi fără de veste în cap. Țăndări s-au ales din coiful de aramă ; leahul se clătină, se prăbuși la pămînt, iar Șilo se apucă să-și taie și să-și cresteze dușmanul amețit de lovitură. Lasă-l, cazace, lasă-l în plata domnului ! Întoarnă-te mai bine înapoi ! Dar nu se întoarse cazacul la vreme și una din slugile răpusului îi și împlîntă pumnalul în ceafă. De-abia atunci se-ntoarse Șilo, dar tocmai cînd fu gata să-l ajungă pe cutezător, acesta fu învăluit de un nor de fum. De pretutindeni se auzi răpăiala de flinte. Șilo se clătină pe picioare și simți că rana primită îi aduce moarte... Apoi se prăbuși la pămînt, își duse mîna la rană și spuse tovarășilor săi : „Rămîneți cu bine, cazaci dumneavoastră, frați de arme ! Trăiască în vecii vecilor pămîntul pravoslavnic al Rusiei și veșnică să-i fie slava !" Apoi își închise ochii stinși și sufletul lui de cazac părăsi trupul aprig. În vremea asta, iată-l și pe hatmanul Zadorojnîi, cu oamenii lui ; apoi Vertîhvist, care tăia cărări în rîndurile leșilor, iar Balaban îl urmă.

— Ei, ce ziceți, fraților ? le strigă Taras hatmanilor de curene. Mai aveți praf de pușcă în cornuri ? N-a slăbit încă tăria voastră de cazaci ? Nu se dau bătuți cazacii ?

— Mai avem, taică, praf în cornuri ! N-a slăbit încă tăria noastră de cazaci. Nu se dau bătuţi cazacii !

Şi se avîntară zaporojenii cu şi mai multă putere şi învălmăşiră cu totul rîndurile duşmanilor. Polcovnicul cel mărunt de statură sună adunarea şi porunci să fie înălţate opt flamuri zugrăvite, pentru a-şi strînge laolaltă leşii împrăştiaţi peste toată cîmpia. Aceştia se năpustiră în fugă spre flamuri, dar n-apucară să se aşeze ca lumea, şi hatmanul de cureni Kukubenko se năpusti, izbi iar cu polcul său Nezamaikovski drept în mijlocul lor şi se trezi faţă în faţă cu polcovnicul cel burtos. Şi nu ştiu polcovnicul să ţină piept cazacilor : îşi întoarse calul şi o luă la fugă. Iar Kukubenko îl goni departe peste cîmp, împiedicîndu-l să se unească cu polcul lui. Văzînd una ca asta, Stepan Guska, din polcul lăturalnic, se repezi să-i taie calea leahului, cu arcanul în mînă ; cu capul lipit de coama calului, zbură aşa pînă alese o clipă mai prielnică şi dintr-o singură aruncătură îl prinse pe duşman cu laţul de gît. Polcovnicul se învineţi la chip şi se apucă de frînghie cu amîndouă mîinile, străduindu-se din răsputeri s-o rupă, dar o lovitură voinicească a cazacului îi înfundă în burtă suliţa ucigătoare. Şi polcovnicul rămase locului, ţintuit la pămînt. Dar nici Guska n-avu o soartă mai bună. N-apucară să se dezmeticească bine cei cazaci şi îl văzură pe Guska ridicat în patru suliţe. „Piară toţi vrăjmaşii ! Strălucească în vecii vecilor pămîntul rusesc" — atîta apucă să spună sărmanul şi îşi dădu pe loc sufletul.

Se uitară cazacii în jur, şi ce să vezi ? Dintr-o parte Metelîţia împărţea cu dărnicie lovituri, cinstind cînd pe unul, cînd pe altul dintre leşi ; din altă parte îi înghesuia hatmanul Nevîlîciki cu oamenii lui ; lîngă căruţele mai apropiate, Zakrutîguba îi sucea şi îi buşea de mai mare dragul, iar lîngă căruţele mai îndepărtate, al treilea Pîsarenko alungase cît colo o ceată întreagă. Mai departe, cazacii încăieraţi piept la piept cu leşii se băteau chiar sus pe cară.

— Ce ziceţi, fraţilor ? strigă iar hatmanul Taras, trecînd pe calul său înaintea tuturor. Mai aveţi praf de puşcă în cornuri ? Nu slăbeşte încă puterea voastră de cazaci ? Nu se dau bătuţi cazacii ?

— Mai avem, taică, praf în cornuri ! Nu slăbeşte puterea noastră de cazaci ! Nu se dau bătuţi cazacii !

Dar nu trecu mult şi Bovdiug căzu de pe car. Drept sub inimă îl nimerise glonţul ; dar îşi adună bătrînul toată puterea sufletului său şi zise : „Nu-mi pare rău că plec din lumea asta. Dare-ar domnul fiecăruia un asemenea sfîrşit ! Slăvit fie în veci pămîntul rusesc !" Şi sufletul lui Bovdiug se avîntă spre tăriile înalte, ca să povestească bătrînilor răposaţi mai demult cum ştiu să se bată oamenii pe pămîntul rusesc şi mai cu seamă cum ştiu să moară pentru credinţa lor pravoslavnică.

Curînd după el se prăvăli la pămînt şi hatmanul de curen Balaban, atins de trei răni de moarte : una de suliţă, alta de glonte şi a treia de paloş greu. Şi fusese Balaban ăsta unul dintre cei mai destoinici cazaci ; bătuse de multe ori ca hatman căile mării, dar cea mai strălucită ispravă dintre toate fusese cea săvîrşită pe ţărmurile Anatoliei. Mulţi ţechini au luat atunci cazacii, mult postav scump, ţesături frumoase şi tot soiul de podoabe, dar mult amar au gustat pe drum de întoarcere : i-au ajuns din urmă ghiulelele turceşti. Cînd mi ţi-au bubuit o dată tunurile de pe vasul duşman, o jumătate din luntrile cazacilor s-au învîrtit ca purtate de vîrtej şi s-au răsturnat, înecîndu-i pe mulţi ; dar stuful legat de pe margini a ferit luntrile de scufundare. Iar Balaban s-a depărtat vîslind cu nădejde, s-a aşezat în bătaia soarelui şi cei de pe corabia turcească nu l-au mai zărit. Toată noaptea cazacii lui şi cu dînsul au scos cu căuşe şi cuşme apa din barcă şi i-au astupat spărturile ; apoi şi-au tăiat şalvarii, au făcut pînze din ei şi au fugit de urmărirea celei mai repezi corăbii turceşti. Şi nu numai că s-au întors cu bine la Seci, dar au mai adus cu ei şi odăjdii cusute cu fir pentru arhimandritul mînăstirii Mejigorski din Kiev, şi odăjdii din argint curat pentru icoana maicii domnului din Zaporojă. Şi multă vreme au proslăvit după aceea cobzarii isprăvile cazacilor norocoşi. Iar acum, simţind că i se apropie sfîrşitul, Balaban îşi lăsă adînc capul în piept şi spuse cu voce stinsă : „Pare-mi-se, fraţi cazaci, că mor de o moarte frumoasă : şapte vrăjmaşi am tăiat cu paloşul, nouă am străpuns cu suliţa. Pe mulţi i-am strivit sub copitele calului meu, pe mulţi i-a ajuns din urmă glonţul meu. Înflorească în veci pămîntul rusesc !..." Şi sufletul lui se înălţă la cer.

Cazaci, cazaci ! Nu lăsaţi pradă duşmanului floarea oştirii voastre ! Iată-l pe Kukubenko încercuit ! Din tot polcul Nezamaikovski n-au rămas decît şapte oameni ; dar şi ei se apără cu cele din urmă puteri. Haina lui Kukubenko e roşie de sînge. Văzîndu-l în nevoie, Taras se grăbeşte în ajutorul lui. Dar cazacii ajung prea tîrziu : adînc sub inimă i-a pătruns suliţa vrăjmaşă, înainte de a fi fost împrăştiaţi leşii care l-au încercuit. Şi domol s-a lăsat cazacul în braţele fraţilor săi şi un val de sînge tînăr i-a ţîşnit din piept, ca vinul scump adus din beci în vas de cleştar de slugi nepăsătoare, care, lunecînd chiar la gura beciului, sparg plosca nepreţuită şi vinul tot se varsă pe jos, iar stăpînul, sosit în fuga mare, îşi pune mîinile în cap de deznădejde, căci îl păstrase cu grijă pentru cea mai fericită întîmplare din viaţa lui : ziua cînd l-ar ajuta dumnezeu să se întîlnească la bătrîneţe cu un tovarăş al anilor tineri, să poată bea cu el în amintirea altor vremi, a vremilor trecute, cînd oamenii ştiau să se veselească mai altfel, mai frumos... Îşi roti Kukubenko privirile în jur şi zise : „Mulţumesc lui dumnezeu că m-a învrednicit să mor în faţa ochilor voştri, fraţilor ! Vină după noi alţii şi mai vrednici ! Strălucească în veci pămîntul rusesc iubit de Hristos !" Sufletul lui tînăr zbură din trup. Şi-l primiră îngerii pe braţele lor şi-l înălţară la ceruri, unde o să-i fie mai bine. „Stai aici, Kukubenko, de-a dreapta mea ! o să-i zică Hristos : tu nu ţi-ai vîndut fraţii, n-ai săvîrşit fapte necinstite, n-ai lăsat omul la greu, iar biserica mea ai întărit-o şi ai păstrat-o." Moartea lui Kukubenko îi întristă pe toţi. Rîndurile cazacilor se răreau din ce în ce, nu se mai zăreau în ele mulţi, foarte mulţi voinici. Dar tot mai ţineau cazacii piept duşmanilor, tot nu se dădeau bătuţi.

— Ce ziceţi, fraţilor ? mai strigă o dată Taras spre polcurile rămase. Mai aveţi praf de puşcă în cornuri ? Nu vi s-au tocit săbiile ? Nu s-a istovit oare în voi puterea căzăcească ? Mai ţin încă bine cazacii ?

— Las' că ne-ajunge praful de puşcă, taică hatmane ! Săbiile noastre mai sînt încă bune, puterea noastră căzăcească nu s-a istovit şi cazacii nu se dau bătuţi !

Şi se avîntară iar cazacii în luptă, de parcă nici n-ar fi suferit vreo pierdere. Şi iată că nu mai rămaseră în viaţă decît trei hatmani de polcuri. Iar pretutindeni curgeau rîuri

de sînge şi se înălţau tot mai sus mormanele de leşuri căzăceşti şi leşeşti. Privi Taras spre ceruri, şi ce să vezi ? Şiruri întregi de hultani pluteau în tăriile lui. Ehei, ce mai ospăţ pentru ei ! În vremea aceasta un vrăjmaş îl ridică în lance pe Metelîţia, iar capul celui de-al doilea Pîsarenko se-nvîrti şi el în aer, clipind din ochi pentru cea din urmă oară. Sfîrtecat în patru, Ohrim Guska se prăbuşi ca secerat la pămînt. „Hai !" strigă Taras şi făcu semn cu basmaua. Ostap îi pricepu numaidecît chemarea şi năpustindu-se cu ai lui din locul de pîndă, izbi greu călărimea vrăjmaşă. Şi nu putură leşii ţine piept acelei năvale şi o luară la goană, iar Ostap îi fugări drept spre locul înţesat cu pari şi vîrfuri de lănci. Acolo, caii lor prinseră a se împiedica şi a cădea, iar leşii zburau şi ei la pămînt, peste capetele lor. Cazacii curenului Korsunski, care rămăseseră cei din urmă la pîndă de după căruţe, văzînd că leşii au ajuns în bătaia flintei lor, traseră cu toţii dintr-o dată. Leşii se învălmăşiră şi îşi pierdură cu desăvîrşire cumpătul, iar cazacii prinseră iar inimă. „Iacătă că am biruit tot noi !" se auziră de pretutindeni glasuri de zaporojeni ; apoi răsunară goarnele şi cazacii înălţară flamura biruinţei. Leşii zdrobiţi fugeau care încotro, căutînd să se ascundă. „Nu, n-am biruit încă pe deplin !" grăi Taras, cătînd spre porţile oraşului, şi vorba lui era plină de adevăr.

Porţile se deschiseră larg şi, prin ele, ieşi în zbor nebun polcul de husari, podoaba tuturor polcurilor călări. Husarii călăreau toţi ca unul armăsari roibi, de soi. În faţa tuturor zbura ca vîntul şi ca gîndul un voinic mai sprinten şi mai frumos decît toţi ceilalţi. De sub coiful de aramă i se vedea părul negru răvăşit de vînt şi legată de braţ îi fîlfîia o năframă scumpă, înflorată de mîinile celei mai frumoase fecioare dintre frumoase. Cînd îl văzu, Taras rămase ca trăsnit : călăreţul era Andrii. Iar voinicul, încins de dorul nestăvilit al luptei şi lacom de a se învrednici cu adevărat de darul ce-l purta în mînă, se repezi spre cazaci aidoma ogarului tînăr, cel mai frumos şi cel mai iute din toată haita. Aşa se repede ogarul, la un îndemn al vînătorului priceput, întinzîndu-şi picioarele ce parcă nici nu ating pămîntul, plecîndu-şi tot trupul într-o parte, şi aruncînd din fugă zăpada răscolită şi întrecînd de zece ori, în focul goanei lui, iepurele după care aleargă. Bătrînul Taras se opri

în loc, privind cum își curăță Andrii calea, cum împrăștie, măcelărește și împarte lovituri de sabie în dreapta și în stînga. Dar nu-l răbdă inima pe Taras și începu să strige : „Cum ?... Dai în ai tăi ?... În ai tăi, fecior de satană ? În ai tăi dai ?..." Dar Andrii nu vedea pe cei care-i stăteau în față, nu știa dacă-s de-ai lui sau străini ; nu vedea nimic. Vedea doar cîrlionții, cîrlionții lungi, pieptul alb ca lebăda lacurilor, gîtul ca neaua, umerii, într-un cuvînt tot ceea ce fusese zămislit pentru sărutări pătimașe.

— Ehei, flăcăiașilor, momiți-l spre pădure ! Momiți-l numai și... las' pe mine ! strigă Taras, și pe dată treizeci dintre cei mai iuți cazaci se arătară gata să-l momească pe Andrii. Își îndesară mai bine pe cap căciulile și se repeziră drept în fața husarilor, tăindu-le drumul. Izbiră dintr-o parte rîndurile din față, le învălmășiră, le despărțiră de cele din spate, cinstiră cu lovituri pe unul, ospătară darnic pe altul, iar Golokopîtenko îl lovi setos pe Andrii cu latul sabiei pe spate și o luă numaidecît la fugă din fața leșilor, cît îi țineau puterile de cazac. Cum s-a mai încins Andrii ! Cum a prins să clocotească prin toate vinele lui sîngele tînăr ! Îmboldindu-și calul cu pintenii tăioși, se avîntă ca săgeata în urma cazacilor, fără să mai privească îndărăt, fără să vadă că abia de se pot ține după el vreo douăzeci de leși cu totul. Iar cazacii zburau ca vîntul pe caii lor, drept spre pădure. Andrii își grăbi și mai mult armăsarul și tocmai cînd era gata să-l ajungă pe Golokopîtenko, o mînă vînjoasă apucă fără de veste calul de frîu. Andrii întoarse capul : în fața lui stătea Taras ! Atunci începu să tremure din toate mădularele și îngălbeni la față...

Așa se întîmplă cu școlarul care-i repede fără să vrea un pumn tovarășului său, și primind de la acesta o lovitură cu linia în frunte, se aprinde dintr-o dată ca focul, sare orbit de mînie din bancă, se ia după fugarul înspăimîntat, gata să-l sfîșie în bucăți, cînd deodată se pomenește față-n față cu profesorul, care tocmai intră pe ușă. Cît ai clipi din ochi, se potolește pornirea lui nebunească și se ostoiește mînia neputincioasă. Tot astfel, într-o singură clipă se potoli — ca și cum n-ar fi fost vreodată — mînia lui Andrii. Nu-l vedea decît pe tatăl său, înfricoșător la chip.

— Ei, ce facem acum ? rosti Taras, privindu-l drept în ochi.

Dar Andrii nu ştiu să răspundă nimic la vorbele lui şi stătea cu privirile în pămînt.

— Ce zici, feciorul meu ? Ţi-au ajutat leşii tăi ?

Dar nici acum Andrii nu răspunse nimic.

— Va să zică, ai vîndut tot ? Credinţa, pe ai tăi ?!... Biine ! Ia descalecă !

Ascultător ca un copil, voinicul descălecă şi rămase în faţa lui Taras, cu sufletul la gură.

— Stai aşa şi nu mişca ! Eu te-am făcut, eu o să te ucid ! mai spuse Taras, şi dîndu-se cu un pas îndărăt, îşi scoase puşca de pe umeri.

Alb ca varul era chipul lui Andrii şi doar buzele i se mişcau încet, rostind un nume ; dar numele ce-l rostea nu era nici al patriei, nici al mamei şi nici al fraţilor săi. Era numele frumoasei leahe. Şi Taras trase !

Ca spicul atins de seceră, ca mielul care simte sub inima lui tăişul ucigător, Andrii îşi lăsă capul în piept şi se prăbuşi pe iarbă, fără să scoată o vorbă măcar !

Iar părintele ucigaş rămase să privească îndelung trupul neînsufleţit al fiului ucis. Era şi după moarte nespus de frumos ; chipul lui plin de bărbăţie, care cu cîteva clipe înainte strălucise de putere şi de farmecul ce supunea orice inimă de femeie, mai păstra încă frumuseţea lui minunată ; sprîncenele-i negre, cum e catifeaua cernită, scoteau şi mai mult în vileag trăsăturile feţei golite de sînge.

— Ce-i lipsea să fie cazac adevărat ? spuse Taras. Înalt la stat, sprîncene negre, faţă... parcă-i boier curat. Şi ce mînă tare a avut la luptă ! Şi a pierit, a pierit fără slavă, ca un cîine ticălos !

— Tată, ce-ai făcut ? Tu l-ai răpus ? întrebă Ostap, care se apropiase în vremea asta călare.

Taras încuviinţă cu un semn al capului.

Ostap se uită lung în ochii mortului şi, simţind o mare milă pentru fratele său, spuse îndată :

— Să-l încredinţăm cu cinste pămîntului, ca să nu-i batjocorească vrăjmaşii trupul şi să nu-l sfîrtece cu ciocurile lor păsările de pradă.

— Las' că are cine să-l îngroape şi fără noi ! răspunse Taras. Are cine să-l jelească şi să-l bocească !

Apoi rămase o vreme pe gînduri, dacă trebuie să-i azvîrle leşul lupilor spre sfîşiere, ori să cruţe vitejia lui voinicească, pe care orice luptător neînfricat trebuie s-o cinstească la altul. Dar deodată îl zări pe Golokopîtenko zburînd spre el în goana calului.

— Nenorocire mare, hatmane ! S-au întărit leşii ! Le-au sosit în ajutor puteri noi !

Nu sfîrşi vorba Golokopîtenko şi iată-l pe Vovtuzenko :

— Jale, hatmane ! Le vin leşilor mereu alte ajutoare !...

Şi nu sfîrşi bine Vovtuzenko şi sosi în goana mare Pîsarenko, dar nu pe cal, ci pe jos — îşi pierduse calul în luptă.

— Unde-mi eşti, taică ? Te caută cazacii ! A căzut hatmanul de cureni Nevîlîciki şi Zadorojnîi, aşijderea şi Cerevicenko... Dar cazacii luptă neclintiţi şi nu vor să moară, pînă nu te-or vedea la faţă ; aşa li-i dorinţa : să-i învălui cu privirea ta înainte de a-şi da sufletul !

— Încalecă, Ostap ! spuse Taras, grăbit să-şi mai vadă cazacii în viaţă şi să le dea prilejul să-şi privească şi ei hatmanul în ceasul cel de pe urmă.

Dar n-apucară ei să iasă din pădure, că vrăjmaşii o împresurară din toate părţile ; printre copaci, oriunde ar fi privit cu ochii, se iviră călăreţi cu săbii şi suliţe în mînă. „Ostap !... Ostap, nu te lăsa !" strigă Taras şi, smulgîndu-şi sabia din teacă, prinse a-i croi în fel şi chip pe cei care-i cădeau la îndemînă. Şase leşi dintr-o dată se năpustiră asupra lui Ostap. Numai că-i ajunse pesemne ceasul rău : unuia îi zbură capul, altul se dădu înapoi, dar se rostogoli la pămînt, altul se alese cu vîrful suliţei între coaste. Cel de-al patrulea, mai cutezător, îşi feri capul de glonţ ; plumbul fierbinte nimeri în pieptul calului care se ridică pe picioarele dindărăt, turbat de durere, şi se prăbuşi apoi la pămînt, strivind şi călăreţul sub greutatea lui... „Aşa, feciorule !... Aşa, Ostap !... îi strigă Taras. Iaca vin şi eu !"... Dar nu mai prididdea să se apere de alţi şi alţi vrăjmaşi. Lupta Taras, spinteca leşii, împărţea mîngîieri în dreapta şi în stînga, dar tot cu ochii la Ostap era ; şi vedea bătrînul că iar i s-a încăierat feciorul cu vreo opt leşi deodată. „Ostap !... Ostap, Ostap, ţin-te bine !" Dar nu mai e chip să se ţină Ostap ; unul dintre leşi îi şi aruncase arcanul de gît, iar ceilalţi îl legau, îl duceau pe Ostap al lui ! „Eh, Ostap,

Ostap ! strigă Taras, făcîndu-şi drum din greu cu sabia spre el şi tocînd leşii în dreapta şi în stînga, cum toacă bucătarul varza. Eh, Ostap, Ostap !..." Dar în aceeaşi clipă simţi ca o izbitură de bolovan în cap. Toate se învîrtiră si se rostogoliră în ochii lui. Ca într-un vălmăşag nebun, văzu o clipă capete de oameni, lănci, fum, sclipiri de foc, crengi cu frunze, toate îi jucară înaintea ochilor... Apoi se prăbuşi greu, ca un stejar bătrîn, tăiat la rădăcină. Şi privirile i se împînziră de ceaţă.

X

— E, da mult am mai dormit ! grăi Taras, venindu-şi în fire ca după un somn greu, de beţie, şi cercă să-şi dea seama unde se află. O slăbiciune covîrşitoare îi stăruia în mădulare. În ochii lui jucau, cînd ivindu-se, cînd pierind iar, pereţii şi ungherele unei odăi pe care n-o ştia. În cele din urmă îl văzu pe Tovkaci, care şedea în faţa lui şi părea că ascultă cu grijă orice răsuflare ce-i ieşea din piept.

„Da, gîndi Tovkaci, auzindu-l, ai fi dormit poate somnul de veci !" dar nu spuse nimic şi se mulţumi doar să-l ameninţe pe Taras cu degetul, poruncindu-i să tacă.

— Da spune o dată unde mă aflu ! întrebă iar Taras, încordîndu-şi gîndurile şi căutînd să-şi amintească cele întîmplate.

— Taci ! îl dojeni cu asprime tovarăşul de lupte. Ce mai vrei să ştii ? Nu vezi că eşti tot numai răni ? De două săptămîni zbor cu tine în şa, fără să-mi trag sufletul, iar tu în fierbinţeala bolii îndrugi te miri ce năzdrăvănii ! Asta-i ce-l dintîi somn liniştit pe care-l dormi ! Taci acum, dacă nu vrei să-ţi faci tu singur rău !

Dar Taras se străduia din răsputeri şi se muncea să-şi adune gîndurile şi să-şi amintească de tot ce-a fost.

— Păi... pe mine m-au înconjurat leşii şi m-au înhăţat chiar, nu-i aşa ? Şi n-aveam nici o putinţă să scap din mîinile lor !

— Taci, dacă-ţi spun, afurisitule ! strigă Tovkaci înciudat, ca o dădacă scoasă din răbdări, care dojeneşte un copilaş neastîmpărat. Te ajută la ceva să afli cum de-ai

scăpat ? Mulţumeşte-te că ai scăpat şi gata ! S-au găsit şi oameni care să nu te lase la greu ! Şi acum ajunge ! Mai avem noi destule nopţi de fugă împreună ! Crezi poate că treci în ochii leşilor drept un cazac de rînd ? Da de unde ! Au pus preţ pe capul tău două mii de galbeni !

— Da Ostap ? strigă Taras şi se încordă din răsputeri ca să se ridice, dar deodată îşi aminti cum vrăjmaşii l-au înhăţat pe Ostap, cum l-au legat chiar în faţa lui şi pricepu că acum voinicul e în mîinile leşilor.

Şi durerea îi ameţi capul bătrîn. Rupse şi smulse toate legăturile de pe răni, le aruncă cît colo, dădu să spună ceva cu glas tare, dar în loc de asta îndrugă vorbe fără şir ; fierbinţeala şi aiurările puseră iar stăpînire pe dînsul şi vorbele nebuneşti, fără legătură între ele, ieşeau nestăvilite din gura lui.

Iar tovarăşul lui credincios stătea în faţa sa, ocărîndu-l şi copleşindu-l cu vorbe aspre pline de dojană. În cele din urmă, îl apucă de mîini şi de picioare, îl înfăşă ca pe un prunc, îi legă la loc rănile, îl înveli într-o piele de bou, apoi îl puse într-o scoarţă tare, îl prinse cu frînghii de şa şi porniră iar la drum în goană mare.

— O să te duc acasă, fie chiar şi mort ! N-o să le îngădui leşilor să-şi bată joc de tine, neam de cazac, să-ţi sfîrtece trupul în bucăţi şi să ţi-l azvîrle în apă. De o fi să-ţi ciugulească hultanul ochii din cap, apoi să fie acela măcar un hultan din stepa noastră şi nu unul de-al leşilor, care vine de pe pămîntul lor. Măcar mort şi tot te-oi duce eu în Ucraina noastră !

Aşa vorbi tovarăşul credincios şi după ce umblă fără răgaz călare zile şi nopţi de-a rîndul, îl duse pe Bulba, care zăcea fără cunoştinţă, drept la Seci. Acolo se apucă să-l tămăduiască, oblojindu-l zi şi noapte cu ierburi şi cataplasme ; mai găsi şi o ovreică pricepută în ale tămăduirii, care vreme de o lună îi dădu să bea tot soiul de fierturi şi, în sfîrşit, Taras se simţi mai bine. Fie că l-au ajutat doftoriile, fie că tăria lui de fier a biruit boala, dar peste o lună şi jumătate, Taras se putu ţine pe picioare ; rănile lui erau vindecate şi doar crestăturile lăsate de săbiile vrăjmaşe mărturiseau cît de adînc fusese rănit bătrînul cazac. Cu toate acestea Bulba era din zi în zi mai posomorît şi mai trist. Trei brazde adînci i se iviră pe frunte şi nu se mai

neteziră niciodată. Își aruncă bătrînul privirile în jur și văzu că toate erau acum schimbate la Seci. Vechii lui tovarăși muriseră toți pe cîmpul de luptă. Nu mai rămăsese nici unul dintre aceia care se ridicaseră pentru dreptate, credință și frăție căzăcească. Că și dintre aceia care porniseră cu hatmanul lor în urmărirea tătarilor nu mai rămăsese nici unul : toți își dăduseră viețile, toți pieriseră, care în luptă, de moarte vitează, care de foame și de sete în stepa sărată a Crimeii, care în robie, nemaiputînd să îndure o asemenea rușine. Nici vechiul hatman nu mai era de mult în viață, nici alți tovarăși bătrîni de-ai lui Bulba ; peste mormintele celor care fuseseră odată cazaci plini de putere clocotitoare creștea acum iarba. I se năzărea lui Taras că parcă ar fi fost pe acolo un chef mare și zgomotos, dar că acum vasele erau făcute țăndări, că nu mai rămăsese pe nicăieri pic de vin, că oaspeții și slugile furaseră toate potirele și nastrapele scumpe, iar stăpînul casei stătea încruntat și-și zicea : „Mai bine n-ar fi fost niciodată acel chef !" Zadarnic cei din jur căutau să-l întoarcă de la gîndurile lui și să-l înveselească ; zadarnic banduriștii bătrîni și bărboși, strînși cîte doi și trei laolaltă, treceau pe dinaintea lui, slăvind isprăvile-i vitejești de cazac. Taras privea totul cu asprime și nepăsare ; pe fața lui împietrită nu se putea citi decît o durere nestinsă și cu capul lăsat trist în piept spunea într-una : „Fiul meu ! Ostap al meu !"

În vremea asta, zaporojenii se găteau să pornească pe mare. Două sute de luntri fură coborîte pe apele Niprului și, curînd, Asia Mică zări și ea cazaci cu capete rase și cu cîte un moț lung în creștet, cazaci care treceau prin foc și sabie țărmurile ei înfloritoare ; mai zări și turbanele localnicilor săi mahomedani presărate aidoma florilor fără număr prin cîmpiile stropite de sînge sau plutind pe valuri lîngă țărmurile ei. Mai văzu nenumărați șalvari zaporojeni mînjiți cu dohot și nenumărate mîini vînjoase, cu biciuști negre. Zaporojenii au mîncat și au nenorocit toți strugurii, iar prin moscheie au lăsat grămezi întregi de bălegar ; șalurile scumpe, persiene, le-au folosit drept brîie, încingîndu-le peste svitcile murdare. Și multă vreme după aceea s-au mai găsit prin meleagurile pomenite pipe scurte de-ale zaporojenilor. Bucuroși de isprava lor, au pornit apoi pe drum de întoarcere ; dar o corabie turcească, cu zece tu-

nuri, s-a luat după ei şi, trăgînd din toate tunurile deodată, a împrăştiat ca pe nişte păsări luntrişoarele lor uşoare. A treia parte din cazaci îşi găsi moartea în valurile mării, dar ceilalţi se strînseră iar laolaltă şi ajunseră cu bine la gurile Niprului, aducînd cu ei şi douăsprezece butoiaşe doldora de ţechini. Dar toate astea nu-l mai bucurau pe Taras. El pleca în lunci şi în stepă, zicînd că se duce la vînătoare ; alicele lui însă rămîneau toate necheltuite. Cu sufletul plin de durere se aşeza pe malul mării, punîndu-şi puşca jos şi şedea multă vreme aşa, cu capul plecat, rostind într-una : „Ostap al meu ! Ostap al meu !" În faţa lui se aşterneau valurile sclipitoare ale Mării Negre ; departe, în păpuriş, ţipa cîte un pescăruş... Mustaţa căruntă a lui Bulba lucea ca argintul şi lacrimile una după alta îi picurau încet din ochi.

În cele din urmă Taras nu mai putu să îndure. „Fie ce-o fi, dar eu mă duc în cercetare, ca să aflu de-i viu ori în mormînt. Ori poate nici în mormînt nu mai e ?! Întîmple-se orice, că eu tot o să aflu !" Nu trecu o săptămînă şi Taras se şi afla în oraşul Uman, călare pe cal, înarmat cu suliţă şi sabie, avînd plosca de drum prinsă în şa, ceaunaşul cu salamată, praf de puşcă şi cartuşe, piedici pentru cal şi cîte altele ce-i trebuiau. În oraş, Bulba se duse drept la o căsuţă urîtă şi murdară, cu ferestruicile mici, care abia se zăreau de afumate ce erau. Coşul de la sobă era astupat cu cîrpe, iar acoperişul găurit era înţesat de vrăbii. Chiar în faţa uşii se ridica un morman de gunoi. Din fereastră se zărea un cap de ovreică, cu scufie împodobită cu mărgăritare înnegrite.

— Bărbatul ţi-e acasă ? întrebă Taras, descălecînd şi legîndu-şi calul de un cîrlig de fier, bătut chiar lîngă uşă.

— Acasă ! răspunse femeia şi ieşi grăbită în prag, aducînd o merţă de grăunţe pentru cal şi o cană de bere pentru călăreţ.

— Şi unde-i jidovul tău ?

— E în odaia cealaltă ; se roagă, spuse muierea făcînd o plecăciune, iar cînd îl văzu pe Bulba că duce cana cu bere la gură, îi ură multă sănătate.

— Rămîi aici ! Hrăneşte şi adapă calul, că eu vreau să vorbesc între patru ochi cu omul tău. Am treabă cu dînsul.

Ovreiul era vestitul Iankel, care se făcuse arendaş şi cîrciumar în oraşul acela, îi avea acum la mînă pe toţi panii şi şleahticii din împrejurimi, cărora le luase încetul cu încetul toţi banii şi-şi făcuse bine simţită şederea prin partea locului. Pe o întindere de trei leghe împrejur nu mai rămăsese nici un bordei în picioare : totul se dărăpănase, se învechise, totul se dusese pe băutură şi nu rămăsese decît sărăcia lucie şi zdrenţăroasă. Ţinutul întreg era pustiit, de parcă l-ar fi bîntuit focul sau ciuma. Şi dacă Iankel ar mai fi trăit acolo încă zece ani, el ar fi pustiit, fără îndoială, tot voievodatul. Taras intră în odaie. Ovreiul se ruga, acoperit cu un tales destul de murdar şi tocmai bine se întoarse ca să scuipe pentru cea din urmă oară, după obiceiul credinţei sale, cînd, deodată, dădu cu ochii de Bulba, care se ţinea la spatele lui. Şi în aceeaşi clipă începură mai întîi şi-ntîi să joace înaintea lui cei două mii de galbeni făgăduiţi pentru capul cazacului ; dar Iankel se ruşină şi el de lăcomia sa şi căută să înăbuşe pofta-i nesăţioasă de aur ce-i încolăcea inima ca un şarpe.

— Ascultă, Iankel, îi spuse Taras jidovului, care tot făcîndu-i plecăciuni, închise grijuliu uşa, ca să nu-i vadă cineva. Te-am scăpat de la moarte ! Fără mine zaporojenii te-ar fi ciopîrţit ca pe un cîine ! Acum e rîndul tău să-mi faci un bine.

Jidovul strîmbă puţin din nas.

— Ce bine ? Dacă-i vorba de un bine care se poate face, atunci de ce nu l-aş face ?

— Lasă palavrele ! Du-mă la Varşovia.

— La Varşovia ? Cum adică la Varşovia ? întrebă Iankel. Sprîncenele şi umerii lui se înălţară de uimire.

— Nu vreau s-aud nimic ! Du-mă la Varşovia şi gata ! Fie ce-o fi, dar eu vreau să-l mai văd o dată, să-i spun măcar o vorbă.

— Cui să-i spuneţi o vorbă ?

— Lui Ostap, feciorul meu.

— Oare n-a auzit pan Taras că...

— Ştiu, ştiu tot : pe capul meu s-a pus preţ două mii de galbeni ! Da bine mai cunosc, proştii de ei, cît face capul meu ! Uite, eu îţi dau cinci mii. Două mii acum, şi Bulba deşertă din buzunarele lui două mii de galbeni, iar ceilalţi cînd m-oi întoarce.

Ovreiul înşfăcă un ştergar şi acoperi cît ai clipi galbenii cu el.

— Vai ce ban frumos ! Vai ce ban frumos ! nu mai contenea el, răsucind un galben între degete şi încercîndu-l între dinţi. Eu aşa cred, că omul de la care a luat pan Taras galbenii ăştia minunaţi n-a mai trăit nici un ceas pe lume, ci s-a dus la rîu şi s-a înecat în apele lui, de inimă rea că a pierdut asemenea galbeni !

— N-aş fi stat eu să mă rog de tine ! M-aş fi dus poate singur la Varşovia, dar mi-e că mă cunoaşte careva şi că pun mîna pe mine afurisiţii ceia de leşi, pentru că eu nu-s hîtru la scorneli. Pe cînd voi, jidovii, sînteţi parcă anume făcuţi pentru ele. Sînteţi în stare să-l trageţi pe sfoară şi pe dracu ! Voi cunoaşteţi toate vicleşugurile. Iacă de ce am venit la tine ! Ş-apoi nici la Varşovia nu m-aş fi descurcat eu de unul singur ! Pune chiar acum caii la căruţă şi du-mă !

— Da ce gîndeşte pan Bulba, că-i de ajuns să înhami iapa la căruţă şi „di, murgule" ? Îşi închipuie cumva pan Taras că pot să-l duc aşa, cum e, fără să-l ascund ?

— Bine, atunci ascunde-mă cum te-i pricepe ! Bagă-mă într-un butoi deşert ! Merge ?

— Vai, vai, vai ! Crede oare pan Taras că eu pot să-l bag într-un butoi ? Nu-şi dă seama, oare, că fiecare o să-şi închipuie că duc rachiu ?

— N-are decît să creadă !

— Cum ? Adică să creadă că-i rachiu, da ? mai zise jidovul şi se apucă cu amîndouă mîinile de perciuni şi pe urmă îşi înălţă braţele către cer.

— Ei ? Ce-ai rămas aşa, ca trăsnit ?

— Nu ştie oare pan Taras că dumnezeu a lăsat anume rachiul pe lumea asta, ca să-l guste fiecare ? Acolo toţi îs lacomi şi pofticioşi. Un şleahtic e gata să alerge cinci verste în urma butoiului. Iar de i-o da prin cap să sfredelească şi o găurică în fund, o să vadă numaidecît că nu curge nimic din butoi şi o să zică : „Un jidov n-o să ducă el butoiul gol la tîrg ! Trebuie să fie ceva la mijloc ! Puneţi mîna pe jidov, legaţi-l, luaţi-i banii şi aruncaţi-l în temniţă !" Pentru că toate relele în capul unui jidov se sparg ! Pentru că un jidov e socotit cîine de toţi ceilalţi ! Pentru că fiecare îşi zice că dacă eşti jidov, nu eşti om !

— Atunci ascunde-mă într-un car cu peşte !

— Nu se poate, pan Taras ! Zău că nu se poate ! Azi pretutindeni în Lehia oamenii sînt flămînzi ca nişte cîini ! O să fure tot peştele şi o să-l dibuie şi pe pan.

— Atunci du-mă călare pe dracu, numai du-mă !

— Ascultă-mă, ascultă-mă bine, pan Taras ! spuse Iankel, trăgîndu-şi în sus mînecile şi apropiindu-se de Bulba cu degetele răşchirate. Iaca ce o să facem : pretutindeni se lucrează acum la castele şi cetăţi ! De prin Nemţie au venit încoace ingineri franţuji şi din această pricină, pe toate drumurile oamenii cară o mulţime de pietre şi cărămizi. Să se culce pan Taras pe fundul căruţei, iar deasupra o să grămădesc cărămizi. Pan Taras arată plin de sănătate şi putere şi nu-i mare lucru dacă o să-l apese puţintel ; iar eu oi face în fundul carului şi o găurică pentru a-l hrăni pe pan.

— Fă cum ştii, dar hai odată !

Peste un ceas, ieşi din Uman o căruţă plină cu căramizi cu două gloabe înhămate la ea. Pe una din gloabe şedea Iankel cel înalt, iar perciunii lui lungi şi inelaţi fîlfîiau în vînt de sub tichiuţă, pe cînd trupul deşirat ca un stîlp din marginea drumului sălta legănat de mîrţoaga lui.

XI

Pe vremea cînd se desfăşurau întîmplările despre care se povesteşte aici, graniţele dintre ţări nu erau cercetate nici de vameşi, nici de grăniceri — spaima oamenilor întreprinzători — şi de aceea fiecare era liber să ducă cu el ce-i plăcea. Dacă se întîmpla uneori să te caute cineva şi să te cerceteze ce duci, apoi o făcea de cele mai multe ori pentru plăcerea lui, mai cu seamă dacă în car se găseau lucruri ademenitoare pentru ochi, şi cînd se putea bizui pe puterea şi greutatea palmei sale. Dar cărămida nu găsea nici un doritor care s-o cerceteze şi de aceea carul intră fără nici o piedică pe poarta cea mare a oraşului. Închis cum era în cuşca lui strîmtă, Bulba auzea doar zgomotul din jur, strigătele căruţaşilor şi mai mult nimic. Iankel, care sălta într-una pe armăsarul lui scurt de picioare şi prăfuit,

făcu cîteva ocoluri prin oraş şi coti apoi într-o ulicioară îngustă şi întunecoasă, care se numea Uliţa Murdară sau Uliţa Jidovească, pentru că aici se strînseseră într-adevăr aproape toţi ovreii din Varşovia. Ulicioara asta semăna foarte bine cu măruntaiele unei curţi dosnice, răsturnate în afară. Soarele părea că nu intră aici niciodată. Casele cu desăvîrşire înnegrite de vreme, cu prăjini aşezate de la o fereastră la alta, sporeau şi mai mult întunecimea. Arareori doar se zărea printre ele pata roşie a cîte unui zid de cărămidă, dar şi acela era adesea aproape înnegrit. Cînd şi cînd, cîte o bucată de perete proaspăt spoit şi scăldat în partea de sus de lumina vie a soarelui strălucea de o albeaţă aproape dureroasă pentru ochi. Tot ce se afla în ulicioara asta izbea cu putere privirea trecătorului : bucăţi de burlane, cîrpe, coji de tot felul şi cioburi. Fiecare dintre locuitori azvîrlea în drum tot ce nu-i mai era de trebuinţă, dînd prilej trecătorilor să-şi „desfete" simţurile cu toate aceste gunoaie. Un călăreţ ce trecea pe-acolo cu calul său mai-mai c-ajungea cu mîna prăjinile întinse prin fereastră între o casă şi alta, de care atîrnau colţuni, nădragi sau cîte o gîscă afumată. Ici-colo, la cîte o ferestruică veche, se zărea chipul destul de drăgălaş al unei ovreicuţe, gătită cu mărgele, învechite şi ele. O droaie întreagă de ovreiaşi murdari şi zdrenţăroşi, cu părul creţ, strigau şi se tăvăleau în noroi. Un ovrei roşcovan, cu obrazul atît de pistruiat încît semăna cu un ou de vrabie, scoase capul pe o fereastră şi începu să sporovăiască cu Iankel pe limba lui chisnovată şi Iankel coti numaidecît într-o curte. Un alt ovrei, ce trecea tocmai pe uliţă, se opri şi intră în vorbă cu cei doi, astfel că Bulba, cînd izbuti, în sfîrşit, să iasă de sub cărămizi, văzu trei jidovi la un loc, vorbind între ei cu mare înflăcărare.

Iankel îi spuse atunci că o să se facă totul, că Ostap al lui stă închis în temniţa oraşului şi cu toate că e greu să-i înduplеci pe temniceri, el nădăjduieşte să mijlocească o întrevedere între Bulba şi fiul lui.

Apoi Bulba intră în casă, împreună cu cei trei jidovi.

Aici jidovii se apucară să turuie iar pe limba lor neînţeleasă. Taras îi privi pe fiecare în parte. Părea zguduit de un simţămînt puternic : pe faţa lui aspră şi nepăsătoare se aprinse ca o rază atotmistuitoare de nădejde, acea nădejde

care se strecoară uneori în sufletul omului covîrşit de cea mai neagră jale ; inima lui bătrînă începu să bată mai cu putere, ca o inimă de flăcău.

— Ascultaţi-mă, jidovilor ! spuse el cu glas care tremura de patimă. Voi puteţi face orice pe lumea asta ! Puteţi scoate un lucru de pe fundul mării, dacă trebuie ! Pînă şi zicala rămasă din bătrîni spune că jidovul e în stare să se fure şi pe el, dacă-şi pune în minte s-o facă. Liberaţi-l pe Ostap al meu ! Prilejuiţi-i o scăpare din mîinile diavolilor acelora ! Îl vedeţi pe omul ăsta ! I-am făgăduit douăsprezece mii de galbeni, dar o să mai pun la ei alte douăsprezece mii. O să vînd tot : potirele scumpe şi aurul pe care l-am îngropat în pămînt, casa şi haina de pe mine şi o să mai fac pe deasupra şi o înţelegere scrisă cu voi, pe toată viaţa, prin care o să mă prind să vă dau jumătate din toată prada de război pe care am s-o iau de azi înainte.

— Nu se poate, preamilostive pan ! Nu se poate şi gata ! răspunse Iankel cu un oftat greu.

— Nu, nu se poate ! întări şi alt jidov.

Apoi toţi trei schimbară o privire între dînşii.

— Ce-ar fi să încercăm totuşi ? făcu apoi cel de-al treilea, privind sfios spre tovarăşii săi. Poate tot ne-o ajuta dumnezeu !

Apoi se apucară iarăşi să vorbească pe nemţeşte între ei. Dar oricît îşi încorda Bulba auzul, tot nu pricepea o iotă. Prinse doar cuvîntul „Mardohai", care se repeta adeseori, şi mai mult nimic.

— Uite ce e, pan Taras, spuse Iankel, noi trebuie să ne sfătuim cu un om, care-i aşa un înţelept cum n-a văzut încă lumea ! Vai cît îi de înţelept ! Curat Solomon ! Şi dacă nici el nu poate să facă nimic, apoi nimeni pe lumea asta nu poate să facă nimic ! Şezi binişor aici ! Ţine cheia, şi să nu laşi pe nimeni în casă !

Şi ovreii ieşiră în stradă.

Taras încuie uşa, apoi se apropie de ferestruica cea mică a odăii şi privi jegosul bulevard ovreiesc. Cei trei jidovi se opriseră în mijlocul ulicioarei şi vorbeau între ei cu înfocare ; nu trecu mult şi un al patrulea spori ceata lor, apoi un al cincilea. Taras auzi iar : „Mardohai, Mardohai". Jidovii aruncau mereu căutături spre capătul uliţei. În sfîrşit, de după un colţ de casă dărăpănată se ivi întîi un picior

încălţat cu un papuc ovreiesc şi apoi poalele unui caftan larg. „A, Mardohai, Mardohai !" strigară într-un glas ovreii. Un om slab, ceva mai scund decît Iankel, dar mult mai zbîrcit la faţă şi cu buza de sus neobişnuit de mare, se apropie de ceata nerăbdătoare din uliţă şi atunci toţi jidovii se apucară să-i povestească dintr-o dată păsul lor, luîndu-şi vorba din gură, iar Mardohai privi de cîteva ori pe furiş spre ferestruica lui Taras, ceea ce-l făcu pe acesta să priceapă că e vorba de el. Mardohai dădea într-una din mîini, le tăia şirul vorbei, scuipa adeseori în lături şi suflecîndu-şi poalele caftanului, îşi afunda mîna în buzunar, de unde scotea nişte flecuşteţe mărunte, arătîndu-şi cu acest prilej pantalonii scîrnavi. Apoi toţi jidovii stîrniră o hărmălaie atît de cumplită, încît acela dintre ei care făcea de strajă, fu nevoit să-i potolească prin semne, iar Taras se temu chiar o clipă că o să fie dat în vileag, dar îşi aminti numaidecît că ovreii nu ştiu să ţină sfat altfel decît în mijlocul uliţei şi că limba lor n-o pricepe nici dracu, şi se potoli.

Peste cîteva clipe, jidovii intrară cu toţii la el în odaie. Mardohai se apropie de Taras, îl bătu pe umăr şi-i spuse : „Dacă noi şi dumnezeu vrem să facem un lucru, apoi iese neapărat cum e mai bine".

Taras se uită la acest Solomon, „cum n-a mai fost altul pe lume", şi o licărire de nădejde se aprinse în sufletul lui. Ce e drept, înfăţişarea acestuia trezea oarecare încredere : buza lui de sus putea să sperie pe oricine, grosimea ei se mai datora, fără îndoială, şi unor pricini dinafară. Drept barbă, numitul Solomon avea vreo cincisprezece fire de păr cu totul, şi acelea numai în partea stîngă. Iar pe faţă i se zăreau atîtea semne de bătăi primite pentru tot soiul de isprăvi, încît pînă şi el le pierduse fără îndoială numărul şi se obişnuise să le socoată „aluniţe" din naştere.

Mardohai plecă apoi împreună cu tovarăşii săi, pătrunşi de uimire faţă de înţelepciunea lui. Bulba rămase singur. Trecea printr-o stare ciudată, nemaiîncercată de el ; pentru prima oară în viaţă se simţea neliniştit. Sufletul lui era cuprins ca de friguri. Nu mai era cazacul de odinioară, neclintit şi puternic ca un stejar. Era şovăielnic, slab. Tresărea la orice foşnet, tresărea cînd vedea orice ovrei nou ce se ivea la capăt de uliţă. Rămase în aceeaşi stare toată ziua ;

nu mîncă, nu bău şi nu-şi desprinse o clipă ochii de la ferestuica ce dădea în stradă. În sfîrşit, seara tîrziu, se arătară Mardohai şi cu Iankel. Inima lui Taras se opri în loc.

— Ei, cum a fost ? Aţi izbutit ? îi întrebă el, nerăbdător, ca un armăsar sălbatic.

Dar înainte de a se hotărî cei doi să-i răspundă, Taras văzu că Mardohai îşi pierduse şi cel de pe urmă zuluf care i se zărea — ce e drept, cam neîngrijit — de sub scufă. Jidovul dădu să-i spună ceva, dar îndrugă atîtea bazaconii, că Taras nu pricepu nimic. Cît despre Iankel, acesta se mulţumea să ducă mereu mîna la gură, de parcă era răcit.

— Vai, milostive pan ! spuse apoi Iankel. Acum chiar că nu se poate ! Să mor eu, dacă se poate ! Oamenii ceia sînt aşa de răi, că-ţi vine să-i stuchești drept în creştetul capului ! Să spună şi Mardohai ! Mardohai a făcut nişte lucruri pe care nu le-a făcut încă nimeni pe lume, dar dumnezeu n-a vrut de data asta să fie cum vrem noi ! Sînt acolo trei mii de ostaşi şi mîine au să-i omoare pe toţi cei din închisoare.

Taras privi în ochii jidovilor, dar de data asta fără nerăbdare sau mînie.

— Iar dacă vrea pan Taras să-şi vadă feciorul, apoi trebuie să meargă mîine dis-de-dimineaţă, înainte de răsăritul soarelui. Străjile s-au înduplecat, iar unul din comandanţi ne-a dat făgăduiala lui. Dar să n-aibă ei parte de noroc pe lumea cealaltă ! Oi, vei-s mir ! Cîtă lăcomie la oamenii ăştia ! Nici chiar în rîndurile noastre nu se află oameni ca ei ! Le-am dat fieştecăruia cîte cincizeci de galbeni, iar comandantului...

— Bine ! Du-mă la el ! rosti Taras cu hotărîre şi toată tăria i se întoarse iar în suflet.

Primi sfatul lui Iankel să se îmbrace ca un graf străin sosit de pe meleaguri nemţeşti, pentru care împrejurare ovreiul prevăzător îi şi făcuse rost de veşmintele trebuincioase. Afară se înnoptase de tot. Stăpînul casei, binecunoscutul jidov roşcat şi pistruiat, scoase o saltea nenorocită, acoperită cu o rogojină, şi o întinse pe laviţă, pentru Taras. Iankel se culcă pe jos, pe o saltea asemănătoare. Jidovul roşcat dădu de duşcă un păhărel de nu ştiu ce fiertură, îşi lepădă caftanul şi, rămas numai în colţuni şi în ghete, aducea foarte bine cu un pui de găină ; apoi îşi luă

balabusta şi intră împreună cu dînsa într-un fel de dulap. Doi plozi, ca doi căţeluşi de casă, se ghemuiră pe jos, lîngă dulap. Dar Taras nu dormi. Şedea nemişcat, ciocănind cu degetele în masă. Între dinţi îşi ţinea obişnuita lui pipă din care pufăia din cînd în cînd, scoţînd clăbuci de fum, din pricina cărora ovreiul adormit strănuta şi îşi băga nasul în plapomă. Dar de-abia se ivi pe cer o geană de lumină alburie, prevestitoare a zorilor, că Taras îl şi împinse pe Iankel cu piciorul.

— Scoală, omule, şi dă-mi veşmintele celea de graf.

În cîteva clipe fu gata ; îşi înnegri mustăţile şi sprîncenele, îşi puse pe creştet o tichiuţă mică, neagră, şi nimeni, nici chiar cineva dintre cei mai buni prieteni cazaci n-ar fi spus că e dînsul. Arăta ca un om de treizeci şi cinci de ani. Obrajii lui străluceau de o roşeaţă sănătoasă şi pînă şi semnele lăsate de sabie îi dădeau un aer măreţ, poruncitor. Hainele ţesute cu fir îi veneau foarte bine.

Străzile oraşului erau cuprinse încă de somn. Nici o făptură dintre acelea care-şi agonisesc hrana din neguţătorie nu se arătase, purtîndu-şi taraba. Bulba şi Iankel ajunseră, în sfîrşit, în faţa unei clădiri care semăna cu un cocor aşezat pe pămînt. Era joasă, lată, uriaşă, neagră de vreme ; într-o parte a ei ţîşnea în sus, ca un gît de cocor, un turn înalt şi îngust, cu o bucăţică de acoperiş cocoţată în vîrf. Clădirea asta împlinea o mulţime de slujbe. Aici erau cazărmile, închisoarea şi chiar şi judecătoria unde se cercetau fărădelegile. Drumeţii noştri intrară pe poartă şi se treziră numaidecît într-o sală foarte încăpătoare, ori mai degrabă o curte acoperită. Aici dormeau laolaltă aproape o mie de oameni. Drept în faţă se zărea o uşă joasă, înaintea căreia şedeau două străji, care jucau un joc : unul îl lovea pe celălalt cu două degete în palma mîinii. Străjile nu-i prea luară în seamă pe noii-veniţi şi întoarseră capul numai în clipa cînd Iankel zise :

— Noi sîntem ! Auziţi, pani ? Noi sîntem !

— Treceţi ! spuse unul din cei doi, deschizînd uşa cu o mînă, iar cealaltă întinzînd-o tovarăşului său pentru bobîrnac.

Bulba şi Iankel intrară într-un coridor îngust şi intunecat, din care pătrunseră într-o sală la fel cu cea dintîi, cu ferestruici mici în partea de sus.

— Cine-i acolo ? strigară mai multe voci deodată, şi Taras zări destul de multe cătane înarmate pînă-n dinţi. Avem poruncă să nu lăsăm pe nimeni.

— Noi sîntem ! strigă atunci Iankel. Aşa să trăiesc eu că sîntem noi, luminaţi pani !

Dar nimeni nu-i dădu ascultare. Din fericire, chiar în clipa aceea se apropie de ei un grăsun, care se vedea după toate că era şef, căci suduia mai amarnic decît ceilalţi.

— Noi sîntem, pan ! Dumneata ai şi avut prilejul să ne cunoşti şi pan graf o să te mai răsplătească şi de aici înainte !

— Lăsaţi-l să treacă, lua-v-ar toţi dracii cu mama lor cu tot. Dar să nu mai intre nimeni ! Ş-apoi să nu mai prind pe nimeni că-şi scoate sabia sau că-şi face de cap pe jos, că...

Cei doi trecători nu mai auziră sfîrşitul acestei porunci atît de înflorate.

— Sîntem noi... sînt eu... oameni buni ! spunea Iankel, de cîte ori se întîlnea cu cineva.

— Ce zici, acum s-ar putea ? întrebă el pe unul din paznici, cînd ajunseră în cele din urmă la capătul coridorului.

— Se poate. Nu ştiu numai dacă o să vă lase chiar în temniţă. Ian nu mai e acolo. A fost înlocuit cu un altul, îi răspunse strajnicul.

— Vai, vai ! făcu încetişor jidovul. Asta-i tare rău, cinstite pan !

— Du-mă înainte ! rosti Taras cu încăpăţînare.

Şi ovreiul îi făcu pe voie.

La uşa ogivală care ducea spre beciuri stătea un oştean cu mustaţa în trei rînduri. Rîndul de deasupra se răsucea în sus, cel de la mijloc era drept, iar cel de dedesubt se pleoştea în jos şi din pricina asta îi dădea o înfăţişare de motan.

Ovreiul se încovoie mult de tot în faţa lui şi apropiindu-se dintr-o parte, zise :

— Luminăţia noastră ! Pan prealuminat !

— Cu mine vorbeşti, jidovule ?

— Cu domnia voastră, pan prealuminat !

— Hm ! Şi cînd te gîndeşti că sînt numai o cătană şi atît ! răspunse mustăciosul şi în ochi i se aprinseră luminiţe de plăcere.

— Vai, şi eu îmi ziceam că sînteţi voievod ! Vai, vai, vai ! făcu ovreiul clătinînd din cap şi desfăcîndu-şi degetele a mirare. Şi ce înfăţişare semeaţă ! Să mor eu dacă nu semănaţi cu un polcovnic ! Da, da, cu un polcovnic ! Vă lipseşte numai atîtica ca să fiţi un polcovnic ! Ar trebui să vi se dea, pan, un armăsar iute ca musca şi să fiţi pus să muştruluiţi polcurile.

Oşteanul îşi netezi rîndul de jos al mustăţilor, iar ochii îi rîdeau acum de-a binelea.

— Ehei, ce mai oameni, oştenii ăştia ! urmă jidovul. Oi, vei-s mir, ce oameni straşnici ! Fireturi, zorzoane... Strălucesc ca soarele ! D-apoi şi duducile, cînd văd un oştean... vai, vai, vai !...

Şi ovreiul clătină iar din cap.

Oşteanul îşi înfoie cu mîna catul de sus al mustăţilor şi scăpă printre dinţi ceva asemănător cu un nechezat de cal.

— Rog frumos pe pan ostaş să-mi facă un bine ! spuse apoi ovreiul. Uite, dumnealui, graful, sosit de prin meleagurile străine, vrea să-i vadă pe cazaci. De cînd e, n-a văzut ce neam de oameni sînt ei !

Grafii şi baronii străini erau lucru obişnuit în Lehia, îi atrăgea acolo de multe ori dorinţa de a vedea acest colţ aproape asiatic al Europei ; ei socoteau că ţinuturile Moscovei şi Ucraina se găseau în Asia. De aceea, oşteanul făcu o plecăciune destul de adîncă în faţa lui Bulba şi găsi de cuviinţă să spună şi el cîteva vorbe.

— Nu înţeleg, luminăţia voastră, zise el, de ce vreţi să-i vedeţi ? Sînt nişte cîini, nu oameni ! Chiar şi credinţa lor e dintre acelea pe care nu le cinsteşte nimeni.

— Ba minţi, fecior de satană ! făcu Bulba. Cîine eşti tu ! Cum de-ndrăzneşti să spui de credinţa noastră că nu o cinsteşte nimeni ! Credinţa voastră de eretici n-o cinsteşte nimeni, nu pe-a noastră !

— Ehehei, prietene ! strigă oşteanul. Acum ştiu cine eşti ! Eşti şi tu dintre aceia pe care îi ţin închişi uite colo ? Stai puţin, că o să-i chem numaidecît pe ai noştri !

Taras îşi dădu seama de greşeala săvîrşită, dar încăpăţînarea şi ciuda îl împiedicau să se gîndească cum anume

ar putea s-o dreagă. Din fericire Iankel îi sări numaidecît în ajutor.

— Prealuminate pan ! Se poate să spui că dumnealui, graful e un cazac ? Dacă ar fi fost cazac cu adevărat, de unde ar fi făcut rost de un asemenea veşmînt şi de înfăţişarea asta de graf ?

— Fleacuri !... şi oşteanul deschise gura cît o şură, pregătindu-se să strige.

— Măria voastră, tăceţi ! Tăceţi pentru dumnezeu ! strigă Iankel. Tăceţi, iar noi o să vă răsplătim pentru asta aşa cum nici n-aţi pomenit ! Vă dăm doi galbeni !

— Nu mai pot ! Doi galbeni ! Doi galbeni sînt un fleac pentru mine ! Eu îi dau bărbierului meu doi galbeni numai pentru jumătate de barbă. Să-mi dai o sută ! şi zicînd aşa, oşteanul îşi răsuci falnic catul de sus al mustăţilor. Iar de nu-mi dai suta, strig pe loc !

— Şi la ce ţi-o fi trebuind aşa de mulţi, spuse cu durere în glas ovreiul, galben la faţă, desfăcînd băierile săculeţului său de piele. Totuşi era foarte mulţumit că n-avea în pungă mai mult decît atîta şi că oşteanul nu ştia să numere peste o sută. Haide, pan Taras, să plecăm cît mai iute ! Vedeţi şi dumneavoastră ce oameni haini sînt pe-aici ! mai spuse Iankel, văzîndu-l pe oştean cum îşi prefiră galbenii în palmă, cu un fel de părere de rău că n-a cerut mai mult.

— Ce ai de gînd, cătană blestemată ? spuse deodată Bulba. Galbenii i-ai luat, da de arătat cazacii văd că nici nu te gîndeşti ? Trebuie să mi-i arăţi ! Acum c-ai primit galbenii, n-ai dreptul să dai înapoi !

— Haide, căraţi-vă la dracu, că, de nu, o să dau de veste chiar acum alor noştri şi o să vedeţi voi atunci... Spălaţi putina, zic, şi cît mai repede !

— Să plecăm, pan Taras, zău să plecăm. Dă-i încolo ! Să le dea dumnezeu nişte vise... să scuipe şi alta nu ! strigă sărmanul Iankel.

Bulba îşi lăsă încet capul în piept, se întoarse în loc şi porni înapoi, însoţit de dojenile lui Iankel, pe care-l rodea jalea numai la gîndul galbenilor pierduţi pe degeaba.

— La ce bun v-aţi legat de el ? Trebuia să-l lăsaţi pe cîinele cela să suduie-n voie ! Ăştia nu pot trăi dacă nu suduie ! Oi, vei-s mir, ce noroc le dă dumnezeu la cîte

unii ! O sută de galbeni numai şi numai pentru că ne-a izgonit ! Pe cînd alde noi... ne alegem cu perciunii smulşi, cu mutra zob, de ţi-e şi lehamite să ne vezi şi nici pomeneală de suta de galbeni. Of, doamne, doamne !

Dar asupra lui Bulba faptul că dăduseră greş avu o înrîurire cu mult mai mare şi asta se vedea după flacăra mistuitoare ce-i juca în ochi.

— Să mergem, zise el deodată, scuturîndu-se parcă din toropeală. Să mergem în piaţă. Vreau să văd cu ochii mei cum o să-l chinuie !

— Vai, pan Taras, pentru ce să mergem acolo ? Că doar nu-i mai putem ajuta cu nimic !

— Să mergem ! spuse Bulba încăpăţînat.

Şi ovreiul suspinînd din greu se luă ca o dădacă după dînsul.

Piaţa unde trebuiau să fie omorîţi cazacii nu era greu de găsit : sumedenie de oameni se îndrepta într-acolo, din toate părţile. În veacul acela nemilos, o asemenea privelişte era socotită cît se poate de atrăgătoare nu numai pentru poporul de jos, ci şi pentru mai-marii lui. Mulţime mare de bătrîne, dintre cele mai cucernice, mulţime mare de fete tinere sau femei dintre cele mai fricoase, care visau pe urmă toată noaptea leşuri însîngerate şi strigau în somn atît de tare cum strigă numai un husar beat, nu scăpau totuşi nici un prilej de a privi toate astea. „Doamne, ce caznă !" ţipau uneori multe dintre ele cuprinse de istericale, şi închizînd ochii, întorceau capul ; dar rămîneau totuşi pe loc încă destulă vreme. Cîte unii din mulţime căscau larg gura şi întindeau mîinile înainte, cuprinşi de dorinţa de a se urca în capul altora ca să vadă de acolo cît mai bine. Din noianul de capete obişnuite şi asemănătoare între ele, ieşea în vileag faţa cărnoasă a unui măcelar care urmărea cele ce se petreceau cu ochi de cunoscător, schimbînd cîte o vorbă-două cu meşterul făuritor de arme, căruia îi zicea „cumetre", pentru că în zile de sărbătoare se îmbătau amîndoi în aceeaşi cîrciumă. Unii vorbeau cu înfocare despre cele ce vedeau, iar alţii făceau chiar prinsoare ; dar cea mai mare parte o alcătuiau aceia care privesc tot ce se întîmplă în lume, scobindu-se în nas. În rîndul întîi, chiar lîngă mustăcioşii care alcătuiau garda civică, se zărea un şleahtic tînăr, care poate că nici nu era şleahtic, ci voia

doar să pară, îmbrăcat ostăşeşte ; se gătise cu tot ce avea pe lumea asta în aşa hal, că acasă la el nu mai rămăsese de bună seamă decît o cămaşă zdrenţăroasă şi o pereche de cizme scîlciate. La gît îi atîrnau unul peste altul două lănţişoare cu nu ştiu ce galben spînzurat de ele. Venise cu drăguţa lui, Iuzîsea, şi acum se întorcea mereu să vadă dacă nu cumva i-o fi pătat cineva rochia de mătase. Tînărul îi lămurea cu atîta siguranţă tot ce vedea în jur, că să fi vrut mult şi bine şi n-aveau ce adăuga. „Toată lumea asta, pe care o vezi adunată aici, Iuzîsea, sufleţelul meu, a venit să se uite cum o să fie omorîţi tîlharii. Iar acela, pe care-l vezi, sufleţelul meu, cu securea şi alte scule în mînă, e gîdele ; el o să-i omoare. Cînd s-o porni să tragă pe roată sau să căznească într-alt chip, tîlharul acesta o să mai rămînă viu ; dar cînd i-o tăia capul cu securea, apoi să ştii, sufletul meu, că îndată o să-şi dea duhul. Mai întîi o să ţipe şi o să se zbată, dar de cum i-or tăia capul, n-o să mai simtă nevoie nici să strige, nici să mănînce, nici să bea, şi asta, sufleţelul meu, pentru că n-o să mai aibă cap." Iar Iuzîsea asculta toate astea cu teamă şi nesaţ. Acoperişurile caselor erau înţesate de lume. Prin ferestruicile podurilor priveau mutre din cale-afară de ciudate, cu mustăţi şi un soi de boneţele pe cap. În balcoane, umbriţi de baldachine, şedeau cei din protipendadă. Mînuţa gingaşă a unei domniţe, zîmbitoare şi strălucitoare ca zahărul în albeaţa ei, se ţinea de parmaclîc. Prealuminaţii pani, toţi îndeajuns de graşi, priveau cu înfăţişare falnică. O slugă în haine bogate, cu mînecile suflecate, umbla printre ei, purtînd pe tavă tot soiul de băuturi şi mîncăruri. Adeseori cîte o jucăuşă cu ochii negri apuca dulciuri şi fructe cu mînuţa ei albă şi le arunca în mulţime. Atunci ceata de cavaleri înfometaţi întindea care mai de care pălăriile ca să le prindă, iar un şleahtic înalt, care-i întrecea cu un cap pe toţi ceilalţi, îmbrăcat în veşmînt roşu ieşit de vreme, cu fireturi de aur înnegrite şi ele, apuca prada cu ajutorul mîinilor sale lungi, o săruta, o ducea o clipă la inimă şi numai după aceea o punea în gură. Un şoim privea şi el din cuşca lui aurită, atîrnată de balcon : cu capul înclinat într-o parte şi cu un picior ridicat în aer, se zgîia la lumea adunată. Deodată însă mulţimea prinse a fremăta şi de

pretutindeni se auziră strigăte : „Iată-i !... Îi aduce pe cazaci !... Cazacii !..."

Veneau ca capetele descoperite, cu moţurile lor lungi şi cu bărbi mari ce le crescuseră în închisoare. Nici teamă, nici încruntare nu se zărea pe chipurile lor, ci o mîndrie liniştită, senină. Veşmintele de postav scump se învechiseră în închisoare şi atîrnau acum de pe ei ca nişte zdrenţe ; nu se uitau la oamenii din jur, nici nu le făceau plecăciuni. În faţa tuturor păşea Ostap.

Ce o fi simţit bătrînul Taras la vederea lui Ostap al său ? Ce o fi fost în inima lui ? Îl mînca din ochi, ascuns în mulţime cum era, şi nu lăsă să-i scape nici o mişcare. Robii se apropiau în acea clipă de locul unde trebuiau să-şi primească moartea. Ostap se opri. El cel dintîi trebuia să soarbă pînă la fund cupa amarului. Atunci, învăluindu-i pe toţi ai săi cu privirea, ridică mîna şi strigă cu glas tare :

— Deie domnul ca nici unul dintre ereticii care s-au adunat aici să nu auză, afurisiţii, văicăreli din gura creştinului care îndură cazne în faţa lor ! Să nu rostească nici unul dintre noi vreo vorbă !

Şi după ce grăi aşa, se apropie de locul morţii.

— Aşa, fiule, bine ai grăit ! spuse încetişor Bulba şi îşi plecă în pămînt capul albit de ani.

Iar gîdele smulse de pe Ostap zdrenţele învechite, îi prinse mîinile şi picioarele într-un fel de butuci de lemn anume lucraţi şi... Dar să nu mai tulburăm mintea cititorului înfăţişîndu-i priveliştea chinurilor nemaipomenite, la auzul cărora i s-ar ridica părul măciucă. Ele izvorau din sălbăticia acelui veac cumplit, cînd omul trăia doar prin sîngeroase isprăvi ostăşeşti care-i căleau sufletul, închizîndu-l simţămintelor înalte. Zadarnic unii, ce e drept puţini la număr, şi care ieşeau din rîndul obişnuiţilor timpului, se ridicau împotriva acestor fapte îngrozitoare. Zadarnic regele şi mulţi cavaleri cu mintea luminată căutau să arate celorlalţi că o asemenea sălbăticie nu face decît să aţîţe dorul de răzbunare al neamului căzăcesc. Dar puterea regelui şi a acelor luminaţi era nimic în faţa samavolniciei şi îndrăznelii dregătorilor statului, care prin lipsa lor de judecată, printr-o neînţelegere oarbă a viitorului, printr-o mîndrie copilărească şi o fudulie ieftină, preschimbaseră sfatul bătrînilor într-o caricatură a cîrmuirii.

Ostap îndură chinurile şi caznele ca un uriaş din poveste. Nici un strigăt, nici un geamăt nu scăpă de pe buzele lui ; nici măcar atunci cînd călăii începură să-i fărîme oasele mîinilor şi ale picioarelor, iar pîrîitul lor înspăimîntător se auzi pînă departe în rîndurile privitorilor, învăluiţi de o tăcere de moarte, cînd duducile îşi întoarseră ochii de la cel chinuit, nici măcar atunci nu-i scăpă un geamăt cît de mic şi nici un muşchi nu i se clinti pe faţă. Taras stătea în mulţime cu capul plecat, iar ochii lui cătau cu mîndrie în sus şi bătrînul încuviinţa : „Aşa, fiule, aşa !"

Dar cînd îl duseră pe Ostap la cele din urmă chinuri ale morţii, tăria voinicului prinse parcă a şovăi. Îşi roti ochii împrejur : Dumnezeule mare ! Numai oameni necunoscuţi, numai feţe străine ! De ar fi fost măcar cineva dintre cei dragi, acum cînd avea să-şi dea sufletul. Nu tînguirile şi plînsul măicuţei lui slabe ar fi vrut el să audă în acel ceas, nici strigătele deznădăjduite ale unei neveste care şi-ar fi smuls părul din cap şi s-ar fi lovit cu pumnii peste sînul alb ! Nu ! Ar fi vrut să vadă în faţa lui un bărbat cu tăria neclintită, care să-l răcorească prin vorbă înţeleaptă şi să-l mîngîie în ceasul din urmă. Şi iată că puterea lui sufletească îl părăsi, şi strigă Ostap, cuprins de slăbiciune :

— Tată, unde eşti ? Mă auzi tu oare ?

— Te aud ! răsună deodată în tăcerea de mormînt, şi toată mulţimea aceea fără număr se cutremură ca un singur om.

Parte din oştenii călări se repeziră să cerceteze cu grijă mulţimea. Iankel se îngălbeni la faţă ca un mort, şi cînd cătanele se depărtară oleacă de dînsul, se întoarse cu teamă ca să vadă ce face Taras ; dar acesta nu mai era lîngă el ; parcă-l înghiţise pămîntul.

XII

Dar iată că Taras nu pierise fără urmă. O sută douăzeci de mii de cazaci se arătară dintr-o dată la graniţele Ucrainei. De data asta nu mai era o frîntură de oaste sau un pîlc ce pornea după pradă, sau în urmărirea tătarilor. Nu ! Se

ridicase seminţia întreagă, pentru că se umpluse paharul răbdării ! Se ridicase pentru a răzbuna batjocura adusă drepturilor sale, înjosirea datinelor, pîngărirea credinţei strămoşeşti şi a obiceiurilor sfinte, ocara adusă bisericilor, samavolniciile panilor străini, asuprirea poporului, unirea cu credinţa catolică, domnia ruşinoasă a jidovilor pe pămîntul pravoslavnic — într-un cuvînt tot ce sporise şi aţîţase din timpuri străvechi ura neîmpăcată a cazacilor. În capul a toată oastea asta multă ca frunza şi ca iarba se afla tînărul dar neînfricatul hatman Ostraniţa, iar alături de el se ţinea tovarăşul lui umblat prin lume, bătrînul Gunea, care-i era sfetnic credincios. Opt polcovnici călăuzeau fiecare cîte un polc de douăsprezece mii de cazaci. Doi esauli mai mari şi un purtător al bunciucului călăreau în urma hatmanului. În fruntea steagului celui mai de seamă, păşea mai-marele stegarilor, iar în depărtare, fluturau în vînt multe steaguri şi prapure. Un pîlc de purtători de semne duceau alte bunciucuri. Mai erau acolo şi diferite feluri de luptători care alcătuiesc de obicei polcurile ; cei de pe lîngă căruţe, oşteni de rînd, pisari, şi alături de ei pedestrime şi călărime. În afară de cazacii adunaţi prin recrutare, erau şi volintiri aproape tot atît de mulţi la număr. Se strînseseră de pretutindeni : din Cighirin, din Pereiaslav, din Baturin, din Gluhov, de prin părţile de jos ale Niprului, precum şi de prin părţile lui de sus şi de prin ostroave. Cai fără număr şi sumedenie de cară veneau pe cîmp. Şi iaca, printre acei cazaci, printre acele opt polcuri, cel mai ales era unul, iar în capul lui se găsea Taras Bulba. Toate îi dădeau greutate asupra celorlalţi : anii, înţelepciunea căpătată în luptele prin care trecuse, ştiinţa de a mînui polcul şi ura cea mai aprigă faţă de duşman. Pînă şi cazacilor li se păreau prea din cale-afară de cumplită cruzimea şi răfuielile lui neomenoase. Capul lui nins de ani hotăra una şi bună : foc şi spînzurătoare ; iar sfatul pe care-l dădea, cînd se adunau mai-marii oştirii, propovăduia nimicirea.

Să trecem peste povestirea tuturor luptelor în care cazacii au arătat ce pot, şi a întregii desfăşurări a războiului dus de ei : toate acestea au fost scrise de mult în paginile letopiseţelor. Şi apoi se ştie cum arată războiul dus pe pă-

mîntul rusesc pentru credință : nu se află pe lumea asta o putere mai mare decît credința ! Nebiruită și spăimîntătoare este această putere, asemenea stîncii care se înalță dintre valurile mării în veci clocotitoare și schimbăcioase, așezată în mijlocul lor nu de mîna omenească. Din străfundurile mării își ridică ea spre ceruri pereții cu neputință de zdruncinat, alcătuiți numai și numai din piatră, și de pretutindeni se vede acea stîncă ce privește neînfricată, drept în față, valurile ce trec nesfîrșite pe lîngă ea. Vai de corabia care dă peste acea stîncă ! Se prefac în așchii catargurile-i neputincioase și praf se alege de tot ce-a fost pe puntea ei, iar văzduhurile răsună cutremurate de chemările deznădăjduite ale călătorilor sortiți pieirii.

Pagini de letopiseț ne spun cu de-amănuntul cum fugeau oștenii leși din orașele liberate, cum au fost spînzurați nerușinații arendași jidovi, cît de neputincios s-a dovedit a fi hatmanul Nikolae Potoțki numit de rigă, cu toată nenumărata lui oștire, împotriva acestei puteri de nebiruit ; cum zdrobit și urmărit și-a înecat el, într-un rîuleț de doamne-ajută, floarea armatei sale ; cum l-au împresurat puternicile polcuri căzăcești în tîrgușorul Polonîi și cum hatmanul leșesc, în deznădejdea lui, se legă în fața lor că o să stăruie pe lîngă rigă și pe lîngă dregătorii ceilalți ai statului ca să împlinească întru totul vrerea cazacilor, întorcîndu-le toate drepturile și pronomiile lor de odinioară. Dar nu erau atît de lipsiți de minte cazacii ca să se lase amăgiți de vorbele lui : știau ei din alte dăți cîte parale face legămîntul unui leah. Și nu s-ar mai fi fudulit Potoțki pe armăsarul său de șase mii de galbeni, atrăgînd asupră-și privirile doamnelor de neam mare și zavistia boierimii leșești, n-ar mai fi făcut gură la sfaturile dregătorilor, n-ar mai fi dat ospețe strălucite în cinstea senatorilor, dacă nu i-ar fi venit în ajutor preoțimea rusă din tîrgușorul acela. Cînd au văzut cazacii că le ies înainte toți popii în odăjdii strălucitoare cusute cu fir, ducînd cruci și icoane, iar în fruntea lor pășește arhiereul cu crucea în mînă și cu mitră în cap, și-au plecat cu toții frunțile și s-au descoperit. Nimănui nu i-ar fi făcut ei pe voie, poate nici chiar regelui ; dar în fața bisericii lor pravoslavnice n-au îndrăz-

nit a se împotrivi și au făcut pe placul preoțimii : s-au învoit să-l slobozească pe Potoțki împreună cu polcovnicii lui, după ce mai întîi aceștia le-au făgăduit cu legămînt să lase libertate tuturor bisericilor pravoslavnice, să dea uitării ura străveche dintre ei și să nu jignească prin nimic oștirea căzăcească. Numai unul dintre polcovnicii zaporojeni nu se învoi de fel cu acea pace. Și polcovnicul acela era Taras. Smulgîndu-și un smoc din părul lui cărunt, el strigă :

— Tu, hatmane, și voi, polcovnici ! Nu faceți treaba asta muierească ! Nu vă încredeți în leși, că o să vă vîndă, cîinii !

Iar cînd pisarul polcului întocmi învoiala și hatmanul o cîntări cu mîna lui atotputernică, el își scoase paloșul de oțel curat și sabia scumpă turcească din fierul cel mai de soi, o frînse în două ca pe un bețișor și aruncă bucățile departe, una în dreapta și una în stînga, zicînd :

— Rămîneți dar cu bine ! Așa precum cele două capete ale acestei săbii nu s-or mai uni în veci între ele pentru a alcătui iar o sabie întreagă, așa n-o să ne mai întîlnim nici noi, frați cazaci, pe lumea asta. Luați aminte la cuvîntul meu de rămas bun, și zicînd așa, glasul lui prinse putere și se urcă spre înălțimi, căpătînd o tărie neobișnuită și tulburînd inimile tuturor prin vorbele lui de prooroc : o să vă mai aduceți voi aminte de mine în ceasul morții ! Credeți că ați cumpărat liniștea și pacea ? Credeți că o să mai domniți de aici înainte ? O să domniți voi, fără îndoială, dar cu altfel de domnie : ție, hatmane, o să-ți jupoaie pielea capului, au să ți-o umple cu pleavă de hrișcă și multă vreme au să ți-o arate prin iarmaroace ! Dar nici domniile voastre, boieri, n-o să vă purtați multă vreme capul pe umeri ! O să vă prăpădiți prin beciuri umede, zidiți în hrube de piatră, dacă n-o să fiți fierți de vii în cazane, ca niște berbeci ! Iară voi, cazacii mei, urmă dînsul întorcîndu-se către oamenii săi, care vreți să muriți de moarte bună ? Nu pe cuptoare sau pe lavițe, vrednice numai de muieri, sau pe sub garduri de cîrciumi, ca orice netrebnici, ci de moarte căzăcească, moarte vrednică, toți pe același pat, ca mirele cu mireasa lui ? Ori poate vreți să vă-nturnați pe la casele voastre, să vă lepădați de credința strămoșească și să duceți în spate popii leșești ?

— Ba vrem să mergem cu tine, pan polcovnic ! Cu tine ! strigară într-un glas toţi cei ce erau în polcul lui Taras şi mulţi alţii trecură îndată de partea lor.

— Ei, dacă vreţi să mă urmaţi pe mine, atunci haidem ! făcu Taras, apoi îşi înfundă mai adînc căciula peste ochi, aruncă o privire aspră şi ameninţătoare celor care rămîneau şi, îndreptîndu-şi voiniceşte statura în şa, le strigă alor săi : Fie ca nimeni să nu aibă a ne pomeni vreodată cu o vorbă de ocară ! Şi acum haideţi, feţii mei, în ospeţie la papistaşi !

Şi zicînd aşa, dădu bici calului ; în urma lui se înşirui pe drum tabăra de o sută de căruţe şi porniră o dată cu ele mulţi cazaci călări şi pedeştri. Iar Taras se mai întoarse o dată în şa, ameninţîndu-i din ochi pe toţi cei rămaşi, şi privirile lui aruncau fulgere de mînie. Nimeni nu îndrăzni să-i oprească din drum. Polcul lui Taras plecă în ochii întregii oştiri şi multă vreme şi-a mai întors capul bătrînul Bulba, ameninţînd într-una.

Iar hatmanul şi polcovnicii cu sufletele tulburate stăteau duşi pe gînduri şi tăceau cuprinşi parcă de o presimţire apăsătoare.

Şi nu degeaba proorocise Taras : toate se izbîndiră întocmai, după cuvîntul lui. Nu trecu mult şi după trădarea de la Kanev, capul hatmanului şi ale multora dintre tovarăşii lui cei mai de seamă fură trase în ţeapă.

Dar Taras ? Taras îşi făcea mendrele prin toată ţara leşească, împreună cu polcul său : optsprezece tîrguri şi vreo patruzeci de biserici papistaşe fură mistuite de focul pus de el şi acum se îndrepta spre Cracovia. Mulţi leşi de tot soiul măcelărise în drumul său, multe palate dintre cele mai frumoase şi mai bogate jefuise şi nimicise ; cazacii lui deschiseseră şi vărsaseră pe jos mieduri şi vinuri vechi de sute de ani, păstrate cu grijă prin beciurile panilor, ciopîrţiseră şi arseseră postavuri scumpe, veşminte şi tacîmuri ascunse în cămări. „Nu cruţaţi nimic !" le spunea într-una Taras. Şi cazacii n-aveau milă nici măcar de duducile sprîncenate ori de fetele cu faţa ca laptele şi pieptul ca zăpada, care nu-şi găseau mîntuire nici la porţile altarului. Taras le ardea de vii, cu altare cu tot. Cîte braţe albe ca neaua s-au înălţat spre ceruri din vîlvătăi, o dată cu strigăte atît de jalnice, că pînă şi ţărîna cea mai rece s-ar fi cutremurat

la auzul lor şi iarba cîmpului s-ar fi aşternut pămîntului de jale... Dar surzi rămîneau la orice durere cazacii cu sufletele împietrite, care ridicau în vîrful suliţelor pînă şi copilaşii de pe uliţe şi-i aruncau în foc. „Asta să vă fie pentru sufletul lui Ostap, leşi afurisiţi !" se mulţumea doar să spună Taras. Şi făcea praznic de ăsta, întru pomenirea lui Ostap, în orice tîrg unde pătrundea, pînă cînd ocîrmuirea leşească îşi dădu seama că isprăvile lui Taras erau ceva mai mult decît o cotropire obişnuită şi îl trimiseră pe acelaşi Potoţki, cu cinci polcuri, dîndu-i poruncă să-l prindă pe Taras, fie ce-o fi.

Timp de şase zile au scăpat cazacii de urmăritori, umblînd pe drumuri lăturalnice ; caii lor, abia de puteau îndura goana nebunească care-i apăra pe cazaci. Dar Potoţki, de astă dată, fu la înălţimea poruncii primite : el îi urmări neobosit pe cazaci, pas cu pas, şi-i ajunse din urmă pe malul Nistrului, unde Bulba se statornicise într-o cetate părăsită, pe jumătate dărîmată, ca să-şi lase oamenii să se mai hodinească.

Cetatea aceea se înălţa chiar pe piscul înalt al malului povîrnit, deasupra apelor Nistrului, cu bucata de meterez ce-i mai rămăsese şi zidurile-i aproape dărîmate. Iar piscul stîncos al malului era presărat cu pietriş şi fărîme de cărămidă şi părea gata să se prăvale în orice clipă, jos în prăpastie. Acolo, în acel loc îi impresură pe cazaci hatmanul regelui, Potoţki, care se apropiase din cele două părţi ale cetăţii ce dădeau spre cîmpie. Patru zile în şir s-au bătut cazacii şi au ţinut piept leşilor, apărîndu-se de ei cu cărămizi şi pietre. În cele din urmă însă, puterile cazacilor se istoviră, şi cum nu mai aveau nici cu ce să se bată, Taras hotărî să facă o spărtură prin rîndurile duşmanilor. Şi ce să vezi ? Izbutiră într-adevăr cazacii să-şi croiască drum printre leşi. Şi cine ştie ? Poate i-ar fi scăpat şi de astă dată caii lor iuţi la picior, cînd deodată, chiar în toiul goanei, Taras se opri strigînd : „Staai ! Mi-a picat luleaua ! Nu vreau nici ea măcar să ajungă în mîinile afurisiţilor de leşi ! Şi se aplecă bătrînul hatman şi prinse a cotrobăi prin iarbă după luleaua lui cu tutun, tovarăşă nedespărţită pe uscat şi pe apă, în război şi acasă. În vremea asta îl ajunse din urmă,

în goana mare, o ceată de leşi, şi-l apucă de umerii puternici. Îşi scutură Bulba mădularele, dar nu mai căzură la pămînt vrăjmaşii care-l apucaseră, cum se întîmpla înainte vreme. „Ehei, bătrîneţe, bătrîneţe !" spuse atunci bătrînul cazac şi-l podidi plînsul. Dar nu era de vină bătrîneţea, ci o putere mai mare, care-i biruise puterea : ca la vreo treizeci de ostaşi se agăţaseră de mîinile şi de picioarele lui. „Am prins cioara ! strigau leşii. Rămîne să vedem acum în ce chip am putea să-l cinstim mai bine pe cîinele ăsta !" Şi hotărîră să-l ardă de viu în ochii tuturor, primind pentru asta şi încuviinţarea hatmanului lor. Chiar în acel loc se afla şi un copac uscat, cu vîrful despicat de trăsnet. Îl legară vrăjmaşii cu lanţuri de fier de trunchiul copacului, îi ţintuiră mîinile în cuie şi săltîndu-l mai sus, ca să fie zărit de pretutindeni, se apucară să clădească rugul chiar la rădăcina copacului. Dar nu la rug privea Taras şi nu la focul care trebuia să-l mistuie se îndreptau gîndurile lui, ci privea inimosul bătrîn într-acolo unde cu focuri de flintă se apărau cazacii lui ; de pe înălţimea pe care se găsea, vedea totul ca în palmă.

— Puneţi mîna, băieţi, puneţi mîna cît mai iute pe colnicul din spatele pădurii, striga el. De acolo n-au cum să vă ia !

Dar vîntul nu-i duse vorbele pînă la cazacii lui.

— O să se prăpădească, o să se prăpădească de-a surda, mai spuse Bulba cu deznădejde şi privi în jos, unde scînteiau apele Nistrului. Şi deodată ochii i se aprinseră de bucurie : văzu patru cîrme de luntre ce se zăreau printre tufişurile malului, şi adunîndu-şi toate puterile, strigă cît îl ţinea gura :

— Daţi-vă spre mal, spre mal, băieţi ! Ţineţi poteca ce coboară prin stînga ! Jos sînt nişte luntri ! Luaţi-le pe toate, ca să nu vă urmărească.

De astă dată vîntul bătea din altă parte şi toate vorbele lui fură auzite de cazaci. Dar pentru acel sfat, Bulba primi numaidecît o lovitură grozavă de măciucă în cap şi toate prinseră a juca în faţa ochilor lui.

Ca vîntul şi ca gîndul se repeziră cazacii pe poteca cea repede ; dar urmăritorii nu le dădeau pas ! Şi cînd văzură

fugarii că poteca se răsucește, cotește și se duce șerpuind în lături, spuseră cu toții : „Ia, hai, tovarăși ! Fie ce-o fi !" Apoi se opriră o clipă locului, își ridicară în sus biciuștile și scoaseră cîte un șuierat. Iar caii lor tătărești se desprinseră de pămînt, se întinseră în văzduh ca niște șerpi, zburară peste prăpastie și căzură drept în Nistru. Numai doi din toată ceata nu ajunseră în apă, ci prăbușindu-se de sus peste colțuri de stînci, se zdrobiră de moarte cu cai cu tot, fără măcar a scoate un strigăt. În vremea asta, ceilalți cazaci porniră înot pe apa rîului, călări cum erau, și se apucară să desprindă luntrile. Iar leșii se opriră la marginea prăpastiei, minunîndu-se de nemaiauzita ispravă căzăcească și întrebîndu-se, să sară ori ba ? Unul dintre ei, un polcovnic tînăr, cu sîngele iute și fierbinte, fratele frumoasei care-l vrăjise pe sărmanul Andrii, nu mai stătu să se gîndească și se repezi năpraznic, cu calul său, pe urmele cazacilor. Dar făcu de trei ori tumba în văzduh și căzu drept peste colțurile ascuțite ale stîncilor, care-l sfîrtecară în bucăți ; așa pieri el în prăpastie, iar creierii lui amestecați cu sînge împroșcară tufișurile ce creșteau pe pereții ei colțuroși.

Cînd se dezmetici Taras Bulba de pe urma loviturii primite și se uită spre Nistru, cazacii lui ședeau în luntri și vîsleau cu lopețile ; de sus ploua cu gloanțe peste ei, dar gloanțele nu-i ajungeau... Și ochii bătrînului hatman scînteiară de bucurie.

— Cu bine, fraților ! le strigă el de sus. Să nu mă uitați și chiar în primăvara care vine să vă întoarceți din nou încoace și să petreceți cum se cade ! Ei ? I-ați prins, leși afurisiți ? Credeți că se află pe lumea asta ceva care să poată înspăimînta un cazac ? Așteptați numai că o să vină vremea cînd o să aflați de-a binelea ce înseamnă credința pravoslavnică rusească ! Chiar de pe acum simt popoarele mai îndepărtate și mai apropiate că o să se ridice într-o zi pe pămîntul rusesc un țar al lui și că n-o să se afle putere pe lume care să-i poată ține piept !...

...Iar limbile de foc și începură să se ridice de pe rug, și cuprinzînd picioarele lui Taras, învăluiră în vîlvătăi tot copacul. Dar se găsesc oare pe lumea asta ruguri, cazne ori vreo altă putere care să înfrîngă puterea rusească ?

Apă mare e Nistrul şi multe coturi mai are, mult stufăriş, multe grinduri de nisip, da şi multe bulboane adînci ! Faţa rîului luceşte ca oglinda, şi răsună de glasurile ascuţite ale lebedelor ; semeţ şi repede spintecă apele lui mîndra raţă sălbatică şi mulţi fluierari guleraţi cu guşe sîngerii, precum şi alte păsări de baltă sălăşluiesc în păpurişurile de lîngă mal. Cazacii lunecau uşor în bărcile lor înguste cu două cîrme, vîslind toţi deodată cu lopeţile, ocolind cu grijă prundurile, speriind stoluri întregi de păsări şi nu mai conteneau să-l pomenească pe hatmanul lor.

Partea a doua

VII[1]

De-abia apuca să se răspîndească prin Kiev dangătul, destul de răsunător, al clopotului de la seminar, aninat la poarta mînăstirii Fraţilor, că cete întregi de şcolari şi bursaci se grăbeau de zor într-acolo, de prin toate colţurile oraşului. „Grămăticii", „retorii", „filozofii" şi „teologii"[2] se îndreptau cam în silă spre clasele lor, ţinîndu-şi caietele subsuoară. Grămăticii erau încă mititei de tot : se-nghionteau în mers şi se certau între ei cu glăscioare cît se poate de subţirele. Aproape toţi aveau hăinuţele rupte sau pătate, iar buzunarele, doldora de tot soiul de nimicuri ca arşice, piuitoare făcute din pene, bucăţi de plăcintă mîncate la un capăt, ba adeseori chiar cîte un pui de vrabie ; se întîmpla cîteodată ca vreuna din aceste vrăbiuţe să scoată dintr-o dată un ciripit pătrunzător în liniştea de mormînt a clasei şi astfel să-i prilejuiască stăpînului său cîteva linii zdravene pe podul palmelor sau chiar o răfuială cu nuiaua de vişin. Retorii păşeau mai aşezat : hainele lor erau adesea întregi ; în schimb pe faţă aveau aproape întotdeauna cîte o podoabă în chip de „floricică retorică" : un ochi învineţit şi băgat în fundul capului, o băşică mare şi umflată în loc de buză, ori cine ştie ce alt semn. Retorii vorbeau şi se înjurau cînd erau între ei, cu glasuri mai groase. Cît despre filozofi, aceştia îi ziceau cu o octavă întreagă mai jos decît retorii, iar în buzunare, în afară de mahorcă tare, nu mai aveau nimic. Nu obişnuiau să mai pună şi cîte ceva

[1] Vii este o plăsmuire uriaşă a imaginaţiei poporului. Acesta e numele pe care malorossienii îl dau mai-marelui spiriduşilor. Vii are pleoape grele ce cad pînă la pămînt. Toată povestirea e culeasă din popor. Eu unul n-am vrut să schimb nimic din ea şi o redau aproape în aceeaşi formă simplă în care am auzit-o. (N. aut.).

[2] In internatele burselor, elevii din clasele superioare — porecliţi „filozofi" şi „teologi" — aveau sub ascultarea lor pe cei din clasele inferioare — „grămatici" şi „retori".

la o parte : înfulecau pe loc tot ce le cădea la îndemînă ; duhneau uneori atît de grozav a pipă şi a basamac, încît cîte un meseriaş care trecea pe lîngă ei se oprea locului şi adulmeca aerul vreme îndelungată, ca un copoi.

În acel ceas al dimineţii, tîrgul abia începea să prindă viaţă şi precupeţele cu covrigi, jimble, sîmburi de harbuz şi prăjiturele cu miere şi mac trăgeau pe-ntrecute de poalele hainei acelora dintre bursaci care le aveau făcute din stofă subţire de lînă, ori de bumbac.

— Conaşilor ! Conaşilor ! Veniţi încoace, aici ! ţipau ele, care mai de care, din toate părţile.

— Hai la covrigi, dulciuri cu mac, turte dulci şi plăcinte, că-s bune ! Zău că-s tare bune ! Au miere ! Cu mîna mea le-am făcut !

Alta, ţinînd în sus un beţişor lung şi răsucit, făcut din aluat, striga şi dînsa :

— Iaca un ţurţure ! Cumpără un ţurţure, conaşule !

— Ba să nu care cumva să luaţi ceva de la dînsa : ia, priviţi-o cîtu-i de scîrboasă, cu nasul ei pocit şi mîinile murdare...

Dar de filozofi şi teologi se temeau să se lege, pentru că acestora le plăcea doar să guste, şi pentru asta luau cîte un pumn întreg de bunătăţi.

Decum ajungea la seminar, toată droaia se împrăştia prin clasele aflate în odăiţe joase, dar îndeajuns de încăpătoare, cu ferestre mici, uşi largi şi bănci mînjite. Clasele se umpleau dintr-o dată de zumzetul feluritelor voci : monitorii îşi ascultau învăţăceii ; glăsciorul înalt şi răsunător al grămăticului se potrivea numai bine cu zdrîngănitul ochiurilor de sticlă ale ferestruicilor clasei, care-i răspundeau aproape pe acelaşi glas ; într-un colţ zbîrnîia retorul cu o gură atît de mare şi buze atît de groase, că s-ar fi potrivit pe puţin unui filozof. Zbîrnîia atît de gros că dacă-l ascultai mai de departe, nu auzeai decît : bu-bu-bu ! Monitorii, tot ascultînd lecţia, trăgeau cu coada ochiului pe sub bancă, poate s-o iţi din buzunarul vreunui şcolar supus puterii lor vreo jimblă, un colţunaş sau o punguţă cu seminţe de dovleac.

În zilele cînd toată droaia asta de cărturari ajungea la şcoală ceva mai devreme, ori cînd se răspîndea zvonul că profesorii o să mai întîrzie, atunci, cu încuviinţarea tuturor

se punea la cale o bătălie la care trebuiau să ia parte toţi, pînă şi cenzorii însărcinaţi cu supravegherea bunei rînduieli şi a bunei purtări a tot norodul şcolăresc. Doi dintre teologi hotărau de obicei cum avea să se desfăşoare lupta : o clasă întreagă împotriva altei clase întregi, ori să se împartă cu toţii în două tabere : bursacii şi seminariştii. Într-un fel sau altul, grămăticii erau aceia care începeau încăierarea, dar de îndată ce se amestecau retorii, ei o luau la sănătoasa, se urcau pe cîte ceva mai înalt şi urmăreau de acolo bătălia. Mai tîrziu se avînta „filozofia" cu mustaţa-i neagră şi lungă, iar la urmă de tot intra şi „teologia" cu şalvarii ei înspăimîntători şi grumazurile mari şi groase.

De obicei pînă la urmă teologia îi bătea pe toţi, şi filozofia care-şi scărpina coastele era înghesuită în clasă, unde se aşeza îndată în bănci, ca să-şi tragă sufletul. Profesorul care intra la lecţie şi care luase şi el parte pe vremuri la asemenea încăierări, ghicea dintr-o singură aruncătură de ochi azvîrlită peste feţele aprinse ale învăţăceilor săi că lupta fusese straşnică ; şi în vreme ce el şfichiuia cu nuiaua degetele retoricei, în clasa de alături, un alt profesor băga minţile în cap filozofiei, croind-o peste palme cu nişte lopăţele de lemn. În ceea ce priveşte teologii, lucrurile se petreceau cu totul altfel : ei căpătau, după spusa unui profesor de teologie, „cîte o măsură de mazăre cu bobul mare", adică un număr de lovituri date cu o biciuşcă scurtă de piele.

La zile mari sau de sărbători, atît seminariştii cît şi bursacii umblau pe la casele oamenilor cu vicleiemul. Uneori jucau cîte o comedie şi atunci neapărat că se acoperea de slavă cîte un teolog de statură doar cu puţin mai mică decît clopotniţa din Kiev, care o făcea pe Irodiada sau pe Pentifreia, nevasta sfetnicului de la curtea faraonului Eghipetului. Drept răsplată, comedianţii se alegeau cu cîte un cot de pînză, un sac de nuci, o jumătate de gîscă fiartă sau altceva asemănător.

Tot poporul acesta de cărturari, atît seminarul cît şi bursa, ce-şi purtau unul altuia un soi de ură rămasă prin clironomie, era cît se poate de sărac în ceea ce priveşte mijloacele de a-şi face rost de hrană şi totodată cît se poate de lacom : era, bunăoară, cu neputinţă, oricît te-ai

fi străduit, să socoţi cîte găluşti înfulecă fiecare dintre ei la cină ; iată de ce prinosul dat din toată inima de către gospodarii mai înstăriţi nu putea fi îndestulător. De aceea „senatul", alcătuit din filozofi şi teologi, îi trimitea pe grămătici şi pe retori, sub conducerea cîte unui filozof — iar uneori li se alătura pe de-a-ntregul cu tot corpul lui de senatori — cu saci pe umeri întru pustiirea grădinilor de legume ale oamenilor. Atunci se ivea la bursă bostanul fiert. Iar senatorii nimiceau atîţia harbuji şi zămoşi, încît a doua zi monitorii auzeau de la ei două lecţii în loc de una : cea rostită pe buze şi cea ghiorăită de maţele lor, de senatori. Atît bursacii cît şi seminariştii purtau un soi de surtuce lungi, ale căror poale ajungeau „pînă în zilele noastre", o vorbă cu tîlc, care aici trebuia să-nsemne „mai jos de călcîie".

Cea mai de seamă întîmplare din viaţa seminarului era vacanţa mare, care începea din luna iunie, cînd cei din internat, adică bursacii, erau lăsaţi să plece pe la casele lor. Atunci tot şleahul mare se umplea de grămătici, filozofi şi teologi. Acei dintre seminarişti, care n-aveau un cămin al lor, se duceau la cîte un prieten. Filozofii şi teologii mergeau „pe condiţie", adică se prindeau să înveţe ori să pregătească pentru şcoală cîte o odraslă de gospodari mai avuţi şi căpătau pentru asta la sfîrşitul verii o pereche de cizme, iar uneori şi de-un surtuc. Toată liota asta se ţinea ciotcă, asemeni unei şatre, îşi fierbea terciul şi dormea noaptea în cîmp deschis. Fiecare tîrîia după dînsul cîte un sac în care avea o cămaşă de schimb şi o pereche de obiele. Teologii erau deosebit de păstrători şi grijulii : ca să nu-şi tocească cizmele, şi le scoteau, le aninau de un băţ şi le purtau pe umeri, mai ales cînd se întîmpla să fie noroi. Atunci îşi suflecau şalvarii pînă la genunchi şi intrau fără teamă în băltoace, împroşcînd apă cu picioarele lor goale. Decum zăreau cîte un cătun aşezat mai la o parte, coteau îndată de pe drum şi se apropiau de casa cea mai arătoasă, se înşiruiau în faţa ferestrelor şi se porneau să cînte psalmi, cît îi ţinea gura. Stăpînul casei, cîte un malorossian mai bătrîn dintre cazaci, îi asculta vreme îndelungată cu bărbia proptită în pumni, apoi începea să plîngă amarnic şi îi spunea nevesti-si : „Femeie ! Cîntecul ăsta de-l zic

şcolarii trebuie să fie plin de înţelepciune! Vezi de le dă slănină şi altceva ce mai avem!" Şi o strachină plină de colţunaşi se răsturna în sac. Apoi o halcă bună de slănină, cîteva pite, iar uneori şi o găină cu aripile legate se alătura colţunaşilor. Întăriţi astfel cu de-ale gurii pentru mai tîrziu, grămăticii, retorii, filozofii şi teologii îşi vedeau mai departe de drum. Dar cu cît înaintau, cu atît ceata lor se mistuia. Mai toţi se împrăştiau pe la casele lor şi rămîneau doar aceia care-şi aveau cuibul părintesc mai departe decît alţii.

Într-o zi, în timpul unei astfel de călătorii, trei bursaci, dînd de fundul sacului, cotiră de pe drum cu gîndul să facă rost de-ale mîncării în cel dintîi cătun ieşit în cale. Aceşti bursaci erau: teologul Haliava, filozoful Homa Brut şi retorul Tiberiu Gorobeţ.

Teologul era un voinic lat în umeri, dar avea un nărav din cale-afară de ciudat: şterpelea fără să mai stea pe gînduri tot ce-i cădea sub mînă. În alte privinţe era cît se poate de ursuz, iar cînd se brodea să se-mbete, atît de bine se ascundea prin buruieni că cei de la seminar se căzneau amarnic pînă să-l dibuiască.

Filozoful Homa Brut avea o fire veselă. Îi plăcea nespus să stea tolănit şi să tragă din lulea. Iar cînd se-ntîmpla să bea, tocmea negreşit lăutari şi juca cu mult foc trepacul. I se-ntîmpla ades să guste „mazăre cu bobul mare", dar o primea cu o nepăsare curat filozofică, spunînd că „ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus".

Retorul Tiberiu Gorobeţ n-avea încă dreptul să poarte mustăţi, să tragă rachiu şi să bea tutun. Se mulţumea doar să se poarte cu moţ şi de aceea firea lui nu se dădea încă prea mult în vileag; totuşi, judecînd după cucuiele mari din frunte cu care se înfăţişa deseori în clasă, puteai să-ţi închipui că pînă la urmă o să iasă din el un viteaz fără pereche. Teologul Haliava şi filozoful Homa îl trăgeau ades de moţ, în semn de binevoitoare ocrotire şi-l întrebuinţau ca deputat.

Se lăsase seara, cînd cei trei o cotiseră de pe drumul mare. Soarele de-abia asfinţise şi căldura lui mai dăinuia încă. Teologul şi filozoful înaintau tăcuţi, trăgînd din lulele; retorul Tiberiu Gorobeţ reteza cu băţul pămătufurile scaieţilor din marginea drumului. Cărarea şerpuia printre pîlcuri de stejari şi tufe de alun ce năpădiseră lunca. Cîte

un muncel sau un colnic, verde şi rotund ca o cupolă, brăzdau ici-colo valea. Holdele de secară date-n pîrg se iviră în două locuri, vestind apropierea unui sat. Dar trecuse mai bine de un ceas de cînd bursacii lăsaseră în urmă lanurile de secară şi nici o casă de om nu se ivea în calea lor. Amurgul cernise de-a binelea cerul şi doar la apus mai stăruia o urmă de văpaie purpurie.

— Ei, drăcia dracului ! rosti filozoful Homa Brut, părea că dintr-o clipă-n alta o să dăm peste vreun cătun !

Teologul rămase tăcut, aruncă o privire de jur împrejur, apoi îşi puse iar pipa între dinţi şi toţi trei îşi văzură de drum.

— Zău aşa ! zise din nou filozoful, oprindu-se-n loc. Nici ţipenie de om nicăieri.

— Poate tot o să dăm ceva mai departe de vreun cătun răspunse teologul, fără să-şi scoată luleaua din gură.

Cum necum, se lăsase noaptea de-a binelea, şi încă una neagră de tot. Frînturi de nori sporeau şi mai mult întunecimea şi, judecînd după semne, nu te puteai aştepta nici la stele, nici la lună. Deodată bursacii îşi dădură seama că se abătuseră din cale şi că o luaseră demult razna pe cîmp.

Filozoful căută cu piciorul în dreapta şi-n stînga, şi la urmă întrebă neliniştit :

— Da unde-o fi poteca ?

Teologul tăcu iar o bucată de vreme şi după ce se gîndi bine de tot, rosti :

— Da-a ! E o noapte tare întunecoasă !

Retorul se depărtă de ei şi încercă să dibuie de-a-buşilea drumul, dar mîinile lui nimereau doar prin vizuini de vulpi. Pretutindeni era numai stepă peste care părea că nu trecuse niciodată roată de car. Drumeţii se străduiră să mai înainteze cît de cît, dar peste tot locurile păreau la fel de neumblate. Filozoful cercă să strige, dar glasul i se stinse înăbuşit, fără să primească nici un răspuns. Doar cu puţin mai tîrziu se auzi un vaier slab ce aducea cu urletul lupilor.

— Ce-i de făcut ? întrebă filozoful.

— Cum, ce ? Rămînem aici şi dormim în cîmp ! răspunse teologul şi începu să se scotocească prin buzunar, ca să scoată amnarul şi să-şi aprindă iar pipa. Dar filozoful nu se putea împăca cu gîndul acesta. Avea dintotdeauna obi-

ceiul să stingă, în vederea nopţii, cîte un codru de pîine cam de jumătate de pud şi vreo patru funturi de slănină pe deasupra şi simţea de data asta în stomac un fel de pustiu supărător. Şi apoi, cu toată firea lui veselă, filozoful se cam temea de lupi.

— Nu, Haliava, aşa nu merge, făcu dînsul. Cum adică ? Să nu pui nimic pe inimă şi să te întinzi aşa la pămînt, ca un cîine ? Hai să mai încercăm ; poate tot om da de vreo casă de om şi ne-om alege măcar cu un păhărel de rachiu înainte de culcare !

Decum auzi cuvîntul „rachiu", teologul scuipă în lături şi răspunse :

— Asta aşa-i ! Nu se cade să rămînem în cîmp !

Bursacii porniră înainte şi, spre marea lor bucurie, auziră curînd în depărtare lătrat de cîini. Cînd se dumiriră din care parte vine, o luară mai repejor într-acolo şi după o bucată de drum zăriră o luminiţă.

— Un cătun ! Zău că-i un cătun acolo ! spuse filozoful.

Bănuiala lui se dovedi întemeiată : nu trecu mult şi cei trei zăriră într-adevăr un cătun mai mititel, alcătuit numai din două case, amîndouă în aceeaşi curte. Ferestrele erau luminate. Pe lîngă ulucă creşteau vreo zece pruni. Bursacii se uitară printre crăpăturile porţii de scînduri şi văzură o ogradă înţesată cu cară de neguţători. În clipa aceea, pe cer începură să sclipească ici-colo stele.

— Băgaţi de seamă, frăţiorilor, nu vă lăsaţi. Fie ce-o fi, da trebuie să ne găzduiască pentru noaptea asta !

Şi cei trei preaînvăţaţi bărbaţi izbiră laolaltă în poartă şi prinseră a striga :

— Deschide-o !

Uşa uneia dintre cele două case scîrţîi prelung şi îndată după aceea bursacii văzură în faţa lor o bătrînă îmbrăcată cu un cojoc de oaie.

— Care-i acolo ? strigă femeia, tuşind înăbuşit.

— Lasă-ne, bunicuţo, să dormim aici, că uite, ne-am rătăcit. Şi în cîmp deschis e jale... ca-ntr-o burtă goală.

— Da' ce soi de oameni sînteţi ?

— Oameni buni ! Teologul Haliava, filozoful Brut şi retorul Gorobeţ.

— Nu se poate ! bombăni bătrîna. Mi-i ograda plină de oameni şi în casă n-am nici un ungher slobod. Unde să

vă culc ? Ş-apoi toţi sînteţi cogeamite vlăjgani, c-o să-mi sfărîmaţi şi casa, de vă primesc înăuntru. Las' că-i ştiu eu pe filozofii şi teologii ăştia, cîte parale fac ! Dacă stai să primeşti nişte beţivani ca voi, mîine-poimîine rămîi şi fără bătătură ! Haide, căraţi-vă ! Aici nu-i de voi !

— Milostiveşte-te, bunicuţo ! Se cade oare să se prăpădească aşa, degeaba, nişte suflete de creştini ? Culcă-ne şi mata unde o fi ! Şi dacă s-o întîmpla cumva să... mă-nţelegi, ori să facem vreo altă ispravă, să ni se usuce mîinile şi să ne cadă pe cap o năpastă de... doamne fereşte ! Uite-aşa !

Bătrîna părea că se mai muiase oleacă.

— Bine, făcu dînsa, rumegînd ceva în minte, o să vă las. Dar să ştiţi că vă culc pe fiecare în altă parte. Altminteri n-o să am linişte, dacă o să vă ştiu pe cîteşitrei la un loc.

— Asta cum ţi-o fi voia ! N-o să ne împotrivim, îi răspunseră bursacii.

Poarta se deschise scîrţîind şi drumeţii intrară în curte.

— Da ia zi, bunicuţo, începu filozoful în vreme ce mergea după babă, ce ar fi să... asta, cum s-ar zice... că zău, parcă mi-ar umbla careva cu căruţa prin burtă... De dimineaţă n-am pus o fărîmă-n gură.

— Ia te uită ce pofteşte dumnealui ! făcu bătrîna. N-am nimic de-ale gurii şi nici măcar foc pe vatră n-am aprins astăzi.

— ...Că noi te-am fi răsplătit mîine pentru toate cum se cuvine ,cu bani peşin, urmă filozoful. Da, da, o să capeţi ceva... pe naiba, adăugă el încet.

— Haide, haide, mergeţi înainte şi spuneţi bogdaproste pentru ce vă dau ! Iaca ce coconi gingaşi mi-a adus dracu !

Filozoful Homa simţi că-l cuprinde o adevărată deznădejde la auzul unor astfel de vorbe. Dar deodată nările lui adulmecară miros de peşte uscat. Aruncîndu-şi ochii asupra şalvarilor teologului, care păşea alături de el, văzu că din buzunarul acestuia ieşea o coadă de peşte, mare cît toate zilele. Teologul se şi făcuse cu un caras mare, şterpelit dintr-un car de-al negustorilor. Dar pentru că săvîrşea asemenea faptă fără nici un fel de lăcomie sau poftă de cîştig, ci numai din obişnuinţă, iar acum uitase cu desăvîrşire de carasul furat şi cerceta cu privirea ce-ar

mai putea să şterpelească, hotărît să nu lase-n pace nici măcar roata veche şi ruptă de pe jos, filozoful Homa îşi afundă mîna în buzunarul teologului ca într-al său şi scoase de acolo carasul cu pricina.

În cele din urmă, bătrîna le găsi loc fiecăruia : pe retor îl culcă în casă, pe teolog îl închise într-o cămară goală, iar pe filozof îl duse într-un staul de oi, gol şi acesta.

Decum rămase singur, filozoful dădu gata într-o clipă carasul, cercetă cu de-amănuntul pereţii de nuiele împletite ale coşarului, repezi un picior în rîtul porcului din coteţul vecin, care se trezise şi ardea pesemne de dorinţă să ştie ce se petrece, apoi se-ntoarse pe partea cealaltă şi se pregăti să tragă un pui de somn zdravăn, cînd, deodată, uşiţa joasă se deschise şi în staul intră bătrîna, plecîndu-şi tare capul.

— Ce-i, bunicuţo ? Vrei ceva ? o întrebă filozoful.

Dar bătrîna înainta drept spre el, cu braţele larg deschise.

„E-he-he ! gîndi filozoful. Numai că... nu se mai prinde, drăguţo ! Ai cam îmbătrînit", şi se dădu binişor la o parte. Dar baba se-ndreptă iar spre el, fără nici un fel de ruşine.

— Ia ascultă, bunicuţo, zise filozoful, ştii doară că sîntem în post ! Iar eu sînt un om, că nici pentru o mie de galbeni nu mă spurc !

Dar bătrîna îşi tot desfăcea braţele şi căuta să-l prindă, fără să rostească o vorbă.

Filozoful simţi că-l cuprinde spaima, mai cu seamă cînd văzu că ochii bătrînei sticlesc într-un fel cu totul neobişnuit.

— Bunicuţo, ce te-a apucat ? Pleacă, du-te cu dumnezeu ! strigă dînsul.

Dar bătrîna tăcea într-una şi-l tot prindea cu mîinile.

Atunci flăcăul se ridică iute în picioare, cu gîndul să fugă, dar bătrîna se aşeză în uşă, îşi pironi asupra lui ochii scînteietori şi dădea să se apropie iar de dînsul.

Filozoful voi s-o îmbrîncească cît colo, dar văzu cu uimire că mîinile-i sînt ţepene şi nici picioarele nu le mai poate mişca ; îşi dădu seama îngrozit că nu-i în stare să scoată nici un sunet : vorbele i se grămădeau nerostite pe buze. Auzea doar bătăile năvalnice ale inimii lui. Apoi văzu că bătrîna se apropie de dînsul, îi aşează mîinile cru-

ciş pe piept, îi pleacă fruntea, sare în spinarea lui cu repeziciunea unei pisici, îl loveşte cu mătura-n coastă şi... o porni în goană săltînd în mers ca un cal de călărie, ducînd-o pe bătrînă în cîrcă. Toate astea se petrecură atît de iute, încît filozoful de-abia a putut să-şi dea seama ce-i cu dînsul şi se apucă cu amîndouă mîinile de genunchi, cu gîndul să-şi oprească în loc picioarele. Dar spre marea lui uimire, ele se ridicau împotriva voinţei lui şi făceau nişte copci mai ceva decît un armăsar caucazian. De-abia cînd lăsară în urmă cătunul şi în faţă li se aşternu o luncă întinsă, iar ceva mai încolo, codrul negru ca tăciunele, filozoful îşi zise : „Ehei ! Păi asta-i vrăjitoare !"

Pe cer strălucea secera întoarsă a lunii. Lumina ei sfioasă şi scînteietoare se aşternea uşor peste pămînt ca un văl subţire şi unduios. Codrul, luncile, cerul şi văile păreau că dorm cu ochii deschişi. Nici o adiere de vînt nu tresărea împrejur. Aerul proaspăt al nopţii era jilav şi călduţ. Umbrele copacilor şi ale tufelor cădeau în clinuri ascuţite, aidoma unor cozi de comete peste lunca uşor povîrnită. Aşa arăta noaptea în care filozoful Homa Brut galopa, ducînd în cîrcă un călăreţ ciudat. Un simţămînt chinuitor şi neplăcut, dar dulce în acelaşi timp îi cuprindea sufletul. Deodată îşi lăsă ochii în jos şi văzu că iarba, pe care o simţise chiar sub paşii săi, creştea acum undeva foarte adînc sub el şi foarte departe şi că peste ea se-ntindea o apă limpede ca un izvor de stîncă ; pajiştea părea fundul unei mări luminoase şi străvezii pînă în adîncurile ei ; flăcăul vedea limpede cum se oglindeşte în acea mare chipul său împreună cu cel al bătrînei ce-i sta cocoţată în spinare. Mai vedea în loc de lună, un fel de soare ce strălucea în apă, auzea clinchetul argintiu al clopoţeilor albaştri care-şi plecaseră căpşoarele, vedea ielele luminînd de după tufe de rogoz... Ici-colo se întrezărea cîte un spate sau un picior rotund cu carnea tare, plămădit din scînteieri şi freamăt... Una din iele îşi întoarse spre dînsul chipul ei cu ochii luminoşi, strălucitori, aproape tăioşi, şi privirile astea, însoţite de cîntec îi pătrundeau pînă-n suflet... Chipul ei se tot apropia... Uite-l, ajuns în faţa apei, tremură zguduit de un rîs năvalnic şi... fuge... uite-o acum culcată pe spate... Sînii ei ca nişte nouraşi de faianţă nesmălţuită, de un alb fără luciu, par străvezii în bătaia soa-

relui ce aureşte rotunjimea lor gingaşă, mlădie... iar picurii de apă îi acoperiră cu mărgelele lor rotunde şi mici. Freamătă toată şi rîde în valuri...

Vede el oare cu adevărat toate astea, ori ba ? Sînt aievea ori în vis ? Dar acolo ce-i ? E vîntul ori o muzică ? Un clinchet răsună, se înalţă, sporeşte şi i se înfige-n suflet ca un tril dureros de pătrunzător...

„Ce-i asta ?“ se-ntreba Homa Brut pe cînd alerga nebuneşte înainte, cu ochii aţintiţi în jos. Sudoarea îi curgea şiroaie pe trup. Încerca un simţămînt dulce şi drăcesc în acelaşi timp ; un fel de încîntare tăioasă ce-l umplea de-o spaimă chinuitoare. Adeseori i se părea că nu mai are de loc inimă, şi atunci îşi ducea iute mîna la piept, plin de frică. Vlăguit şi descumpănit, flăcăul începu să-şi amintească toate rugăciunile pe care le ştia. Spuse în gînd, unul după altul, toate descîntecele împotriva duhurilor rele şi deodată simţi un fel de uşurare ; pasul i se domoli din ce în ce, iar vrăjitoarea din cîrca lui îşi mai slăbi strînsoarea... Iarba deasă a luncii îi atingea iar picioarele şi nu mai vedea printre firele ei nimic neobişnuit. Secera luminoasă a lunii strălucea din nou sus pe cer.

„Stai că-ţi arăt eu ţie !“ gîndi filozoful Homa Brut şi începu să-şi rostească descîntecele aproape cu voce tare. În cele din urmă sări cu iuţeala fulgerului de sub babă şi se urcă în spatele ei. Bătrîna o luă la goană cu paşii ei mărunţi şi fugi atît de iute încît călăreţul abia de-şi putea trage sufletul. Pămîntul luneca nebuneşte sub ei. Împrejurimile se vedeau limpede la lumina lunii, cu toate că era ştirbită. Văile erau netezi. Dar toate astea, din pricina iuţelii, treceau doar o clipă pe dinaintea ochilor filozofului într-o învălmăşeală neînţeleasă. Apoi flăcăul apucă de jos o scurtătură ce zăcea în drum şi începu să ciomăgească bătrîna din toate puterile. Baba slobozea răcnete sălbatice ; dintru început erau pline de mînie şi ameninţări, apoi tot mai potolite, mai dulci, mai curate, pînă ce se stinseră aproape de tot şi se auzeau doar ca clinchetul slab al unor clopoţei de argint ce-i pătrundea pînă-n suflet ; deodată un gînd îi trecu fără voie prin minte : să fie asta cu adevărat o bătrînă ? „Auleu, nu mai pot !“ rosti chiar atunci vrăjitoarea, secătuită de puteri şi se prăbuşi la pămînt.

Flăcăul se ridică în picioare şi o privi drept în ochi. Zorile rumene se aprindeau pe cer şi în depărtare străluceau falnic clopotniţele de aur ale bisericilor din Kiev. În faţa lui zăcea la pămînt o fată nespus de frumoasă, cu părul bogat, strîns într-o coadă pe jumătate despletită şi cu gene lungi, ca nişte săgeţi. Fără să mai ştie de ea, îşi aruncase în lături braţele-i albe goale şi gemea înălţînd spre cer ochii plini de lacrimi.

Homa începu să tremure ca o frunză bătută de vînt : mila, o tulburare ciudată şi o sfială necunoscută încă puseră stăpînire pe sufletul lui. Apoi o luă la fugă cît îl ţineau picioarele. În tot timpul drumului, inima lui bătea neliniştită şi nu-şi putu în nici un chip tălmăci simţămîntul nou, nemaiîncercat, ce-i năpădise sufletul. Nu mai vroia să meargă în sat, ci se grăbea spre Kiev, rumegînd într-una în gînd întîmplarea asta neînţeleasă...

În oraş nu era aproape nimeni dintre bursaci ; se împrăştiaseră care încotro pe la sate, ori se duseseră „pe condiţie" sau fără nici o condiţie, pentru că prin satele Malorossiei poţi oricînd să mănînci găluşti, brînză, smîntînă şi colţunaşi mari cît o pălărie, fără să scoţi din buzunar nici o para chioară. Casa mare şi şubredă în care se adăposteau bursacii era cu desăvîrşire pustie şi degeaba cotrobăi filozoful nostru prin toate ungherele şi pînă şi prin găurile sau ascunzătorile de sub acoperiş ; nicăieri nu putu găsi o bucată de slănină sau cel puţin un coltuc de pîine uscată, lucruri care de obicei se cam doseau de către bursaci.

Cu toate astea, filozoful găsi foarte curînd cum să iasă din încurcătură : trecu de vreo trei ori prin piaţă, fluierînd, schimbă tocmai hăt la capăt cîteva ocheade cu o văduvă tinerică cu boneţică galbenă, ce vindea panglici, alice şi roţi de car, şi fu în aceeaşi zi ospătat cu colţunaşi din făină de grîu, cu găină şi... într-un cuvînt mi-ar fi cu neputinţă să numesc tot ce-a avut flăcăul pe masa pusă într-o căsuţă de lut drăgălaşă, aşezată în mijlocul unei livezi cu vişini... În aceeaşi seară filozoful fu zărit şi în cîrciumă : şedea tolănit pe laviţă, fumîndu-şi ca de obicei pipa şi la urmă îi azvîrli cu nepăsare vorovaciului de cîrciumar un galben... Avea în faţă o cană şi cu o nepăsare plină de

mulţumire urmărea cu privirea toţi muşteriii care intrau şi ieşeau din cîrciumă şi flăcăul nu se mai gîndea de loc la întîmplarea lui atît de neobişnuită...

Nu trecu mult şi se răspîndi zvonul cum că fata unuia dintre sotnicii cei mai de vază, al cărui sat se afla ca la vreo cincizeci de verste de Kiev, s-a întors într-o zi de la plimbare bătută măr, încît abia de s-a putut tîrî pînă la casa părintească şi că se afla acum pe patul de moarte ; se mai zicea că dorinţa vădită de ea, înainte de a-şi da sufletul, a fost ca ruga din ceasul cel de pe urmă, precum şi toate moliftele vreme de trei zile după obştescul ei sfîrşit să fie citite de unul din bursacii din Kiev, pe nume Homa Brut. Despre toate acestea, filozoful află chiar din gura rectorului, care l-a chemat anume în odaia lui şi i-a spus să se gătească fără cea mai mică zăbavă de drum, pentru că sotnicul cu pricina a trimis după el oameni şi o căruţă.

La auzul acestor vorbe, stăpînit de-un simţămînt nelămurit pe care nu şi-l putea tălmăci, filozoful s-a cutremurat. O presimţire apăsătoare îi şoptea că-l aşteaptă o nenorocire. Şi fără să ştie nici el de ce, îi răspunse pe faţă rectorului că nu se duce şi gata !

— Uite ce-i, *dominus* Homa ! răspunse rectorul (care în unele împrejurări vorbea cît se poate de frumos cu cei de sub ascultarea lui) : Pe tine nici darcu nu te-ntreabă dacă vrei ori nu vrei să te duci. Ţin să-ţi spun doar atît : că dacă doreşti neapărat să-ţi dai arama pe faţă şi faci pe nebunul, o să poruncesc cuiva să te şfichiuiască aşa de bine pe spate şi pe alte părţi ale trupului cu nuiele tinere de mesteacăn, că n-o să trebuiască să te mai duci nici la baie !

Filozoful ieşi de la rector scărpinîndu-se uşurel după ureche, cu gîndul ca la cel dintîi prilej nimerit să-şi pună toată nădejdea în picioare. Căzut pe gînduri, începu să coboare scara înaltă ce ducea în curtea împrejmuită cu plopi, cînd deodată rămase locului, auzind foarte bine glasul rectorului care dădea porunci chelarului său şi încă cuiva, pesemne vreunuia din trimişii sotnicului :

— Să-i spui bogdaproste boierului pentru păsat şi pentru ouă, zicea rectorul, şi mai spune-i că decum or fi gata

cărţile de care scrie dumnealui, i le trimit numaidecît. Le-am şi dat copistului ca să le scrie. Să nu uiţi iarăşi, drăguţule, să-i mai spui că pe moşia dumnealui ştiu că se găseşte peşte bun, mai cu osebire nisetru şi că ar face tare bine să-mi trimită şi mie cînd s-o-ntîmpla vreun prilej, ceva. Că în piaţă la noi, las' că nu-i peşte bun, dar mai e şi scump pe deasupra. Iar tu, Iavtuh, dă-le cazacilor cîte un păhărel de rachiu. Cît despre filozof, să mi-l legaţi, că altminteri o şterge, să ştiţi !

„I-auzi, afurisitul ! îşi zise filozoful, a simţit ceva ţiparul ăsta lung de picioare !"

Cînd coborî scara, văzu carul cu coviltir, pe care, dintru început îl luă drept o magazie întreagă de grîne, pe roate. Într-adevăr era adînc întocmai ca un cuptor de ars cărămidă. De fapt era o trăsură obişnuită de Cracovia, dintre acelea cu care pleacă uneori cîte cincizeci de ovrei deodată, ca să-şi desfacă mărfurile prin toate oraşele pe unde nasurile lor adulmecă vreun iarmaroc. Lîngă car îl aşteptau vreo şase cazaci zdraveni şi voinici, toţi oameni în vîrstă. Svitcile lor din postav subţire împodobite cu ciucuri arătau că stăpînul e om cu vază şi bogat, iar urmele de săbii de pe faţă spuneau limpede că odinioară luaseră şi ei parte la războaie şi se acoperiseră de slavă.

„Ce să-i faci ?! Ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus !" gîndi filozoful şi întorcîndu-se către cazaci, rosti cu voce tare :

— Ziua bună, fraţi tovarăşi !

— Sănătate, coane filozofule ! răspunseră unii dintre cazaci.

— Care va să zică, alături de domniile voastre mi-e hărăzit să călătoresc ? Da ştiu că aveţi o trăsură... să vă trăiască ! urmă el, urcîndu-se în car. Aici, dacă tocmeşti lăutari, poţi să şi joci, dacă vrei !

— Da ! Trăsura-i tocmai bună ! răspunse unul dintre cazaci, aşezîndu-se pe capră alături de vizitiul legat la cap cu o cîrpă, pusă în locul căciulei, pe care o şi lăsase la cîrciumă. Ceilalţi cinci, împreună cu filozoful trecură în fund şi se aşezară pe sacii plini cu felurite mărfuri cumpărate din oraş.

— Tare aş vrea să ştiu, zise filozoful, dacă trăsura asta ar fi încărcată cu o marfă, de pildă sare ori cercuri de fier, cîţi cai ar fi de trebuinţă ca s-o tragă ?

— Da, răspunse cazacul de pe capră, după o vreme de tăcere, ar fi nevoie de mulţi cai !

Şi după un asemenea răspuns atît de mulţumitor, cazacul se socoti în drept să tacă tot timpul drumului.

Filozoful ar fi dat mult să ştie cine era acest sotnic, ce fire avea, ce era cu fata lui care se întorsese într-un fel atît de neobişnuit acasă şi se afla acum pe patul de moarte şi a cărei soartă se împletea de aci înainte atît de strîns cu soarta lui ? Mai vroia să ştie ce se petrece în casa sotnicului şi de aceea le punea mereu întrebări cazacilor, dar aceştia se vede că erau şi ei filozofi, pentru că drept răspuns tăceau şi trăgeau din lulele, tolăniţi pe saci. Numai unul dintre ei vorbi deodată vizitiului de pe capră, dîndu-i o scurtă poruncă : „Bagă de seamă, Overko bătrîne, gură cască ce eşti ! Cînd o fi să ne apropiem de cîrciuma ceea de pe drumul Ciuhrailovski, să nu care cumva să uiţi să te opreşti şi să mă trezeşti pe mine şi pe ceilalţi voinici, de-o fi să ne fure somnul !" După care adormi destul de zgomotos. De altfel poveţele rostite n-aveau nici un rost, pentru că de-abia se apropie carul uriaş de cîrciuma de pe drumul Ciuhrailovski, că toţi cazacii strigară ca unul : „Stai !" Afară de asta, caii lui Overko erau atît de bine deprinşi dinainte, că se opreau la fiecare cîrciumă. Cu toate că afară era o zi călduroasă de iulie, cazacii coborîră pînă la unul din trăsură şi intrară într-o odaie joasă şi murdară, unde ovreiul-cîrciumar se repezi plin de bucurie întru întîmpinarea vechilor săi muşterii. Îndată după asta ovreiul aduse sub poala hainei lui cîţiva cîrnaţi de porc şi-i aşeză pe masă, după care îşi întturnă numaidecît ochii de la fructul acesta oprit de Talmud. Muşteriii se aşezară cu toţii în jurul mesei şi în faţa fiecăruia răsări îndată cîte o cană de lut. Filozoful Homa trebui să ia şi dînsul parte la ospăţul celorlalţi. Cum însă malorossienii, de îndată ce se cherchelesc puţin, încep să se pupe ori să plîngă, foarte curînd cîrciuma cu pricina începu să răsune de sărutări : „Hai şi ne-om pupa, Spirid, frăţioare !" — „Fă-te-ncoa, Doroş, să te strîng la piept !"

Unul dintre cazaci, mai bătrîn decît toţi ceilalţi, cu mustaţa căruntă, şedea cu obrazul sprijinit în pumn şi plîngea cu sughiţuri, din toată inima, că nu mai are nici tată, nici mamă şi că a rămas singur-singurel pe lume. Un altul pă-

rea tare sfătos şi-l tot mîngîia, zicîndu-i : „Nu mai plînge, zău, nu mai plînge ! Aşa-i viaţa !... Ştie el, dumnezeu, mai bine ce face !" Iar un al treilea, pe nume Doroş, era acum grozav de dornic să ştie toate şi întorcîndu-se spre filozoful Homa, îl tot întreba mereu :

— Mult aş vrea să aflu ce vă învaţă acolo, la bursa ceea ? Oare tot numa' scriptura ce o ceteşte dascălul în biserică, ori şi altele ?

— Nu-l întreba ! făcu sfătosul cu vorba-i tărăgănată, lasă-le să fie toate cum au fost. Că domnul ştie mai bine cîte trebuie să se-ntîmple ; domnul le ştie pe toate !...

— Ba nu, c-aş vrea să aflu şi eu, îi tot da zor Doroş, ce scrie în cărţile celea ! Poate că-i cu totul altceva decît în ale dascălului.

— Vai de mine şi de mine ! îi întorcea vorba sfătosul. La ce bun să glăsuieşti despre toate astea ? Ţi-am spus că aşa-i voia domnului ! Dacă le-a orînduit atotputernicul aşa, apoi n-ai cum să le schimbi şi pace !

— Nu ! Vreau să cunosc toate cîte-s scrise ! O să mă duc şi eu la bursa ceea, zău că o să mă duc ! Ori poate crezi cumva că n-o să le-nvăţ ? O să le-nvăţ pe toate, da pe toate, uite-aşa !

— Of, doamne, dumnezeule ! mai zise mîngîietorul sfătos, lăsîndu-şi capul pe masă, fiindcă nu mai era în stare să-l ţină pe umeri.

Ceilalţi cazaci sporovăiau despre boieri şi tălmăceau de ce luminează luna sus pe cer.

Cînd văzu cu ce-s împuiate minţile însoţitorilor săi, filozoful Homa găsi că-i tocmai clipa prielnică pentru a spăla putina. Îi vorbi mai întîi cazacului care plîngea după tată şi mamă, zicîndu-i :

— De ce te-ai pus pe bocit, neiculiţă ? Crezi că eu nu-s orfan ? Lăsaţi-mă să plec, oameni buni ! Ce aveţi cu mine ?

— Hai să-l lăsăm ! dădură glas cîţiva dintre cazaci. N-auzi că-i orfan ? Meargă unde-o vrea, sărăcuţul de el !

— Of, doamne, dumnezeule ! rosti iar mîngîietorul, înălţîndu-şi capul. Daţi-i drumu' ! Să meargă sănătos !

Şi cazacii erau gata să-l călăuzească chiar ei în stepa largă, cînd cel care se arătase dornic de a le afla pe toate, îi opri zicînd :

— Stați așa. Vreau să vorbesc cu dînsul despre bursă, că o să mă duc și eu la bursă...

De altfel nu-i de crezut că fuga plănuită s-ar fi putut săvîrși cu adevărat, pentru că în clipa cînd filozoful dădu să se scoale de la masă, își simți picioarele ca de plumb și văzu atît de multe uși în odaie, că i-ar fi fost cu neputință s-o găsească pe cea bună.

Numai pe seară își aduse aminte toată ceata că trebuie să-și vadă mai departe de drum. Atunci se cățărară din nou în căruță și porniră agale spre casă, îndemnînd caii și cîntînd un cîntec ale cărui vorbe și înțeles cu greu le-ar fi putut pricepe cineva. După ce merseră așa o bună parte din noapte, pierzînd mereu drumul, pe care îl cunoșteau cu ochii închiși, coborîră într-un tîrziu de pe un deal repede într-o vîlcea și filozoful desluși o ulucă sau un gard de nuiele ce se-ntindea de o parte și de alta, cu pomi mărunți pe lîngă el, iar de după pomi, acoperișurile caselor. Era satul cel mare de sub stăpînirea sotnicului. Trecuse de mult de miezul nopții ; pe cerul întunecat luceau ici-colo steluțe mici. Nici o fereastră nu era luminată. Intrară în ogradă însoțiți de lătratul cîinilor. De amîndouă părțile se ghiceau șuri și căsuțe acoperite cu paie. Una dintre ele, așezată chiar în fața porții, drept la mijloc, era ceva mai răsărită și părea locuită de sotnic. Căruța opri în fața unei clădiri mai mici, o magazie pesemne, și călătorii dintr-însa se duseră la culcare. Filozoful vroi totuși să cerceteze măcar puțin conacul boieresc, fie și numai pe dinafară ; dar oricît se zgîi, nu izbuti să deslușească nici un lucru sub înfățișarea lui adevărată : în loc de casă vedea un urs ; în loc de coș, îl vedea pe rector... Atunci dădu din mînă a pagubă și se duse și el la culcare.

Cînd se trezi a doua zi, toată casa era în picioare : în noaptea aceea murise duduca. Slugile alergau grăbite de colo-colo, cîteva bătrîne plîngeau... O droaie de gură-cască priveau prin crăpăturile ulucii în curtea boierească, de parcă ar fi putut să vadă ceva...

Filozoful se apucă să cerceteze pe-ndelete împrejurimile pe care nu le putuse vedea cumsecade noaptea. Casa boierească era mică și joasă, de felul acelora care se clădeau de obicei în vechime prin părțile Malorossiei. Acoperișul era de paie. Un fruntar mic, ascuțit și înalt, cu o

ferestruică ce semăna bine cu un ochi îndreptat în sus, era împestrițat tot cu flori albastre și galbene, printre care se zăreau secere roșii de lună nouă. Fruntarul era sprijinit pe stîlpi de stejar, cioplíți în șase muchii în partea lor de jos, rotunzi de la jumătate în sus și cu o lucrătură meșteșugită și întortocheată la capăt. Sub fruntar era un mic foișor, chiar la intrare, cu cîte o bancă la dreapta și la stînga. Pe cele două părți ale casei erau streșini sprijinite pe stîlpi asemănători celor din față, răsuciți pe alocuri. Un păr înalt cu coroana mai ascuțită spre vîrf străjuia în fața casei cu frunzișul lui verde, fremătător. În mijlocul curții se ridicau cîteva hambare, pe două șiruri, alcătuind un soi de uliță largă ce ducea spre casă. Dincolo de hambare, aproape de tot de poartă, erau două beciuri triunghiulare, așezate față-n față, și acoperite de asemenea cu paie. Peretele ascuțit la vîrf al fiecăruia dintre beciuri avea cîte o ușiță zugrăvită în fel și chip, cu tot soiul de scorneli. Pe una din uși era înfățișat un cazac așezat pe un butoi și ținînd deasupra capului o cană pe care sta scris : „O să bem tot !" Pe cealaltă era o ploscă și niște carafe, iar în jur, pentru mai multă frumusețe erau zugrăviți : un cal cu picioarele în sus, o pipă, o tamburină, și sta scris : „Vinul e bucuria cazacului". Din podul uneia dintre magazii, printr-o fereastră cît toate zilele, ieșea o bucată dintr-o tobă și niște goarne de aramă. Lîngă poartă erau așezate două tunuri. Toate arătau că stăpînul casei îndrăgea petrecerile și că ograda lui răsuna adesea de zgomotul chefurilor. Dincolo de poartă se înălțau două mori de vînt. În spatele casei se întindeau livezi ; printre vîrfurile pomilor se zăreau doar căciulile întunecate ale coșurilor de pe căsuțele pitulate în desișul verde. Satul era așezat pe o spinare lină de deal. Dinspre miazănoapte priveliștea era astupată de o costișă repede, ale cărei poale se sfîrșeau chiar lîngă curte. Cînd o priveai de jos, părea și mai povîrnită, iar pe vîrful ei înalt se deslușeau ici-colo tulpini închircite de buruieni, negre pe cerul luminos. Toată înfățișarea dealului lutos și dezgolit umplea sufletul de o tristețe ne'āmurită. Coasta lui era brăzdată de rîpe și surpături scobite de ape. Pe povîrnișul stîncos se ridicau, singuratice, două case ; deasupra uneia din ele își resfira crengile un măr rotat, proptit la rădăcină de niște țăruși cu mușuroaie de

pămînt în juru-le. Merele rupte de vînt se rostogoleau drept în curtea conacului. Din vîrful dealului şerpuia pe toată coasta un drum, ce cobora pe lîngă ograda boierească şi se pierdea mai departe, în sat. Filozoful măsură din ochi povîrnişul înspăimîntător de repede, îşi aminti călătoria din ajun şi-şi spuse că ori caii boierului erau din cale-afară de deştepţi, ori cazacii aveau capetele din cale-afară de tari, dacă nici chiar atunci cînd erau ameţiţi de aburii băuturii nu se duceau de-a dura pe deal împreună cu hărăbaia şi cu toată încărcătura din ea. Filozoful stătea pe locul cel mai înalt din ogradă ; cînd se întoarse şi se uită în partea cealaltă, zări o privelişte cu totul deosebită : satul, o dată cu povîrnişul pe care era aşezat, se rostogolea în vale. Lunci necuprinse se aşterneau pînă hăt departe ; verdeaţa lor vie se întuneca treptat pe măsură ce se depărta şi rînduri-rînduri de sate se întrezăreau ca nişte pete albastre, cu toate că se întindeau cale de vreo douăzeci de verste şi mai bine. În dreapta acestor lunci se înălţau şiruri întregi de dealuri, iar şi mai încolo şerpuia Niprul, pe-alocuri strălucitor, pe-alocuri întunecat.

— Tare-i frumos pe meleagurile astea ! rosti filozoful. Trebuie să fie plăcut de tot să trăieşti pe-aici, să pescuieşti în Nipru şi în lacurile din împrejurimi şi să vînezi cu laţuri ori cu puşca ierunci şi sitari ! De altminteri cred că sînt şi dropii cîte vrei prin luncile astea. Poamele le-aş putea usca grămezi întregi şi pe urmă le-aş vinde în oraş sau, şi mai bine, aş face rachiu din ele. Pentru că rachiul de poame nu se poate asemui cu nici un vin spumos. Şi pentru că tot veni vorba, n-ar fi rău să chibzuiesc cum aş face s-o şterg de aici !

Zări dincolo de gardul împletit o cărăruie îngustă, năpădită toată de buruieni şi puse piciorul pe ea, fără nici un gînd, plănuind doar să facă mai întîi o scurtă plimbare şi abia mai tîrziu s-o ia binişor printre căsuţe şi s-o zbughească în cîmp deschis, cînd deodată simţi pe umăr o mînă destul de grea. În spatele lui se ţinea acelaşi cazac bătrîn care plînsese în ajun atît de amarnic moartea tatălui şi a mamei sale, precum şi singurătatea lui.

— Geaba ţi-ai pus în gînd, coane filozofule, să te cari din sat ! zise dînsul. Acilea, vezi mata, nu-i un loc de unde poţi s-o ştergi, ş-apoi şi drumurile sînt cam proaste pentru

unul care le bate cu piciorul. Haide mai bine şi te du la boier, că te aşteaptă cam de multişor în odaia mare.

— Haidem dară ! Mă rog... eu... cu toată plăcerea, răspunse filozoful, pornind după cazac.

Sotnicul, un om în pragul bătrîneţii, cu mustaţa căruntă şi cu adîncă durere întipărită pe obraz, şedea la masă în odaia mare, cu capul proptit în palme. N-avea nici cincizeci de ani împliniţi, dar marea mîhnire de pe faţa lui gălbejită arăta limpede că sufletul i-a fost lovit şi ucis dintr-o dată, într-o singură clipă şi că toată veselia lui de odinioară, toată viaţa lui plină de petreceri zgomotoase s-au dus pentru totdeauna. Cînd Homa, împreună cu bătrînul cazac intrară în odaie, sotnicul îşi trase o mînă de pe faţă şi răspunse cu o uşoară înclinare a capului la închinăciunea lor adîncă. Homa şi cazacul se opriră respectuoşi la uşă.

— Cine eşti tu, om bun, de unde vii şi din ce pătură faci parte ? îl întrebă sotnicul pe Homa, fără mîngîiere şi fără asprime în glas.

— Sînt ucenic la seminar, şi-mi zice Homa Brut, filozoful.

— Da taică-tău ce-a fost ?

— Nu ştiu, prealuminate boier !

— Da mumă-ta ?

— Nici pe mama n-o cunosc. Dacă stai să te gîndeşti bine, fără îndoială că am avut şi eu o mamă ; dar cine a fost, unde şi cînd a trăit, asta zău că nu ştiu, milostivule !

Sotnicul tăcu şi rămase o clipă pe gînduri.

— Da pe fie-mea cum ai cunoscut-o ?

— N-am cunoscut-o de fel, preacinstite boier, zău că n-am cunoscut-o ! De cînd sînt n-am avut de-a face cu duducuţa ! Să fie la ea acolo, ca să nu zic o vorbuliţă mai necuviincioasă !

— Atunci pentru ce ţi-a sorocit ţie şi nimănui altuia ca să citeşti la căpătîiul ei ?

Filozoful ridică din umeri :

— Dumnezeu ştie ce-o fi însemnînd asta ! Este cunoscut doară că boierii vor uneori cîte ceva, că nici omul cel mai învăţat de pe lume n-ar putea să-l descurce. Ş-apoi nu spune şi zicala : „Săi bădie pînă-n cer, c-aşa-i vrerea de boier" ?

— Nu cumva minţi, filozofule ?

— Să mă trăsnească, dacă mint !

— De-ar fi zăbovit doar o clipă mai mult pe lumea asta, rosti cu mîhnire sotnicul, aş fi aflat fără doar şi poate tot adevărul ! „Să nu laşi pe nimeni să citească la căpătîiul meu, taică, ci să repezi neîntîrziat pe cineva la Kiev, ca să-l aducă de acolo pe bursacul Homa Brut. Trei nopţi de-a rîndul să se roage pentru sufletul meu păcătos. El ştie..." Dar ce ştie, asta n-am mai auzit-o. Atîta doară a putut să spună porumbiţa mea şi şi-a dat sufletul. Tu, om bun, pesemne că eşti vestit pentru viaţa ta cuvioasă şi pentru fapturi plăcute lui dumnezeu şi dînsa poate c-o fi auzit despre tine...

— Cine ? Eu ? rosti filozoful, făcînd un pas îndărăt de uimire. Eu ? Prin viaţă cuvioasă ? mai zise dînsul şi privi drept în ochii sotnicului. Doamne fereşte, boierule ! Ce tot spui ? Păi eu... cu toate că nu prea e cuviincios ce o să spun acum — am fost la brutăreasă chiar în ajun de joia patimilor !

— Ei... atunci o fi pentru altceva ! Trebuie să-ţi începi treaba chiar astăzi !

— Aş vrea să spun doar atît domniei tale... se-nţelege că orice om luminat întru sfînta scriptură poate, asta... după cît îl taie capul... numai că aici ar fi mai nimerit un diacon ori cel puţin un dascăl... Dumnealor sînt mai pricepuţi şi ştiu mai bine cum şi ce trebuie să facă, pe cînd eu... Păi eu n-am nici voce cum trebuie, ş-apoi sînt cu totul... dracu ştie ce sînt ! N-am nici un „fason" !

— Orice-ai zice tu acolo, da eu o să împlinesc fără sminteală tot ce mi-a poruncit cu limbă de moarte porumbiţa mea şi n-o să cruţ nimic pentru asta ! Dacă începînd de astăzi o să citeşti cum se cuvine toate moliftele la căpătîiul ei, timp de trei nopţi, o să te răsplătesc bine ; iar de nu... să ştii că nu sfătuiesc nici pe dracu să mă supere cu ceva.

Cele din urmă cuvinte sotnicul le rosti atît de apăsat, încît filozoful pricepu pe deplin însemnătatea lor.

— Urmează-mă, porunci boierul.

Ieşiră în tindă şi sotnicul deschise o uşă spre altă odaie, ce se afla chiar în faţa celei dintîi. Filozoful zăbovi o clipă

în tindă, își sufiă nasul și numai pe urmă trecu pragul, cu sufletul plin de o spaimă nelămurită. Podeaua odăii era toată acoperită cu pînză roșie. În colțul de sub icoane, pe o masă înaltă, era așezată răposata, pe o învelitoare de catifea albastră, cu ciucuri și canafuri de aur. Lumînări înalte de ceară, împodobite cu ciorchini de căline, ardeau la picioarele și la căpătîiul moartei, revărsînd peste dînsa lumina lor tulbure ce se pierdea în strălucirea soarelui. Fața răposatei era ascunsă privirilor lui de nemîngîiatul părinte așezat în dreptul fetei, cu spatele spre ușă. Filozoful rămase trăsnit la auzul vorbelor care-i ajunseră la urechi.

— Eu nu plîng atît, odorul meu, moartea ta care te-a secerat în anii cei mai înfloritori ai vieții, și te-a luat de pe acest pămînt înainte de sorocul cuvenit, spre mîhnirea și durerea mea nespusă. Eu plìng, porumbița mea, că nu-l cunosc pe acela ce mi-a fost dușman neînfricat, pricina morții tale. Și dacă aș ști cui i-a trecut fie și numai prin minte să te jignească sau măcar să spună vreo vorbă necuviincioasă despre tine, mă jur pe dumnezeu că el nu și-ar mai fi văzut copilașii, dacă-i tot atît de vrîstnic ca mine, sau pe tătîne-său și mumă-sa, dacă-i numai în prag de-nflorire, iar trupul i-ar fi fost azvîrlit pradă păsărilor și fiarelor stepei ! Dar vai mie, floricica mea de cîmp, prepelița mea scumpă, lumina ochilor mei ! Sortit îmi e să-mi trăiesc restul zilelor fără mîngîiere și să-mi șterg cu poala hainei lacrimile dese ce curg din ochii mei bătrîni, în vreme ce vrăjmașul meu o să se veselească înainte și o să-și rîdă în taină de inima mea îndurerată !...

Bătrînul își curmă șirul vorbelor, copleșit de durerea sfîșietoare ce izbucni într-un potop întreg de lacrimi amare.

Filozoful se simți înduioșat de tristețea asta nemîngîiată. Tuși și scoase un fel de mormăit înăbușit, căutînd să-și dreagă cît de cît glasul.

Atunci sotnicul se întoarse spre el și-i arătă locul de la căpătîiul răposatei, în fața micului analoghion, pe care erau așezate cîteva cărți.

„Las' că m-oi descurca eu cum oi putea vreme de trei nopți, își zise filozoful, dar în schimb boierul o să-mi umple amîndouă buzunarele cu galbeni curați."

Apoi se apropie, își mai drese o dată glasul și se apucă de citit, fără să se uite nici în dreapta nici în stînga și fără să îndrăznească să arunce o căutătură la fața moartei. O liniște adîncă pogorî în jur. Flăcăul băgă de seamă că sotnicul a ieșit din odaie. Atunci întoarse capul ca să se uite la răposată, și... un fior îi străbătu mădularele ; în fața lui zăcea o fată atît de frumoasă cum nu se mai afla alta pe lumea asta. Părea că niciodată trăsăturile unui chip omenesc n-au alcătuit laolaltă o frumusețe mai tăioasă și în același timp mai armonioasă... Era ca vie ! Fruntea ei albă, gingașă ca neaua, ca argintul, părea să cugete ; spîncenele-i negre ca noaptea în mijlocul unei zile însorite, subțirele și drepte, se arcuiau cu mîndrie deasupra ochilor închiși, iar genele cădeau ca niște săgeți peste obrajii rumeniți de vîlvătaia unor tainice dorinți ; buzele-i sîngerii păreau două balașuri gata să se deschidă într-un surîs... Dar aceleași trăsături îl făceau să se înfioare de o spaimă neînțeleasă și pătrunzătoare. Filozoful simțea că inima i se strînge de o durere tînguitoare, de parcă în vîltoarea unei veselii nestăvilite, a unei mulțimi încinse de căldura jocului, cineva s-ar fi apucat să-i zică un cîntec despre norodul asuprit... Balașurile buzelor ei făceau să i se strîngă tot sîngele la inimă ; dar deodată, ceva din fața moartei i se păru îngrozitor de cunoscut.

— Vrăjitoarea ! strigă dînsul cu glasul schimbat de spaimă, apoi își întoarse privirile în altă parte, se îngălbeni și începu să citească rugăciuni.

Era vrăjitoarea pe care o ucisese !

Cînd soarele stătu să asfințească, răposata fu dusă la biserică. Filozoful sprijini și el cu umărul coșciugul negru al moartei și simți pe umărul său o răceală ca de gheață. Sotnicul mergea în față, purtînd pe brațe partea din dreapta a lăcașului îngust al răposatei. Biserica de lemn, înnegrită de vreme și acoperită cu mușchi verde, străjuia tocmai în marginea satului, singuratică și tristă, cu cele trei cupole ale ei, ascuțite la vîrf. Se vedea bine, după cum arăta, că de multă vreme nu se mai făcuse într-însa nici un fel de slujbă. Înaintea fiecărei icoane ardea cîte o lumînare. Coșciugul fu așezat drept în mijloc, chiar în fața altarului. Bătrînul sotnic își sărută pentru cea din urmă oară fiica moartă, se închină pînă la pămînt și ieși din

biserică împreună cu purtătorii sicriului, după ce porunci ca filozoful să fie hrănit pe săturate şi după cină adus din nou la biserică.

Ajunşi la bucătărie, purtătorii coşciugului îşi puseră mîinile pe vatra încălzită, cum fac de obicei toţi malorossienii care au văzut un mort.

Foamea, care-l cam răzbise pe filozof în ceasul acela, îl făcu să uite pentru cîtăva vreme cu desăvîrşire de moartă. Curînd toţi slujitorii conacului prinseră a se aduna încetul cu încetul în bucătărie. În casa bătrînului sotnic, bucătăria semăna cu un fel de club, unde se strîngea toată suflarea din ograda boierească, pînă şi cîinii, care veneau dînd din coadă, chiar în pragul uşii, după oase şi lături. Dacă cineva dintre argaţi era trimis undeva cu vreo treabă, înainte de plecare venea neapărat la bucătărie ca să se hodinească o clipă stînd pe laviţă şi să-şi fumeze liniştit luleaua. Toţi holteii conacului, care-şi purtau ţanţoşi svitcile căzăceşti, stăteau tolăniţi, cît îi ziulica de mare, la bucătărie, pe laviţă, sub laviţă, pe cuptor, într-un cuvînt pretutindeni unde puteau dibui cîte un ungher bun pentru dormit. Aşa se făcea că fiecare dintre ei îşi uita veşnic pe-acolo cuşma ori biciuşca cu care se apăra de dulăii străini, ori altceva de acelaşi fel. Dar cea mai numeroasă adunare se strîngea aici seara, la cină, cînd mai venea şi herghelegiul, după ce-şi închidea caii în îngrăditura lor, şi ciobanul care aducea vacile la muls, şi atîţia alţii care erau plecaţi în timpul zilei. La cină, pînă şi cei mai tăcuţi dintre comeseni se făceau limbuţi. De vorbit, se vorbea de obicei despre toate : despre şalvarii noi ai lui cutărică, despre cîte se găsesc în măruntaiele pămîntului şi despre cine a văzut lupul... Se aflau aici şi mulţi hîtri buni de glumă, de care nu duce lipsă Malorossia.

Filozoful nostru se aşeză alături de ceilalţi, strînşi roată, afară, în faţa bucătăriei. Nu trecu mult şi pe uşa bucătăriei se ivi o bătrînă cu bonetă roşie pe cap şi cu o oală plină de găluşti pe care o puse la mijloc, în faţa oamenilor adunaţi la cină. Fiecare dintre ei scoase din buzunar cîte o lingură de lemn, iar cei care n-aveau lingură, cîte un chibrit. Mai tîrziu cînd fălcile începură să se mişte mai domol şi foamea de lup a întregii adunări se mai astîmpără

întrucîtva, oamenii se-ntinseră la vorbă. Se-nţelege că spusele lor se-nvîrteau, cum se cuvine, în jurul răposatei.

— O fi oare adevărat ce se zice, începu un cioban tinerel care-şi agăţase de atîrnătoarea lulelei atîţia bumbi şi podoabe de aramă că semăna cu o tarabă de mărunţişuri, o fi oare adevărat că duduca, fie-i ţărîna uşoară, s-a avut bine cu necuratul ?

— Cine ? Duduca ? făcu Doroş, pe care filozoful nostru îl cunoştea mai dinainte. Păi dînsa a fost vrăjitoare sadea ! Pot să pun mîna pe cruce că a fost vrăjitoare !

— Haide, haide, Doroş, isprăveşte ! zise un altul, acela care pe drum arătase o mare dorinţă de a mîngîia pe toţi. Asta nu-i treaba noastră ! Fie la dînsa acolo ! Ce să mai vorbim !

Dar Doroş n-avea nici un chef să tacă. Tocmai bine înainte de cină fusese-n beci cu chelarul, pentru nu ştiu ce treabă, şi după ce se aplecase acolo de vreo două ori peste vreo două-trei butoaie, ieşise cît se poate de vesel şi pălăvrăgea acum într-una.

— Ce vrei de la mine ? Să tac ? făcu dînsul. Păi duduca, dacă vrei să ştii, a umblat călare pe mine ! Zău c-a umblat !

— Ia spune, băiete, întrebă tînărul cioban, cel cu bumbi de aramă, sînt oare semne anumite după care poţi cunoaşte o vrăjitoare ?

— Nu sînt, îi întoarse vorba Doroş. N-ai cum s-o cunoşti ! Poţi să citeşti toate psaltirile din lume, că tot n-o cunoşti !

— Ba se poate, Doroş, să nu spui că nu se poate ! rosti mîngîietorul din ajun. Crezi că degeaba i-a dat dumnezeu fiecăruia un obicei osebit al lui ? Oamenii cunoscători în ale ştiinţei spun că orice vrăjitoare are o codiţă.

— Orice muiere, cum îmbătrîneşte, se face vrăjitoare, rosti cu mult sînge rece un cazac cu părul cărunt.

— Da, că voi sînteţi mai cu moţ ! îi tăie vorba femeia care mai punea un rînd de găluşti în oala golită. Nişte porci graşi, asta sînteţi !

Cazacul bătrîn, pe nume Iavtuh şi pe pronume Kovtun, îşi strîmbă buzele într-un zîmbet de mulţumire cînd văzu că vorbele lui o atinseseră pe babă unde o durea mai

mult, iar văcarul slobozi un rîs atît de gros, de parcă s-ar fi pornit să mugească doi tauri o dată, aşezaţi faţă-n faţă.

Vorba, care se încinsese, aţîţă în sufletul filozofului o dorinţă nestăvilită de a afla mai multe amănunte despre fiica răposată a sotnicului. De aceea, vrînd să aducă din nou vorba despre cele de mai înainte, se-ntoarse către vecinul său şi zise :

— Aş vrea să-ntreb şi eu, pentru ce toată cinstita adunare aici de faţă socoate că duduca a fost vrăjitoare ? Spuneţi-mi, a pricinuit dînsa cuiva vreo pagubă sau a băgat în mormînt pe careva ?

— S-au întîmplat de toate, îi răspunse unul dintre argaţi cu o faţă lătăreaţă ce aducea nespus de mult cu o lopată.

— Cine nu-şi aminteşte de Mikita, ăla de îngrijea ogarii, sau celălalt, cum îi zicea ?...

— Da cu Mikita cum a fost ? întrebă filozoful.

— Stai că-ţi povestesc eu despre Mikita, îi răspunse Doroş.

— Ba-i povestesc eu, îi luă vorba herghelegiul. Mikita mi-a fost doară cumătru !...

— Despre Mikita povestesc eu, spuse şi Spirid.

— Să povestească Spirid, să povestească Spirid, strigă atunci mulţimea.

Şi Spirid începu :

— Mata, coane filozofule Homa, nu l-ai cunoscut pe Mikita. Ehei, ce om a fost ! Nu erau mulţi ca dînsul ! Cunoştea orice cîine ca pe taică-său, zău aşa ! Îngrijitorul de acum al cîinilor, Mikola, acela de stă al treilea după mine, nu i-ajunge nici pînă la degetul cel mic. Se pricepe şi dînsul în meseria lui, nu zic ba, dar faţă de celălalt, e un gunoi, o treanţă.

— Tare frumos povesteşti, frăţioare, tare frumos ! făcu Doroş dînd din cap a încuviinţare.

Şi Spirid îşi văzu înainte de povestire :

— Zărea iepurele mai degrabă decît îţi ştergi nasul de tabac... Şi cînd apuca să şuiere : „Hai, Război, hai, Repede !" şi pornea călare-n zbor nebun, nu mai ştiai cine ajunge mai înainte : el ori cîinii. Cît despre basamac, dădea de duşcă un şip cît ai zice peşte ! Straşnic flăcău ! Numai că iaca, de la o vreme o cam sorbea din ochi pe du-

duca. Că s-o fi „amorizat" de adevăratelea ori l-o fi vrăjit dînsa cu farmecele ei — cine știe ? Dar din om a ajuns neom ! Zi-i muieratic și pace bună ! Un... dracu știe ce ! Ptiu ! Aș spune eu una, da mi-e nu știu cum !

— Strașnic, făcu Doroș.

— Decum îi arunca duduca o căutătură, lăsa și dîrlogii slobozi, îi zicea lui Război — Lăbuș, se poticnea și cîte și mai cîte de-alde astea ! Într-o zi duduca a venit la grajd unde-și țăsăla Mikita calul. „Lasă-mă, Mikita, zice, să pun piciorul pe tine." Și prostul de el s-a bucurat : „Nu numai piciorușul, zice, da poți să mi te urci cu totul în cîrcă". Și cînd și-a ridicat duduca piciorușul și a dat Mikita cu ochii de pulpa ei goală, plinuță și albă-albă — frumusețile ei, cică, l-au prostit de-a binelea ! Și-a aplecat neghiobul de el spinarea, a apucat-o cu mîinile amîndouă de picioarele goale și a pornit în trap ca un cal, peste cîmp... Dar unde au fost, pe unde au umblat, asta n-a știut s-o spună ; numai că s-a întors istovit mort și de-atunci s-a uscat de-a ajuns moaște... Și într-o zi cînd s-au dus oamenii în grajd, au găsit în locul lui doar o grămăjoară de cenușă și o găleată goală : s-a mistuit de tot ! S-a mistuit prin puterea lui și gata ! Și ce îngrijitor de cîini a fost ! În toată lumea asta nu-i găsești unul pe potrivă !

După ce-și isprăvi Spirid povestea, de pretutindeni se auziră laude pe seama fostului îngrijitor de cîini boierești.

— Da de Șepciha n-ai auzit ? îl întrebă Doroș pe filozoful Homa.

— Nu !

— Măi, măi, măi ! Se vede cît de colo că nu vă învață mare lucru la bursa ceea a voastră ! Haide, ascultă ! Avem noi aici în sat un cazac pe nume Șeptun. Bun cazac ! Îi place uneori să cam șterpelească sau să tragă o minciună fără nici o trebuință, dar... e un cazac de treabă. Casa lui nu prea-i departe de aici. Ei, uite, cam tot pe vremea asta, cînd ne-am așezat și noi la cină, Șeptun și femeia lui isprăviseră cu masa și cum timpul era frumos, Șepciha se culcase în grădină, iar Șeptun în casă, pe laviță ; ba nu : Șepciha în casă pe laviță și Șeptun afară...

— Nu pe laviță s-a culcat Șepciha, ci pe jos, îi luă vorba din gură bucătăreasa, care stătea în ușă, cu obrazul proptit în pumn.

Doroş o măsură cu privirea, se uită în jos, apoi iar la dînsa şi după ce tăcu o vreme, zise :

— Cînd ţi-oi scoate fusta aici de faţă cu toată lumea, o să fie vai de tine !

Ameninţarea asta îşi ajunse ţelul. Bătrîna tăcu numaidecît şi nu se mai amestecă de fel în povestirea cazacului.

Doroş urmă :

— În mijlocul casei era un leagăn agăţat în bagdadie şi în leagăn un prunc de un an, numai că nu ştiu bine dacă era parte bărbătească ori femeiască. Şi cum stătea Şepciha aşa întinsă, numai iată că aude, afară la uşă, un cîine care tot rîcîia cu ghearele şi urla de-ţi venea să-ţi iei lumea-n cap ! Femeia o sfecli ! Că ştii doară : muierile sînt aşa de proaste, că ajunge să le arăţi limba de după uşă în fapt de seară, că le şi dîrdîie sufletul de spaimă ! „Hai, zice, să-i trag una afurisitului celuia de cîine, că doar-doar s-o potoli" şi apucînd vătraiul, se duse să deschidă uşa. Dar de-abia apucă s-o crape oleacă şi cîinele — ţîşt printre picioarele ei drept la leagănul copilaşului. Şi atunci Şepciha văzu deodată că acel cîine nu mai e cîine, ci duduca boierului. Şi barem să fi fost duduca, cu înfăţişarea ei obişnuită pe care i-o cunoştea ! Atunci hai, mai treacă-meargă ! Dar să vezi ceva nemaipomenit : fata era vînătă de tot, iar ochii îi ardeau ca nişte cărbuni ! Şi cînd mi ţi-a înşfăcat o dată pruncul din leagăn, i-a şi înfipt dinţii în beregată şi a început să-i sugă sîngele. Şepciha doar atîta a apucat să strige : „Văleu, ce năpastă !" şi s-a repezit afară din casă. Dar ce să vezi ? Uşa din tindă era închisă. Atunci s-a urcat într-un suflet în pod. Şedea acolo şi dîrdîia, proasta de dînsa ! Nu trecu mult şi numai ce-o văzu pe duducă cum vine drept spre dînsa, în pod ! Şi s-a aruncat strigoaica asupra ei şi a prins a o muşca fără milă pe muierea cea neghioabă. Şi numai dimineaţa şi-a scos Şeptun femeia de acolo, ciur de muşcături şi învineţită toată, iar a doua zi şi-a dat duhul, proasta de ea ! Ca să vezi şi mata ce de fapturi şi vrăji se mai petrec pe lumea asta. Poate ea să fie şi os de boier, dar dacă-i vrăjtoare, e vrăjitoare şi pace !.

După ce-şi sfîrşi povestirea, se uită mulţumit la toţi cei de faţă şi-şi afundă degetul în lulea, pregătindu-se s-o umple din nou cu tutun. Istorisirile cu vrăjitoarea nu se mai

isprăveau. Fiecare se grăbea să spună şi el cîte ceva. Unuia, strigoaica îi venise pînă la uşa casei, prefăcută într-o căpiţă de fîn ; altuia îi furase cuşma ori luleaua ; multora din fetele satului le tăiase cosiţa ; altora le supsese cîteva căldări de sînge...

În cele din urmă toată adunarea îşi veni în fire şi oamenii îşi dădură seama că se-ntinseseră la vorbă prea de tot ; afară coborîse noapte neagră. Atunci, unul cîte unul, se împrăştiară pe la culcuşurile lor, în bucătărie, prin şuri ori chiar în mijlocul ogrăzii.

— Haide, coane Homa ! E vremea să o pornim şi noi la răposata, îi zise filozofului cazacul cu părul alb şi toţi patru, adică împreună cu Spirid şi Doroş, se-ndreptară spre biserică, şfichiuind cu biciuştele lor cîinii ce mişunau în număr mare pe uliţele satului şi muşcau cu înverşunare beţele din mîinile oamenilor.

Filozoful, cu toate că se-ntărise cu o cană mare de rachiu, îşi simţea sufletul cuprins tot mai mult de o sfială nemărturisită, pe măsură ce se apropiau de bisericuţa luminată. Poveştile şi istorisirile ciudate, pe care le ascultase, îi aţîţau şi mai tare închipuirea. Întunecimea de lîngă gard şi de sub copaci începea să se mai lumineze oleacă ; locul era aici mai pustiu. În cele din urmă trecură de îngrăditura şubredă a bisericii şi intrară în curticica mică, dincolo de care nu mai creştea nici un copăcel şi se întindea doar cîmpul dezgolit şi luncile învăluite de întunecime. Cei trei cazaci urcară, împreună cu Homa, treptele repezi ale bisericii şi intrară înăuntru. Aici îl părăsiră pe filozof, îi urară să-şi îndeplinească cu bine sarcina şi zăvorîră uşa în urma lor, aşa cum le poruncise sotnicul.

Filozoful rămase singur... Căscă, se întinse, suflă zgomotos în amîndouă palmele şi numai după asta se uită în jur. În mijlocul bisericii era aşezat coşciugul cernit. În faţa icoanelor întunecate pîlpîia flacăra sfioasă a luminărilor. Strălucirea lor lumina doar catapeteasma şi foarte slab mijlocul bisericii. Dar ungherele îndepărtate ale tinzii erau înghiţite de întunecime. Catapeteasma veche, înaltă, părea foarte şubredă şi îmbătrînită : horbota de lemn îmbrăcată cu aur mai lucea doar pe ici, pe colo cu scîntei de vreme ; chipurile sfinţilor, întunecate şi ele, aveau căutătură aspră. Filozoful se mai uită odată împrejur.

— De ce m-aş teme? rosti el. Un om viu n-are cum să pătrundă încoace; cît despre morţi sau strigoi, cunosc eu nişte rugăciuni pe care dacă le rostesc, n-or să mă atingă nici măcar cu un deget. Nu-i nimic! mai zise el o dată şi dădu cu nepăsare din mînă. Acum să citim!

Cînd trecu pe lîngă strană, văzu cîteva legături de lumînări.

„Asta-i bine, gîndi filozoful: o să le aprind prin toată biserica de o să fie lumină ca ziua. Păcat numai că nu-i chip să fumezi o pipă în lăcaşul domnului!"

Şi zicînd aşa, se apucă să lipească lumînările de ceară pe toate ieşiturile, pe analoghion şi în faţa icoanelor, fără să le cruţe cîtuşi de puţin şi curînd toată biserica se umplu de lumină. Numai sus, lîngă boltă, întunericul se înteţi şi mai tare, şi chipurile întunecate ale sfinţilor priveau acum şi mai aspru din ramele lor străvechi, cioplite, pe care mai luceau încă ici-colo urme de poleială. Apoi filozoful se apropie de coşciug, privi cu sfială chipul moartei şi... Tresări închizînd ochii: atît de strălucitoare şi înspăimîntătoare totodată era frumuseţea ei.

Homa îşi întoarse privirile în altă parte şi dădu să se depărteze, dar îmboldit de o dorinţă ciudată, potrivnică voinţei lui, o dorinţă dintre acelea care nu-l slăbesc pe om mai cu seamă cînd e cuprins de teamă, nu se mai putu împotrivi şi o mai privi o dată, înainte de plecare, se înfioră din nou, şi o mai privi iar... Într-adevăr: frumuseţea prea strălucitoare a moartei părea înspăimîntătoare... Poate dacă chipul ei ar fi fost urît, el n-ar fi semănat în sufletul omului o teamă atît de grozavă. Dar trăsăturile ei n-aveau nimic şters, tulbure sau mort. Nu! Ele trăiau şi filozofului i se părea că fata îl priveşte cu ochii ei închişi. I se păru chiar că de sub geana ochiului drept i se rostogoleşte o lacrimă, dar decum se prelinse pe obraz, văzu limpede că era o picătură de sînge.

Atunci se depărtă grăbit înspre strană, deschise cartea şi ca să se îmbărbăteze şi mai mult, începu să citească tare, cu o voce cît se poate de răsunătoare, ce înfioră pereţii de lemn ai bisericii, de mult tăcuţi şi surzi... Glasul lui gros şi plin cădea singuratic, fără răsunet în liniştea moartă, şi părea străin pînă şi cititorului.

„De ce m-aş teme ? îşi spunea filozoful, citind într-una. Că doar n-o să se scoale din coşciugul ei de teama cuvîntului domnului. Las' să zacă liniştită ! Ş-apoi ce fel de cazac aş mai fi şi eu, dacă m-aş lăsa copleşit de spaimă ! Se vede c-am tras la măsea cam peste măsură şi de aceea mi se năzare cine ştie ce. Hai să trag nişte tutun pe nas. Ehei, ce tutun ! Straşnic tutun ! Bun tutun !"

Cu toate acestea, de cîte ori întorcea cîte o pagină, trăgea cu coada ochiului spre coşciug şi un glas tainic îi şoptea la ureche : „Uite-acuşi, acuşi o să se scoale ! Acuşi o să se ridice ! Acuşi o să se arate din racla ei !"

Dar în jur domnea o linişte de mormînt. Coşciugul stătea nemişcat. Lumînările revărsau peste tot un potop de lumină. Ce înfricoşătoare e o biserică noaptea, scăldată de lumină, cu un mort în ea, cînd în jur nu-i ţipenie de om !

Filozoful îşi înălţă şi mai mult vocea şi porni să cînte pe toate glasurile, pentru a înăbuşi în sufletul său orice rămăşiţă de teamă. Dar în fiece clipă, privirile lui se aţinteau spre sicriu, cu o întrebare mută, izvorîtă împotriva dorinţei lui : „Ce-ar fi totuşi să se ridice, să se scoale ?"

Coşciugul însă rămînea nemişcat. Doamne, de s-ar auzi măcar un zgomot, un foşnet de fiinţă vie, un ţîrîit de greier într-un colţ... Arareori fîşîia slab o lumînare îndepărtată sau plescăia surd cîte o picătură de ceară, căzută de sus, pe podea.

„Ce-ar fi să se ridice ?"

Şi moarta îşi înălţă puţin capul...

Filozoful îi aruncă o căutătură înnebunită de groază şi se frecă la ochi. Dar fata parcă nici nu mai era culcată, ci şedea în racla ei !... Omul îşi întoarse o clipă privirile aiurea, dar şi le aţinti din nou asupra coşciugului. Moarta se sculase şi mergea acum prin biserică cu ochii închişi, desfăcîndu-şi într-una braţele de parcă ar fi vrut să prindă pe cineva în strînsoarea lor.

...Se îndrepta spre el ! Cuprins de spaimă, filozoful trase în jurul său un cerc. Apoi începu să citească rugăciuni, cu multă greutate, şi să rostească descîntece învăţate de la un călugăr care în toată viaţa lui avusese de-a face cu vrăjitoare şi duhuri necurate.

Moarta se opri chiar la marginea cercului, dar se vedea bine că nu are putere să păşească dincolo de marginea

ceea ; acum era vînătă la faţă, ca orice om mort de cîteva zile. Homa nu îndrăznea s-o privească. Era îngrozitoare la vedere... Deodată moarta începu să clănţăne din dinţi şi îşi căscă ochii stinşi. Dar nu zări nimic şi atunci, cuprinsă de o mînie oarbă, care se zugrăvi pe faţa ei tremurătoare, se întoarse în altă parte şi desfăcîndu-şi iar braţele, cuprinse cu ele fiecare stîlp al bisericii, fiecare ieşitură, nădăjduind să-l prindă pe Homa. În cele din urmă se opri locului, ameninţă cu degetul şi se culcă înapoi în coşciugul ei.

Dar filozoful tot nu-şi putea veni în fire şi arunca priviri pline de spaimă spre lăcaşul îngust al strigoaicei. Deodată, coşciugul se clinti din loc şi porni să zboare, şuierînd prin toată biserica, spintecînd văzduhul în toate părţile. Homa îl vedea aproape deasupra capului său, dar în acelaşi timp îşi dădea seama că nu poate atinge locul încercuit şi îşi rostea cu şi mai mult foc descîntecele. Coşciugul se trînti apoi cu zgomot în mijlocul bisericii şi rămase nemişcat. Trupul neînsufleţit al fetei se ivi iar dintr-însul, vînăt-verde. Dar în aceeaşi clipă răsună în depărtare cîntatul cocoşului şi moarta se lăsă iar în sicriu şi prăbuşi capacul deasupra ei.

Inima filozofului bătea cu putere şi sudoarea şiroia de pe faţa lui, dar îmbărbătat de cîntatul cocoşului, el citea acum mai repede foile pe care ar fi trebuit să le isprăvească. Decum se lumină de ziuă, veniră să-l schimbe diaconul şi Iavtuh, cazacul cărunt, care de data asta ţinea loc de dascăl.

Întors la locul îndepărtat de hodină, filozoful nu putu multă vreme să închidă ochii, dar pînă la urmă oboseala îl doborî şi dormi dus, hăt pînă la nămiezi. Cînd se trezi, întîmplările nopţii îi părură petrecute în vis. Ca să se mai întărească oleacă, slugile sotnicului îi aduseră o sticlă de rachiu. În timpul prînzului, omul nostru mai prinse inimă, îşi spuse şi el părerea ici-colo şi mîncă aproape de unul singur un purcel destul de bătrîior ; totuşi, despre cele întîmplate noaptea la biserică nu îndrăzni să vorbească dintr-un simţămînt nelămurit chiar pentru el, şi la toate întrebările argaţilor dornici să ştie multe răspundea doar atît : „Da, s-au petrecut de toate..." Filozoful făcea parte din rîndul acelor oameni pe care dacă-i hrăneşti pe săturate, li se naşte în suflet o iubire nemaipomenită faţă de aproa-

pele lor. Stînd întins, cu pipa-ntre dinţi, el îi privea pe toţi cei din jur cu nişte ochi grozav de binevoitori şi scuipa mereu în lături.

După masă, filozoful se simţi cu totul în apele lui. Colindă satul întreg în lung şi în lat şi-i cunoscu aproape toţi locuitorii ; din două case fu chiar dat afară : o nevestică frumuşică îl croi binişor de tot cu lopata pe spinare, cînd îi veni în minte să-i pipăie cămaşa şi fota... din dorinţa de a afla din ce stofă sînt făcute. Dar pe măsură ce se apropia seara, filozoful se făcea tot mai gînditor. Cînd mai rămăsese cam un ceas pînă la cină, aproape toată suflarea din ograda boierului se strînse laolaltă, ca să mai joace bile sau „cragli", un fel de popice unde în loc de bile se foloseau beţe lungi, iar cîştigătorul căpăta dreptul să se plimbe călare pe cel care a pierdut. Jocul acesta era nespus de frumos pentru privitori : adeseori, văcarul lătăreţ ca o clătită, se urca în cîrca porcarului slăbuţ şi puţintel, făcut tot parcă numai din zbîrcituri. Altă dată văcarul îşi punea şi el spatele la bătaie şi Doroş, sărind voiniceşte în cîrca lui, nu uita să zică : „Ce mai taur !" Lîngă pragul bucătăriei şedeau oamenii mai cu greutate. Ei priveau la toate fără pic de zîmbet, trăgînd din lulea, chiar şi atunci cînd tinerii se prăpădeau de rîs la auzul vreunei vorbe de duh rostită de văcar sau de Spirid. Zadarnic însă vroi şi Homa să ia parte la jocul lor : un gînd întunecat stăruia ca un cui în creierul său. Cînd se aşeză să cineze, căută din răsputeri să se înveselească, dar spaima i se înteţea în suflet, o dată cu întunericul ce se întindea pe tot cerul.

— Haide, coane filozofule, e vremea să mergem ! îi spuse în cele din urmă cazacul cărunt, ridicîndu-se o dată cu Doroş. Hai la treabă !

Şi Homa fu dus la biserică întocmai ca în ajun ; aici cei doi însoţitori îl lăsară şi închiseră uşa în urma lui. De îndată ce rămase singur, sfiala i se furişă iar în suflet. Zări din nou chipurile întunecate ale sfinţilor, tainele strălucitoare ale icoanelor şi binecunoscutului sicriu cernit, neclintit în mijlocul bisericii, împrejmuit de liniştea ameninţătoare.

— Ei, minunăţia asta n-o să mă mai minuneze şi-n seara asta, rosti dînsul cu voce tare. Prima oară, nu zic, m-am speriat !... Aşa e, zău ! Numai prima oară te cam bagă-n

sperieţi una ca asta! Pe urmă însă nu te mai temi! Nu te mai temi de loc!

Apoi se urcă repede în strană, trase în jurul lui un cerc, rosti cîteva descîntece şi porni să citească cu glas tare, hotărît să nu-şi mai înalţe privirile de pe carte şi să nu ia nimic în seamă. Citi aşa vreme cam de un ceas şi simţi că-l răzbeşte oboseala şi-l podideşte şi tusea. Atunci scoase din buzunar punga cu tutun, dar înainte de a duce praful la nas, aruncă o căutătură sfioasă înspre sicriu. Şi deodată inima i se opri de a mai bate!

Moarta stătea acolo, în faţa lui, chiar pe marginea cercului şi-l privea ţintă cu ochii ei stinşi, înverziţi. Bursacul se cutremură şi un fior de gheaţă îi străbătu mădularele. Îşi plecă repede privirile asupra cărţii sfinte şi începu iar să citească rugăciuni şi descîntece, mai tare ca înainte, dar auzi limpede cum moarta clănţăne din dinţi şi îşi desface braţele căutînd să-l apuce în strînsoarea lor. Atunci privi sfios cu coada ochiului şi văzu că strigoiul nu-l poate ajunge pe locul unde stătea el; pesemne că nu putea să-l zărească... Deodată, moarta scoase un fel de mîrîit înăbuşit şi porni apoi să rostească vorbe înspăimîntătoare, cu buzele ei lipsite de viaţă; şi vorbele acelea bolboroseau hîrîit, ca smoala care dă în clocot. Ce vroiau să zică — asta nu ştia s-o tălmăcească, dar simţea în ele ceva plin de groază. Şi filozoful înnebunit de spaimă înţelese că rosteşte descîntece.

De pe urma vorbelor ei, un suflu de vînt se stîrni în biserică şi se auzi un foşnet de aripi fără număr... Aripi nevăzute izbeau geamurile bisericii şi cercevelele lor de fier, gheare puternice scrijeleau fierul cu scîrţîitul pătrunzător... Părea că o putere nemăsurată căuta să spargă uşa şi să dea năvală înăuntru. Inima filozofului bătea să se spargă. Cu ochii închişi şi pleoapele strînse tare, rostea fără să se oprească descîntece şi rugăciuni. În cele din urmă se auzi un şuierat în depărtare: era cîntecul cocoşului din sat. Omul se opri din citit, sleit de puteri şi îşi mai trase sufletul.

Cazacii veniţi la biserică să-l înlocuiască îl aflară mai mult mort decît viu. Stătea proptit cu spatele la perete şi se uita ţintă cu ochii holbaţi la oamenii care-l înghionteau. Aceştia îl scoaseră afară aproape pe braţe şi în tot timpul

drumului trebuiră să-l sprijine. Dar odată ajuns în ograda conacului, Homa se scutură oleacă şi porunci să i se aducă o stacană de rachiu. După ce-o bău, îşi netezi părul şi zise :

— Multe drăcovenii mai sînt şi pe lumea asta... Cît despre spaime, ţi se-ntîmplă uneori cîte ceva de... — şi filozoful dădu a lehamite din mînă.

Argaţii, adunaţi roată în jurul lui, îşi plecară capetele la auzul acestor vorbe. Pînă şi băieţandrul pe care fiecare din cei adunaţi se simţea în drept să-l pună la treabă în locul lui cînd era vorba de curăţat grajdul ori de cărat apă, pînă şi băieţandrul acela nenorocit rămase cu gura căscată.

În clipa aceea trecea pe acolo o muieruşcă despre care nu puteai spune că e chiar în vîrstă ; fota, strîns lipită de trup, scotea la iveală făptura ei împlinită, cu carnea tare. Era ajutoarea bucătăresei, grozav de fîşneaţă şi găsea întotdeauna te miri ce ca să-şi prindă de bonetă : o bucată de panglicuţă, o garofiţă sau chiar o hîrtiuţă, dacă n-avea nimic altceva.

— Bună ziua, Homa ! rosti dînsa cînd îl văzu pe filozof. Auleu, măiculiţă, da ce-ai păţit ? strigă ea deodată, împreunîndu-şi mîinile.

— Da ce-i, muiere proastă ce eşti ?

— Dumnezeule mare ! Păi ţi-e părul alb de tot !

— Ehei, să ştiţi că ce zice i-adevăr curat ! făcu Spirid, cătînd ţintă la filozof. E drept că-i albit întocmai ca bătrînul lavtuh.

Auzind una ca asta, filozoful se duse fuga la bucătărie, unde zărise dinainte lipit de perete un ciob de oglindă, pătat de muşte ; în faţa lui erau prinse de cuie flori de nu-mă-uita, pervincă şi chiar o ghirlandă de gălbinele, ceea ce arăta că ciobul de oglindă slujea pentru găteala unei femeiuşte fîşneţe, căreia îi place să umble frumos îmbrăcată. Şi aici, Homa văzu cu groază că ceea ce-i spuseseră oamenii era adevărat : jumătate din părul lui albise cu desăvîrşire.

„O să mă duc la boier, îşi zise el într-un tîrziu, o să-i povestesc totul şi o să spun că nu mai vreau să citesc ! Să mă trimită fără întîrziere la Kiev !"

Frămîntat de aceste gînduri, îşi îndreptă paşii spre pragul conacului.

Sotnicul şedea nemişcat în odaie ; trăsăturile lui păstrau aceeaşi durere nemărginită pe care i-o văzuse şi înainte. Doar obrajii îi atîrnau acum şi mai mult. Se vedea bine, după înfăţişarea lui că mînca tare puţin sau poate nici nu se atingea de hrană. O gălbejală cu totul neobişnuită îl făcea să pară împietrit în nemişcarea lui.

— Bună ziua, sărmane, rosti dînsul dînd cu ochii de Homa, care se oprise lîngă uşă cu căciula în mînă. Cum stai ? Toate-s bune ?

— De bune-s bune... Dar vezi mata, se petrec nişte drăcovenii, că-mi vine să-mi iau cuşma şi s-o iau la sănătoasa încotro văd cu ochii !

— Cum asta ?

— Păi fata matale, boierule... Dacă stai să judeci bine, fără îndoială că-i de viţă boierească şi nimeni n-ar îndrăzni să zică altfel ; numai că... nu-ţi fie cu supărare, boierule, şi fie-i ţărîna uşoară...

— Ei, şi ce-i cu fiica mea ?

— S-a cam avut bine cu dracii ! Mă bagă-n nişte sperieţi de nu-i chip să citesc nici o scriptură, zău aşa !

— Ba să citeşti, să citeşti ! Că doar nu degeaba te-o fi chemat tocmai pe tine ! S-a îngrijit, porumbiţa mea, de sufletul ei şi a vrut să alunge prin rugi orice duh rău !

— Voia matale, boierule, dar să ştii că nu pot şi pace !

— Ba să citeşti, să citeşti, urmă tot aşa de sfătos boierul. Nu ţi-a mai rămas decît o singură noapte ! Ai să faci o faptă creştinească, iar eu o să te răsplătesc.

— Orice răsplată mi-ai da... Nu, zău, boierule, fă ce ştii, da eu nu mai citesc ! rosti Homa cu hotărîre.

— Ian ascultă, filozofule ! spuse sotnicul şi glasul lui răsună acum puternic şi ameninţător. Mie nu-mi plac fasoane de-astea ! Poţi să le faci acolo, la seminarul vostru ! La mine însă nu merge ! Că eu dacă ţi-oi trage o bătaie, o să fie mai ceva decît a rectorului. Ştii tu oare ce-s acelea gîrbace de piele, hai ?

— Cum să nu ştiu, păcatele mele, răspunse filozoful, coborînd oleacă glasul. Fiecare ştie ce-s acelea gîrbace de piele : cînd guşti mai mult din ele, simţi că nu-i chip să le-nduri, şi pace !

— Aşa, vezi ! Numai că nu ştii încă ce straşnic şfichiuiesc flăcăii mei ! mai zise sotnicul ameninţător, ridicîndu-se în

picioare şi chipul lui luă o înfăţişare poruncitoare şi lipsită de îndurare ce-i scotea în vileag firea nepotolită şi aspră, îmbunată doar vremelnic de durere. La mine aşa-i obiceiul : întîi te bate zdravăn, pe urmă te stropeşte cu rachiu şi pe urmă te bate iar. Haide, du-te ! Fă-ţi pînă la urmă treaba ! De n-oi isprăvi-o, să ştii că nu te mai scoli ; iar de-oi duce-o la bun sfîrşit, capeţi o mie de galbeni !

„Ehei, ăsta-i un nebun şi jumătate, îşi zise filozoful ieşind din odaie. Cu el nu-i de glumă ! Dar aşteaptă, prietene, c-am s-o şterg aşa de bine de n-ai să-mi dai de urmă cu toţi copoii tăi !"

Şi Homa îşi puse în gînd să fugă cu orice chip. Aşteptă doar ceasul de după prînz, cînd toţi argaţii obişnuiau să se înfunde în claia de fîn de lîngă magazie şi să slobozească pe gurile larg deschise un sforăit şi un şuierat aşa de straşnic, încît puteai să juri că ograda boierului e o fabrică. Şi ceasul acela veni în sfîrşit ! Pînă şi Iavtuh aţipi puţintel, întins la soare. Tremurînd, cu sufletul plin de spaimă, filozoful se îndreptă tiptil spre grădina boierească, de unde i se părea că e mai lesne să fugă pe nesimţite în cîmp. Livada, ca toate livezile boiereşti, era cu totul lăsată în părăsire şi drept aceea numai bună pentru tot soiul de fapturi tainice. În afară de o singură cărăruie, bătătorită pentru niscaiva trebuinţe de-ale gospodăriei, totul era năpădit de lăstăriş de vişin, tufe de soc şi brusturi care-şi înălţau tulpiniţele lungi, cu bobiţe trandafirii în vîrf. Hameiul învăluia ca un năvod vîrfurile acestei „adunări" pestriţe de copaci şi tufe, alcătuind un soi de acoperiş ce se sprijinea pe gardul împletit din nuiele şi cobora de pe el aidoma unor şerpi încolăciţi cu clopoţei de cîmp. Dincolo de acest gard de nuiele, ce slujea drept stavilă livezii, se întindea o pădure întreagă de buruieni prin care nimeni nu-şi vîra nasul ; pînă şi coasa s-ar fi prefăcut în ţăndări dacă ar fi îndrăznit să atingă cu tăişul ei tulpinile înăsprite şi groase ale bălăriilor.

Filozoful dădu să păşească peste zaplaz ; dinţii îi clănţăneau atît de tare şi inima îi bătea cu atîta putere, încît se înspăimîntă şi el. Poala hainei lui lungi părea că se lipeşte de pămînt ca bătută în cuie. Cînd ridică piciorul ca să treacă dincolo de pîrleaz simţi că-i ţiuie la urechi un glas ce şuiera năpraznic : „încotro ?" „încotro ?" Filozoful lu-

necă în buruieni şi o rupse la fugă, împiedicîndu-se într-una de rădăcini bătrîne şi strivind cîrtiţe. Îşi dădea seama că dacă iese din buruieni, îi rămîne doar să străbată în goană mare cîmpia, dincolo de care se zărea dunga neagră a mărăcinişului des ; socotea că, odată ajuns acolo, nu-l mai paşte nici o primejdie, pentru că trecînd de mărăciniş, nădăjduia să iasă în drumul ce ducea drept la Kiev. Străbătu într-un suflet cîmpia şi se văzu în mărăciniş. Străbătu şi mărăcinişul, lăsînd drept danie cîte o bucată din surtucul său pe orice spin. În sfîrşit ajunse într-o luncuşoară, unde pe-alocuri sălcii plîngătoare îşi plecau crengile pletoase pînă la pămînt. Apa unui izvoraş lucea curată ca argintul. Cel dintîi gînd al filozofului fu să se culce la pămînt şi să bea, ca să-şi astîmpere setea arzătoare care-l mistuia.

— Straşnic de bună-i apa asta ! rosti dînsul ştergîndu-se la gură. Aici aş putea să mă şi hodinesc oleacă.

— Ba mai bine ar fi să fugi înainte că, doamne fereşte, s-ar putea să te urmărească cineva !

Vorbele astea răsunară drept la urechea lui. Filozoful îşi întoarse capul şi îl văzu în faţă pe Iavtuh.

„Dracu să-l ia pe Iavtuh ăsta ! gîndi el mînios. Tare te-aş apuca acum de picioare şi... ţi-aş ciomăgi cu o bîtă de stejar mutra ta scîrboasă şi toate cele ale tale."

— Geaba ai făcut atîta ocol, mai zise Iavtuh. Mai bine urmai drumul pe care am venit eu : drept pe lîngă grajduri. Ş-apoi păcat şi de surtuc ! Postavul era tare bun ! Cît ai dat pe arşin ? Ei, şi acum ajunge cît te-ai plimbat. E vremea să ne întoarcem acasă !

Şi filozoful se luă, de voie, de nevoie după Iavtuh, scărpinîndu-se după ceafă. „Acum o să-mi arate ea mie, vrăjitoarea ceea blestemată ! îşi zise dînsul. Ei, da ce m-a apucat ?! De ce mă tem ! Nu-s eu cazac ? Am citit doar două nopţi de-a rîndul, oi citi şi a treia, cu ajutorul lui dumnezeu ! Se vede treaba că blestemata de strigoaică o fi săvîrşit la păcate cu ghiotura, de ţine necuratul atît de mult la dînsa !"

Acestea erau gîndurile care-l frămîntau, cînd ajunse în ograda boierească. Dar tot ele îl şi întăriră întrucîtva, şi atunci îl înduplecă pe Doroş, care, bucurîndu-se de ocrotirea chelarului, avea uneori calea deschisă spre beciurile boiereşti, să scoată de acolo o ploscă de basamac, şi amîn-

doi prietenii se aşezară frumuşel lîngă o magazie şi stinseră ca la vreo jumătate de vadră, astfel încît filozoful se ridică deodată în picioare şi strigă : „Să vină lăutarii ! Să vină neapărat lăutarii !“ Şi fără să-i mai aştepte, porni să joace gopacul în mijlocul ogrăzii, pe aria curăţată de buruieni. Şi jucă, pînă la vremea mesei, pînă cînd argaţii, care făcuseră roată în jurul lui, cum se obişnuieşte în astfel de împrejurări, scuipară a lehamite în lături şi plecară care încotro, zicînd : „Ca să vezi cît poate să ţopăie un om !“ În cele din urmă, filozoful se trînti chiar pe locul acela şi adormi pe dată. Numai o găleată bună de apă rece putu să-l trezească pentru cină. În timpul mesei vorbi despre ce-nseamnă un cazac şi cum cazacul nu trebuie să se teamă de nimic pe lume.

— Şi acum să mergem, rosti într-un tîrziu Iavtuh. E vremea !

„Puşchea pe limbă-ţi, vier afurisit !“ gîndi filozoful, dar se ridică în picioare şi zise :

— Haidem !

Pe drum, filozoful se uita împrejur şi căuta să intre în vorbă cu însoţitorii săi. Dar Iavtuh tăcea ursuz şi Doroş n-avea nici el chef de vorbă. Noaptea era de spaimă : în depărtare urlau lupii adunaţi în haită şi pînă şi lătratul cîinilor avea ceva spăimîntător.

— Parcă n-ar urla un lup, ci altceva, zise Doroş.

Dar Iavtuh tăcea într-una, iar filozoful nu ştiu ce să-i răspundă.

Cei trei se apropiară de biserică şi intrară sub bolta ei învechită, care arăta limpede cît de puţin se-ngrijea stăpînitorul moşiei de dumnezeu şi de sufletul lui. Iavtuh şi Doroş plecară apoi, ca de obicei, şi filozoful rămase singur.

În jur toate erau neschimbate, toate îşi păstrau înfăţişarea ameninţătoare, bine cunoscută din ajun. Omul se opri o clipă locului. Drept la mijloc era aşezat, la fel ca şi înainte, coşciugul nemişcat al vrăjitoarei. „Nu mi-e teamă, zău că nu mi-e teamă !“ rosti dînsul, apoi trase în jurul său un cerc şi se sili să-şi amintească toate descîntecele pe care le ştia. Tăcerea din jur era groaznică ; lumina pîlpîitoare a lumînărilor scălda toată biserica. Filozoful întoarse o filă de carte, mai întoarse una şi îşi dădu seama că citeşte cu totul altceva decît scrie acolo. Atunci îşi făcu înspăimîntat

semnul crucii şi începu să cînte. Asta îl mai îmbărbătă puţin : acum citi mai cu spor şi filele se perindară iute, una după alta. Dar deodată... în liniştea bisericii... capacul de fier al coşciugului plesni cu zgomot şi moarta se ridică ! Arăta şi mai înspăimîntător decît prima oară. Dinţii îi clănţăneau cu putere, buzele începură să i se schimonosească şi descîntece înfricoşătoare porniră o dată cu ţipete neomeneşti... Un vîrtej nebun se stîrni în biserică. Icoanele se prăbuşiră la pămînt şi geamurile sparte căzură jos în mii de ţăndări. Apoi uşa ieşi din ţîţîni şi o mulţime fără număr de pocitanii înfiorătoare năvăliră în lăcaşul domnului. Fîlfîitul înfiorător al aripilor lor şi scrijelitul ghearelor umplu toată biserica. Hoarda asta zbura şi cotrobăia pretutindeni, căutîndu-l pe filozof.

Pînă şi cel de pe urmă abur de băutură se risipi din capul lui Homa. Îşi făcea cruce şi spunea rugăciuni la întîmplare. Dar în acelaşi timp auzea cum se frămîntă în jurul lui necuratul, mai mai să-l atingă cu capetele aripelor şi ale cozilor sale scîrboase. De privit, n-avea îndrăzneală să privească pocitaniile ; vedea numai o arătare uriaşă, de-a lungul unui perete întreg, cu părul încîlcit care o acoperea ca o pădure ; prin pînza de păr sticleau doi ochi îngrozitori de sub sprîncenele ridicate puţin în sus. Deasupra dihaniei, în aer, se ţinea ceva ca o băşică uriaşă cu mii de cleşti şi ace de scorpion, răsfirate în toate părţile. Bucăţi de pămînt negru atîrnau de cleşti şi toate astea cătau ţintă spre el, bîjbîiau după el, dar nu puteau să-l vadă, înconjurat cum era de cercul lui magic.

— Aduceţi-l pe Vii ! Mergeţi de-l aduceţi pe Vii ! răsunară într-un tîrziu vorbele moartei.

...Şi deodată o mare linişte învălui biserica ; doar în depărtare se auziră urlete de lupi şi curînd după aceea, paşi grei răsunară în lăcaşul sfînt ; Homa privi cu coada ochiului şi văzu că dihaniile aduc cu ele un omuleţ vînjos şi greoi la mişcări, plin de sus pînă jos de pămînt negru. Mîinile şi picioarele lui, acoperite şi ele de pămînt, ieşeau la iveală aidoma unor rădăcini tari şi vînjoase. Călca greu, împiedicîndu-se mereu. Pleoapele lui lungi atîrnau pînă la pămînt. Homa văzu îngrozit că faţa omuleţului era de fier. Dihaniile îl aduseră de subsuori, pînă la locul unde stătea Homa.

— Ridicați-mi pleoapele : nu văd nimic ! rosti Vii cu un glas ce venea parcă de sub pămînt. Și atunci toată droaia de pocitanii se repezi să-i ridice pleoapele.

„Nu te uita", îi șopti o voce lăuntrică filozofului. Dar omul nu se putu stăpîni și... privi.

— Iată-l !!! strigă deodată Vii, arătîndu-l cu degetul său de fier... și toate spurcăciunile, cîte erau acolo, tăbărîră asupra filozofului. Acesta se prăvăli grămadă la pămînt și în aceeași clipă își dădu duhul de spaimă.

Tot atunci se auzi și cîntecul cocoșului. Era al doilea ; pe cel dintîi nu-l băgaseră de seamă duhurile. Speriate, se năpustiră care cum putură spre ferestre și ușă, ca să iasă cît mai degrabă afară, dar pînă aici le-a fost : au rămas încremenite chiar acolo, în ușă și în ferestre. Preotul, care venise tocmai la biserică, rămase locului cînd văzu o astfel de spurcare a sfîntului lăcaș și nu îndrăzni să citească într-însul slujba de îngropăciune. Și biserica rămase pe vecii vecilor cu pocitaniile necurate împietrite în ferestre și în ușă ; în jurul ei crescu o pădure sălbatică, rădăcini, buruieni, mărăciniș, și astăzi nimeni n-ar mai putea găsi drumul spre ea.

Cînd vestea despre întîmplarea aceasta ajunse în cele din urmă pînă la Kiev și teologul Haliava auzi și el de trista soartă a filozofului Homa, un ceas încheiat rămase nemișcat pradă gîndurilor. În tot acest timp, suferise și el prefaceri mari. Norocul îi zîmbise în viață. După ce sfîrșise cu învățătura, se făcuse clopotar la cea mai înaltă clopotniță a Kievului și acum umbla mereu cu nasul spart, pentru că scara de lemn ce ducea la clopot era făcută cît se poate de prostește.

— Ai auzit ce-a pățit Homa ? îl întrebă într-o zi Tiberiu Gorobeț care se apropiase de dînsul ; acesta din urmă ajunsese și el filozof acum și își lăsase o mustăcioară proaspătă.

— Așa i-a hărăzit dumnezeu, răspunse clopotarul Haliava. Hai la cîrciumă, să bem pentru odihna sufletului său !

Și tînărul filozof — care începuse să se folosească de drepturile lui cu tot focul cuvenit, așa încît șalvarii, surtucul și pînă și cușma lui trăsneau a rachiu și mahorcă — se arătă în aceeași clipă gata s-o facă.

— A fost un om de treabă, Homa ăsta ! zise clopotarul, cînd cîrciumarul şchiop aşeză în faţa lui cea de-a treia cană cu băutură. Un om straşnic ! Şi a pierit aşa, dintr-un fleac !

— Eu ştiu de ce a murit : pentru că i-a fost teamă. De nu s-ar fi speriat, vrăjitoarea n-ar fi putut să-i vie de hac. Trebuie doar să-ţi faci cruce şi să o scuipi drept pe coadă, şi atunci — gata ! Eu ştiu bine ce spun. Că doar aici la Kiev, toate precupeţele din piaţă sînt vrăjitoare !

Auzind asta, clopotarul încuviinţă cu o înclinare a capului. Dîndu-şi seama însă că limba lui nu e în măsură să rostească nici o vorbă, se ridică încetişor de la masă şi se duse, clătinîndu-se, să se ascundă undeva foarte departe, în buruieni. Făcînd toate astea, nu uită, după vechiul său obicei, să şterpelească o talpă de cizmă veche, aruncată pe laviţă.

CUM S-A CERTAT IVAN IVANOVICI CU IVAN NIKIFOROVICI

Capitolul I

IVAN IVANOVICI ŞI IVAN NIKIFOROVICI

Straşnică becheşă [1] are Ivan Ivanovici! Minunată! Şi ce blană de miel! Ptiu, drace, ce mai blană! Sură şi cu spic, de-ai zice că-i plină de promoroacă! Sînt gata să pun rămăşag pe orice că nicăieri nu veţi afla o asemenea blană! Pentru numele lui dumnezeu, priviţi-o numai aşa... dintr-o parte, şi mai ales în bătaia soarelui, cînd Ivan Ivanovici stă de vorbă cu cineva: s-o mănînci nu alta! Nici nu găsesc cuvinte să v-o zugrăvesc: e catifea, argint, văpaie! Doamne, dumnezeule, sfinte Nicolae, făcătorule de minuni, plăcut celui de sus! Oare de ce n-am şi eu o becheşă ca a lui? Şi-a făcut-o pe vremea cînd Agafia Fedoseevna nu se ducea încă pe la Kiev. O cunoaşteţi pe Agafia Fedoseevna? E chiar aceea care l-a muşcat de ureche pe asesor.

Minunat om, Ivan Ivanovici! Şi ce casă are la Mirgorod! De jur împrejur se întinde un cerdac cu streaşina sprijinită pe nişte stîlpi de stejar, la umbra căruia sînt rînduite bănci. Cînd zăduful e prea mare, Ivan Ivanovici îşi scoate becheşa şi ce mai are pe dedesubt şi, numai în cămaşă, se odihneşte în cerdac, uitîndu-se la cele ce se petrec în curte şi pe uliţă. Şi ce mîndreţe de peri şi de meri are el chiar în dreptul ferestrelor! Încercaţi numai să deschideţi un geam, că ramurile şi năvălesc în odaie. Astea toate sînt în faţa casei; dar dacă aţi vedea ce-i în grădină! Da cîte nu găseşti acolo! Pruni, vişini, cireşi, tot soiul de zarzavaturi, floarea soarelui, castraveţi, pepeni galbeni, mazăre, ba chiar şi-o arie şi-o fierărie.

Minunat om, Ivan Ivanovici! Grozav îi mai plac pepenii galbeni! Se dă în vînt după ei! De îndată ce a isprăvit prînzul, se şi grăbeşte să iasă în cerdac — numai în cămaşă — şi porunceşte Gapkăi să-i aducă doi pepeni galbeni. De tăiat îi taie chiar dumnealui; îi taie şi, după ce

[1] Haină lungă, cu creţuri în talie.

strînge semințele într-o hîrtiuță anume pregătită, începe să mănînce. Apoi îi dă poruncă Gapkăi să aducă cerneală și scrie chiar cu mîna lui pe hîrtiuța cu semințe : „acest pepene a fost mîncat în ziua cutare" ; iar dacă se întîmplă să fie și un musafir de față, Ivan Ivanovici adaugă : „a luat parte și cutare".

Răposatul judecător din Mirgorod se desfăta totdeauna privind casa lui Ivan Ivanovici. Și într-adevăr, nu e de loc urîtă căsuța ! Mie-mi place, mai ales pentru că de jur împrejur are fel de fel de tinde și tindulițe adăugate în lungul anilor, așa încît, dacă o privești de departe, nu se zăresc decît acoperișuri cocoțate unul peste altul, ceea ce aduce mult cu o farfurie plină de blinele, sau mai de grabă cu niște bureți din cei care cresc pe copaci. De altfel, acoperișurile sînt toate făcute din stuf ; o salcie, un stejar și doi meri își sprijină de ele ramurile bogate. Prin frunzișul copacilor se întrezăresc ici și colo, vrînd parcă să dea buzna în uliță, ferestruici cu obloane meșteșugit cioplite și vopsite.

Minunat om, Ivan Ivanovici ! Pînă și comisarul din Poltava îl cunoaște ! De fiecare dată cînd vine din Horol, Doroș Tarasovici Puhivocika la dînsul trage. Iar protopopul, părintele Piotr, care locuiește la Koliberda, ori de cîte ori se adună la el vreo cinci-șase oaspeți, nu pierde prilejul să le spună că nu cunoaște alt om care să-și îndeplinească datoria de creștin și să știe trăi mai bine decît Ivan Ivanovici.

Doamne, cum mai zboară timpul ! Au și trecut mai bine de zece ani de cînd Ivan Ivanovici a rămas văduv. Copii n-a avut. În schimb are Gapka copii și ei zburdă adesea prin curte. Ivan Ivanovici dă întotdeauna, fiecăruia, ba cîte un covrig, ba cîte o felie de pepene galben, ba cîte o pară. Gapka e aceea care ține cheile de la cămări și beciuri ; iar cheia de la cufărul cel mare, din iatac, și cea de la cămara mijlocie le păstrează însuși Ivan Ivanovici, căci nu suferă să-și vîre cineva nasul pe-acolo. Gapka e o muiere voinică ; poartă catrință ; pulpele și obrajii îi plesnesc de sănătate.

Și ce om cucernic este Ivan Ivanovici ! În fiece duminică își pune bechеșa și se duce la biserică. După ce intră, Ivan Ivanovici se închină în stînga, se închină în dreapta,

urcă în strană și de-acolo, cu vocea lui adîncă, de bas, ține frumușel isonul corului. După ce sfîrșește slujba, Ivan Ivanovici nu se îndură să plece pînă ce nu stă de vorbă cu toți cerșetorii. Poate că n-ar avea întotdeauna chef să facă o treabă atît de plicticoasă, dar altcum nu poate, căci la asta îl îndeamnă bunătatea lui sufletească înnăscută.

— Bună ziua, sărmano! spune el alegînd de obicei pe cea mai nenorocită babă, cu straiele numai zdrențe, cusute parcă petic de petic. De unde ești tu, sărmana de tine?

— Eu, boierule, viu din cătun; de trei zile n-am pus nimic în gură: chiar copiii mei m-au alungat din casă.

— Vai de capul tău! Și de ce ai venit încoace?

— Apăi, de, boierule! Să cer și eu de pomană. Poate s-o milostivi careva să-mi dea și mie cîteva copeici, barem de o bucată de pîine.

— Și zi, vrei pîine? o întreabă de obicei Ivan Ivanovici.

— Cum să nu vreau! Îs flămîndă ca un cîine.

— Hm! răspunde Ivan Ivanovici. Atunci, poate că ai pofti și o bucată de carne?

— Apăi cu ce s-o milostivi boierul... eu m-aș mulțumi cu orice.

— Da ce, carnea e mai bună decît pîinea?

— Mai stă să aleagă flămîndul! Orice te lasă inima... toate-s bune.

Și cu aceste vorbe, baba întinde de obicei mîna.

— Ei, și-acum du-te cu dumnezeu! spune Ivan Ivanovici. De ce stai pironită locului? Doar nu te bat! Și după ce pune aceleași întrebări altui cerșetor și apoi încă unuia și încă unuia, Ivan Ivanovici se înapoiază acasă sau se abate din drum să bea un păhărel de rachiu fie pe la vecinul său Ivan Nikiforovici, fie pe la judecător, fie pe la zapciu.

Tare îi mai place lui Ivan Ivanovici să primească vreun dar sau să fie cinstit cu o bucățică bună. Îi place chiar foarte mult!

Foarte de treabă om este și Ivan Nikiforovici. Ograda lui e lipită de ograda lui Ivan Ivanovici. Și-s prieteni cum nu s-a mai văzut pe lume. Anton Prokofievici Pupopuz, care pînă-n ziua de azi tot mai umblă cu surtucul cafeniu cu mîneci albastre, iar duminica prînzește la judecător,

avea obiceiul să spună că pe Ivan Nikiforovici însuşi dracu l-a legat pe viaţă, cu o sforicică, de Ivan Ivanovici. Unde se duce unul, îndată pică şi celălalt.

Ivan Nikiforovici n-a fost însurat niciodată. Şi cu toate că se zice că ar fi fost însurat, aceasta nu-i decît o minciună sfruntată. Îl cunosc foarte bine pe Ivan Nikiforovici şi pot să vă spun că nici măcar gînd de însurătoare n-a avut vreodată. De unde o fi scornind lumea asemenea bîrfeli ? Aşa se mai zvonise că Ivan Nikiforovici s-ar fi născut cu o codiţă la spate. Această născocire e atît de năstruşnică şi totodată atît de josnică şi murdară, încît nici măcar nu face s-o dezmint în faţa cititorului luminat, care, fără nici o îndoială, ştie că numai vrăjitoarele, şi încă nu toate, au la spate o coadă, care vrăjitoare, de altfel, ţin mai mult de partea femeiască decît de cea bărbătească.

Dar în ciuda marii dragoste care-i leagă, aceşti doi neasemuiţi prieteni nu prea se potrivesc la fire. Felul de a fi al omului îl poţi afla cel mai lesne prin asemuire. Ivan Ivanovici are neobişnuitul dar de a vorbi foarte plăcut. Doamne, cît de frumos vorbeşte ! Simţămîntul pe care îl încerci ascultîndu-l se aseamănă doar cu acela pe care îl ai atunci cînd cineva te caută în cap sau te gîdilă uşor cu degetele pe talpa piciorului. Îl asculţi, îl tot asculţi şi pînă la urmă îţi cade capul în piept. Plăcut, foarte plăcut ! Tot atît de plăcut ca somnul după baie. Dimpotrivă, Ivan Nikiforovici tace mai tot timpul, iar dacă strecoară şi el o vorbuliţă, apoi, ţin-te ! E mai tăioasă ca gura briciului. Ivan Ivanovici e uscăţiv şi deşirat ; Ivan Nikiforovici e ceva mai scund, dar în schimb se întinde în lăţime. Capul lui Ivan Ivanovici se aseamănă cu o ridiche cu codiţa în jos ; capul lui Ivan Nikiforovici — cu o ridiche cu codiţa în sus. Ivan Ivanovici stă culcat în cerdac, doar cu cămaşa pe el, numai după ce ia masa ; pe înserat însă, îşi pune becheşa şi se duce fie la prăvălia oraşului, unde-şi vinde făina, fie afară din oraş, să vîneze prepeliţe. Ivan Nikiforovici stă tolănit în cerdac cît îi ziulica de lungă ; dacă arşiţa nu e prea mare, îşi întoarce spatele în bătaia soarelui şi nici prin gînd nu-i trece să plece de-acasă. Dacă totuşi i se năzare s-o facă — şi asta se poate întîmpla numai dimineaţa — atunci dă o raită prin ogradă, îşi cercetează gospodăria şi apoi se-ntoarce iarăşi la odihnă. Pe vremuri se ducea uneori la

Ivan Ivanovici. Ivan Ivanovici e o făptură din cale-afară de subţire şi dacă stă de vorbă cu cîte un om de treabă, niciodată nu rosteşte vreun cuvînt necuviincios, ba chiar se face foc cînd îl aude de la alţii. Lui Ivan Nikiforovici i se întîmplă să scape din cînd în cînd o vorbă mai nelalocul ei ; atunci Ivan Ivanovici se ridică în picioare şi zice : „Ajunge, ajunge, Ivan Nikiforovici ! Mai bine ai face să te întinzi la soare, decît să rosteşti vorbe atît de neplăcute lui dumnezeu !" Ivan Ivanovici se înfurie grozav dacă găseşte o muscă în ciorbă ; atunci îşi iese din sărite şi dă cu farfuria de pămînt, ba o mai ocărăşte şi pe gazdă. Lui Ivan Nikiforovici îi place să facă baie, şi după ce apa îi ajunge pînă la gît, porunceşte să i se aducă tot acolo o masă, cu samovar cu tot. Grozav îi place să soarbă ceaiul în răcoarea apei ! Ivan Ivanovici se bărbiereşte de două ori pe săptămînă ; Ivan Nikiforovici numai o dată. Ivan Ivanovici e din cale-afară de curios. Să te ferească dumnezeu să începi să-i povesteşti ceva şi să nu isprăveşti ! Iar cînd are vreo nemulţumire, te face s-o simţi numaidecît. În schimb, după înfăţişarea lui Ivan Nikiforovici e foarte greu să-ţi dai seama dacă e mulţumit sau supărat ; şi chiar cînd se bucură, el nu-şi arată bucuria. Ivan Ivanovici e cam fricos din fire. Ivan Nikiforovici, dimpotrivă, are nişte nădragi cu cute atît de largi încît, dacă ar fi să-i umfli, ar intra în ei toată ograda, cu hambare şi acareturi cu tot. Ivan Ivanovici are nişte ochi mari, grăitori, de culoarea tutunului, iar gura îi seamănă oarecum cu litera V ; Ivan Nikiforovici are nişte ochişori gălbui, care se ascund cu totul între sprîncenele stufoase şi obrajii puhavi, iar nasul îi seamănă cu o prună coaptă. Ivan Ivanovici dacă te cinsteşte cu tutun, îşi trece mai întîi limba peste capacul tabacherei, apoi pocneşte tabachera cu un deget şi, dacă te cunoaşte bine, te îmbie : „Pot îndrăzni, oare, domnul meu să vă rog să-mi faceţi cinstea ?" iar dacă nu te cunoaşte, spune : „Pot îndrăzni oare, domnul meu, necunoscînd rangul, numele şi pronumele dumneavoastră, să vă rog să-mi faceţi cinstea ?" Ivan Nikiforovici doar ce-ţi dă punga cu tutun în mînă şi adaugă : „Cinsteşte-te !" Atît Ivan Ivanovici, cît şi Ivan Nikiforovici nu pot suferi puricii ; de aceea, nici Ivan Ivanovici, nici Ivan Nikiforovici nu scapă vreun ovrei de-ăia de umblă cu marfă după ei, fără să cumpere tot felul de borcănaşe cu

leacuri împotriva acestor gîngănii ; asta, bineînţeles, după ce mai întîi îl ocărăsc bine pe neguţător, fiindcă nu vrea să se lepede de credinţa lui ovreiască.

De altfel, cu toate aceste deosebiri, atît Ivan Ivanovici, cît şi Ivan Nikiforovici sînt nişte oameni minunaţi.

Capitolul II

DIN CARE SE POATE VEDEA LA CE A RÎVNIT IVAN IVANOVICI, DESPRE CE A VORBIT CU IVAN NIKIFOROVICI ŞI CUM S-A SFÎRŞIT VORBA LOR

Într-o dimineaţă — asta se întîmpla prin iulie — Ivan Ivanovici sta culcat în cerdac. Ziua era foarte caldă, iar văzduhul părea că se topeşte şi se prelinge în şuviţe străvezii. Ivan Ivanovici avusese timp să se abată, pe la cosaşi, în luncă, şi prin cătun, să iscodească femeile şi ţăranii întîlniţi în cale, de unde vin, încotro se duc şi pentru ce, iar acum era din cale-afară de obosit şi se culcase să se odihnească. Stînd aşa culcat, îşi privea îndelung cămările, ograda, şurile, găinile care forfoteau prin bătătură şi se gîndea : „Doamne, dumnezeule, ce gospodar sînt ! Cîte nu am eu ? Orătănii, acareturi, hambare, tot ce-i face omului plăcere ; votcă din cea mai tare şi aromită cu mirodenii ; în livadă am pruni şi peri ; în grădină, mac, varză, mazăre... Ce-mi lipseşte ?... Aş vrea să ştiu şi eu, ce-mi lipseşte ?"

Şi după ce-şi pusese această întrebare plină de un tîlc atît de adînc, Ivan Ivanovici rămase pe gînduri ; între timp, ochii lui — în căutare de lucruri noi — săriră pîrleazul în ograda lui Ivan Nikiforovici şi se opriră fără să vrea asupra unei privelişti cu totul neobişnuite. O băbuţă slăbănoagă scotea, rînd pe rînd, fel de fel de haine vechi ce zăcuseră ani în şir prin cufere, şi le atîrna pe frînghie, la aerisit. Curînd, un mundir vechi, cu manşete ponosite, îşi întinse braţele în văzduh, cuprinzînd de gît o bluză de brocart ; în urma lui se ivi un alt mundir, unul boieresc, cu nasturi cu pajură şi cu gulerul mîncat de molii ; apoi nişte pantaloni de caşmir alb, pătaţi, care pe vremuri puteau fi traşi

pe picioarele lui Ivan Nikiforovici, dar azi nu i-ar fi încăput decît poate doar pe degete. În urma lor fură atîrnaţi alţi pantaloni, în chip de U mare întors cu gura-n jos. Apoi un beşmet[1] albastru de cazac, pe care Ivan Nikiforovici şi-l făcuse cu vreo douăzeci de ani în urmă, pe vremea cînd îl bătuse gîndul să intre în garda civică şi-şi lăsase mustaţă. În sfîrşit, ca să împlinească priveliştea, o sabie care aducea cu săgeata ce se pune în vîrful acoperişurilor începu să se legene şi ea în aer. Apoi fluturară poalele unui soi de caftan verde ca iarba, cu nişte nasturi de alamă cît un pitac. De sub poalele caftanului se iţea o jiletcă împodobită cu găitane, răscroită mult în faţă. Jiletca se ascunse curînd sub o fustă veche de-a răposatei bunici, cu nişte buzunare în care ar fi putut intra la o adică şi o pepenoaică. Toate acestea, amestecîndu-se între ele, alcătuiau o privelişte foarte atrăgătoare pentru Ivan Ivanovici, în timp ce razele soarelui, scoţînd la iveală cînd o mînecă albastră sau verde, cînd o manşetă roşie, cînd o bucăţică de zarpa aurie, sau jucîndu-se în vîrful spadei, făceau din această privelişte ceva cu totul neobişnuit, asemănător irozilor cu care pişicherii colindă cătunele ; aceasta mai cu osebire cînd mulţimea se îmbulzeşte în jurul lor, zgîindu-se cînd la Irod împărat, cel cu coroana de aur pe cap, cînd la Anton, care poartă capra de coarne ; în spatele panoramei scîrţîie o scripcă, scîrţacul ţigan se loveşte peste buze, făcînd ca darabana, iar soarele apune şi răcoarea nopţilor din miazăzi se strecoară pe nesimţite, învăluind tot mai strîns umerii şi pieptul ţărăncuţelor durdulii.

Cîteva clipe mai tîrziu, baba ieşi din cămară icnind, şi cărînd de astă dată în spinare o şa străveche, cu scările rupte şi coburii tociţi de vreme, şi şabraca, odinioară smeurie, cusută cu fir şi bătută cu podoabe de alamă.

„Neroadă muiere ! gîndi Ivan Ivanovici ; încă puţin şi o să-l scoată şi pe Ivan Nikiforovici la aerisit..."

Şi într-adevăr : prea mult nu greşise. Cam după vreo cinci minute, şalvarii de nanchin ai lui Ivan Nichiforovici apărură pe frînghie, acoperind aproape jumătate din ogradă. După şalvari, baba mai scoase o căciulă şi o puşcă.

[1] Scurtă vătuită.

„Asta ce-o mai fi ! gîndi Ivan Ivanovici. Niciodată n-am văzut puşcă la Ivan Nikiforovici. Ce-o fi făcînd cu ea ? De tras, nu trage, şi totuşi ţine o puşcă în casă ! Mă întreb la ce i-o fi folosind ? Şi ce frumoasă e ! De mult doream eu o asemenea armă ! Tare mai jinduiesc după puşca asta ! Mie unul îmi place să-mi fac de lucru cu puşca.

— Hei, babo, babo ! strigă el, chemînd-o cu degetul.

Bătrîna se apropie de pîrleaz.

— Ce ai acolo, băbuţo ?

— Vezi şi matale ! O puşcă !

— Ce fel de puşcă ?

— De un' să ştiu eu ! Să fi fost a mea, poate c-aş fi ştiut din ce-i făcută. Da-i a boierului...

Ivan Ivanovici se sculă şi cercetă puşca din toate părţile, uitînd chiar s-o mai certe pe babă că o pusese la aerisit în rînd cu sabia.

— O fi de fier, mai făcu bătrîna.

— Mda, de fier. Adică de ce să fie de fier ? spuse Ivan Ivanovici, vorbind ca pentru sine. De multă vreme o are boierul ?

— O fi avînd-o de multă vreme...

— Frumoasă jucărie ! urmă Ivan Ivanovici. Am să-l rog să mi-o dăruiască. Ce să facă el cu puşca ? Sau am să-i dau ceva în schimb. Băbuţo, acasă-i boierul ?

— Acasă.

— Şi ce face ? S-a culcat ?

— Culcat.

— Bine, atunci viu să-l văd.

Ivan Ivanovici se îmbrăcă, luă în mînă un baston noduros, ca să se apere de cîini (pe uliţele Mirgorodului întîlneşti mai mulţi cîini decît trecători) şi plecă.

Deşi ograda lui Ivan Nikiforovici era lipită de aceea a lui Ivan Ivanovici şi se putea trece dintr-una într-alta de-a dreptul peste pîrleaz, Ivan Ivanovici o porni totuşi pe uliţă. Din această uliţă trebuia să dea într-o ulicioară atît de îngustă, încît dacă din întîmplare se întîlneau pe-acolo două căruţe, fie chiar şi cu un singur cal, ele nu puteau trece una pe lîngă alta şi rămîneau locului pînă cînd oamenii le apucau de roţile dinapoi şi le trăgeau îndărăt în uliţă, fiecare în partea din care venise ; iar trecătorul se împodobea din cap pînă-n picioare cu scaieţii ce creşteau pe marginea

drumului, pe lîngă uluci. În ulicioara asta răspundea, de o parte, şura lui Ivan Ivanovici, iar de cealaltă, hambarul, poarta şi porumbarul lui Ivan Nikiforovici.

Ajuns la poarta vecinului, Ivan Ivanovici smuci cu zgomot de clanţă ; din ogradă răsunară lătrături îndîrjite, dar zărind un chip cunoscut, haita de cîini de toate culorile se potoli pe dată şi cîinii se împrăştiară dînd din coadă. Ivan Ivanovici străbătu curtea împestriţată de porumbeii indieni — pe care Ivan Nikiforovici îi hrănea de obicei cu mîna lui — de coji de pepeni galbeni şi harbuji, de petice răzleţe de iarbă verde, de cîte o roată ruptă, de cercuri de butoi, sau de cîte un ţînc cu cămăşuţa murdară, tolănit pe jos — privelişte din cele atît de îndrăgite de pictori ! Umbra răspîndită de hainele scoase la aerisit cuprindea aproape toată ograda, făcînd-o parcă ceva mai răcoroasă. Băbuţa îl întîmpină cu o plecăciune şi rămase locului, urmărindu-l cu gura căscată. În faţa casei era un cerdac frumuşel, cu streaşina sprijinită de doi stîlpi de stejar, slabă apărătoare, nu-i vorbă, împotriva soarelui care în acest timp al anului nu prea ştie de glumă în Ucraina şi-l scaldă pe trecător din cap pînă în picioare în şiroaie de sudoare fierbinte. Din toate astea se poate lesne vedea cît de arzătoare era dorinţa lui Ivan Ivanovici de a căpăta lucrul la care rîvnea, de vreme ce se hotărîse să iasă din casă pe mare arşiţă, călcîndu-şi obiceiul din totdeauna de a se preumbla numai pe înserat.

Încăperea în care pătrunse Ivan Ivanovici era cufundată în întuneric ; obloanele erau trase şi o singură rază de soare, strecurată printr-o găurice tăiată în oblon, lovindu-se de peretele din faţă, zugrăvea pe el, în toate feţele curcubeului, priveliştea răsturnată a acoperişurilor de stuf, a copacilor şi a hainelor întinse în ogradă. Astfel se face că în odaie domnea un soi de amurg tainic.

— Domnul să te aibă în pază ! zise Ivan Ivanovici.

— A ! Bună ziua, Ivan Ivanovici ! răspunse un glas de undeva, dintr-un ungher al odăii. Abia atunci Ivan Ivanovici îl zări pe Ivan Nikiforovici tolănit pe un covor aşternut pe podele. Iartă-mă că mă găseşti aşa cum m-a făcut mama !

Ivan Nikiforovici sta lungit fără nimic pe el, nici măcar o cămaşă.

— Da nu-i nimic ! Şi zi, ai dormit bine ast' noapte, Ivan Nikiforovici ?

— Am dormit. Da dumneata ai dormit, Ivan Ivanovici ?

— Am dormit.

— Şi te-ai sculat abia acum ?

— Eu ? Eu să mă scol abia la ceasul ăsta !? Ferească dumnezeu ! Ce tot spui dumneata, Ivan Nikiforovici !? Cum să dorm pînă la ora asta !? Chiar acum am sosit din cătun. Şi ce bucate frumoase sînt pe ogoare ! Minunate ! Şi fînețele s-au înălțat frumos : bogate şi pline de sevă.

— Gorpina ! strigă Ivan Nikiforovici. Adu nişte votcă pentru Ivan Ivanovici şi nişte plăcinte cu smîntînă.

— Frumoasă vreme azi !

— Ia n-o mai lăuda, Ivan Ivanovici ! Lua-o-ar dracu s-o ia ! Nu ştiu unde să mă mai ascund de atîta zăduf.

— Trebuia neapărat să-l pomeneşti pe dracu ! Of, Ivan Nikiforovici ! Odată şi odată tot o să-ți aminteşti de spusele mele, dar mi-e că o să fie prea tîrziu : urît ai să mai pătimeşti pe lumea cealaltă pentru asemenea vorbe neplăcute domnului.

— Cu ce te-am supărat, Ivan Ivanovici ? Doar nu m-am atins nici de tatăl, nici de mama dumitale. Zău aşa, nu ştiu cu ce ți-am greşit.

— Lasă, lasă, Ivan Nikiforovici !

— Zău că nu te-am jignit cu nimic, Ivan Ivanovici !

— Ciudat că la vremea asta a anului prepelițele nu se lasă ademenite de țivlitoare [1].

— Orice ai spune, orice ai crede, eu una ştiu : că nu te-am jignit cu nimic.

— Nu ştiu zău de ce nu s-or lăsa ademenite, urmă Ivan Ivanovici, prefăcîndu-se că nu-l aude pe Ivan Nikiforovici. Nu le-o fi venit încă sorocul, deşi vremea pare tocmai potrivită...

— Şi zici că-s frumoase grînele ?

— Minunate grîne ! Minunate !

Urmă o tăcere.

[1] Fluier ce imită strigătul păsărilor şi este întrebuințat de vînători spre a le ademeni.

— Da ce-ţi veni să scoţi hainele la aerisit, Ivan Nikoforovici ? întrebă, în sfîrşit, Ivan Ivanovici.

— Păi, să vezi ! Nişte haine straşnice, aproape noi, şi baba asta afurisită le-a lăsat mai-mai să putrezească. Le aerisesc şi eu ; stofa e de soi, straşnică stofă, doar să le întorci pe dos şi pot fi purtate ca noi.

— Ştii, printre lucrurile acelea am găsit şi eu ceva care să-mi placă, Ivan Nikiforovici.

— Ce anume ?

— Spune-mi, te rog, ce nevoie ai de arma aceea pe care a scos-o baba la aerisit o dată cu hainele ? Ajungînd aici, Ivan Ivanovici scoase tabachera şi-l îmbie cu tutun pe Ivan Nikiforovici. Pot îndrăzni oare să te rog să-mi faci această cinste ?

— Nu, mulţumesc, cinsteşte-te dumneata ! Eu o să trag dintr-al meu ! Şi zicînd astea, Ivan Nikiforovici pipăi cu mîna în jur şi îşi luă punga cu tutun. Neroadă babă ! Va să zică, a atîrnat şi arma o dată cu celelalte ! Bun tabac mai face ovreiul ăla din Sorocinţî. Nu ştiu cu ce l-o fi amestecînd, dar e aşa de aromat ! Mirosul aduce puţin cu inibaharul. Ia şi mestecă niţel ! N-ai zice că-i inibahar ? Hai de ia ! Cinsteşte-te !

— Spune-mi, te rog, Ivan Nikiforovici, că eu iar la armă mă-ntorc. Ce ai de gînd să faci cu ea ? Că doar nu ţi-e de trebuinţă !

— Cum să nu-mi fie de trebuinţă ? Dar dacă sînt silit vreodată să trag ?

— Ferească dumnezeu, Ivan Nikiforovici ! Cînd să tragi ? Poate doar la judecata de apoi. Pe cît îmi aduc eu aminte şi după cîte spun şi alţii, pînă azi n-ai doborît încă nici măcar o raţă ; de altfel nici firea pe care ţi-a dat-o domnul dumnezeul nostru n-a fost rînduită ca să tragi cu puşca. Ai o ţinută falnică şi o înfăţişare impunătoare. Cum ai să rătăceşti prin bălţi, cînd acea parte a îmbrăcăminţii dumitale, pe care nu se cade s-o pomeneşti într-o vorbire cuviincioasă, stă şi acum să se aerisească, darmite atunci ? Nu, dumneata trebuie să te bucuri de pace şi tihnă. (După cum am amintit mai sus, Ivan Ivanovici vorbea nespus de frumos atunci cînd avea nevoie să înduplece pe cineva. Şi ce-i mai mergea gura ! Doamne, cît de meşteşugit ştia să

vorbească !) Da, dumneata trebuie să ai o purtare fără cusur. Ascultă ce-ţi spun : dă-mi mie puşca !

— Cum se poate ! E doar o armă scumpă. Astăzi nu mai găseşti nicăieri arme ca asta. Am cumpărat-o de la un turc încă de pe vremea cînd am vrut să intru în garda civică. Şi acum netam-nesam s-o dau ! Se poate ? E un lucru foarte trebuincios !

— Trebuincios ? La ce ?

— Cum la ce ? Dar dacă mă calcă hoţii ?... Cum să n-am nevoie de ea ? Slavă ţie, doamne ! Acum sînt liniştit şi nu mă tem de nimeni. Şi de ce mă rog ? Pentru că ştiu că am o armă în cămară.

— Asta-i armă ? Păi închizătorul e stricat, Ivan Nikiforovici...

— Şi ce-i dacă-i stricat ? Se poate drege. Trebuie doar uns cu nişte ulei de cînepă, ca să nu ruginească.

— Din spusele dumitale, Ivan Nikiforovici, nu văd că ai nutri simţăminte de prietenie faţă de mine. Nimic nu vrei să faci pentru mine, măcar aşa, ca să-mi arăţi puţină bunăvoinţă.

— Cum poţi spune una ca asta, Ivan Ivanovici ? Cum, tocmai eu nu-ţi dau nici o dovadă de bunăvoinţă ? Mă mir că nu ţi-e ruşine ! Boii dumitale pasc pe păşunile mele şi eu nici o singură dată n-am pus să fie prinşi ! Cînd te duci la Poltava, mă rogi întotdeauna să-ţi dau căruţa mea, şi ce ? S-a întîmplat vreodată să nu ţi-o dau ? Copilaşii dumitale trec peste gard, în curtea mea, şi se joacă cu dulăii mei. Eu nu zic nimic : n-au decît să se joace, numai să nu pună mîna pe ceva ! N-au decît să se joace !

— Dacă nu vrei să mi-o dăruieşti, hai atunci să facem schimb.

— Şi ce-mi dai pentru ea ? întrebă Ivan Nikiforovici, proptindu-se într-un cot şi privind ţintă la Ivan Ivanovici.

— Îţi dau scroafa cea roşcată, aceea pe care am îngrăşat-o în cocină. Frumoasă scroafă ! O să vezi ce de purcei o să-ţi mai fete la anul.

— Nu ştiu, zău, Ivan Ivanovici, cum poţi spune una ca asta ! Ce nevoie am eu de scroafa dumitale ? S-o dau poate de pomană, cînd o crăpa dracu.

— Iar ! Nu poţi să trăieşti fără să-l pomeneşti pe dracu ! Păcat, mare păcat, zău aşa, Ivan Nikiforovici !

— Păi şi dumneata, Ivan Ivanovici, zău aşa !... Să-mi dai pentru puşcă, dracu ştie ce : o scroafă !...

— Da ce, scroafa mea e dracu ştie ce, Ivan Nikiforovici !

— Dar altfel cum ! Judecă şi dumneata ! Asta-i o armă ; un lucru îndeobşte preţuit ; iar aia e dracu ştie ce : o scroafă... De n-ai fi dumneata... de la oricare altul, vorbele astea le-aş lua drept vorbe de ocară !

— Da ce, scroafa mea e de ocară ?

— Drept cine mă iei, la urma urmelor ! Să iau o scroafă pentru...

— Stai, stai liniştit. Nu mai pomenesc de ea... Rămîi atunci cu arma. N-are decît să putrezească şi să ruginească acolo, în colţul ei din cămară, că nici nu vreau să mai vorbesc de ea.

După asta urmă iar o scurtă tăcere.

— Se zice, începu din nou Ivan Ivanovici, că trei regi ar fi pornit război împotriva ţarului nostru.

— Da, mi-a vorbit şi mie Piotr Feodorovici. Ce război o mai fi şi ăsta ? Şi pentru ce ?

— Pentru ce anume ? Nimeni nu poate s-o ştie cu adevărat, Ivan Nikiforovici. Eu socot că regii cu pricina vor ca noi toţi să trecem la legea lor turcească.

— Ian te uită ce le veni nerozilor ! făcu Ivan Nikiforovici, ridicîndu-şi capul.

— Şi vezi, tocmai de aceea ţarul nostru a pornit cu război împotriva lor. „Nu ! zice el, să treceţi voi la legea creştinească !"

— Ei, şi ce ? Au să-i bată ai noştri, fără doar şi poate, Ivan Ivanovici !

— Au să-i bată ! Şi zi aşa, Ivan Nikiforovici, nu vrei să facem schimbul ?

— Îmi pare nu ştiu cum, Ivan Ivanovici, ca tocmai dumneata, cunoscut ca un om cu carte, să vorbeşti aşa, ca un neisprăvit. Mare nerod ar mai trebui să fiu ca să...

— Haide ! Haide ! Las-o în plata domnului ! Las' să crape ; n-am să mai pomenesc de ea !...

În clipa asta, fu adusă gustarea.

Ivan Ivanovici dădu pe gît un păhărel şi luă din plăcinta cu smîntînă.

— Ascultă, Ivan Nikiforovici, îţi mai dau şi doi saci cu ovăz pe lîngă scroafă ; dumneata n-ai semănat ovăz anul acesta şi tot va trebui să-l cumperi.

— Zău aşa, Ivan Ivanovici, cu dumneata nu poate sta omul de vorbă decît după ce s-a îndopat cu fasole... (Asta încă nu-i nimic ! Ivan Nikiforovici e în stare să dea drumul la vorbuliţe şi mai şi.) Unde s-a mai pomenit să schimbi o armă pe doi saci cu ovăz ? Că doar becheşa nu ţi-o pui în joc, nu-i aşa ?

— Dumneata uiţi că-ţi mai dau şi scroafa pe deasupra.

— Cum, doi saci cu ovăz şi o scroafă pentru o puşcă ?

— Da ce, e puţin ?

— Pentru o puşcă ?

— Pentru o puşcă, fireşte.

— Doi saci pentru o puşcă ?

— Doi saci, dar cu ovăz. Şi de scroafă ai uitat ?

— Pupă-te-n bot cu scroafa dumitale, iar dacă nu vrei, atunci cu dracu !

— Ehei ! Pe dumneata doar să te stîrnească cineva, că-ţi şi dai drumul ! Ai să vezi ce-ai să păţeşti pe lumea cealaltă pentru aste vorbe urîte lui dumnezeu : au să-ţi împăneze limba cu ace încinse. După ce stă omul de vorbă cu dumneata, trebuie să se spele cu aghiazmă şi pe faţă şi pe mîini, şi să se şi tămîieze.

— Dă-mi voie, Ivan Ivanovici, o armă e un lucru de mare preţ, o jucărie din cele mai frumoase ; afară de asta, mai e şi podoabă foarte plăcută pentru odaie...

— Dumneata, Ivan Nikiforovici, îţi lauzi puşca întocmai cum îşi laudă ţiganul ciocanul ! zise Ivan Ivanovici, înciudat, pornit să se mînie de-a binelea.

— Iar dumneata, Ivan Ivanovici, eşti un adevărat gînsac.

Dacă Ivan Nikiforovici n-ar fi rostit acest cuvînt nepotrivit, s-ar fi certat ei cît s-ar fi certat şi, ca întotdeauna, tot buni prieteni s-ar fi despărţit ; de data asta însă se petrecu cu totul altceva : Ivan Ivanovici îşi ieşi din sărite.

— Ce-ai spu-u-us, Ivan Nikiforovici ? întrebă el, ridicînd glasul.

— Am spus că semeni cu un gînsac, Ivan Ivanovici !

— Cum de ţi-ai îngăduit, domnul meu, nesocotind buna-cuviinţă şi cinstea ce o datorezi rangului şi numelui unui om, să-l înjoseşti cu o poreclă atît de ruşinoasă ?

— Ce vezi ruşinos în acest cuvînt ? Şi apoi, de ce tot dai din mîini, Ivan Ivanovici ?

— Te mai întreb o dată : cum de ai cutezat să nesocoteşti buna-cuviinţă şi să mă numeşti gînsac ?

— Scuipa-te-aş în creştet, Ivan Ivanovici ! Ce te răţoieşti aşa la mine ?

Ivan Ivanovici nu se mai putu stăpîni : buzele prinseră să-i tremure ; gura îşi schimbă înfăţişarea ei obişnuită de V şi se rotunji ca un O ; iar ochii începură să-i clipească atît de tare, încît te băgau în sperieţi. Foarte rar i se întîmpla una ca asta lui Ivan Ivanovici. Pentru aşa ceva trebuia să-l înfurii de-a binelea.

— Atunci, uite ce ţin să vă spun, zise el. De azi înainte nici nu vreau să vă mai cunosc.

— Pagubă-n ciuperci ! Zău că n-am să mă pornesc pe bocit din pricina asta ! îi răspunse Ivan Nikiforovici.

Dar minţea ! Minţea ! Zău că minţea ! Fiindcă murea de ciudă.

— Nici pragul n-am să ţi-l mai calc.

— Ehe-he ! zise Ivan Nikiforovici, neştiind ce să mai facă de necaz şi, împotriva obiceiului, se sculă în picioare. Hei, babo, băiete ! La chemarea lui, apăru în uşă aceeaşi băbuţă slăbănoagă de adineauri, urmată de un flăcăuaş de o şchioapă, ce se împleticea într-un surtuc lung şi larg. Luaţi-l pe Ivan Ivanovici de mînă şi daţi-l pe uşă afară !

— Ce fa-a-ace ? Pe mine ? Un boier de viţă veche ? răcni Ivan Ivanovici plin de demnitate şi de mînie. Îndrăzniţi numai ! Apropiaţi-vă ! Praf vă fac pe amîndoi, cu nerodul vostru de stăpîn cu tot ! Nici urmă nu rămîne din voi ! (Ivan Ivanovici vorbea grozav de impunător atunci cînd sufletul îi era zbuciumat.)

Întregul grup alcătuia o privelişte dintre cele mai izbitoare : Ivan Nikiforovici stătea în mijlocul încăperii, golgoluţ, în toată mîndreţea lui, băbuţa, năucă şi înspăimîntată, rămăsese cu gura căscată, iar Ivan Ivanovici înţepenise cu braţul ridicat, aşa cum sînt înfăţişaţi de obicei tribunii romani ! Era o clipă de neuitat ! O privelişte măreaţă ! Şi cu toate acestea, nu avea din păcate decît un singur privitor : băieţelul, care, înotînd în surtucul nemăsurat de mare, stătea destul de liniştit şi se scobea cu degetul în nas.

În sfîrşit, Ivan Ivanovici îşi luă căciula.

— Foarte frumos te porţi, Ivan Nikiforovici ! N-am ce zice ! Minunat ! Te fac eu să-ţi mai aduci aminte de purtarea dumitale !

— Du-te, du-te, Ivan Ivanovici ! Şi vezi să nu-mi mai ieşi în cale, că-ţi fac mutra zob !

— Pentru asta, na, poftim, Ivan Nikiforovici ! răspunse Ivan Ivanovici şi făcînd un gest de ocară, ieşi trîntind uşa, care scîrţîi răguşit şi se căscă numaidecît în urma lui.

Ivan Nikiforovici vru să mai spună ceva, ieşi în prag, dar Ivan Ivanovici, fără să mai privească în urmă, zbura în grabă mare prin curte.

CAPITOLUL III

CE S-A ÎNTÎMPLAT DUPĂ CEARTA LUI IVAN IVANOVICI CU IVAN NIKIFOROVICI

Aşadar, cei doi preacinstiţi bărbaţi, fala şi podoaba Mirgorodului, s-au certat ! Şi pentru ce ? Pentru un fleac, pentru un gînsac. N-au mai vrut să se vadă în ochi, au rupt orice legături, deşi pînă atunci fuseseră cunoscuţi ca prieteni nedespărţiţi. Înainte vreme nu trecea zi fără ca Ivan Ivanovici sau Ivan Nikiforovici să nu trimită pe cineva unul la celălalt să întrebe de sănătate şi adesea îşi vorbeau, fiecare din cerdacul lui, spunîndu-şi peste gard lucruri atît de plăcute, de-ţi creştea inima de bucurie ascultîndu-i. Duminica, Ivan Ivanovici, îmbrăcat cu becheşa lui de stofă trainică şi Ivan Nikiforovici, cu o cazacă galben-castanie de nanchin, se duceau la biserică aproape braţ la braţ. Şi dacă Ivan Ivanovici, cu ochii lui din cale-afară de ageri, zărea cel dintîi o băltoacă sau vreo murdărie în mijlocul străzii, ceea ce se prea poate întîmpla la Mirgorod, totdeauna îi spunea lui Ivan Nikiforovici : „Fereşte-te să pui piciorul acolo, că nu-i bine !", Ivan Nikiforovici, la rîndul lui, îi dădea şi el cele mai mişcătoare dovezi de prietenie şi oriunde s-ar fi aflat, oricît de departe ar fi stat unul de celălalt, îi întindea mîna cu punga de

tutun, spunînd : „Cinsteşte-te !" Şi apoi ce gospodării minunate aveau amîndoi !... Şi tocmai prietenii aceştia doi... Ca trăsnit am rămas cînd am auzit despre cearta lor ! Multă vreme nici n-am vrut să cred. Doamne, dumnezeule ! Ivan Ivanovici s-a certat cu Ivan Nikiforovici ! Nişte oameni atît de destoinici ! Atunci, ce mai poate fi socotit veşnic pe lumea asta ?

Întors la el acasă, Ivan Ivanovici fu stăpînit vreme îndelungată de o adîncă tulburare. Altă dată s-ar fi dus mai întîi la grajd, să vadă dacă iepşoara mănîncă fîn (Ivan Ivanovici avea o iepşoară şargă cu o steluţă în frunte. Foarte bun căluţ !) ; apoi, chiar cu mîna lui ar fi dat de mîncare curcanilor şi purceilor, şi după aceea s-ar fi dus în casă să cioplească vase din lemn (cioplea tot felul de lucruri din lemn, cu multă pricepere, şi cu nimic mai prejos decît unul de meserie), sau să citească o cărticică tipărită la editura Liubi, Gari şi Popov (titlul cărţii, Ivan Ivanovici nu şi-l mai amintea, întrucît slujnica rupsese de mult jumătatea de sus a primei pagini, ca să-i facă de joacă copilului), sau s-ar fi dus poate să se odihnească în cerdac. De astă dată însă, nu s-a apucat de nici una din îndeletnicirile lui obişnuite. În schimb, de cum dădu cu ochii de Gapka, o luă la zor că umblă de colo-colo fără treabă, cînd la drept vorbind fata ducea crupele din cămară în bucătărie ; zvîrli cu băţul după cocoşul care se apropiase de cerdac, în aşteptarea tainului obişnuit ; iar cînd veni în fugă un ţînc murdar, cu cămăşuţa ruptă, strigînd : „Tătuţă, tătuţă, dă-mi turtă !" îl ameninţă şi bătu din picior cu atîta străşnicie încît piciul îngrozit fugi să se ascundă cine ştie unde.

Pînă-n cele din urmă, îşi veni în fire şi se apucă să trebăluiască, după cum îi era obiceiul. Mîncă tîrziu şi tocmai pe înserat se lungi să se odihnească în cerdac. Minunata ciorbă de porumbei, pe care i-o făcuse Gapka, îi alungă cu desăvîrşire din minte întîmplarea din dimineaţa acelei zile. Mulţumit, Ivan Ivanovici îşi cercetă din nou gospodăria. Cînd ochii i se opriră în ograda vecină, îşi spuse : „Azi n-am fost pe la Ivan Nikiforovici. Ia să dau pe la el". Zis şi făcut. Ivan Ivanovici îşi luă bastonul şi căciula şi o porni spre uliţă ; dar numai ce trecu de poartă, că îşi aminti de sfada lor ; scuipă înciudat şi se întoarse din

drum. Aproape aceeaşi mişcare se petrecu şi în ograda vecină. Ivan Ivanovici văzu baba punînd piciorul în pîrleaz, gata să sară în curtea lui, cînd deodată se auzi glasul lui Ivan Nikiforovici : „Înapoi, înapoi ! Nu te du !" În cele din urmă, Ivan Ivanovici simţi totuşi că-l cuprinde urîtul. S-ar fi putut foarte bine ca aceşti oameni destoinici să se fi împăcat chiar de-a doua zi, dacă o întîmplare deosebită din casa lui Ivan Nikiforovici n-ar fi zădărnicit orice nădejde şi n-ar fi turnat gaz peste focul duşmăniei, gata să se stingă.

În seara aceleiaşi zile, la Ivan Nikiforovici sosi Agafia Fedoseevna. Agafia Fedoseevna nu-i era nici rudă, nici cumnată şi nu se încuscrea nici măcar pe departe cu Ivan Nikiforovici. Părea să n-aibă nici un rost să vină pe la el, şi la drept vorbind, nici el nu se prea bucura de această venire ; şi totuşi Agafia Fedoseevna venea şi-i rămînea în casă săptămîni în şir, ba uneori şi mai mult. Atunci îşi lua cheile şi întreaga gospodărie trecea în mîinile ei. Lucrul acesta îi era foarte neplăcut lui Ivan Nikiforovici ; totuşi, spre mirarea sa şi a tuturor, o asculta ca un copil şi, chiar dacă încerca uneori să i se împotrivească, tot Agafia Fedoseevna era aceea care ieşea pînă la urmă învingătoare.

Mărturisesc, eu nu prea înţeleg cum se face că femeile ne poartă de nas cu aceeaşi îndemînare cu care apucă ceainicul de toartă ! Ori li-s mîinile anume făcute pentru aceasta, ori nasurile noastre nu-s bune de altceva ! Şi cu toate că nasul lui Ivan Nikiforovici aducea oarecum a prună, chiar de nasul acesta îl apuca Agafia Fedoseevna şi-l purta după ea ca pe un căţeluş. Fără voia lui, cînd era ea în casă, Ivan Nikiforovici îşi schimba pînă şi felul lui obişnuit de viaţă : nu mai sta atîta timp lungit la soare şi chiar dacă o făcea, apoi nu rămînea gol-goluţ, ci îşi trăgea nădragii şi cămaşa pe el, deşi Agafia Fedoseevna nu i-o cerea de loc. Nu prea îi ardea ei de mofturi din astea, şi cînd Ivan Nikiforovici a avut odată friguri, cu mîinile ei l-a tras cu terebentină şi oţet aromatic, din cap pînă-n picioare. Agafia Fedoseevna purta întotdeauna o bonetă pe cap, trei negi pe nas şi un capot cafeniu cu floricele galbene. La trup era ca o balercuţă şi de aceea era tot atît de greu să-i găseşti mijlocul, pe cît de cu neputinţă este să-ţi vezi nasul fără oglindă. Avea nişte picioruşe scurte şi îndesate

ca două perniţe. Clevetea, iar dimineaţa mînca sfeclă fiartă, şi se pricepea grozav să suduie. Şi în timpul tuturor acestor îndeletniciri atît de variate, chipul ei nu-şi schimba nici o clipă înfăţişarea, lucru pe care de altfel numai femeile izbutesc să-l facă.

Îndată după sosirea ei, toate au început să meargă pe dos :

— Tu, Ivan Nikiforovici, să nu te împaci cu el, să nu-i ceri iertare, aşa-i feleşagul lui, vrea să te bage în mormînt ! Nu-l cunoşti tu cine-i.

Şi-atîta a trăncănit şi a turuit afurisita, că Ivan Nikiforovici nici că mai voia s-audă de Ivan Ivanovici.

Lucrurile se schimbară deci cu desăvîrşire : dacă se strecura vreun cîine de la vecin în ogradă, era bătut cu ce se nimerea ; copilaşii care săreau pîrleazul se întorceau urlînd, cu cămăşuicile suflecate şi cu urme de nuia pe spinare. Pînă şi băbuţa, pe care Ivan Ivanovici vru s-o întrebe într-o zi nu mai ştiu ce, s-a purtat cu el atît de necuviincios, încît Ivan Ivanovici, care-i un om tare subţire, scuipă doar într-o parte şi zise : „Ptiu ! Scîrboasă muiere ! E şi mai nesuferită decît boierul ei !"

În sfîrşit, ca să pună vîrf tuturor jignirilor, afurisitul de vecin ridică în faţa cerdacului, acolo unde altădată se putea trece pîrleazul, un coteţ pentru gîşte, de parcă în felul acesta ar fi vrut cu tot dinadinsul să întărească ocara. Unde mai pui că acest coteţ dezgustător a fost făcut cu o iuţeală diavolească — într-o singură zi !

Şi în sufletul lui Ivan Ivanovici, coteţul acesta trezi mînie şi sete de răzbunare. Nu dădu nici un semn de supărare, cu toate că acel coteţ călcase chiar o parte din pămîntul lui ; inima, în schimb, îi bătea cu atîta putere, încît cu mare greutate izbuti să-şi păstreze o înfăţişare liniştită.

Astfel trecu ziua. Sosi şi noaptea... O, de ce nu-s pictor să pot zugrăvi toată minunăţia acelei nopţi ! Aş fi zugrăvit cum doarme Mirgorodul ; cît de neclintite îl privesc stelele cele fără număr ; în ce fel, prin tăcerea aceasta pe care aproape puteai s-o pipăi, răsună, cînd mai aproape, cînd mai departe lătratul cîinilor ; cum clopotarul îndrăgostit aleargă fără să-i pese pe sub nasul lor, şi sare pîrleazul, neînfricat, ca un adevărat cavaler medieval ; cum zidurile albe ale caselor scăldate de lumina lunii se

fac tot mai albe, şi tot mai întunecaţi par copacii care le umbresc ; cum umbrele copacilor se aştern tot mai negre ; cum florile şi iarba îşi sporesc miresmele în clipa asta de odihnă, pe cînd greierii — neastîmpăraţii cavaleri ai nopţii — îşi înfiripă în toate colţurile cîntecul ţîrîitor. Aş fi zugrăvit cum într-una din căsuţele de lut, întinsă pe patul ei singuratic, doarme o tîrgoveaţă, cu sprîncene negre şi piept tînăr ce tresaltă visînd mustăţi şi pinteni de husar, în timp ce lumina lunii îi rîde în obraji. Aş fi zugrăvit cum umbra neagră a liliacului, care se aciueşte pe lîngă hornurile albe, pluteşte deasupra drumului alb... Doar pe Ivan Ivanovici, furişîndu-se din casă în puterea nopţii cu un ferăstrău în mînă, nu cred să-l fi putut zugrăvi ! Cîte simţăminte, şi din cele mai potrivnice, i se puteau citi pe faţă ! Tiptil-tiptil s-a apropiat de coteţul cu gîşte şi s-a vîrît sub el. Dulăii lui Ivan Nikiforovici nu aflaseră încă nimic despre cearta care îi învrăjbise şi îngăduiră vechiului prieten să se apropie de coteţul care se ţinea numai pe patru stîlpi de stejar. Ivan Ivanovici se strecură pe după cel mai apropiat stîlp, îşi potrivi ferăstrăul şi începu să taie. Hîrşîitul ferăstrăului îl silea să-şi întoarcă în fiece clipă capul ; dar gîndul că fusese jignit de moarte îi înzecea puterile. Primul stîlp fu în curînd tăiat ; Ivan Ivanovici se apucă de cel de-al doilea. Ochii îi ardeau şi de frică nu vedea nimic. Deodată scoase un ţipăt şi rămase încremenit : i se năzări că vede un mort ; peste puţin însă, dîndu-şi seama că nu era decît un gînsac cu gîtu-i lung întins spre el, îşi veni în fire. Ivan Ivanovici scuipă de ciudă şi îşi văzu mai departe de treabă. Iată că tăie şi cel de-al doilea stîlp : coteţul se clătină puţin. Inima lui Ivan Ivanovici prinse a bate nebuneşte, cînd trecu la cel de-al treilea stîlp, astfel că se văzu nevoit, de cîteva ori, să-şi curme lucrul ; tăiase mai bine de jumătate cînd, deodată coteţul şubrezit începu să se clatine mai tare... Abia apucă să sară în lături şi coteţul se şi nărui cu zgomot. Ivan Ivanovici înşfăcă ferăstrăul ; înspăimîntat de moarte, alergă spre casă şi se prăbuşi pe pat, neavînd nici măcar îndrăzneala să se uite pe fereastră la urmările îngrozitoarei sale făptuiri. În închipuirea lui îi vedea adunaţi laolaltă pe toţi cei din ograda lui Ivan Nikiforovici : baba, Ivan Nikiforovici, băiatul cu surtucul lui nesfîrşit. I se părea că ei toţi, cu pari şi cu cio-

mege în mîini, în frunte cu Agafia Fedoseevna, vin să-i dărîme şi să-i pustiască locuinţa.

Toată ziua următoare Ivan Ivanovici o petrecu într-o mare înfrigurare. I se năzărea mereu că duşmanul lui de moarte o să pună cel puţin foc casei lui, drept răzbunare. De aceea îi porunci Gapkăi să cerceteze clipă de clipă dacă nu cumva au fost aşezate prin vreun ungher paie uscate. În sfîrşit, ca să preîntîmpine plîngerea lui Ivan Nikiforovici, hotărî să i-o ia hoţeşte înainte şi să facă o jalbă la judecătoria judeţeană din Mirgorod. Ce anume cuprinde această jalbă, se poate vedea în capitolul următor.

CAPITOLUL IV

CARE VORBEŞTE DESPRE CELE CE S-AU PETRECUT LA JUDECĂTORIA JUDEŢEANĂ DIN MIRGOROD

Frumos oraş e Mirgorodul! Ce de clădiri mai are! Şi de tot felul: cu acoperişul de paie şi de stuf, ba chiar şi de şindrilă. O uliţă în dreapta, o uliţă în stînga, şi peste tot mîndreţe de garduri din nuiele împletite; pe ele se caţără hameiul şi atîrnă oale; de după ele răsărita îşi scoate capul însorit, se iveşte macul ca o flacără, şi ici-colo, bostani pîntecoşi... Ce bogăţie! Gardurile sînt întotdeauna împodobite cu fel de fel de lucruri care le fac şi mai arătoase: vezi întinse cînd catrinţe, cînd o cămaşă, cînd o pereche de nădragi. La Mirgorod nu se ştie ce-i hoţia şi nici de potlogării nu se ştie; de aceea, fiecare atîrnă pe gardul lui tot ce-i trece prin cap. De te apropii de piaţa cea mare, fără-ndoială că ai să zăboveşti o clipă ca să-ţi saturi ochii cu priveliştea ce ţi se arată; aci se întinde o băltoacă, o frumuseţe de băltoacă! Alta la fel nu ţi-a fost dat să vezi pe lume! Se-ntinde aproape pe-ntreaga piaţă. Minunată băltoacă! Casele şi căsuţele, pe care de departe le poţi lua drept nişte stoguri de fîn, o înconjoară, minunîndu-se parcă şi ele de atîta frumuseţe.

Eu sînt de părere că nu se află casă mai arătoasă ca judecătoria judeţeană. Şi nu-mi pasă dacă e de stejar sau

de mesteacăn ; dar are opt ferestre, domnii mei ! Opt ferestre, înşirate una lîngă alta, care dau toate spre piaţă şi spre întinderea aceea de apă despre care am vorbit adineauri şi căreia zapciul îi zice „lac" ! E singura casă din Mirgorod zugrăvită în culoarea granitului ; toate celelalte sînt doar văruite. Acoperişul în întregime de şindrilă ar fi fost dat chiar cu vopsea roşie dacă uleiul, anume pregătit pentru asta, n-ar fi fost mîncat cu ceapă de cei de la judecătorie, cu atît mai mult că era pe vremea postului — aşa se face că acoperişul a rămas nevopsit. Pridvorul dă în piaţă ; prin el forfotesc adesea găinile, căci în pridvor sînt mai întotdeauna împrăştiate crupe şi multe alte rămăşiţe de-ale gurii ; de altfel, crupele şi fărîmiturile nu sînt împrăştiate cu dinadinsul, ci numai şi numai din nebăgarea de seamă a împricinaţilor. Casa e împărţită în două : într-o parte se face judecata, în cealaltă e arestul. În jumătatea casei unde se judecă pricinile sînt două încăperi curate şi văruite : una pentru împricinaţi, cea din faţă, în a doua se află o masă lungă, pătată toată cu cerneală. Pe masă stă o tăbliţă în trei colţuri, pe care se pun la vedere hotărîrile. Mai sînt şi patru scaune de stejar, cu spătarul înalt ; de-a lungul pereţilor se înşiră cufere ferecate, în care se păstrează maldăre de jalbe din tot judeţul. Pe unul din cufere se afla în acea dimineaţă o cizmă văcsuită. Judecarea pricinilor începuse dis-de-dimineaţă. Judecătorul — un bărbat tăbultoc, ce-i drept, dar ceva mai puţin ca Ivan Nikiforovici, cu mutră blajină, un halat slinos, o lulea în gură şi o ceaşcă de ceai în mînă — stătea de vorbă cu ajutorul lui. Judecătorul avea buzele foarte aproape de nas, din care pricină nasul lui putea să prizeze buza de sus cît poftea. Buza asta îi slujea şi drept tabacheră, fiindcă tutunul hărăzit nasului se risipea aproape întotdeauna pe ea. Aşadar, judecătorul vorbea cu ajutorul lui. Puţin mai la o parte, o slujnică desculţă ţinea o tavă cu ceşti.

La celălalt capăt al mesei grefierul citea o hotărîre judecătorească cu glas atît de tărăgănat şi de plictisitor încît, ascultîndu-l, şi împricinatul ar fi aţipit. Cel dintîi, fără-ndoială, ar fi aţipit judecătorul însuşi, dacă între timp nu s-ar fi întins la vorbă despre ceva care-l desfăta din cale-afară.

— Într-adins am căutat să aflu, spunea judecătorul, sorbindu-şi ceaiul aproape rece, cum se face că aceştia pot

cînta atît de frumos. Am avut un mierloi minunat, acum doi ani. Şi ce crezi ? Într-o bună zi s-a prostit de tot. A început să cînte dumnezeu ştie ce, şi cu cît trecea vremea, cu atît cînta mai prost, din ce în ce mai prost ; a început să cîrîie, să hîrîie... să-l arunci afară şi alta nimic ! Şi toate astea dintr-un fleac ! Uite de unde i se trăgea : li se face din cînd în cînd cîte-o bobiţă în gît, mai mică decît un bob de mazăre. Bobiţa ceea trebuie s-o străpungi cu un ac şi gata socoteala. Asta, Zahar Prokofievici m-a învăţat şi, dacă ţii să ştii anume cînd, am să-ţi povestesc cum s-a întîmplat : într-un rînd, sosesc la dînsul...

— Demian Demianovici, porunciţi să citesc alta ? îi tăie vorba grefierul, care de cîteva minute isprăvise cu cititul.

— Ah, ai şi isprăvit ? Ia te uită ce repede ! N-am auzit nimic ! Unde e ? Ad-o-ncoa s-o iscălesc. Ce mai ai ?

— Pricina cazacului Bokitka, cel cu vaca furată.

— Bine, citeşte ! Da, şi cum spuneam, ajung la dînsul... Pot să-ţi povestesc în amănunt cu ce m-a cinstit. La votcă ne-a dat batog, fără pereche în felul lui ! Nu semăna de loc cu batogul nostru, cel cu care ne fericeşte dugheana din Mirgorod ! Aici judecătorul plescăi din limbă şi zîmbi, iar nasul trase tutun din tabachera lui obişnuită. Scrumbie n-am mîncat fiindcă, după cum ştii şi dumneata, scrumbia îmi dă arsuri la lingurică. Ei, dar din icre am gustat : straşnice icre ! Nimic de zis, icrele au fost minunate. Am mai băut apoi nişte rachiu de piersică, în care au dospit buruieni aromate. Ne-au mai dat şi rachiu de şofran ; dar după cum ştii şi dumneata, de ăsta nu obişnuiesc. Vezi, aşa e foarte bine : mai întîi îţi stîrneşte pofta şi apoi ţi-o astîmpără cu fel şi fel de bunătăţi... Ei ! Dar uite pe cine mi-a fost dat să văd... — izbucni deodată judecătorul, dînd cu ochii de Ivan Ivanovici, care tocmai intra pe uşă.

— Doamne ajută ! Vă doresc multă sănătate ! rosti Ivan Ivanovici cu bunăvoinţa de care numai el era în stare, făcînd plecăciuni în toate părţile. Doamne, dumnezeule, cît de bine ştia el să farmece pe toată lumea cu purtările lui ! Nicăieri nu mi-a fost dat să întîlnesc purtare atît de aleasă! Dar Ivan Ivanovici era cît se poate de pătruns de simţul propriei lui demnităţi şi de aceea socotea că cinstea ce i se arată era un drept ce i se cuvine. Judecătorul îi dădu chiar el un scaun, în timp ce nasul lui trase tot tutunul de

pe buza de sus, ceea ce vădea întotdeauna la el cea mai mare plăcere.

— Cu ce porunciţi să vă cinstim, Ivan Ivanovici ? întrebă el. Doriţi o ceaşcă cu ceai ?

— Nu, vă foarte mulţumesc, răspunse Ivan Ivanovici, şi inclinîndu-se se aşeză pe scaun.

— Faceţi-mi plăcerea : o singură ceşcuţă ! stărui judecătorul.

— Nu, mulţumesc. Vă rămîn îndatorat pentru primirea pe care mi-o faceţi ! răspunse Ivan Ivanovici, se înclină şi se aşeză pe scaun.

— Numai o ceşcuţă ! zise iar judecătorul.

— Nu, nu vă osteniţi, Demian Demianovici ! Şi, cu aceste cuvinte, Ivan Ivanovici se înclină şi se aşeză pe scaun.

— O ceşcuţă ?

— Ei, o ceşcuţă, fie ! încuviinţă Ivan Ivanovici, întinzînd mîna spre tavă.

Doamne dumnezeule ! Ce noian de fineţuri poate să aibă un om ! Nici n-am cuvinte să arăt ce simţăminte de încîntare îţi pot trezi asemenea purtări !

— Porunciţi încă o ceşcuţă ?

— Vă foarte mulţumesc, răspunse Ivan Ivanovici, aşezînd ceşcuţa pe tavă, cu gura în jos, şi înclinîndu-se.

— Faceţi-mi plăcerea, Ivan Ivanovici !

— Nu pot. Vă rămîn adînc îndatorat. Şi de astă dată, Ivan Ivanovici se înclină iar şi se aşeză.

— Ivan Ivanovici, pentru prietenia noastră ! Numai o ceşcuţă !

— Nu ! Vă foarte mulţumesc pentru cinstire ! şi zicînd aceasta, Ivan Ivanovici se înclină şi se aşeză pe scaun.

— Doar o ceşcuţă ! Numai una !

Ivan Ivanovici întinse mîna spre tavă şi mai luă o ceaşcă.

Ptiu, drace ! Cum de poate, cum de izbuteşte un om să-şi păstreze demnitatea cu atîta iscusinţă !

— Ştii, Demian Demianovici, zise Ivan Ivanovici, sorbind ultima înghiţitură, am o treabă foarte însemnată cu dumneata : vreau să dau o jalbă. Cu aceste cuvinte Ivan Ivanovici puse ceaşca pe tavă şi scoase din buzunar o coală anume, cu stemă, scrisă de sus pînă jos. O jalbă împotriva duşmanului meu, a duşmanului meu de moarte.

— Cine mai e şi ăsta ?

— Ivan Nikiforovici Dovgocihun.

Auzind acest nume, judecătorul fu cît p-aci să lunece de pe scaun.

— Ce tot vorbeşti, Ivan Ivanovici ! făcu el, împreunîndu-şi mîinile. Dumneata să fii oare ?

— După cum vezi, chiar eu sînt, în carne şi oase.

— Domnul şi toţi sfinţii lui ocrotească-ne ! Cum !? Dumneata Ivan Ivanovici !? Dumneata, duşmanul lui Ivan Nikiforovici ? Oare gura dumitale a fost aceea care a rostit aceste vorbe ? Mai spune o dată ! Nu cumva ţi s-a pitit cineva în spate şi vorbeşte în locul dumitale ?...

— Şi de ce ţi se pare aşa de nemaipomenit ? Să nu-l mai văd în ochi ; m-a jignit de moarte, m-a atins în cinstea mea.

— Prea sfîntă treime ! Cum s-o fac pe măicuţa mea să creadă una ca asta !? Sărmana bătrînică, în fiece zi, cînd ne luăm la ceartă, eu şi cu surioara, ne spune : „Voi, copii, trăiţi ca pisica cu cîinele. Barem de aţi lua pildă de la Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici. Aşa prietenie, mai zic şi eu ! Ce oameni de treabă !" Şi acum, poftim ce mai prieteni ! Dar spune pentru ce ? Cum s-a întîmplat ?

— E o treabă foarte delicată, Demian Demianovici ! E cam greu să ţi-o spun prin viu grai. Porunceşte mai bine să se dea citire jalbei. Poftim, apucaţi-o de aici, că aşa se cade !

— Citeşte, Taras Tihonovici ! zise judecătorul, întorcîndu-se spre grefier.

Taras Tihonovici luă jalba, îşi suflă nasul în acelaşi chip în care şi-l suflă toţi grefierii judecătoriilor judeţene, cu două degete adică, şi începu citania :

— „Din partea boierului de viţă veche din judeţul Mirgorod şi a moşierului Ivan sin Ivan Pererepenko, jalbă ; iar despre ce, urmează punctele :

1. Cunoscut unei lumi întregi prin faptele sale neplăcute lui dumnezeu, nelegiuite, şi de scîrbă aducătoare şi care întrec toată măsura, boierul Ivan sin Nikifor Dovgocihun pe data de azi, anul 1810, iulie 7, a adus o jignire de moarte atît cinstei mele cît şi, în aceeaşi măsură aducătoare de înjosire şi ruşine, cinului şi numelui meu. Susnumitul boier, avînd totodată înfăţişarea cea mai respin-

gătoare, este cîrcotaş din fire şi cu gura plină de cele mai urîte vorbe împotriva lui dumnezeu, precum şi cele de ocară !"

Ajungînd aici, grefierul se opri ca să-şi sufle din nou nasul, iar judecătorul îşi împreună mîinile cu adîncă evlavie şi zise doar atît :

— Ce pană meşteşugită ! Doamne, dumnezeule ! Ce frumos scrie omul acesta !

Ivan Ivanovici rugă să se citească mai departe şi Taras Tihonovici urmă :

— „Susnumitul boier Ivan sin Nikifor Dovgocihun, cînd am venit la el cu o propunere prietenească, m-a numit făţiş cu un nume jignitor şi de ocară pentru cinstea mea şi anume mi-a zis „gînsac", în vreme ce întreg judeţul Mirgorod ştie foarte bine că nu mi s-a spus şi nici de acum înainte nu voi îngădui să mi se spună pre numele acestei orătănii ticăloase. Cît despre obîrşia mea de viţă veche, pot aduce mărturie hrisovul cu numele celor botezaţi, care se află la biserica Trei-Ierarhi şi unde stă înscrisă atît ziua mea de naştere, cît şi totodată cea de botez. Iar gînsacul, după cum ştie oricine cît de cît cunoscător în ale ştiinţei, nu poate fi înscris într-un hrisov de botezuri, deoarece gînsacul nu este om, ci pasăre, fapt cunoscut fără de tăgadă pînă şi de cei care n-au urmat niciodată seminarul. Dar susnumitul boier, din firească răutatea sa, cunoscînd toate acestea, pentru nimic altceva decît pentru a aduce o jignire de moarte atît cinului cît şi boieriei mele, m-a batjocorit cu suspomenitul cuvînt de ocară.

2. Acelaşi boier necuviincios şi neruşinat s-a dat şi la avutul meu părintesc, pe care l-am primit după moartea părintelui meu, făcînd parte din preoţime, răposatul întru domnul Ivan sin Onisie Pererepenko, prin aceea că, împotriva tuturor pravilniceştilor rînduieli, a mutat chiar în faţa cerdacului meu coteţul de gîşte, faptă săvîrşită numai şi numai din dorinţa de a spori jignirea ce mi-a fost adusă, căci susnumitul coteţ se aflase pînă atunci într-un loc foarte potrivit şi era încă destul de trainic. Dar scîrbavnica pornire a suspomenitului boier purcedea numai şi numai din dorinţa de a mă face martor faptelor sale necuviincioase, căci ştiut este că nici un om nu se duce la coteţ, cu atît mai mult la un coteţ de gîşte, pentru vreo faptă

cuviincioasă. La această încălcare potrivnică tuturor pravilelor, cei doi stîlpi din faţă au cotropit propriul meu pămînt, care pămînt mi-a trecut în stăpînire încă de pe timpul vieţii părintelui meu, răposat întru domnul, Ivan sin Onisie Pererepenko, care începea de la hambar şi urma linia dreaptă pînă la acel loc unde muierile spală oalele de lut.

3. Suszugrăvitul boier, pînă şi al cărui nume şi pronume trezeşte numai scîrbă, nutreşte în sufletul său gîndul nelegiuit de a-mi da foc chiar în casa mea. Semnele de netăgăduit ale acestui fapt se desprind din cele ce urmează : în primul rînd susnumitul boier cu cuget răuvoitor a început să iasă mereu din iatacul său, lucru pe care nu-l făcea niciodată înainte, din pricina leneviei şi a respingătoarei grăsimi a trupului său ; în al doilea rînd, în odaia servitorilor, care e lipită de gardul care împrejmuieşte propriul meu pămînt, pe care l-am căpătat de la răposatul meu părinte, robul lui dumnezeu Ivan sin Onisie Pererepenko, arde zilnic şi vreme nemaipomenit de îndelungată lumina, ceea ce alcătuieşte o vădită mărturie a acestui fapt, căci pînă acum, din pricina caliciei lui de om zgîrcit, se stingea totdeauna nu numai lumînarea de seu, dar pînă şi opaiţul.

De aceea, rog ca susnumitul boier Ivan sin Nikifor Dovgocihun, ca unul ce este vinovat de punere de foc, de ocară adusă cinului, numelui şi pronumelui meu şi de prădalnică cotropire a avutului meu, dar mai cu osebire de mîrşava şi vrednica de osîndă alăturare a poreclei de gînsac la numele meu, să fie osîndit la gloabă, la plata pagubelor şi pierderilor pricinuite, iar el însuşi să fie pus în lanţuri, ca unul ce a călcat legea, şi aşa ferecat, să fie trimis la temniţa tîrgului, iar jalbei mele să i se dea urmare de sîrg şi nemijlocit. A scris şi a ticluit boierul de viţă veche şi moşierul din Mirgorod, Ivan sin Ivan Pererepenko."

După ce s-a dat citire cererii, judecătorul se apropie de Ivan Ivanovici şi, apucîndu-l de un nasture al hainei, începu să-i vorbească cam în felul acesta :

— Ce faci, Ivan Ivanovici ? Nu ţi-e frică de dumnezeu ? Las-o baltă, fir-ar ea să fie de jalbă ! (Visa-l-ar pe satana să-l viseze !) Bate mai bine mîna cu Ivan Nikiforovici, sărutaţi-vă, cumpăraţi un şip de vin de Santurin sau de Ni-

copol, sau dacă nu vreţi vin, faceţi un grog şi chemaţi-mă şi pe mine ! Să bem împreună şi să uităm de toate !

— Nu, Demian Demianovici ! Asta nu-i treabă să se isprăvească cu una cu două, rosti Ivan Ivanovici, plin de acea demnitate care îl prindea atît de bine. Nu e o pricină din acelea care se pot încheia prin bună înţelegere. Rămîi cu bine ! Rămîneţi cu bine, domnilor ! urmă el cu aceeaşi demnitate, întorcîndu-se spre ceilalţi. Nădăjduiesc că jalba mea va avea cuvenita urmare. Şi Ivan Ivanovici plecă, lăsîndu-i înmărmuriţi pe toţi cei de la judecătorie.

Judecătorul n-a mai scos o vorbă. Grefierul trăgea tabac pe nas, conţopiştii răsturnară ciobul de sticlă spartă care ţinea loc de călimară, iar judecătorul, cu gîndul în altă parte, întinse cu degetul pe masă băltoaca de cerneală.

— Dumneata ce spui de asta, Dorofei Trofimovici ? zise judele după cîteva clipe de tăcere, vorbindu-i ajutorului său.

— Ce să spun ? Nimic ! răspunse acesta.

— Ce de întîmplări pe lumea asta ! urmă judecătorul. Dar abia apucă să sfîrşească vorba, că uşa pîrîi şi în sala de judecată apăru jumătatea din faţă a lui Ivan Nikiforovici ; cealaltă jumătate îi rămăsese încă în sala de aşteptare. Ivirea lui Ivan Nikiforovici, şi încă la judecătorie, păru atît de neobişnuită, încît judele scoase un strigăt de mirare, iar grefierul se opri din citit. Unul din conţopişti, îmbrăcat cu ceva care aducea a frac de molton, îşi vîrî pana în gură, iar altul înghiţi o muscă. Pînă şi soldatul beteag, care îndeplinea slujba de aprod şi de paznic şi care pînă atunci stătuse lîngă uşă, scărpinîndu-se pe sub cămaşa murdară, cu galoane pe umăr, căscă gura de uimire şi călcă un împricinat pe picior.

— Ce vînt te aduce pe aici ? Cum o mai duci cu sănătatea, Ivan Nikiforovici ?

Dar Ivan Nikiforovici părea mai mult mort decît viu, căci înţepenit cum era în uşă nu mai putea face nici un pas, nici înainte, nici înapoi. Zadarnic răcnea judecătorul celor din sala de aşteptare să-l împingă pe Ivan Nikiforovici de la spate. În sală nu se afla decît o singură împricinată, o bătrînă neputincioasă care, în ciuda tuturor opintirilor, nu izbuti să facă mare lucru cu mîinile ei slăbănoage. Atunci unul din conţopişti, un om cu buze groase, lat

în spate, cu un nas borcănat, nişte ochi saşii, tulburi de beţie, şi cu surtucul rupt în coate, se apropie de jumătatea din faţă a lui Ivan Nikiforovici ; îi încrucişă mîinile pe piept ca unui copil şi, după ce-i făcu cu ochiul bătrînului soldat care-şi proptise genunchiul în burta lui Ivan Nikiforovici, cu toate văicărelile acestuia, îl împinseră îndărăt în sala de aşteptare. Traseră apoi zăvoarele şi deschiseră şi celălalt canat al uşii. Cu acest prilej, conţopistul şi ajutorul lui, soldatul, din pricina opintirilor făcute laolaltă, umplură cu răsuflarea lor aerul, răspîndind un miros atît de puternic, de parcă judecătoria s-ar fi prefăcut pentru o clipă într-o cîrciumă.

— Nu te-au vătămat cumva, Ivan Nikiforovici ? Am să-i spun măicuţei să-ţi trimită o alifie cu care n-ai decît să-ţi tragi spatele şi şalele şi pe loc îţi trece.

Dar Ivan Nikiforovici se prăbuşi pe un scaun şi, în afară de oftaturi prelungi, o vorbă nu mai putu scoate. În cele din urmă, cu glasul stins, sfîrşit de oboseală şi de-abia auzit, rosti : Tutun doreşti ? Şi scoţînd punga din buzunar, zise : Poftim, cinsteşte-te !

— Sînt foarte fericit să te văd, răspunse judecătorul. Dar nici nu-mi trece prin minte ce te-a putut face să-ţi dai atîta osteneală, ca să ne îndatorezi cu această vizită atît de plăcută şi de neaşteptată.

— Jalba... abia fu în stare să îngîne Ivan Nikiforovici.

— O jalbă ? Ce fel de jalbă ?

— Viu cu o jalbă... Aici răsuflarea greoaie de om gras îl făcu să se oprească pentru un răstimp mai lung. Of... Cu o jalbă împotriva potlogarului acela... Ivan al lui Ivan Pererepenko...

— Doamne ! şi dumneata ! O prietenie atît de rară ! O jalbă împotriva unui om atît de cumsecade.

— Ba e satana în carne şi oase, zise scurt Ivan Nikiforovici.

Judecătorul se cruci.

— Luaţi jalba, citiţi-o. N-avem ce-i face... Citeşte, Taras Tihonovici ! făcu judecătorul, vorbindu-i grefierului cu o mutră supărată, în timp ce nasul său mirosi fără voie buza de sus, lucru pe care nu-l făcea de obicei decît în clipe de mare mulţumire. Atîta samavolnicie din partea nasului îl făcu pe judecător să se supere şi mai tare. Scoase batista

şi adună de pe buză tot tutunul, pedepsind astfel nasul pentru obrăznicia lui.

Grefierul îşi şterse nasul fără ajutorul batistei, mişcare ce preceda întotdeauna cititul, şi începu cu glasul său cel de toate zilele, în felul următor :

— „Cere boierul de viţă veche din judeţul Mirgorod, Ivan sin Nikifor Dovgocihun, iar ce anume, despre asta glăsuiesc punctele :

1. Din răutate plină de duşmănie şi vădită lipsă de bunăvoinţă, Ivan sin Pererepenko, ce-şi zice boier de viţă veche, îmi face fel de fel de neajunsuri, pagube şi alte fapte răutăcioase, care te bagă în sperieţi şi, pe ziua de ieri după amiază, ca un tîlhar şi fur ce este, înarmat cu topoare, ferăstraie, dălţi şi alte scule de dulgherie, a pătruns noaptea în ograda mea şi chiar în coteţul meu care se află în această ogradă. Cu mîna lui şi în chipul cel mai ruşinos, l-a făcut bucăţi cu toporul. Pentru care fapt, din partea mea n-am dat nici un prilej pentru o asemenea nelegiuire şi tîlhărie.

2. Tot acelaşi susnumit boier de viţă veche Pererepenko şi-a pus în gînd să se dea chiar la viaţa mea şi, pînă la data de 7 a lunii trecute, păstrînd în taină acest gînd, a venit la mine şi a început în chipul cel mai prietenesc şi viclean să cerşească arma pe care o aveam în odaie, zicînd că-mi dă în schimbul ei, cu zgîrcenia proprie firii sale, multe lucruri nefolositoare, ca de pildă : o scroafă şi două merţe de ovăz. Ghicindu-i încă de pe atunci gîndul nelegiuit, am încercat în fel şi chip să-l abat de la o atare faptă, dar susnumitul potlogar şi ticălos Ivan sin Ivan Pererepenko m-a înjurat cu neobrăzare şi de atunci nutreşte împotriva mea o ură neîmpăcată. Totodată susnumitul şi adesea pomenitul boier besmetic şi tîlhar Ivan sin Ivan Pererepenko are o obîrşie din cele mai ruşinoase ; sora lui a fost o paţachină cunoscută de o lume întreagă, care a plecat cu regimentul de vînători încartiruit acum cinci ani la Mirgorod, iar pe bărbatu-său l-a trecut în listele de ţărani iobagi. Tatăl şi mama lui au fost de asemenea nişte nelegiuiţi şi nişte beţivi de neînchipuit. Pomenitul boier de viţă veche şi tîlhar Pererepenko, prin faptele lui de dobitoc şi care merită ocară, a întrecut tot neamul său şi, sub înfăţişarea de cuvioşie săvîrşeşte fapte care sînt pricini de ispită. Nu

ține posturi, căci în ajun de Filipi acest om fără de lege a cumpărat un berbec și a doua zi a dat poruncă slujnicei sale nelegiuite, Gapka, să-l taie, zicînd, chipurile, că ar fi avut nevoie neapărată de seu pentru opaițuri și lumînări.

Date fiind cele spuse, rog ca susnumitul boier de viță veche, ca un tîlhar eretic și potlogar ce se află prins asupra furtului și jafului, să fie pus în lanțuri și trimis la temniță sau la pușcăria ocîrmuirii, și acolo, după cum o să se găsească de cuviință și după ce i se vor lua gradele și rangul de boier, să fie biciuit în lege și, după nevoie, trimis la ocnă în Siberia, să fie pus să plătească pierderile și pagubele și, potrivit cu această jalbă, să se dea hotărîrea. La întocmirea acestei jalbe a pus mîna boierul de viță veche din județul Mirgorod, Ivan sin Nikifor Dovgocihun."

De îndată ce grefierul isprăvi de citit, Ivan Nikiforovici își luă căciula și se înclină, cu gîndul de a pleca.

— Încotro, Ivan Nikiforovici ? zise judecătorul. Mai rămîi oleacă ! Bea un ceai ! Orîșko ! Ce-ai înlemnit aci, neroado, și faci cu ochiul conțopiștilor ? Fugi de adă ceai !

Dar Ivan Nikiforovici, îngrozit că ajunsese atît de departe de casă și îndurase o carantină atît de primejdioasă, izbutise acum să treacă prin ușă și zicînd : „Nu vă ostениți, îmi face plăcere..." închise ușa în urma lui, lăsînd înmărmuriți pe toți cei de față.

Nu era nimic de făcut. Amîndouă cererile fură primite și pricina era tocmai pe cale să capete o însemnătate destul de mare, cînd o întîmplare cu totul neprevăzută îi dădu o însemnătate și mai mare. După ce judecătorul, însoțit de ajutor și de grefier, ieși din sala judecătoriei, iar conțopiștii prinseră să bage în sac găinile, ouăle, pîinea, plăcintele, gogoșile și alte plocoane aduse de jălbași, o scroafă roșcată dădu buzna în odaie și, spre marea uimire a tuturor celor de față, apucă, nu o plăcintă sau un codru de pîine, ci chiar jalba lui Ivan Nikiforovici, care se afla pe un colț al mesei, cu filele atîrnînd în jos. După ce înșfăcă hîrtia, scroafa roșcată o zbughi afară atît de iute, încît nici unul din slujbașii judecătoriei nu putu s-o ajungă din urmă, cu toate călimările și liniile ce fură zvîrlite după ea.

Această întîmplare nemaipomenită stîrni o învălmășeală grozavă, fiindcă nici copia nu fusese încă scoasă de pe jalbă. Judecătorul, vreau să spun grefierul și ajutorul, se

sfătuiră îndelung asupra acestei împrejurări nemaiauzite şi, în sfîrşit, hotărîră să facă o dare de seamă către zapciu, fiindcă cercetarea acestei pricini privea mai degrabă poliţia orăşenească. Hîrtia cu numărul 389 fu trimisă chiar în aceeaşi zi şi datorită ei avu loc o consfătuire dintre cele mai ciudate, despre care cititorul poate afla din capitolul următor.

CAPITOLUL V

ÎN CARE ESTE ÎNFĂŢIŞATĂ CONSFĂTUIREA DINTRE DOUĂ PERSOANE DIN MIRGOROD CARE SE BUCURAU DE MARE CINSTE

În clipa cînd Ivan Ivanovici isprăvi cu treburile gospodăriei şi ieşi ca de obicei să se odihnească puţin în cerdac, spre marea lui uimire zări ceva roşu în poartă. Era manşeta roşie a zapciului, care, la fel cu gulerul, cîştigase pe margini un atare lustru, încît părea că are glanţ. Ivan Ivanovici se gîndi : „Nu-i rău că vine Piotr Feodorovici să mai stăm de vorbă !" Dar se minună văzînd că zapciul înaintează nefiresc de repede şi dă din mîini, ceea ce i se întîmpla foarte rar. Pe mundirul lui erau numai opt nasturi, pe cel de-al nouălea, rupt pe timpul alaiului bisericesc cu prilejul sfinţirii bisericii acum doi ani, vătăşeii nu l-au putut găsi pînă în ziua de azi, cu toate că zapciul, la rapoartele zilnice ale vătăşeilor, întreba întotdeauna dacă nu cumva l-au găsit. Aceşti opt nasturi erau aruncaţi la nimereală, aşa cum aruncă femeile năutul cînd îl sădesc ; un bob la dreapta, altul la stînga. În timpul războiului trecut, zapciul fusese rănit la piciorul stîng şi de aceea şchiopăta şi-l zvîrlea atît de tare în lături, încît cu această mişcare zădărnicea toată truda piciorului drept. Cu cît zapciul încerca să-şi pună mai iute în mişcare pedestraşii, cu atîta înainta mai încet. De aceea, pînă să ajungă la cerdac, Ivan Ivanovici avu destul timp să se tot întrebe pentru care pricină anume dă zapciul atît de repede din mîini. Acest fapt îl frămînta cu atît mai mult, cu cît treaba părea să fie

de o însemnătate deosebită, de vreme ce zapciul încinsese chiar spanga lui cea nouă.

— Bună ziua, Piotr Feodorovici ! strigă Ivan Ivanovici care, după cum am mai spus, era foarte curios din fire şi nu-şi putuse stăpîni nerăbdarea, văzîndu-l pe zapciu cum lua cu asalt treptele, fără să-şi mai ridice ochii şi cum se sfădea mereu cu pedestraşii lui, care nu izbuteau să urce fiece treaptă dintr-o singură mişcare.

— Urez scumpului meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, ziua bună ! răspunse zapciul.

— Pofteşte te rog, stai jos ! După cum văd, ai obosit, fiindcă te încurcă piciorul dumitale rănit...

— Piciorul meu ! strigă zapciul, aruncîndu-i lui Ivan Ivanovici una din acele priviri pe care uriaşul le aruncă unui pitic, sau marele învăţat unui profesoraş de dans. Totodată îşi îndreptă piciorul şi izbi cu el în podea. Vitejia asta îl costă însă scump, căci tot trupul i se clătină şi nimeri cu nasul în parmaclîc ; dar înţeleptul păzitor al ordinei, ca să arate că nu-i pasă, se îndreptă numaidecît şi îşi afundă mîna în buzunar, ca şi cînd ar fi vrut să scoată tabachera. Ţin să-ţi aduc asta la cunoştinţă, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, că în ceea ce mă priveşte, am făcut în viaţa mea marşuri forţate mai ceva decît acesta. Da, da, am făcut, vorbesc serios. Pe vremea campaniei din 1807, de pildă... Ehei ! Am să-ţi povestesc chiar cum am sărit gardul, ca să ajung la o nemţoaică foarte drăguţă. Cu aceste cuvinte, zapciul făcu cu ochiul şi schiţă un zîmbet drăcesc de viclean.

— Da azi unde ai mai fost ? îl întrebă Ivan Ivanovici, dorind să-i curme vorba şi să-l facă să ajungă mai de grabă la pricina venirii sale ; ar fi vrut să-l întrebe ce anume are de gînd să-i spună, dar cunoaşterea temeinică a regulilor de purtare din lumea subţire îi arăta toată lipsa de cuviinţă a unei asemenea întrebări şi Ivan Ivanovici, cu toate că inima îi bătea neobişnuit de tare, fu nevoit să se stăpînească şi să aştepte dezlegarea tainei.

— Dă-mi voie să-ţi povestesc pe unde anume am fost, răspunse zapciul. Mai întîi şi întîi trebuie să-ţi raportez că azi e o vreme foarte frumoasă...

La aceste din urmă cuvinte, Ivan Ivanovici fu cît p-aci să moară de ciudă.

— Dar dă-mi voie, urmă zapciul. Eu am venit la dumneata pentru o pricină cum nu se poate mai însemnată. De astă dată chipul şi ţinuta zapciului căpătară o înfăţişare îngrijorată, ca atunci cînd luase cu asalt treptele cerdacului.

Ivan Ivanovici prinse iarăşi viaţă şi de curiozitate începu să tremure ca scuturat de friguri. După cum îi era obiceiul, nu întîrzie să pună întrebarea :

— Ei, chiar însemnată ? O fi chiar atît de însemnată ?

— Binevoieşte să mai asculţi ! Înainte de toate, îndrăznesc să-ţi aduc la cunoştinţă, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, că dumneata... în ceea ce mă priveşte, dacă-mi dai voie să-ţi spun, eu n-am nimic împotrivă, dar hotărîrile ocîrmuirii, da, da, hotărîrile ocîrmuirii o cer : dumneata ai încălcat regulile bunei-cuviinţe !

— Ce tot spui, Piotr Feodorovici ? Nu înţeleg nimic !

— Vai de mine, Ivan Ivanovici ! Cum de nu înţelegi nimic ? Dobitocul dumitale a furat o hîrtie oficială de cea mai mare însemnătate, iar dumneata mai spui că nu înţelegi nimic !

— Care dobitoc ?

— Să nu fie cu supărare, chiar scroafa dumitale cea roşcată.

— Şi ce vină am ? De ce lasă paznicul judecătoriei uşa deschisă ?

— Dar bine, Ivan Ivanovici, dobitocul e al dumitale, prin urmare dumneata răspunzi.

— Vă foarte mulţumesc că mă puneţi pe aceeaşi treaptă cu scroafa.

— Uite, vezi, aşa ceva n-am spus, Ivan Ivanovici !... Zău n-am spus ! Pofteşte de judecă şi dumneata, cu cugetul curat. Îţi este, fără îndoială, cunoscut că, potrivit hotărîrilor de mai sus, este oprit ca prin oraş, şi cu atît mai mult pe strada mare, să se plimbe animale spurcate. Trebuie să recunoşti şi dumneata că aşa ceva este oprit.

— Dumnezeu ştie ce tot îndrugi ! Mare lucru ! A ieşit scroafa pe uliţă !

— Dă-mi voie să-ţi aduc la cunoştinţă, dă-mi voie, dă-mi voie, Ivan Ivanovici, tocmai asta-i cu desăvîrşire

oprit. Ce să-i faci! Aşa doresc cei de sus. Iar noi trebuie să ne supunem. Nu zic nu: se întîmplă, ce-i drept, uneori, ca găinile şi gîştele, bagă de seamă, zic, găinile şi gîştele să iasă în uliţă sau chiar în piaţă; dar în ceea ce priveşte caprele şi porcii, apoi eu încă de anul trecut am dat poruncă scrisă să nu fie lăsaţi să pătrundă în pieţele publice, care document am poruncit chiar de pe atunci să fie citit cu glas tare la adunare, în faţa întregului popor.

— Nu, Piotr Feodorovici, în toate acestea eu nu văd decît că ţii să mă jigneşti cu tot dinadinsul.

— Vezi, tocmai asta nu, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici; nu poţi spune că aş vrea să te jignesc. Adu-ţi aminte: nici un cuvînt n-am spus anul trecut, cînd ai ridicat acoperişul cu un arşin mai sus decît îngăduie legea. Dimpotrivă, m-am făcut că nu văd nimic. Crede-mă, scumpe prieten, că şi de data aceasta, eu, în ceea ce mă priveşte, cum s-ar zice... dar datoria mea, într-un cuvînt, îndatoririle mele cer să văd de curăţenia oraşului, judecă şi dumneata: te trezeşti o dată pe strada mare...

— Halal stradă mare, n-am ce zice! Muierile aruncă-n ea tot ce nu le mai e de trebuinţă.

— Dă-mi voie să-ţi aduc la cunoştinţă, Ivan Ivanovici, că dumneata eşti acela care mă jigneşti! Se-ntîmplă uneori şi aşa ceva, însă numai pe lîngă garduri, şoproane sau ziduri; dar ca pe strada mare, în piaţă, să apară o scroafă, gata să fete, e un fapt...

— Mare lucru, Piotr Feodorovici! Scroafa e doar şi ea o făptură a domnului!

— Bineînţeles. O lume întreagă ştie că dumneata eşti un om învăţat, cunoşti ştiinţele şi cîte alte lucruri. Eu, fireşte, eu n-am învăţat nici o ştiinţă; ba şi să scriu am învăţat de-abia la vîrsta de treizeci de ani. După cum ştii şi dumneata, eu am fost pe vremuri soldat de rînd.

— Hm! făcu Ivan Ivanovici.

— Da, aşa-i, urmă zapciul. În 1801 îmi făceam serviciul ca subofiţer la regimentul 42 vînători, compania a 4-a. Comandantul companiei, dacă binevoieşti să afli, era căpitanul Eremeev. Cu aceste cuvinte, zapciul îşi vîrî degetele în tabachera lui Ivan Ivanovici, pe care acesta o ţinea deschisă pentru a-şi fărîmiţa tutunul.

Ivan Ivanovici făcu :

— Hm !

— Dar datoria mea, urmă zapciul, este de a mă supune orînduirilor ocîrmuirii. Dumneata ştii, Ivan Ivanovici, că cel care fură de la judecătorie o hîrtie oficială este supus la pedeapsă penală ca pentru orice altă nelegiuire ?

— Ştiu atît de bine încît, dacă doreşti, îţi pot spune şi dumitale. Aşa se vorbeşte despre oameni, de pildă, dacă dumneata ai fi furat hîrtia : dar scroafa este un animal, o făptură a domnului !

— Da, aşa este, dar legea spune : cel vinovat de furt... ascultă bine, te rog, cel vinovat ! Nu pomeneşte nici de neam, nici de cin, nici dacă e femeie sau bărbat, prin urmare şi dobitocul poate fi vinovat. Cu voia matale, dobitocul, ca unul ce a călcat legile, trebuie să fie înfăţişat la poliţie, înainte de a se da hotărîrea de osîndă.

— Nu, Piotr Feodorovici ! îi întoarse vorba Ivan Ivanovici cu mult sînge rece. Una ca asta n-o să se întîmple !

— Cu voia matale, eu, oricum trebuie să urmez poruncile primite de la şefi.

— Ce tot cauţi să mă sperii ? Vrei, se vede treaba, să trimiţi pe aprodul acela ciung după ea. Am să-i poruncesc babei să-i facă vînt cu vătraiul. O să-i rupă şi mîna care i-a mai rămas.

— Nu îndrăznesc să mă împotrivesc dumitale. Atunci, dacă nu vrei s-o înfăţişezi la poliţie, foloseşte-te de ea cum doreşti. Tai-o dacă vrei şi fă şunci din ea pentru crăciun, sau mănînc-o aşa. Dar aş vrea să te rog, de vei face cumva cîrnaţi, să-mi trimiţi şi mie vreo doi din acei pe care Gapka îi pregăteşte cu atîta iscusinţă, din sînge şi grăsime. Grozav îi mai plac Agrafenei Trofimovna a mea.

— Cîrnaţi ? Mă rog ! Dacă vrei îţi trimit o pereche.

— Am să-ţi fiu foarte recunoscător, scumpul meu prieten şi binefăcător. Şi acum, dă-mi voie să-ţi mai spun ceva : am fost însărcinat atît de judecător, cît şi de celelalte cunoştinţe ale noastre, să te împac, cum s-ar zice, cu prietenul matale Ivan Nikiforovici.

— Ce fa-a-ce ? Cu necioplitul acela ? Să mă împac eu cu un mojic ca el ? Niciodată ! Cîte zile oi avea, aşa ceva

n-o să se întîmple. Ivan Ivanovici era într-adevăr însuflețit de o hotărîre nestrămutată.

— Cum dorești, răspunse zapciul, cinstindu-și cu tabac amîndouă nările. Eu nu îndrăznesc să-ți dau sfaturi ; totuși, dă-mi voie să-ți aduc la cunoștință : acum sînteți certați, dar cînd o să vă împăcați...

Ivan Ivanovici începu însă să vorbească despre vînătoarea de prepelițe, așa cum i se întîmpla ori de cîte ori voia să schimbe vorba.

Și astfel, zapciul nostru se văzu nevoit să plece acasă, fără să fi izbutit să facă ceva.

CAPITOLUL VI

DIN CARE CITITORUL POATE AFLA CU UȘURINȚĂ TOT CE CUPRINDE

Oricît s-au străduit cei de la judecătorie să cocoloșească această întîmplare, chiar de-a doua zi întregul Mirgorod află că scroafa lui Ivan Ivanovici a șterpelit jalba lui Ivan Nikiforovici. Însuși zapciul, uitînd că nu trebuie să vorbească despre asta, scăpă el cel dintîi o vorbă. Iar cînd lui Ivan Nikiforovici i se povestiră cele întîmplate, nimic alta n-a spus, decît a întrebat : „Nu cumva scroafa roșcată ?"

Dar Agafia Fedoseevna, care era de față, se luă de capul lui :

— Ce-i cu tine, Ivan Nikiforovici ? O să rîdă lumea de tine ca de un prost, dacă lași lucrurile baltă ! Strașnic boier de viță veche mai ești după toate astea ! Ai să fii socotit mai prost chiar decît baba ceea care vinde cofeturi ce-ți plac atît de mult.

Și-l înduplecă, pîrdalnica ! Găsi, nu se știe de unde, un omuleț între două vîrste, negricios, cu fața numai pete, cu un surtuc peticit la coate, curat călimară de conțopist și alta nimic. Cizmele și le ungea cu catran, purta cîte trei pene după ureche, și în loc de călimară, o sticluță legată

cu un şnuruleţ de un nasture ; înghiţea cîte nouă plăcinte deodată, iar pe cea de-a zecea şi-o punea în buzunar ; cît despre jalbe, izbutea să bage atîta venin şi clevetire într-o singură coală de hîrtie, încît nici un grefier nu le-ar fi putut citi pe nerăsuflate, fără a se opri ca să mai tuşească sau să strănute. Această stîrpitură de om şi-a scormonit mintea, a mîzgălit, a scris cît a scris şi, în sfîrşit, a ticluit următoarele hîrtii :

„Către Judecătoria judeţeană din Mirgorod din partea boierului de viţă veche Ivan sin Nikifor Dovgocihun.

Ca urmare a susnumitei jalbe încălcate, care trebuie să fie din partea mea, boierul de viţă veche Ivan sin Nikifor Dovgocihun, laolaltă cu a boierului Ivan sin Pererepenko, care încălcare însăşi Judecătoria judeţeană din Mirgorod a binevoit să o încuviinţeze. Şi însăşi cunoscuta samavolnicie cutezătoare a scroafei roşcate fiind ţinută în taină şi numai prin persoane străine ajunsă la urechile noastre. Aşa fiind, susarătata încuviinţare şi încurajare, ca fiind răuvoitoare, trebuie neapărat supusă judecăţii, susnumita scroafă fiind un animal prost şi cu atît mai puţin în stare să fure o hîrtie ca asta. Din care se vede lămurit că adesea pomenita scroafă a fost îndemnată chiar de potrivnicul meu Ivan sin Ivan Pererepenko, care îşi zice boier de viţă veche şi care a şi fost dat pe faţă ca săvîrşind tîlhărie, încercare de omor şi pîngărire. Dar susnumita Judecătorie din Mirgorod, cu părtinirea ce-i stă în fire, a vădit scroafei tainică înţelegee ; fără de care înţelegere, susnumita scroafă în nici un fel n-ar fi putut fi îngăduită la şterpelirea hîrtiei ; căci Judecătoria judeţeană din Mirgorod este bine înzestrată cu slujitori, pentru care fapt este de ajuns să pomenim fie şi numai soldatul care şade tot timpul în sala de aşteptare şi care deşi are un ochi şpanchiu şi un braţ oarecum ciung, ca să dea afară scroafa şi s-o lovească cu bîta tot are însuşiri destul de potrivite. Din acestea se vede destul de limpede încuviinţarea arătată de susnumita Judecătorie din Mirgorod şi netăgăduita împărţeală ovreiască a cîştigului ciupit prin matrapazlîcuri făcute de ambele părţi. Acelaşi şi susnumitul tîlhar şi boier Ivan sin Ivan Pererepenko s-a făcut de

ocară prin cîrdăşie. Ca atare, aduc la atotcunoştinţa susnumitei Judecătorii judeţene, eu, boierul de viţă Ivan sin Nikifor Dovgocihun, că dacă de la susnumita scroafă roşcată sau de la boierul Pererepenko, aflat în înţelegere cu ea, nu se va cere socoteală pentru susarătata cerere şi nu se va da hotărîre dreaptă şi în folosul meu, atunci eu, boierul de viţă veche Ivan sin Nikifor Dovgocihun, despre această nelegiuită oblăduire a susnumitei Judecătorii, voi înainta jalbă la Curtea Supremă, cu mutarea acolo a pricinei în toată forma. Boierul de viţă veche din judeţul Mirgorod, Ivan sin Nikifor Dovgocihun."

Această plîngere a avut urmarea dorită : judecătorul era, ca mai toţi oamenii buni, cam fricos din fire. Ceru sfatul grefierului. Dar grefierul, scoţînd printre buzele abia întredeschise un „hm" apăsat, făcu o mutră atît de nepăsătoare şi de o făţărnicie atît de diavolească, cum numai satana ştie s-o facă, atunci cînd vede la picioarele lui victima, cerîndu-i ajutor. Nu rămîne deci decît un singur mijloc : să-i împace pe cei doi prieteni. Dar cum să facă o treabă ca asta, cînd de fiecare dată încercările dăduseră greş ? Hotărî totuşi să mai încerce. Ivan Ivanovici spuse însă răspicat că nu vrea să se împace, ba chiar se şi făcu foc de supărare, iar Ivan Nikiforovici, în loc de răspuns, întoarse spatele şi nu scoase nici o vorbă. Atunci pricina îşi urmă calea cu acea iuţeală nemaivăzută cu care se pot lăuda îndeobşte toate judecătoriile. Hîrtia fu ştampilată, înregistrată, i se dădu un număr de ordine, fu cusută la dosar, parafată, şi toate acestea într-o singură zi ; apoi dosarul fu băgat într-un dulap, unde a tot zăcut şi zăcut un an, doi, trei ; între timp o mulţime de fete s-au măritat, în oraşul Mirgorod s-a tăiat o uliţă nouă, judecătorul a pierdut o măsea şi doi dinţi ; unul dintr-o parte, altul din alta ; prin ograda lui Ivan Ivanovici se zbenguiau şi mai mulţi copii ca înainte (de unde or fi răsărit, numai dumnezeu ştie). În ciuda lui Ivan Ivanovici, Ivan Nikiforovici ridică un coteţ nou de gîşte, dar puţin mai departe decît cel dintîi, şi se îngrădi împotriva lui Ivan Ivanovici printr-un şir de alte clădiri, aşa încît aceşti doi bărbaţi destoinici aproape că nu se mai puteau vedea, iar dosarul cu pricina tot zăcea şi zăcea în cea mai desăvîrşită rînduială în du-

lapul care, din cauza petelor de cerneală, începuse să pară de marmură...

Între timp se petrecu o întîmplare de nemaipomenită însemnătate pentru tot orașul Mirgorod.

Zapciul dădu o sindrofie. Dar unde să găsesc eu penelul și culorile cu care să zugrăvesc adunarea atît de felurită și măreția zaiafetului ? Luați un ceas, deschideți-l și priviți ce se petrece înăuntrul lui ! Așa-i că e o harababură nemaipomenită ? Închipuiți-vă acum că în ograda zapciului se aflau aproape tot atîtea roți, ba poate chiar mai multe. Ce de briști și de trăsuri erau acolo ! Una cu spatele lat și fața îngustă, alta cu spatele îngust și fața lată, una era și brișcă și trăsură totodată ; alta nu era nici brișcă, nici trăsură ; una semăna cu o uriașă claie de fîn sau cu o precupeață grasă, alta aducea cu un ovrei ciufulit sau cu un schelet ce n-a lepădat cu totul pielea de pe el ; alta, privită dintr-o parte, era ca o adevărată pipă, alta nu semăna cu nimic părînd o arătare ciudată, neînchipuit de pocită și cu totul de pe altă lume. Din acest vălmășag de roți și capre, se înălța ceva care aducea a caretă, cu o fereastră ca de casă, cu două stinghii groase, încrucișate la cercevea. Vizitii cu haine caucaziene, malorossiene sau cu sumane, cu căciuli de oaie și chipiuri de tot felul, cu lulele în mînă, plimbau prin bătătură caii deshămați. Ce mai sindrofie făcuse zapciul ! Dați-mi voie să înșirui pe toți acei care erau de față : Taras Tarasovici, Evpl Akinfovici, Evtihi Evtihievici, Ivan Ivanovici, nu Ivan Ivanovici al nostru, ci altul, Savva Gavrilovici, Ivan Ivanovici al nostru, Elevferi Elevferievici, Makar Nazarievici, Foma Grigorievici... Nu mai pot ! Nu mai am putere ! Îmi obosește mîna de atîta scris ! Și cîte cucoane ! Oacheșe și albe la față, lungi și scurte, grase ca Ivan Nikiforovici, sau atît de subțirele încît se părea că le poți ascunde cînd binevoiești în teaca sabiei zapciului. Cîte bonete ! Ce de rochii ! Roșii, galbene, cafenii, verzi, albastre, noi și întoarse pe dos sau croite din vechituri ! Cîte basmale și panglicuțe, cîte săculețe de mînă ! Vai de voi, sărmanii mei ochi ! N-o să mai fiți buni de nimic după o priveliște ca asta ! Și ce masă lungă a fost întinsă ! Și ce se mai vorbea, ce larmă se iscase ! Zgomotul morii, cu toate pietrele, roțile, rotițele dințate și ari-

pile ei sînt floare la ureche pe lîngă tărăboiul din casa zapciului ! Nu vă pot spune întocmai despre ce anume se vorbea, dar e neîndoielnic că s-a vorbit despre multe lucruri plăcute şi folositoare, ca de pildă : despre vreme, cîini, bucate, bonete, armăsari... În sfîrşit, Ivan Ivanovici, nu Ivan Ivanovici al nostru, ci celălalt, acela chior de un ochi, zise :

— Îmi pare foarte ciudat că ochiul meu drept (Ivan Ivanovici chiorul vorbea totdeauna cu puţină ironie despre sine însuşi) nu-l vede pe Ivan Nikiforovici, pe domnul Dovgocihun.

— N-a vrut să vină, îi răspunse zapciul.

— Cum aşa ?

— Uite, sînt, slava domnului, mai bine de doi ani de cînd s-au certat între ei, adică Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici, şi unde vine unul, celălalt nu se duce pentru nimic în lume.

— Ce tot spui ? strigă la auzul acestor cuvinte Ivan Ivanovici cel chior, ridicîndu-şi ochiul spre cer şi împreunîndu-şi mîinile. Ce să mai zicem, dacă oamenii cu doi ochi buni nu trăiesc în pace ! Cum să mă mai împac eu atunci cu ochiul meu chior ?

La auzul acestor vorbe, toţi cei de faţă se tăvăliră de rîs. Toată lumea îl iubea foarte mult pe Ivan Ivanovici cel chior, pentru că glumea într-un fel foarte potrivit cu gustul din acel timp ; pînă şi bărbatul cel înalt şi slab, cu surtucul de molton şi un plasture pe nas, care şezuse pînă atunci într-un colţ fără să facă o mişcare sau să-şi schimbe înfăţişarea chipului, chiar atunci cînd o muscă îl nimerise în nas, pînă şi domnul acela se sculă de la locul lui şi se apropie de mulţimea care-l înconjurase din toate părţile pe Ivan Ivanovici cel chior.

— Ascultaţi ! zise Ivan Ivanovici cel chior, văzîndu-se înconjurat de un grup destul de mare. În loc să vă mai zgîiţi la ochiul meu chior, hai mai bine să-i împăcăm pe cei doi prieteni ai noştri. Uite, acum cînd Ivan Ivanovici stă de vorbă cu fetele şi cucoanele, să trimitem pe ascuns pe cineva să-l aducă pe Ivan Nikiforovici şi să-i împingem unul spre celălalt.

Cei de față primiră toți ca unul spusa lui Ivan Ivanovici și hotărîră să trimită îndată pe careva acasă la Ivan Nikiforovici, ca să-l poftească să vină neapărat la masa dată de zapciu. Dar iată că întrebarea atît de însemnată, și anume : „cui să i se încredințeze această sarcină de mare răspundere ?" îi lăsă pe toți nedumeriți. Multă vreme nu putură să cadă la învoială cine era mai înzestrat și mai dibaci în ale diplomației ; în sfîrșit, hotărîră într-un glas ca însărcinarea să-i fie încredințată lui Anton Prokofievici Golopuz. Dar mai întîi trebuie să-i înfățișăm întrucîtva cititorului acest personaj ales. Anton Prokofievici era un om foarte de treabă, în adevăratul înțeles al cuvîntului ; dacă vreo persoană de vază din Mirgorod îi dădea o legătură pentru gît sau o pereche de nădragi, el mulțumea ; dacă i se da un ușor bobîrnac peste nas, mulțumea de asemenea. Dacă era întrebat : „Anton Prokofievici, de ce surtucul matale e cafeniu, în timp ce mînecile sînt albastre ?" el răspundea de obicei : „Da, dar dumneata nu ai nici măcar unul ca acesta ! Așteaptă puțin, o să se ponosească cu timpul și o să ajungă la fel peste tot." Și într-adevăr, stofa albastră ieșind puțin cîte puțin, din pricina soarelui, a sfîrșit prin a deveni cafenie, iar astăzi se potrivește de minune cu restul surtucului ; ceea ce este însă cu adevărat de neînțeles e că Anton Prokofievici are obiceiul să poarte haine de stofă vara, iar pe cele de nanchin, iarna. Anton Prokofievici nu are casă. Avusese una pe vremuri, la marginea orașului, dar o vînduse și-și cumpărase în schimb trei cai murgi și o brișcă nu prea mare, cu care se ducea pe la diferiți moșieri. Cum avea însă multă bătaie de cap cu caii și nu avea nici bani să le cumpere ovăz, Anton Prokofievici îi schimbă pe o scripcă și o slujnicuță iobagă, căpătînd pe deasupra și douăzeci și cinci de ruble. Apoi Anton Prokofievici vîndu scripca, iar slujnicuța o schimbă pe o pungă de tutun de safian, brodată cu aur. Și acum are și el o pungă de tutun, cum nu mai are nimeni altul ! Dar pentru plăcerea asta, nu mai poate cutreiera satele și este nevoit să rămînă mereu în oraș și să înnopteze cînd într-o casă, cînd într-alta, mai ales pe la acei boieri care se desfată dîndu-i bobîrnace peste nas. Lui Anton Prokofievici îi place nespus de mult

să mănînce bine, ştie să joace popa-prostu şi moraru ; şi cum supunerea i-a fost din totdeauna ursită, îşi luă căciula şi bastonul şi porni numaidecît la drum. Pe drum însă începu să se socotească în ce chip să-l hotărască pe Ivan Nikiforovici să vină la sindrofie. Faţă de firea cam arţăgoasă a acestuia din urmă, de altfel om foarte de treabă, însărcinarea părea fără sorţi de izbîndă. Şi apoi, cum să se hotărască Ivan Nikiforovici să vină aşa pe loc, cînd pentru el pînă şi sculatul din pat era o grea corvoadă. Să zicem, totuşi, că s-ar scula, dar cum să vină el într-un loc unde fără nici o îndoială va da peste duşmanul lui de moarte ? Cu cît cumpănea mai mult Anton Prokofievici toate acestea, cu atît găsea mai multe piedici. Era o zi înăbuşitoare : soarele dogorea ; sudoarea i se prelingea şiroaie pe trup. Anton Prokofievici, cu toate că îndura bobîrnacele tuturor, era un om destul de viclean şi priceput în multe cele. Numai în ceea ce priveşte afacerile de schimb nu era prea norocos. Ştia prea bine cînd anume trebuia să facă pe prostul şi uneori nu-şi pierdea cumpătul nici chiar în împrejurări în care pînă şi un om deştept n-o putea scoate la capăt. În timp ce mintea lui născocitoare ticluia mijlocul de a-l hotărî pe Ivan Nikiforovici să vină la sindrofie şi în timp ce păşea vitejeşte, gata să înfrunte orice, o întîmplare neaşteptată îl făcu să se zăpăcească întrucîtva. Între altele, trebuie să aducem la cunoştinţa cititorului că Anton Prokofievici avea o pereche de pantaloni cu o asemenea însuşire ciudată încît, de cîte ori îi punea, cîinii se repezeau la el şi-l muşcau de pulpă. Spre nenorocirea lui, în ziua aceea îmbrăcase tocmai pantalonii cu pricina. Abia apucase a se lăsa în voia gîndurilor, cînd un lătrat asurzitor izbucni din toate părţile, făcînd să-i ţiuie urechile. Anton Prokofievici începu să ţipe atît de tare — nimeni nu ştia să ţipe ca el — încît în întîmpinarea lui se repeziră nu numai baba şi stăpînul surtucului nemăsurat de larg, pe care îl cunoaştem, ci îl înconjurară pînă şi băieţii din ograda lui Ivan Ivanovici. Şi, cu toate că dulăii nu izbutiră să-l înhaţe decît de pulpa unui picior, întîmplarea îi tăie din îndrăzneală şi Anton Prokofievici se apropie de cerdac oarecum sfios.

CAPITOUL VII

ŞI CEL DIN URMĂ

— A! Bună ziua! De ce-mi zădărăşti cîinii? zise în glumă Ivan Nikiforovici, dînd cu ochii de Anton Prokofievici, fiindcă nimeni nu-i vorbea vreodată altfel decît în glumă.

— Dar-ar boala în toţi! Cine-i zădăreşte? răspunse Anton Prokofievici.

— Minţi!

— Nu mint, zău! Piotr Feodorovici te-a rugat să vii la masă.

— Hm!

— Zău! Şi s-a rugat cu atîta străduinţă, cum nici nu-ţi pot spune. Zice: ce-o fi cu Ivan Nikiforovici de se fereşte de mine ca de un duşman? Nu vine niciodată, zice, să mai schimbăm vreo vorbă, două, ori să mai stăm aşa, împreună...

Ivan Nikiforovici îşi mîngîia bărbia.

— Dacă, zice, nu vine nici de data asta, apoi nu mai ştiu ce să cred! Se vede că are cine ştie ce gînd ascuns împotriva mea! Anton Prokofievici, fă-mi te rog un bine, zice, înduplecă-l pe Ivan Nikiforovici! Dumneata ce zici, Ivan Nikiforovici? Hai să mergem! S-a strîns o adunare pe cinste!

Ivan Nikiforovici cercetă cu luare-aminte cocoşul care sta pe cerdac, cîntînd cît îl ţinea gura.

— Dacă ai şti, Ivan Nikiforovici, urmă conştiincios trimisul, ce nisetru, ce de icre i s-au adus lui Piotr Feodorovici!

La auzul acestor vorbe, Ivan Nikiforovici îşi întoarse puţin capul şi începu să-l asculte cu mai multă luare-aminte. Acest fapt îl mai îmbărbătă pe trimis.

— Să mergem mai degrabă! A venit şi Foma Grigorievici. De ce mai stai? adăugă el, văzînd că Ivan Nikiforovici rămîne mai departe întins, fără să se clintească. Ei, ce zici? Mergem sau nu mergem?

— Nu vreau.

Acest „nu vreau" îl ului pe Anton Prokofievici. Crezuse pînă aici că felul lui convingător de a înfăţişa lucrurile îl

înduplecase cu totul pe omul acesta, de treabă de altfel, şi deodată se trezi cu un „nu vreau" atît de hotărît.

— Şi de ce nu vrei ? întrebă el aproape înciudat, fapt care i se întîmpla nespus de rar, chiar şi atunci cînd i se punea pe creştet hîrtie aprinsă — plăcerea cea mai mare a judecătorului şi a zapciului.

Ivan Nikiforovici priză tabac.

— Cu voia matale, Ivan Nikiforovici, zău nu văd ce te împiedică !

— De ce m-aş duce ? răspunse, în sfîrşit, Ivan Nikiforovici. O să fie şi tîlharul acolo ! — aşa îl numea el de obicei pe Ivan Ivanovici (Doamne, dumnezeule ! Oare mult a trecut de cînd...)

— N-o să fie ! Zău că n-o să fie ! Jur pe dumnezeul meu că n-o să fie ! Să mă trăsnească pe loc ! răspunse Anton Prokofievici, întotdeauna gata să jure de zece ori într-un minut. Să mergem, Ivan Nikiforovici !

— Minţi, Anton Prokofievici ! E acolo !

— Zău, zău nu e ! Să nu ajung să mă mai mişc de aici dacă-i acolo. Judecă şi dumneata, ce rost ar avea să mint. Să mi se usuce mîinile şi picioarele !... Nici acum nu mă crezi ? Să crăp, na, chiar aici în faţa dumitale ! Să nu aibă parte de odihnă veşnică tatăl şi maică-mea ! Cum, nici acum nu mă crezi ?

Ivan Nikiforovici, pe deplin liniştit de aceste încredinţări, porunci primului său fecior de casă, cel cu surtucul nemăsurat de larg, să-i aducă şalvarii şi cazaca de nanchin.

Cred că-i de prisos să vă mai zugrăvesc cum şi-a tras şalvarii, cum i-a fost înfăşurată cravata în jurul gîtului şi cum, în sfîrşit, i s-a pus haina cea lungă, crăpată la subsuoara stîngă. De ajuns este să pomenesc că în tot acest timp a păstrat o tăcere cuviincioasă şi n-a răspuns nici un cuvînt la stăruinţele lui Anton Prokofievici de a-i da orice în schimbul pungii lui de tutun.

În vremea asta, adunarea aştepta ca pe ghimpi clipa hotărîtoare cînd avea să apară Ivan Nikiforovici şi se va împlini, în sfîrşit, dorinţa tuturor de a-i vedea împăcaţi pe aceşti doi oameni destoinici. Mulţi erau aproape încredinţaţi că Ivan Nikiforovici n-o să vină. Zapciul făcuse chiar prinsoare cu Ivan Ivanovici cel chior că nu va veni,

dar rămăşagul se desfăcu, fiindcă Ivan Ivanovici îi ceruse să-şi pună în joc piciorul rănit, pe ochiul lui cel chior, fapt care-l făcuse pe zapciu să se simtă din cale-afară de jignit, iar întreaga adunare să rîdă pe înfundate. Nimeni nu se aşeza la masă, deşi trecuse de ora unu, oră la care tot cetăţeanul din Mirgorod prînzeşte de obicei, pînă şi la un prilej mai deosebit.

Abia se ivi Anton Prokofievici în prag, că toată lumea se strînse în jurul lui. La ploaia de întrebări, Anton Prokofievici urlă un singur răspuns hotărîtor : nu vine ! Dar de cum sfîrşi, o grindină de dojeni, înjurături şi poate chiar de bobîrnace fu cît p-aci să i se abată peste cap, pentru neizbutita lui solie ; cînd deodată, uşa se deschise şi Ivan Nikiforovici intră.

Necuratul în carne şi oase sau vreun mort să se fi arătat adunării şi tot n-ar fi stîrnit o uimire atît de mare ca sosirea neaşteptată a lui Ivan Nikiforovici. Anton Prokofievici rîdea, ţinîndu-se de burtă, mulţumit că-şi bătuse astfel joc de întreaga adunare.

Oricum, aproape de necrezut rămînea însă faptul că Ivan Nikiforovici izbutise într-un răstimp atît de scurt să se îmbrace aşa cum i se cade unui boier. În clipa sosirii lui Ivan Nikiforovici, Ivan Ivanovici lipsea din odaie ; ieşise pe afară... cine ştie pentru ce. Dezmeticindu-se din uimire, toată lumea începu să-l întrebe pe Ivan Nikiforovici de sănătate şi să-şi arate încîntarea, văzîndu-l şi mai împlinit la trup decît înainte. Ivan Nikiforovici se pupă cu toţi pe rînd, spunînd mereu: „Vă rămîn foarte îndatorat". Apoi, în odaie se răspîndi miros de ciorbă, gîdilînd plăcut nările oaspeţilor înfometaţi. Toată lumea năvăli în odaia de mîncare. Un şir întreg de cucoane, guralive şi tăcute, slabe şi grase, trecu în fruntea celorlalţi, şi masa lungă se împestriţă cu toate culorile curcubeului. N-am să vă vorbesc despre mîncărurile care s-au adus la masă ! N-am să pomenesc nici un cuvînt despre papanaşii cu smîntînă sau ciorba de potroace, nici despre friptura de curcan cu caise, prune şi stafide, nici despre acel fel de mîncare care seamănă la înfăţişare cu o cizmă muiată în cvas şi nici despre acel sos care pentru un bucătar bătrîn e cîn-

tecul lebedei, sos care se aduce la masă, prins în văpaia spirtului, ceea ce desfată și sperie deopotrivă cucoanele. N-am să spun deci nimic cu privire la mîncăruri, fiindcă mie îmi place mai de grabă să le mănînc decît să le pomenesc. Lui Ivan Ivanovici îi plăcu mai ales peștele cu hrean și se lăsă furat de o îndeletnicire folositoare și hrănitoare. Alegînd cele mai subțiri oscioare de pește, le înșiră pe marginea farfuriei și deodată, fără să vrea, aruncă o privire de partea cealaltă a mesei. Cerescule părinte! De necrezut! În fața lui ședea chiar Ivan Nikiforovici. În aceeași clipă, Ivan Nikiforovici înălță și el ochii. Nu!... Nu pot!... Dați-mi o altă pană! A mea e prea searbădă, prea lipsită de viață, are o despicătură prea subțire la vîrf, ca să pot zugrăvi această priveliște! Fețele lor, cu uimirea întipărită pe ele, împietriră pe dată. Fiecare dintre ei vedea în fața sa un chip cunoscut de cînd lumea, de care părea că ar fi fost gata să se apropie ca de un prieten ivit pe neașteptate în cale și întinzîndu-i punga cu tutun să-i spună: „cinstește-te" sau „pot îndrăzni să vă rog a-mi face cinstea?" ; dar același chip părea totodată înspăimîntător, ca de o prevestire de rele! Broboane de sudoare se prelingeau pe obrazul lui Ivan Ivanovici ca și pe cel al lui Ivan Nikiforovici. Cei de față, toți cîți erau la masă, amuțiră de atîta încordare și nu-și mai puteau lua ochii de la cei doi foști prieteni. Cucoanele, care pînă atunci fuseseră prinse de o conversație dintre cele mai atrăgătoare despre felul cum se îndoapă claponii, se întrerupseră pe loc din sporovăială. Totul se cufundă în grea tăcere! Era un tablou demn de pana unui neîntrecut maestru. În sfîrșit, Ivan Ivanovici își scoase batista și începu să-și sufle nasul, iar Ivan Nikiforovici își roti privirea, pironind-o asupra ușii larg deschise. Zapciul, care-i prinsese mișcarea, dădu numaidecît poruncă să se zăvorască ușa. Atunci, fiecare din cei doi prieteni începu să înfulece, fără să-și mai arunce măcar o singură privire.

De îndată ce masa se sfîrși, cei doi foști prieteni săriră în picioare și începură să-și caute căciulile, ca să-și ia tălpășița. Atunci zapciul doar ce făcu un semn din ochi lui Ivan Ivanovici, nu lui Ivan Ivanovici al nostru, ci celuilalt Ivan Ivanovici, celui chior de un ochi, și acesta se

așeză pe dată în spatele lui Ivan Nikiforovici, iar zapciul în spatele lui Ivan Ivanovici al nostru, și amîndoi începură să-i împingă de la spate, așa încît să-i facă să ajungă față-n față și să nu-i mai lase să le scape, pînă nu și-or întinde mîna. Ivan Ivanovici chiorul îl împinse pe Ivan Nikiforovici, deși cam pieziș, totuși cu destulă iscusință, spre locul unde se afla Ivan Ivanovici ; zapciul însă o cam luase razna, fiindcă nu-și putea stăpîni nedestrașii răzvrătiți, care de astă dată se împotriveau cu tot dinadinsul poruncii lui, de parcă era un făcut, și care se repezeau prea mult în lături și cu totul în altă parte (ceea ce se întîmpla poate și din pricină că la masă fuseseră prea multe băuturi de tot felul), așa încît Ivan Ivanovici era cît p-aci să cadă peste o cucoană cu rochie roșie, care, de curioasă ce era, se strecurase pînă-n mijlocul cercului. Un semn ca acesta nu prevestea nimic bun. Totuși, ca să îndrepte lucrurile, judecătorul luă locul zapciului și, trăgînd pe nas tot tabacul aflat pe buza de sus, îi dădu brînci lui Ivan Ivanovici în partea cealaltă. La Mirgorod, acesta este mijlocul cel mai obișnuit de împăcare. Se aseamănă întrucîtva cu jocul cu mingea. De îndată ce judecătorul îi făcu vînt lui Ivan Ivanovici, Ivan Ivanovici cel chior se opinti din răsputeri și-l împinse și el pe Ivan Nikiforovici, de pe care sudoarea curgea șiroaie, ca ploaia de pe streașină. Cu toate că cei doi prieteni căutau să se împotrivească, pînă la urmă fură împinși unul în fața celuilalt, amîndouă taberele primind un sprijin însemnat din partea celorlalți musafiri.

Atunci, înconjurați din toate părțile de lume, fură ținuți nas în nas pînă se hotărîră să-și întindă mîinile.

— Doamne ferește, Ivan Ivanovici și Ivan Nikiforovici ! Spuneți acum și voi, în toată dreptatea, pentru ce v-ați certat ? Nu-i așa că n-a fost decît un fleac ? Nu vă e rușine de lume și de dumnezeu ?

— Eu nu știu, spuse Ivan Nikiforovici, gîfîind de oboseală (se vedea cît colo că nu avea nimic împotriva împăcării), nu știu să-i fi făcut ceva lui Ivan Ivanovici ; pentru ce atunci mi-a dărîmat cotețul și și-a pus în minte să mă piardă ?

— N-am nici o vină și n-am avut nici un gînd rău, spuse Ivan Ivanovici, fără să se uite la Ivan Nikiforovici,

jur în fața lui dumnezeu și în fața voastră a tuturor, preacinstiți boieri, că nu i-am făcut nimic dușmanului meu. Pentru ce atunci m-a jignit și mi-a făcut de ocară rangul și numele ?

— Dar ce rău ți-am făcut, Ivan Ivanovici ? zise Ivan Nikiforovici. Se părea că doar o clipă să mai fi ținut lămurirea și vechea vrajbă s-ar fi stins pentru totdeauna. Ivan Nikiforovici își băgase mîna în buzunar ca să scoată punga de tutun și să spună : „cinstește-te !"

— Oare acela n-a fost un rău, răspunse Ivan Ivanovici, fără să-și ridice ochii, cînd dumneata, preacinstite domn, mi-ai batjocorit rangul și numele cu un cuvînt pe care buna-cuviință nu-mi îngăduie să-l rostesc aici ?

— Dă-mi voie să-ți spun prietenește, Ivan Ivanovici, zicînd acestea, Ivan Nikiforovici atinse cu degetul un nasture de pe haina lui Ivan Ivanovici, semn de adîncă prietenie, te-ai supărat dracu știe pentru ce, pentru că te-am făcut gînsac...

Ivan Nikiforovici își dădu însă pe dată seama că rostind acest cuvînt făcuse o mare greșeală ; dar era prea tîrziu : cuvîntul fusese rostit.

Și totul se duse dracului.

Dacă Ivan Ivanovici la auzul acestui cuvînt rostit fără martori își ieșise din fire și se mîniase atît de tare — să te ferească dumnezeu să vezi vreodată un om în halul ăsta — ce să mai zicem acum, judecați și voi, dragi cititori, cînd acest cuvînt ucigător a fost rostit în mijlocul unei adunări în care se aflau o mulțime de cucoane, față de care Ivan Ivanovici ținea mai ales să se arate un om cuviincios ? Dacă Ivan Nikiforovici ar fi făcut-o în alt chip, dacă ar fi spus „pasăre" în loc de „gînsac", lucrurile s-ar mai fi putut îndrepta.

Dar așa — totul era pierdut.

Ivan Ivanovici îi aruncă o privire, și ce privire ! Dacă ar fi avut puteri nimicitoare, praf l-ar fi făcut pe Ivan Nikiforovici. Musafirii o înțeleseră pe dată și se grăbiră singuri să-i despartă. Iar omul acela, pildă de om blajin, care nu scăpa o cerșetoare fără să n-o descoasă în fel și chip, fugi în curte, turbat de mînie. Ce furtuni năpraznice stîrnesc patimile !

O lună întreagă nu se mai auzi nimic despre Ivan Ivanovici. Şedea zăvorît în casă. Deschise cufărul cel tainic şi scoase din el — ghiciţi ce ? — carboave ! Carboave bătrîneşti adunate din moşi-strămoşi ! Şi carboavele acestea încăpură pe mîinile murdare şi pătate de cerneală ale conţopiştilor. Dosarul fu mutat la Curte. Şi numai cînd Ivan Ivanovici primi vestea îmbucurătoare că pricina urma să fie judecată a doua zi, abia atunci îşi scoase capul la lumină şi hotărî să iasă din casă. Dar vai ! Din clipa aceea, în fiecare zi Curtea îl vestea într-una că pricina va lua sfîrşit a doua zi, şi asta vreme de zece ani !

Acum cinci ani eram în trecere prin Mirgorod. Călătoream pe o vreme urîtă de toamnă, cu tristeţea ei umedă, cu noroi şi ceaţă. O verdeaţă nefirească — opera unor ploi sîcîitoare şi necurmate — acoperea cîmpiile şi ogoarele cu o reţea rară, care li se potrivea, aşa cum se potrivesc poznele unui moşneag şi trandafirii unei babe. Pe atunci, timpul de afară avea asupra mea o înrîurire puternică ; eram cuprins de urît, cînd era urît afară. Cu toate acestea, apropiindu-mă de Mirgorod, am simţit că inima prinde să-mi bată cu putere. Doamne, cîte amintiri ! De doisprezece ani nu mai călcasem prin Mirgorod. Aici trăiseră odinioară, legaţi printr-o înduioşătoare prietenie, doi bărbaţi cum nu mai sînt alţii, doi prieteni cum nu se mai află. Cîţi oameni de vază muriseră între timp ! Judecătorul Demian Demianovici era mort ; Ivan Ivanovici cel chior de un ochi dăduse şi el ortul popii. Am apucat-o pe strada mare : pretutindeni se zăreau înfipţi nişte pari cu cîte un şomoiog de paie în vîrf : se făcea nu ştiu ce plănuire de o nouă aşezare a oraşului ! Cîteva case fuseseră dărîmate. Ici şi colo răsăreau jalnice rămăşiţe de garduri.

Era o zi de sărbătoare. Am dat poruncă să se tragă căruţa cu coviltirul în faţa bisericii şi am intrat înăuntru atît de încet, încît nimeni nu mă băgă în seamă. Drept e că nici nu avea cine să mă vadă. Biserica era pustie. Lume aproape nu era şi se vedea limpede că pînă şi cei mai cucernici se speriaseră de noroi. În lumina posomorîtă, mai bine zis bolnăvicioasă a zilei, flacăra lumînărilor părea ciudată şi neplăcută ; pridvorul întunecos era trist, iar fe-

restrele lunguieţe, cu geamuri rotunde, erau scăldate în lacrimi de ploaie. Am ieşit în pridvor şi m-am apropiat de un bătrîn cu părul aproape cărunt :

— Daţi-mi voie să vă pun o întrebare : Ivan Nikiforovici mai e în viaţă ?

În clipa aceea candela din faţa icoanei pîlpîi mai tare şi lumina căzu chiar peste chipul vecinului meu. Mare mi-a fost uimirea cînd, cercetîndu-l cu luare-aminte, am deslușit trăsături cunoscute. Era Ivan Nikiforovici. Dar cît de mult se schimbase !

— Eşti sănătos, Ivan Nikiforovici ? Cît de mult ai îmbătrînit !

— Da, am îmbătrînit. Am sosit chiar azi de la Poltava, răspunse Ivan Nikiforovici.

— Ce tot spui ? Dumneata ai fost la Poltava pe o vreme ca asta ?

— Ce să-i faci ! Pricina...

Auzindu-l, am oftat fără voie. Ivan Nikiforovici băgă de seamă acest lucru şi zise :

— Ei, dar nu te necăji, am fost încunoştiinţat că săptămîna viitoare pricina va fi judecată în folosul meu.

Am dat din umeri şi m-am îndepărtat fără să aflu cîte ceva şi despre Ivan Ivanovici.

— Ivan Ivanovici e aici, îmi spuse cineva. E în strană. Am zărit atunci o umbră slăbănoagă. „Ivan Ivanovici să fie ?" mi-am spus. Faţa îi era toată brăzdată de zbîrcituri, părul cu desăvîrşire alb ; doar becheşa era aceeaşi. După primele cuvinte de bun-găsit, Ivan Ivanovici îmi vorbi cu zîmbetul acela voios care se potrivea atît de bine chipului său asemănător unei pîlnii, şi zise :

— Să vă aduc oare la cunoştinţă o veste plăcută ?

— Ce veste ? am întrebat eu.

— Mîine, negreşit, se va sfîrşi cu pricina mea. Curtea mi-a spus-o hotărît.

Am oftat şi mai adînc şi m-am grăbit să-mi iau rămas bun, deoarece călătoream pentru o treabă foarte însemnată. M-am urcat în căruţă. Caii costelivi, cunoscuţi la Mirgorod sub denumirea de cai de poştă, se urniră cu greu, stîrnind un zgomot neplăcut cu copitele care se afundau

în noroiul cenuşiu şi gros. Ploaia curgea şiroaie peste ovreiul cocoţat pe capră şi acoperit cu o rogojină. Umezeala mă pătrunse pînă la oase. Trista barieră a oraşului, cu căsuţa ei în care un soldat beteag îşi dregea mundirul cenuşiu, lunecă încet prin faţa ochilor mei. Apoi ni se aşternură în cale aceleaşi cîmpii arate şi pe alocuri negre, iar pe ici-colo înverzite, ciori şi coţofene ude, ploaia necontenit aceeaşi, un cer plîngăreţ fără o rază de lumină. Mare plictiseală şi pe lumea asta, domnilor !

CUPRINS

Redactor responsabil : ECATERINA TANASOVA
Tehnoredactor : SURICA MALCAŞ

Dat la cules 30.11.1965. Bun de tipar 14.02.1966. Apărut 1966. Tiraj 20 130 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt B satinat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 15,38. Coli tipar 17,25. A. nr. 13.798. C.Z. pentru bibliotecile mari 8. S. C. Z. pentru bibliotecile mici 8S—32=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti,
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 2219.

Lei 7,50